

ARISTOTELES

RUH ÜZERİNE

Ruh Üzerine

Aristoteles

Eski Yunancadan Çevirenler
Ömer Aygün - Y. Gurur Sev

pinhan

Felsefe

Aristoteles

Ruh Üzerine

Aristoteles (MÖ 384 - MÖ 322): Antik Yunan devri filozofu. Platon ile Batı düşüncesinin en önemli iki figüründen biri sayılır. Fizik, metafizik, siyaset, etik, mantık, zooloji ve biyoloji başta olmak üzere pek çok alanda eser vermiştir. Günümüze erişen metinleri arasında *Fizik*, *Metafizik*, *Politika*, *Nikomakhos'a Etik*, *Gökyüzü Üzerine*, *Kategoriler*, *Yorum Üzerine*, *Birinci Çözümlemeler*, *İkinci Çözümlemeler*, *Poetika* ve *Retorik* vardır.

Ömer Aygün: Galatasaray Üniversitesi Felsefe Bölümünde yardımcı doçenttir. Türkçeye Yves Bonnefoy, Henri Michaux, Maurice Merleau-Ponty ve Aristoteles çevirmiştir. İlk felsefe kitabı *The Middle Included - Logos in Aristotle* 2017'de Northwestern Üniversitesi Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Y. Gurur Sev: Galatasaray Üniversitesi Felsefe ve İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümlerinde doktora çalışmalarını sürdürmekte, Arel Üniversitesi'nde felsefe tarihi ve toplum kuramı ağırlıklı dersler vermektedir. Aristoteles'in *Metafizik* ve *Magna Moralia*, Theophrastos'un *İlkelere Dair: Metafizik* eserlerinin çevirisini yapmıştır.

PINHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 20913

© Pinhan Yayıncılık, 2018
Türkçe çeviri © Ömer Aygün, Y. Gurur Sev, 2018

Birinci Basım: Şubat 2018

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Son Okuma: Adem Beyaz
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Adem Beyaz

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 159 Felsefe Dizisi: 40

ISBN: 978-605-9460-25-5

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin almadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturur.

RUH ÜZERİNE

Aristoteles

Çeviri
Ömer Aygün
Y. Gurur Sev

İçindekiler

GİRİŞ.....	7
Konu.....	7
Öğreti	11
Metin	19
 Türkçe Metinde Kullanılan İşaretler.....	27
Eleştirel Notlarda Kullanılan Kısaltmalar	27

RUH ÜZERİNE

I.....	31
II	87
III	163

EK 1: <i>Oluş ve Bozuluş Üzerine</i> , I, 7, 323b1-324a24	225
EK 2: <i>Ruh Üzerine</i> Edisyonları	229
EK 3: <i>Ruh Üzerine</i> Elyazmaları	230

SEÇME KAYNAKÇA.....	233
Referans Eserleri.....	233
Eski Yunanca <i>Ruh Üzerine</i> Edisyonları.....	234
<i>Ruh Üzerine</i> Çevirileri	235
Yorumlar	238
Monograflar ve Toplamalar	239

Eski Yunanca - Türkçe Sözlükçe ve Dizin.....	243
Türkçe - Eski Yunanca Sözlükçe	259

GİRİŞ

Aristoteles'in *Ruh Üzerine* başlıklı eserinin zenginliğinin ve zorluklarının hakkını vermek için üç düzey ayırt edelim: konu düzeyi, öğreti düzeyi, metin düzeyi.

Konu

Konu ruh, yani *psykhê*.¹ Yalnızca felsefeyi değil, biyoloji ve tıptan psikolojiye, parapsikoloji ve spiritüalizmden teolojiye birçok söylemi yakından ilgilendiren bir konu. Ruh bir kere var mı, yok mu? Varsa ne? Bedenle ilişkisi ne? Bu üç soruya nasıl yanıtlar verildiğine göre geniş bir yelpazede binbir türlü iddia ve pozisyon ortaya çıkar.

Yelpazenin bir yanında bir tür materyalist bircilik, doğalcılık, sonuçta indirgemecilik olduğu söylenebilir. Bu anlayışa göre, ruh diye ayrı bir varlık yoktur, ruh dediğimiz şey aslında zihne indirgenebilir, zihin de beyinde olup bitenlere indirgenebilir. Daha az radikal bir tutum, ruhun varlığını büsbütün inkar etmemekle birlikte onu bilince indirger, bilinci de bir yan etkiden, bir *qualia*'dan, yani bir deneyimlenmişlikten ibaret sayar ve bilimin alanından dışlar.

¹ Eski Yunanca harflerin Türkçe harflere çevrilmesinde Herkül Milas'ın sistemini izliyorum: "Yunanca'nın Türkçe Harflerle Yazılışı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16. cilt, 27. sayı, Ankara, 1992, s. 189-197.

Birci pozisyonun dezavantajı, öfkeden bilince, duyumsamadan matematiksel akıl yürütmelere varıncaya kadar hiçbirimizin mekanik fenomenlere indirgeyemediği birçok yaşıntıyı ve onlara olanak veren yetileri ruha başvurmadan açıklamak zorunda olmasıdır.

Bircilikteki bu zorluklar karşısında teslim olan biri, yelpazenin karşı kutbu olan bir ikiciliğe savrulabilir. Buna göre ruh vardır, hem de bedenden apayrı bir şeydir, bedenden ve maddeden daha da *var* olduğu bile söylenebilir, örneğin belki beden oluşmadan önce ve yok olduktan sonra da varlığını sürdürür, bizim özümüzdür, nefsimizdir, onu köreltmek, onu eğitmek, ona eğilmek, ona bakmak ya da belki onu yok ederek Tanrı'yla bütünleşmek bizim ilk işimizdir ya da mutluluğun anahtarıdır... Farklı ikicilik söylemleri, kâh bedeni hapishaneye ve ruhu tutsağa, kâh bedeni gemiye ve ruhu gemiciye benzetmiştir. Bu ikici pozisyonun handikapı, tipik olarak, bedenden büsbütün koparılan ruhun gündelik hayatımızın her anında deneyimlediğimiz üzere bedenden nasıl her an etkilendiğini ve bedeni nasıl her an hareket ettirebildiğini ruhun müstakillikinden ödün vermeden açıklamak zorunda olmasıdır diye düşünebiliriz. Sonra eğer ruhla beden iki ayrı varlıksa, yaşayan tam olarak kimdi, şimdi ölen tam olarak kim? Bugün gündelik konuşmalarımızdan alışık olduğumuz birçok fikir vardır ki bu iki uç pozisyonun arasında yer alır: Ruhun çağrılacak bir şey olduğu ya da incelikli, ispirto gibi uçucu bir şey olduğu, bir espiri olduğu, terk edilmiş binalara dadanabileceği, göç edebileceği, geri gelebileceği, hortlayabileceği, ödüllendirilip cezalandırılabilceği, kâh daraldığı, karardığı, kâh açılıp ferahladığı...

Ruh hakkında bugün yaygın olan bu söylemlerin neredeyse hepsi Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin I. kitabında² sergileniyor ve eleştiriliyor. Dolayısıyla aradan geçen 2400 yıla rağmen bugünün okuru, Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'deki tartışmasında ele alınan pozisyonları kolayca tanıyabilecek, o pozisyonlardan bazılarını benimseyip bazılarını reddedebilecek, sonuçta tartışmaya katılabilecektir. Okurun bu kitaba dahil olması için özellikle bilmesi gereken hiçbir şey yok denebilir. Bu kitap, ne önü fedailerle örülmüş bir bara, ne gümrük memurları kaynayan bir sınır kapısına, ne de gezilip geçilecek bir müzeye, ağzı açık bakılacak bir anıta, önünde kendinden geçilecek bir tapınağa ya da fotoğraf çekilecek bir yıkıntıya benzer. Bu kitap bir okuldur ve tartışmasını bilene okul açıktır, çünkü bu kitap bir tartışmadır ve tartışma 2400 yıldır sürüyor.

MÖ 4. yüzyıldaki *psykhê* anlayışıyla bugünkü ruh anlayışımız arasında çok büyük, hatta aşılamaz bir fark bulunduğunu düşünenlerin olmadığı izlenimini vermek istemem. Bizi Aristoteles'ten ayıran fay hattını bazıları tektanrılı dinlerden, bazıları Descartes'tan geçiriyor. İlk gruba göre, Aristoteles zamanında bulunmayıp da tektanrılı din geleneklerinde baskın olan belirleyici fikir, ruhumuzun ödül ve cezaya tâbî olduğuna göre *sorumlu* olması gerektiği ve bunun için de *özgür iradeye* sahip olması gerektiği fikridir. Fay hattının Descartes'tan geçtiğini düşünenler ise bilimsel devrimi ya da burjuvazinin yükselişini Descartes'ın felsefesiyle az çok eşanlamlı, hiç olmazsa manidar bir şekilde eşzamanlı sayabilirler. Buna göre, ister sevinelim ister

² Antikçağdaki kitap listesinden beri papirüs ya da parşömen yazı rulolarına geleneksel olarak "kitap" adı verilir –örneğin *Ruh Üzerine* üç "kitaptır", yani üç rulodan oluşan bir eserdir.

dövünelim, Descartes'ın felsefesi, yalnızca ruh değil, madde ve yöntem anlayışımızı da altüst etmiş, bizi Aristotelesçi anlayışa istesek bile geri dönemeyeceğimiz kadar modernitenin ve özneliliğin yörüngesine sokmuştur. Bu iki görüş de bugün Aristoteles'in dünyasından tamamen kopuk bir dünyada yaşadığımız sonucuna varır. Ben çıkan bu sonuca karşıyım, hatta genelde bu gibi süpürücü tarihselci tezlere çok şüpheyle yaklaşıyorum. Ancak burada kendi görüşümü anlatmaktansa belki okura Aristoteles'in *Ruh Üzerine'* sini okurken şu soruyu aklında tutmasını önerebilirim: Acaba *Ruh Üzerine'* deki tartışma, bir altın çağdan ya da ilkel dönemden kalmış, ancak artık tarihe karışmış, güncelliği ve işlerliği kalmamış, ölü bir tartışma mıdır? Yoksa temel sorular düzeyinde bugün kolaylıkla anlayabildiğimiz, Aristoteles'i okumamıza gerek kalmadan doğallıkla aklımızdan geçirdiğimiz, karşı karşıya çarpışan tarafları dönem dönem benimsediğimiz gayet canlı ve canalcı bir tartışma mıdır?

Aristoteles'in zamanında *psykhê* denince akla gelenlerle bugün Türkçede "ruh" denince akla gelenlerin örtüştüğünü okur görecektir sanırım: Ya hava-cıva gibi basbayağı maddi (büyüklüğü ve konumu olan, parçalanabilir, bölünebilir, değişken...) bir şey ya da bilinç gibi maddeden büsbütün kopuk (büyüklüksüz ve konumsuz, bölünemez ve değişmez...) *bambaşka* bir tür şey. Burada *psykhê* sözcüğünü, İslam dünyasındaki karşılığı olan "nefs" diye ya da Aristoteles açısından en isabetli karşılık olan "can" diye değil de "ruh" diye çevirmemizin nedeni bu zaten: Aristoteles'in bu kitapta kullandığı *psykhê* sözcüğü, "can" gibi tam Aristoteles'in kastettiği anlamı on ikiden vuran bir sözcük değil, "nefs" gibi bugün nadir kullanılan teknik bir sözcük de değil, tıpkı "ruh" gibi ozanlardan hekimlere, gizemcilerden şarlatanlara, halktan entelektüellere kadar yaygınlaşmış,

sağa sola çekiştirilmiş, hor kullanılmış, neredeyse köhne bir sözcük. İşte Aristoteles'in *Ruh Üzerine* projesi bu arka plan zemininde anlaşılabilir: Aristoteles I. kitapta bu mirası devralacak, kendisinden öncekilerin kullandığı "ruh" sözcüğünü sorgulayacak ve II. kitapta kendi "can" kavramıyla yeniden içeri dolduracaktır: canlılık, yaşam, yaşarlık, hayatıyet, zindelik, dinçlik, dirlik ya da dirilik. Aristoteles'in anlayışına bugünkü Türkçede bu kadar çok farklı karşılık bulunması, Aristoteles'in anlayışının bugün Türkçede canlılığını sürdürdüğüne işaret ediyor.

Öğreti

Ruh Üzerine başlığı okuru yanıltmasın o halde: Aristoteles'in kendi öğretisi bir can bilimidir. Aristoteles'in projesi ruh söylemlerini bir canlılık bilimine dönüştürmektir. Bu proje çerçevesinde Aristoteles *Ruh Üzerine*'de sessiz sedasız üç hamle yapar. İlk hamle, ruh incelemesinde *öldükten sonra* ne olacağı sorusunun yerine *yaşarken* ne olduğu sorusunu geçirmektir. Bu hamle kendi içinde de mantıklıdır çünkü doğumdan önceki ya da ölümden sonraki hayatı anlamak için bile öncelikle hayatıyetin ana yapılarını, canlılığın yeti ve işlemlerini tanımak gerekir: acı, haz, beslenme, duyumsama, düşünme, yer değiştirme, hatırlama, unutma, uyuma, uyanma... Araştırmamanın tekelinin değilse de önceliğinin *bu* dünyaya ve *bu* hayata geçmesiyle birlikte, Aristoteles ikinci bir hamle yapabilir hale gelir: canlılığın kapsamına insanların ve hayvanların yanı sıra *bitkileri de* açıkça almak, herhalde ilk kez bitkisel yaşamı kavramsallaştırmak. Bitkisel hayat incelendikçe, insan/hayvan arasındaki ikili karşıtlıkların berisinde hayvandaki ve insandaki bitkisel de su yüzüne çıkar. Bu da bizi Aristoteles'in bu kitaptaki

üçüncü hamlesine getirir: Ruh konusunu insan tekeliinden kurtarmak, yani onu insan psikolojisinden çok daha geniş bir zeminde ele almak. Aristoteles'in insan ruhuyla ilgili öğretileri *Ruh Üzerine*'de değil, etik ve politika kitaplarında bulunur. Dolayısıyla *Ruh Üzerine*'yi okurken karmaşık duygulardan, çocukluk anılarından, aile yapılarından ya da insan ilişkilerinden söz edileceğini ummak yanlıştır. Benzer şekilde, *Ruh Üzerine*'nin bir zihin felsefesine ya da bir bilinç araştırmasına indirgemek de çarpık olur, çünkü Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'si daha geniş kapsamlı ve içerici bir projedir, dolayısıyla böyle bir indirgeme III. kitabın "etkin akıl" ile ilgili ünlü 5. bölümü ve ilgili birkaç pasaj dışında metnin geri kalanını anlamlandırmakta başarısız olur.

Madem ölüm sonrasına, insan/hayvan karşıtlıklarına ve insan ruhu araştırmasına indirgenemez, *Ruh Üzerine* neleri inceler? Bu soruyu yanıtlamak için metni oluşturan üç kitaptaki ve bölümlerdeki içeriklere göz atalım:

I. KİTAP

Konu, sorunlar ve önceki filozofların görüşleri

1. Ruh incelemesinin önemi, yararı ve zorlukları.
2. Önceki filozofların görüşleri: Ruhun hareketle ve duyumla bağdaştırılması.
3. Ruh hareket etmez.
4. Ruh bir uyum değildir. (407b27-408a34)
Ruh yer değiştirmez. (408a34-b29)
Ruh kendi kendini hareket ettiren bir sayı değildir. (408b30-409b18)
5. Ruh öğelerden oluşmaz. (409b19-411a7)
Ruh bütün şeylerde bulunmaz. (411a7-23)
Ruhun birliği. (411a24-b30)

II. KİTAP

Aristoteles'in ruh öğretisi

1. Ruhun tanımı.
2. Ruhun tanımı (devam).
3. Ruhun güçleri.
4. Beslenme.
5. Duyumsama.
6. Duyulurların üç türü.
7. Görme ve görülen.
8. İşitme ve işitilen. Ses ve ötme.
9. Koku alma ve koku.
10. Tat alma ve tat.
11. Dokunma ve dokunulan.
12. Duyuların genel özellikleri.

III. KİTAP

Aristoteles'in ruh öğretisi (devam)

1. Ortak duyu: İlk işlevi.
2. Ortak duyu: İkinci ve üçüncü işlevleri.
3. Hayal gücü.
4. Akıl: Aklın edilginliği.
5. Etkin akıl.
6. Bölünmezleri akletmek.
7. Akletmekle ilgili sorunlar.
8. Ruh konusunda varılan sonuçların özeti.
- 9-11. Yer değiştirme gücü.
12. Ruhun güçleri arasındaki ilişkiler.
13. Dokunma temel duyudur.

Bu içerik listesine bakılınca, Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin az çok tek bir konuyu ele aldığı, o konuyu az çok

süreklilik içinde kat ettiği, dolayısıyla öğretinin az çok bütünlüklü olduğu bellidir, ayrıca bu eseri artık ölümsüzlük tartışmasının, bilişselliğin, aklın ve zihnin tekelinden kurtarmak gerektiği de ortaya çıkar.

Dolayısıyla *Ruh Üzerine*, bugünkü anlamıyla psikoloji³ değil, parapsikoloji değil, teoloji değil, zihin felsefesi değildir. Bana kalırsa felsefedir, belki bir biyoloji felsefesidir. Aristoteles'e göre *Ruh Üzerine* çalışması hangi alana girer? *Meteoroloji*'nin hemen ilk bölümüne bakarsak, Aristoteles'e göre *Ruh Üzerine*'nin alanı doğabilimdir, konusu *canlı* doğadır, temel sorusu da canlının cansızdan farkının ne olduğudur. Dolayısıyla kendi öğretisini sergilediği II. ve III. kitaplarda Aristoteles canlı doğayı, yani organik doğayı ele alır. O halde *Ruh Üzerine*, öğretisi ve yöntem olarak değilse de bir proje ve tartışma olarak, psikoloji, zihin felsefesi ya da teoloji kitaplarından ziyade, Sokrates'ten önceki filozofların, özellikle de Pythagorasçıların, sonra Empedokles, Anaksagoras ve Demokritos'un fragmanlarıyla, Hippokratesçi külliyyatla ve elbette Platon'un birçok diyaloguyla, pasajına göre *Theaitetos*'la, tabii ki *Phaidon* ve *Phaidros*'la olduğu kadar *Timaios*'la bağdaşır. Aristoteles külliyyatı içerisinde de *Ruh Üzerine* belirgin bir şekilde *Fizik* ve *Oluş ve Bozuluş Üzerine*'yle, tabii biyoloji kitaplarıyla ve en açık olarak da *Küçük Doğa Kitapları*'yla sürekli temas kurar, onlarla referans alıp verir.

Peki madem böyle referanslar var, Aristoteles'in *Ruh Üzerine* metnini ve/ya da *Ruh Üzerine*'deki öğretiyi ne zaman ürettiğine ilişkin bir sonuç çıkarılabilir mi bunlardan?

³ Özellikle 19. yüzyılda *Ruh Üzerine* için Aristoteles'in "psikolojisi" denirdi, ancak o zamanlar "psikoloji" sözcüğü özellikle felsefeden bağımsızlaştıktan sonra kazandığı anlamı taşııyordu.

Jaeger’la Ross gibi uzmanlar ve bunların takipçileri Aristoteles’in eserlerini hem mutlak olarak hem birbirine göreceli olarak tarihlendirme konusunda isteklidir ve bunu başara-bilecekleri konusunda iyimserdir. Bildiğim kadarıyla literatür bu iki uzmanın çalışmalarına saygıda kusur etmeden Aristoteles’in eserlerinin kronolojisi hakkında vardıkları spesifik sonuçlara gitgide büyüyen bir şüpheyle yaklaşıyor. Ben de *Ruh Üzerine* metninin hem Aristoteles’in hayatı üzerinden, örneğin Assos ve Lesbos yolculukları üzerinden, mutlak olarak tarihlendirilmesine, hem de Aristoteles’in öbür yapıtları üzerinden göreceli olarak tarihlendirilmesine şüpheyle yaklaşıyorum; asıl önemlisi, bu tarihlendirmelerin neredeyse hiçbir işe yaramayıp bizi konumuzdan uzaklaştıracığından endişeleniyorum – *konumuz* ise Platon’un öldükten sonra Akademeia’yı yeğenine bırakmasına Aristoteles’in içerleyip içerlemediği değil, *konumuz ruh*. Gene de *Ruh Üzerine*’nin göreceli tarihlendirilmesi konusundaki yaygın görüşü kabaca aktarayım: Uzmanlara göre *Ruh Üzerine* mantık kitaplarından sonra gelir, çünkü mantık kitaplarında madde-biçim ayrımı yoktur, değil ki güç-yetkinlik ayrımı olsun; *Fizik ve Oluş ve Bozuluş Üzerine*’den de sonra gelir, çünkü bu yapıtlara gönderme yapar; Aristoteles’in *Meteoroloji*’de daha önce sözü geçen doğabilim programına bakacak olursak, *Ruh Üzerine* eseri, illa zamandizinsel olarak değilse de en azından mantıksal olarak kendisinden sonra gelen yapıtları haber verir: Ruha ve bedene ortak olan iş ya da halleri işleyen *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, sonra *Bellek ve Hatırlama Üzerine* ve *Küçük Doğa Kitapları*’nın geri kalanlarının çoğu.

Özetle, Aristoteles’in *Ruh Üzerine*’si “ruh” konusunu bir canlılık biliminin nesnesine dönüştürür, bunun için üç ana hamle yaparak araştırmayı insanın, bilişselliğin ve

ölümsüzlük tartışmasının tekeline sokulamayacak kadar geniş ve içerici bir hale getirir, bu sayede önceki ve sonraki araştırmalarına pivot görevi gören bir öğreti geliştirir.

İki aşamalı öğreti: güç ve yetkinlik

Ancak her türlü ruh kavramı, örtük ya da açık bir varlık öğretisine dayanıyor olsa gerek. Çünkü, bu yazının en başındaki üç ana soruya dönecek olursak, ruhun var olup olmadığı, varsa ne olduğu, bedenle ilişkisinin nasıl olduğu gibi sorular, bir şeyin var olup olmadığına ilişkin kriterin ne olduğu sorusunu ya örtbas etmek ya da gündeme getirmek zorundadır. İşte, yaygın ve geleneksel ruh anlayışları da Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'de dönüştürücü hamlelerle kurduğu proje ve öğreti de birer varlık öğretisine dayanır, ancak yaygın ve geleneksel anlayışlarından farklı olarak filozof sıfatıyla Aristoteles ruh öğretisinin doğrudan doğruya varlıkla ilgili bir öğretiye dayandığının açıkça farkındadır. Nitekim II. kitabın hemen başında ruhu tanımlarken Aristoteles'in *ilk* yaptığı şey varlıktan söz etmektir. Aristoteles *Metafizik*, IX'daki ünlü "kuvve-fiil" ya da "güç-yetkinlik" ayrımını ruha uygulamış gibidir. Ünlü tohum örneğiyle anlatacak olursam:

(I) Güç: Tohum kuvvedir, potansiyeldir, bilkuvve varlıktır, gücüdür, güç halindedir, işlenecek bir madde gibidir.

(II) Yetkinlik: Ağaç ise tohumun fiiliyata geçmiş, gelişimini tamamlamış, kuvveden fiile çıkmış halidir, potansiyellikten aktüelliğe varmış haldir, erişkin, yetişkin, yetkin halidir, maddeye oranla biçim gibidir. Güçten yetkinliğe bu geçiş *karşıttan karşıta* geçiştir, olmamışlıktan olmuşluğa, olgunluğa geçiştir.

Aristoteles'e göre ruhu tanımlarken yapılacak ilk iş

şunu sormaktır: Ruh, tohum gibi *potansiyel haldeki*, güç halindeki, gücül haldeki, bilkuvve bir varlık mıdır, yoksa ağaç gibi *aktüel haldeki*, işlerlik halindeki, işler haldeki, yetkinleşmiş haldeki, bilfiil bir varlık mıdır? Aristoteles'e göre bu soru, ruh tanımına bir ön hazırlık sorusu değildir, bizzat ruhun tanımının en geniş ve en temel şeklini verecek olan sorudur. Gerekçesine girmeden söyleyecek olursak, ruh bedenin maddi bir kısmı da değildir, beden "hücresinin" tutsağı da değildir, beden "gemisinin" kaptanı da değildir. Ruh bedenin biçimidir, fiilidir, *yetkinliği*.

Üç aşamalı öğretisi: güç, birinci yetkinlik, ikinci yetkinlik

Ancak Aristoteles ruhu tanımlarken *Metafizik*'teki güç-yetkinlik ayrımını ruha uygulamakla kalmaz, bu ayrımı geliştirir. Ruh öyle özel bir şeydir ki⁴ bütün fiziği ve hatta belki de Tanrı'yı anlamak için yeterli görünen güç-yetkinlik ayrımı ruhu tanımlamaya yetmez. Ruhu tanımlamak için *ikili* değil, *üçlü* bir ayrım kullanmak zorundayız. Aristoteles'in külliyatında ruha özgü olan bu ontolojik zenginlik *Ruh Üzerine*, II, 1'de geçer ama ancak II, 5, 417a22-418a6'da açıklanır. Biz bu üçlü öğretiye "üç aşamalı öğretisi" adını verelim ve onu gene tohum örneği üzerinden anlatmaya çalışalım:

(I) Güç: Gene tohum kuvvedir, potansiyeldir, bilkuvve varlıktır, gücüdür, güç halindedir, işlenecek madde gibidir.

(II) *Birinci yetkinlik*: Ağaç gene tohumun yetkin halidir, yetişmiş halidir. Güçten yetkinliğe geçiş gene *karşıttan karşıta* geçiştir, olmamışlıktan olmuşluğa geçiştir, bir değişim ya da harekettir. Aristoteles bu düzey için iki örnek verir: Daha önce bilmezken *artık* öğrenmiş halde olan, *artık* bilir

⁴ "Ruh bir anlamda bütün varolanlardır" (III, 8, 431b21).

halde bir insan; bir de çocukluğunda komutan olmadığı halde komutanlık bilgisini *artık* edinmiş olgun bir yetişkin. İşte ruhu tanımlamak için gereken ontolojik düzey budur: “Ruh, yaşama gücüne sahip doğal bir cismin *birinci* yetkinliğidir.” (II, 1, 412a27-28) Aristoteles’e göre doğal bir cismin bu aşamada olması, onun *canlı* olduğunu, *ruh sahibi* olduğunu, *yaşadığını* söylemek için zorunlu ve yeterlidir. Canlı doğayı cansız doğadan ayıran budur.⁵

(III) *İkinci yetkinlik*: Aristoteles’in hiçbir metninde “ikincil yetkinlik” diye bir deyim olmasa da Aristoteles’e göre birinci yetkinlik bir olgunluk mertebesi kadar bir hazırlık aşamasıdır ve dolayısıyla kendisinden sonraki bir aşamayı imler. Ruh *işe, işlemeye* hazırdır. Daha doğrusu, ruh işe hazırlığın ta kendisidir. Ruhun bulunduğu birinci yetkinlik düzeyi neye hazırlıktır? Tohumdan artık çıkmış olan yetişkin ağacın işi ne? Beslenme ve üreme. İşte ikinci yetkinlik, birinci yetkinlik düzeyindeki hazır hale gelmiş olan gücün faaliyet göstermesinden ibarettir. Güçten birinci yetkinliğe geçiş karşıttan karşıta geçiştir, oysa birinci yetkinlikten ikincisine geçiş Aristoteles’e göre bir karşıttan karşıta değişim ya da hareket değildir, *aynıdan aynıya* geçiştir; bir şey kaybetme değildir, bir şey kazanma da değildir, bir şey muhafaza etmedir (*sôteria*). Güçten birinci yetkinliğe geçiş zaman alırken, birinci yetkinlikten ikinciye geçiş zaman almaz: Artık *bilgi* sahibi olmuş birinin bilgisini *kullanmaya* geçmesi ya da komutanlık ehliyeti olan birinin bu ehliyetini *kullanmaya* geçmesi hiç zaman almaz. Üstelik ikinci yetkinlik, ağacın

⁵ Aristoteles’in ruh tanımı konusunda Nuyens 1948’e bakınız. Ben bu çeviriyi yaparken ve bu Giriş yazısını yazarken Hakan Yücefer’le sohbetlerimden çok yararlandım. Yücefer’in *Ruh Üzerine* hakkındaki harika Fransızca doktora tezi *Réalisation première: Puissance et réalisation dans la psychologie d’Aristote* yayınlanıncaya kadar kaynakçada linki verilen dört blog yazısına gönderme yapayım.

yaşamöyküsünün son bölümüdür, *üçüncü* bir yetkinlik yoktur. Çünkü birinci yetkinlik düzeyinde artık tohumdan çıkmış olan ağaç, bu ikinci yetkinlik düzeyinde üremek için bilfiil tohum üretir ve tohumlarını rüzgara bırakır, böylece hem ezelden beri kendi türünden ağaçların var olacağı iddiasını doğrulamış olur, hem de sonsuza kadar kendi türünden ağaçların var olacakları vaadini güvenilir bir rüzgara emanet eder. O doğru rüzgar da o doğru tohumu doğru topraklara bırakarak döngüyü yeniden başlatır.

Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinde konudan kaynaklanan zorlukları gördük, öğretiden kaynaklanabilecek zorlukları okur yukarıdaki özetten sezebilir. Metinle ilgili zorluklara geçmeden önce, kısacık bir anımı anlatayım. Aristoteles'in öğretisini çok iyi yansıtıyor çünkü. 2011 Ağustos ayında As-sos'ta deniz kıyısında arkadaşım Ali Çakır yerden küçücük kuru tohumları alıp alıp bir sigara paketinin naylonuna koyuyordu. "Ne yapacaksın bunları?" diye sorduğumda bana "Ekeceğim" dedi. Dedim: "Filizlenecek mi bunlar?" Ali gözlerini yerden ayırmadan cevap verdi: "İşleri bu".

Metin

Metin düzeyinde söylenecek şey, güncel ve kapsamlı bir elyazması soyağacına dayanan ve uzmanların çoğunca benimsenmiş eleştirel bir *Ruh Üzerine* edisyonunun elimizde olmadığıdır.⁶

⁶ Nussbaum'un gönlünden geçen *Ruh Üzerine* edisyonu, Rudolf Kassel'in 1976 *Retorik* edisyonu ayarında bir edisyondur (Nussbaum, 1992: 5-6). Ben de Tarán ve Gutas'ın *Poetika* için hazırladıkları *editio maior* düzeyinde bir edisyonu *Ruh Üzerine*'nin kesinlikle hak ettiğini düşünüyorum (Aristotle, *Poetics*, hazırlayanlar L. Tarán ve D. Gutas, Brill, Leyden, 2012.). Ross, gelecekteki araştırmacılara W elyazmasına yakından bakmayı salık

Günümüze kalmış belli başlı 100 kadar *Ruh Üzerine* elyazması vardır. Bunların yaklaşık 90'ı metnin tamamını, 10'u da metnin önemli bir kısmını içerir. En eskisi 10. yüzyıldan kalmadır – yani Aristoteles'in ölümünden 1300 yıl kadar sonraki bir tarihten. Çağdaş edisyonların ilki ve/ya da en önemlisi sayılabilecek 1831 Berlin edisyonunda Bekker bu 100 küsur elyazmasından 7'sini kullanmıştır, sonradan sırasıyla Trendelenburg, Torstrik, Hicks, Förster, De Corte, Ross, Siwek ve Jannone bu elyazması havuzunda değişiklikler ve eklemeler yaparak edisyonlarını 10-15 elyazmasına dayandırmışlardır. Ancak maalesef bu elyazmaları o kadar birbirine bulanmış durumdadır ki bağımsız tanıklık olma özelliklerini kısmen yitirmişlerdir. Nitekim Förster'in 1912'deki çabalarından beri Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin güncel ve kapsamlı bir elyazması soyağacı oluşturulamamıştır, bu nedenle edisyonlarının eleştirel notları anlamsız kalmaktadır. Zira elyazmaları arasındaki ilişkileri bilmeden elyazmalarının ne dediğini bilmek, bir soruşturmada tanıkların kimliklerini ve aralarındaki ilişkileri bilmeden ifadelelerini almaya benzer.

Ruh Üzerine metninin kopyalarının oluşturduğu bu “dolaysız gelenek” dışında metin hakkındaki yorumların

verir (Ross, 1961: 7). Jannone gibi Thillet de *Ruh Üzerine*'nin elyazması soyağacının oluşturulması için De Corte 1933'ün hesaba katılması gerektiğini söyler (Thillet, 2005: 14; Jannone, 1966: XXV; De Corte, 1933: 141-160, 261-281, 355-367.).

Gelecekte editör ve çevirmenler buradaki çalışmayı benim ihmal ettiğim Biehl, Rodier, Siwek, Bodéüs ve özellikle yeni tarihli Polansky'yi işleyerek geliştirmelidir. İbn Rüşd'ün elimizde Latince çevirisi bulunan yorumunu ve Thomas Aquinas'ınkini de çeviriye yeterince işlemedim. Gelecekte yapılabilecek paleografik, filolojik ve editöryel çalışmalara faydası dokunur diye hazırladığım elyazması ve edisyon listelerini bu cildin arkasına 2 ve 3 numaralı ekler olarak yerleştirdim.

oluşturduğu “dolaylı gelenek” çok zengin ve çeşitli olmakla birlikte, dolaysız gelenektekinden daha eski ve güvenilir el-yazmalarına dayanmaz⁷ ve metinle ilgili sorunların çözülmesine büyük katkıda bulunmaz. Dolaylı geleneğin başlangıcı, Aristoteles’in öğrencisi ve/ya da çalışma arkadaşı Theophrastos’un çalışmalarının Themistios ve Simplikios tarafından yapılan aktarımlarıdır. 2.-3. yüzyıllarda Aphrodisiaslı Aleksandros’un kendi iki kitaplık *Ruh Üzerine*’si ve *Sorunlar ve Çözümler*’i Aristoteles’in *Ruh Üzerine*’sini gayet Aristotelesçi bir şekilde aktarır, yorumlar ve tartışır. Bunlarda özellikle “etkin akıl” hakkındaki tartışmaların yankıları, yüzyıllar boyunca halka halka genişleyecektir: Themistios’un metne yakın açıklamaları; biri Pagan öbürü Hristiyan iki Yeniplatonicu olan Simplikios ve Philoponos’un yorumları; ikisiyle çağdaş olan Lydialı Priskianos’un yazdığı *Theophrastos Açıklaması*; hakkında hiçbir şey bilmediğimiz Sophonias’ın ta 13. yüzyıldaki yorumları...⁸ 13. yüzyıl aynı

⁷ Bir elyazması daha geç tarihli diye illa daha kötü değildir tabii ama gene de Themistios Aristoteles’ten 700 yıl kadar sonra yaşamıştır ve elimizdeki Themistios yorumlarının elyazması Themistios’tan 700 yıl sonra yazılmıştır.

⁸ Etkin aklın ne olduğu sorusu Aristoteles’ten sonraki yüzyıllara, hatta binyıllara damgasını vurmuştur. Tartışmadaki üç ana pozisyonu Tricot’dan az çok çevirecek olursak şunları söyleyebiliriz:

a. Aphrodisiaslı Aleksandros’a göre etkin akıl Tanrı’dır, Tanrı da *Metafizik*, XII, 7, 1072a26-32’de söylendiği gibi “ilk akledilir” olduğuna göre bütün öbür akledilirlerin akledilebilirliklerinin kaynağıdır ve edilgin aklı işlerliğe geçirirken gücül akledilirleri işler haldeki akledilirler haline getirir. (Aphrodisiaslı Aleksandros, *Ruh Üzerine*, 89,17’ye bakınız.)

b. Kendisi de Thomasçı olan Tricot’ya göre, Thomas Aquinas ve Ross bu yoruma karşı çıkar, çünkü *Metafizik*, XII’ye göre Tanrı yalnızca kendini akleder. Üstelik Tricot’ya göre 430a23’te (Tricot yanılıyor, 430a13’te) etkin aklın “ruhta” olduğu açıkça söylenir. Peki o zaman 430a17’ye göre etkin aklın “müstakil” olmasını ne yapacağız? Tricot’ya

zamanda *Ruh Üzerine* hakkındaki en önemli yorumlardan birinin yazarı olan Thomas Aquinas'ın yüzyılıdır. Thomas Aquinas Eski Yunanca bilmez; Aristoteles'i ancak Moerbeke'li Guglielmus'un Eski Yunancadan Latinceye yaptığı ünlü harfî çevirisinden okuyabilmiştir. Thomas Aquinas *Summa Theologiae*'sinde de Aristoteles'in ruh-beden tartışmalarına sıklıkla değinir. Aquinas'ın yorum ve tartışmaları *Ruh Üzerine*'nin metninin anlaşılmasında nasıl yardımcı oluyorsa, Guglielmus da o kadar harfi harfine bir çeviri yapmıştır ki elindeki Eski Yunanca metnin ne olduğunu ele verir ve bu sayede *Ruh Üzerine* metninin oluşturulmasına küçük katkılar sağlar.

İslam dünyasına döndüğümüzde elbette İbn Sina ve İbn Rüşd gibi düşünürler karşımıza çıkmaktadır. Buna karşılık Nussbaum *Ruh Üzerine* örneğinde Arapça geleneğin metin konusunda canalcı bilgi sağlamadığı görüşündedir (Nussbaum, 1992: 8). Ancak bu, en hafif tabirle acelecî bir yargıdır. Zira dolaylı geleneğin Arapça, Süryanice ve İbranice örnekleri bugün Eski Yunanca ve Latince örnekleri kadar köklü ve sistemli bir şekilde tanınmıyor. Örneğin İbn Sina'nın Aristoteles'in *Ruh Üzerine* kitabının kendisine ait nüshasına düştüğü derkenarlardan oluşan ve bir TÜBİTAK/CNRS projesi çerçevesinde Marwan Rashed ve Burak Şaman'la birlikte inceleme fırsatı bulduğum *At-Tâlikât alâ*

göre bu bağlamda müstakil "ayrılmış, ayrı halde, bağımsız" değil, "ayrılabilir, bağımsız varolabilir" anlamındadır.

c. İbn Rüşdcü yoruma göre ise etkin akıl insan ruhuna içkin olan Tanrı aklıdır. Tricot'ya göre bu yorum uydurmadır, çünkü Aristoteles Tanrı'nın aşkınlığını açıkça vurgular ve etkin aklın fetüse "dışarıdan" geldiğini de açıkça söyler (*Oluş ve Bozuluş Üzerine*, II, 3, 736b27). Dolayısıyla Tricot'ya göre Aristoteles'in teolojisi her türlü panteistik eğilime alabildiğine uzaktır. Etkin aklın ölümsüzlüğü için *Metafizik*, XII, 3, 1070a24'e bakınız.

*havâşî Kitâb an-Nafs li-Aristûtâlîs*⁹ gibi paleografik katkısını henüz bilmediğimiz pek çok metin yayımlanmamış, çevrilmemiş ve/ya da incelenmemiş haldedir. Dolayısıyla Nussbaum'un 1995'teki yargısını Dimitri Gutas ve Robert Wisnovsky gibi araştırmacıların çalışmalarının değiştirip değiştirmediği sorusu önümüzde durmaktadır. Dolaylı gelenele ilgili durumu özetleyecek olursam, *Ruh Üzerine* metnini ilgilendiren tartışmalarda Aleksandros'un, Themistios'un, Simplikios'un, Philoponos'un, Priskianos'un ve Sophonias'ın metin parçaları (*lemmata*), alıntıları (*citationes*), açıklamaları (*paraphraseis*) ya da okumaları (*lectiones*) bize yer yer ışık tutabilmektedir. Ancak Aristoteles'in *Ruh Üzerine*'sinin dolaylı geleneğindeki bu katkılar, dolaysız gelenekteki köklü elyazması sorunlarını çözmeye yaramıyor.

Dolayısıyla çeviride ve karşısındaki Eski Yunanca metinde hangi edisyonu kullanacağımıza karar vermek kolay olmadı. Sonuçta Jannone'nin 1966 Paris Les Belles-Lettres edisyonunu kullanmaya karar verdik. Jannone edisyonunun üç avantajından birincisi, elyazması bakımından bugüne kadarki en kapsamlı edisyon olması: Bekker'den Torstrik'e, Förster'den Ross'a kadar bütün editörleri hesaba katacak durumda. İkinci avantajı, o zamana kadar işlenmemiş Milano, Floransa ve Venedik elyazmalarını işlemesi, özellikle E ve C elyazmalarından bağımsız olduğunu gösterdiği H^a elyazmasını işlemesi. Jannone edisyonunun üçüncü avantajı da elinin altındaki bu geniş elyazması havuzuna rağmen Jannone'nin gayet tutucu davranması, yani Nussbaum ile Polansky'nin Ross'ta eleştirdikleri aşırı müdahalecilik hatasına düşmemesi (Nussbaum, 1992: 2; Polansky, 2008: 29). Bu üç avantaja karşılık Jannone edisyonu-

⁹ A. Badawi, *Aristu Inda al-Arab*, Kahire, 1947, s. 75-116.

nun Moraux'nun ağır eleştirilerine hedef kaldığını belirtiyim.¹⁰ Ben de Jannone'nin edisyonunun tutuculuğundan dolayı iyi bir başlangıç noktası oluşturduğunu düşünen Polansky'ye her zaman katılmıyorum (Polansky, 2008: 29). Bunun örneklerini ve gerekçelerini okur dipnotlarda görecektir. Dolayısıyla Jannone edisyonunu esas almakla birlikte, Jannone'den ayrılıp özellikle Ross'un 1961 edisyonunu, Hicks, Sachs, Tricot, Thillet ya da Hamlyn'in okumalarını benimsediğim noktalar oldu ve bunu dipnotla belirttim.

Sözümü bitirmeden önce, çeviride Y. Gurur Sev'le izlediğimiz ilkeye değineyim son olarak. Bu ilke tabii ki sadakattir. Ancak sadakatin düzeyleri vardır ve bence sadakat düzeyleri genişledikçe öncelik kazanırlar. Örneğin edebî olmayan bir metinde harfler ve sesler düzeyinde neredeyse hiç sadakat gözetilmez. Sözcük düzeyindeki sadakat ise bir yanıla terim tutarlılığıdır ve bunu gözettik: Gerek *Ruh Üzerine* metni içerisinde, gerek Aristoteles külliyatı çerçevesinde kendimizle ve Ahmet Arslan, Saffet Babür ve Nazile Kalaycı gibi hocaların çevirileriyle çelişmekten kaçınmaya okur adına özen gösterdik.¹¹ Ancak bir bütün parçaların

¹⁰ Paul Moraux, "Aristote: De l'âme. Texte établi par A. JANNONE. Trad. et notes de E. BARBOTIN. Paris: Les Belles Lettres 1966. XLV, 118 z. T. Doppels", *Gnomon*, 40. cilt, 8. sayı (Aralık 1968), s. 760-765.

¹¹ Eski Yunanca metinde kulağı tırmalayan ya da uyduruk görünen ifadelerin Türkçe çeviride kulağı tırmalayan ya da uyduruk görünen harfî ifadelerle karşılanması bu düzeydeki sadakatin gereğidir. Bunun en güzel örneği *to ti ên einai* ifadesi: Eski Yunancada ucube olan bu deyiimi, benzer bir ucubelik havası taşıyan "ne idüğü" ifadesiyle karşıladık. Bir başka örnek: *Energeia* için "işlerlik" ve "işlem" karşılıklarını tercih ettik; en önemlisi, *energeia*'yla aynı anlama gelmek üzere Aristoteles'in uydurması olan *entelekheia* için belli bir yapaylık taşıyan "yetkinlik" karşılığını tercih ettik. *Dynamis* için yer yer "gücüllük" demekten çekinmedik. (*Energeia* ile *entelekheia* arasındaki ilişki için *Metafizik*, IX, 8, 1050a22'ye, Bonitz, 1870: 253b46-254a12'ye ve Ross, 1961: 166'ya bakılabilir.)

toplamından fazla olduğuna göre, biz de tek tek terimlerde tutarlı olmanın nihai hedefimiz olamayacağını ve zaten olmaması gerektiğini biliyorduk.¹² Bu da bizi en geniş kapsamlı sadakate, dolayısıyla nihai ve en öncelikli hedefimize getiriyor: anlam. Böyle bir felsefe metninde anlam kavram-saldır ve argümanda kendini gösterir. Elinizdeki metin elbette alacakaranlık pasajlarla doludur, hatta bunların ruh konusundan mı, Aristoteles'in ruh öğretisinden mi, yoksa *Ruh Üzerine* metninden mi kaynaklandığını şu anda tartışmaya devam ediyoruz. Dahası, bu metin, gelenekler boyunca yarı-anlaşılr metinlerin tamamen kapalı ya da açık metinlerden daha çok ilgi çektiğinin en güzel örneğidir. Bütün bunlara rağmen, her zaman tutturulamayacağını bilsek de her zaman tutturulmaya çalışılması gerektiğini düşündüğümüz ana ilkemizi Ahmet Arslan'dan alıyoruz:¹³ Anlamadığın şeyi çeviremezsin. Çünkü dilin ruhu anlamdır.

*

2005'te başladığım bu çeviri sürecindeki katkılarından dolayı John Russon'a, Eric Sanday'ye, Hakan Yücefer'e, Eve Rabinoff'a, Kaan Doğu Erarslan'a, Cemal Yardımcı'ya ve Susumu Tanabe'ye şükranlarımı sunarım. Ayrıca 2016 Arché Yaz Kampı'nda *Ruh Üzerine*'nin I. kitabını inceleyen çalışkan genç katılımcılara, o ortamı özveriyle organize

¹² Özgün metinle hedef metin arasındaki *bire bir terim tutarlılığının* tam da yanlış bir amaç olduğu durumların herhalde en iyi örneği *logos* sözcüğüdür. Bu sözcüğün binbir anlamını Türkçede karşılayacak tek bir sözcük uydurmaya ya da denk getirmeye çalışmaktansa, onu bağlamına göre farklı şekillerde çevirdik, ancak okur terim tutarlılığını izleyebilsin diye çoğunlukla çevirinin yanına köşeli ayraç arasında *logos* yazdık.

¹³ Ahmet Arslan, *Bir Ömür Düşünmek*, Ekşi Yayınları, Ankara, 2016, s. 348.

eden Arsen Nişanyan, Müzeyyen Güner ve Yağız Alp Tekin'e, 2017 Bahar döneminde Galatasaray Üniversitesi'ndeki 4. sınıf lisans dersimdeki meraklı öğrencilere, özellikle Merve Akartuna ve Erdem Erol'a görüş ve önerileri için teşekkür ederim. 114K786 numaralı ve "Aristoteles ve İbn Sina'nın Ruh Kavrayışlarının Karşılaştırılmalı ve Eleştirel Değerlendirilmesi" başlıklı proje çerçevesinde bu çeviriyi destekleyen TÜBİTAK'a ve projeyi benimle üstlenen Aliye Kovanlıkaya ve Burak Şaman'a da teşekkürü borç bilirim. Son olarak Y. Gurur Sev, Aristoteles çevirme deneyimiyle, çalışkanlığıyla ve alçakgönüllülüğüyle son iki yılda çeviriye dahil oldu, çevirinin yayımlanmasında çok istekli ve sabırlı davranan Adem Beyaz'la birlikte, sağolsunlar, yorgun düşmüş bir çeviriyi takım ruhuyla canlandırdılar.

Ömer Aygün, 25 Ocak 2018

Türkçe Metinde Kullanılan İşaretler

[] Bekker sayfa numaraları ya da metinden çıkarılması gerektiğini düşündüğümüz bölümler.

◇ Metne eklenmesi gerektiğini düşündüğümüz bölümler.

Eleştirel Notlarda Kullanılan Kısaltmalar¹

E 1853 numaralı 10. yüzyıl Paris Kütüphanesi elyazması.

L 253 numaralı 13-14. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

P 1339 numaralı 12-13. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

C 386 numaralı 11. yüzyıl Coislin Koleksiyonu Paris Kütüphanesi elyazması.

H^a 214 numaralı 11. yüzyıl Venedik Marcus Kütüphanesi elyazması.

y 2034 numaralı 13-14. yüzyıl Paris Kütüphanesi elyazması.

E^a E elyazmasında yer alan ama az çok çağdaş olan ikinci bir elin yazdığı kısım.

U 260 numaralı 11. yüzyıl (Hett'e göre 13. yüzyıl) Vatikan Kütüphanesi elyazması.

V 266 numaralı 14. yüzyıl Vatikan Kütüphanesi elyazması.

X H 50 ek (Eski Yunanca 435) numaralı Milano Ambrosianus Kütüphanesi 12-13. yüzyıl elyazması.

A A 174 ek (Eski Yunanca 67) numaralı Milano Ambrosianus Kütüphanesi 15. yüzyıl elyazması.

F^a 86, 19 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

¹ Elyazmaları ve dolaylı gelenek için Ekler 2 ve 3'e ve Seçme Kaynakça'ya bakınız.

F^b 87, 20 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

F^c 87, 23 numaralı 14. yüzyıl Floransa Laurentianus Kütüphanesi elyazması.

M 209 numaralı 13. yüzyıl Venedik Marcianus Kütüphanesi elyazması.

R^v B 93 numaralı 14. yüzyıl Roma Vallicella Kütüphanesi elyazması.

Bonitz	H. Bonitz, <i>Aristotelische Studien</i> , Viyana, 1866-67.
Bywater	I. Bywater, "Aristotelia", <i>Journal of Philology</i> , XVII. cilt (1888), s. 53-74.
Förster	A. Förster, <i>Aristotelis "De Anima"</i> , Budapeşte, 1912.
Rodier	G. Rodier, <i>Aristote, Traité de l'Âme</i> , Paris, 1900.
Ross	W. D. Ross, <i>Aristotle, De Anima</i> , Oxford, 1961.
Torstrick	A. Torstrick, <i>Aristoteles, De Anima</i> , Berlin, 1862.

περὶ ψυχῆς
RUH ÜZERİNE

ΠΕΡΙ ΨΥΧΗΣ

Α

[402a] Ἰ Τῶν καλῶν καὶ τιμίῳ τὴν εἶδῃσιν ὑπολαμβάνοντες, μᾶλλον δ' ἑτέραν ἑτέρας ἢ κατ' ἀκρίβειαν ἢ τῷ βελτιόνων τε καὶ θαυμασιωτέρων εἶναι, δι' ἀμφοτέρω ταῦτα τὴν τῆς ψυχῆς ἱστορίαν εὐλόγως ἂν ἐν πρώτοις τιθεῖμεν. Δοκεῖ δὲ καὶ ⁵ πρὸς ἀλήθειαν ἅπασαν ἢ γνῶσις αὐτῆς μεγάλη συμβάλλεσθαι, μάλιστα δὲ πρὸς τὴν φύσιν· ἔστι γὰρ οἷον ἀρχὴ τῶν ζώων. Ἐπιζητοῦμεν δὲ θεωρῆσαι καὶ γινῶναι τὴν τε φύσιν αὐτῆς καὶ τὴν οὐσίαν, εἰθ' ὅσα συμβέβηκε περὶ αὐτῆς· ὧν τὰ μὲν ἴδια πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι δοκεῖ, τὰ δὲ δι' ¹⁰ ἐκείνην καὶ τοῖς ζώοις ὑπάρχειν.

Πάντῃ δὲ καὶ πάντως ἐστὶ χαλεπώτατον λαβεῖν τινὰ πίστιν περὶ αὐτῆς. Καὶ γὰρ ὄντος κοινού τοῦ ζητήματος καὶ πολλοῖς ἑτέροις, λέγω δὲ τοῦ περὶ τὴν οὐσίαν καὶ τοῦ τί ἐστὶ, τάχ' ἂν τῷ δόξειε μία τις εἶναι μέθοδος κατὰ πάντων περὶ ὧν βουλευόμεθα γινῶναι τὴν οὐ- ¹⁵ σίαν, ὥσπερ καὶ τῶν κατὰ συμβεβηκὸς ἰδίων ἀπόδειξις, ὥστε ζητητέον ἂν εἴη τὴν μέθοδον ταύτην. Εἰ δὲ μὴ ἔστι μία καὶ κοινὴ τις μέθοδος περὶ τὸ τί ἐστίν, ἔτι χαλεπώτερον γίνεται τὸ πραγματευθῆναι· δεήσει γὰρ λαβεῖν περὶ ἑκα-

[402 a] 2 ἑτέραν om. P || pr. ἢ om. VF^a || τῷ : τῶν UX || 3 ταῦτα om. E || τὴν τῆς H^aUXMP : περὶ τῆς E περὶ VyAF^a || 4 καὶ om. V || 5 αὐτῆς ἅπασαν VF^a || 6 δὲ : δὲ καὶ VF^a || 9 εἶναι om. C || τὰ δὲ κοινὰ καὶ τοῖς ζώοις δι' ἐκείνην [δι' ἐκείνων A] EyA || 10 alt. καὶ om. EVX || εἶναι τῶν χαλ. XF^b || 12 καὶ om. CXF^bP || 13 τὸ τί E || 15 ἴσως ὥσπερ M || ἰδίαν R^v || ἀπόδειξιν H^aUX R^v || 17 καὶ κοινὴ τις EH^aYA R^vP : τις καὶ κοινὴ V τις om. F^b || περὶ τὸ Ey περὶ τοῦ tell. || 18 τὸ : τὸ περὶ αὐτὸν πραγ. F^a || ἐκάστου V.

RUH ÜZERİNE

I¹

1. [402a1] Bilgiyi, hele kesinliğiyle ya da iyi ve hayret uyandı-
rıcı şeyleri konu alışıyla üstün olan bilgiyi güzel ve değerli şeyler
arasında saydığımızı göre, bu iki açıdan da ruh araştırmasına ön-
celik vermek mantıklı olur. Ruhı tanımak, bir bütün olarak haki-
kate büyük katkıda bulunur gibi görünüyor, en çok da doğaya;
çünkü ruh yaşayanların ilkesi gibidir. İnceleyip tanımak istediği-
miz şey, öncelikle ruhun doğası ve varlığı, sonra da ruhla ilintili
ne varsa onlar—bunlardan bazıları ruha özgü, bazıları da yaşa-
yanlarda ruhtan dolayı bulunuyor gibi görünüyor.

[10] Ama neresinden bakarsak bakalım, her açıdan ruh bir ka-
naate varılması en zor konulardan. Çünkü varlık ve nelik araştır-
ması başka birçok alana ortak olduğuna göre, bir şeyin ilineksel
özelliklerini tanımanın tek yönteminin kanıtlama olması gibi,
belki de varlığını tanımak istediğimiz her şey için de tek bir yön-
tem var diye düşünülebilir, bu durumda o tek yöntemin ne oldu-
ğunu araştırmak gerek; yok eğer nelik konusunda tek bir ortak
yöntem yoksa, o zaman işimiz daha da zor demektir, çünkü her
seferinde ayrı bir yol bulmak gerekecek—artık kanıtlama mı olur,

¹ Aristoteles hemen tüm eserlerinde yaptığı gibi kendisinden önce söz ko-
nusu meseleye ilişkin söylenmiş olanları (*endoksa*) ele alarak başlıyor ki bunla-
rın arasında sağlam olanları ayıklayıp onlarla devam edebilsin. Söz konusu
yönteme ilişkin *Topikler* (I, 2, 101a25-101b5), *Metafizik* (I, 983b1-987a2, 993a25-
b4) ve *Politika*'ya (II, 1, 1260b32) bakılabilir. Öte yandan, doğrudan Aristote-
les'in ruh öğretisiyle ilgilenen okur metni okumaya pekala ikinci kitaptan baş-
layabilir. Batı dillerine yapılan *Ruh Üzerine* çevirilerinin bazılarının yalnızca
ikinci ve üçüncü kitapları kapsamaması da bu tavra gayet güzel bir örnek oluşturu-
r.

στον τίς ὁ τρόπος. Ἐὰν δὲ φανερόν ᾤ, πότερον ἀπόδειξίς τις
 20 ἔστιν ἢ διαίρεσις ἢ καὶ τις ἄλλη μέθοδος, ἔτι πολλὰς
 ἀπορίας ἔχει καὶ πλάνας, ἐκ τίνων δεῖ ζητεῖν· ἄλλαι γὰρ
 ἄλλων ἀρχαί, καθάπερ ἀριθμῶν καὶ ἐπιπέδων.

Πρῶτον

δ' ἴσως ἀναγκαῖον διελεῖν ἐν τίνι τῶν γενῶν καὶ τί ἐστὶ, λέγω
 δὲ πότερον τόδε τι καὶ οὐσία ἢ ποιὸν ἢ ποσὸν ἢ καὶ τις
 25 ἄλλη τῶν διαιρεθεισῶν κατηγοριῶν, ἔτι δὲ πότερον τῶν ἐν
 δυνάμει ὄντων ἢ μᾶλλον ἐντελέχειά τις· διαφέρει γὰρ οὐ
 [40 2b] μικρόν. Σκεπτέον δὲ καὶ εἰ μεριστὴ ἢ ἀμερής, καὶ πό-
 τερον ὁμοειδὴς ἅπασα ψυχὴ ἢ οὐ· εἰ δὲ μὴ ὁμοειδής, πότερον
 εἶδει διαφέρουσα ἢ γένει. Νῦν μὲν γὰρ οἱ λέγοντες καὶ ζη-
 τοῦντες περὶ ψυχῆς περὶ τῆς ἀνθρωπίνης μόνης ἐοίκασιν ἐπι-
 5 σκοπεῖν. Εὐλαβετέον δ' ὅπως μὴ λανθάνῃ πότερον εἰς ὁ λό-
 γος αὐτῆς ἐστὶ, καθάπερ ζώου, ἢ καθ' ἕκαστον ἕτερος, οἶον
 ἵππου, κυνός, ἀνθρώπου, θεοῦ, τὸ δὲ ζῶον τὸ καθόλου ἦτοι
 οὐθέν ἐστιν ἢ ὕστερον· ὁμοίως δὲ καὶ εἴ τι κοινὸν ἄλλο κατηγο-
 ροῖτο.

Ἔτι δ' εἰ μὴ πολλαὶ ψυχαὶ ἀλλὰ μόρια, πότερον δεῖ ζη-
 10 τεῖν πρότερον τὴν ὅλην ψυχὴν ἢ τὰ μόρια. Χαλεπὸν δὲ καὶ
 τούτων διορίσαι ποῖα πέφυκεν ἕτερα ἀλλήλων, καὶ πότερον
 τὰ μόρια χρὴ ζητεῖν πρότερον ἢ τὰ ἔργα αὐτῶν, οἶον τὸ
 νοεῖν ἢ τὸν νοῦν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ἢ τὸ αἰσθητικόν· ὁμοίως
 δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τὰ ἔργα πρότερον, πάλιν ἂν
 15 τις ἀπορήσειεν εἰ τὰ ἀντικείμενα πρότερον τούτων ζητητέον,

19 ἐὼν : δταν EH·AMP εἰ V || εἴη EVAF· || δεῖξις C || alt.
 τις om. H·F·F^b || 20 ἔτι om. H·R^v || 21 ἂν ἀπορίας ἔχοι yA || 23
 τί : τίς CUM || 25 ἐν om. UP || 26 μᾶλλον : μόνον E || οὐ : οὐ τι EC.

[402b] 1 μικρόν ECUy || pr. καὶ om. UX || 3 εἶδη A || διαφέρου-
 σα : διαφέρουσιν EH·UXM || ἢ : ἢ καὶ EXyA || 4 μόνον EyP || 5
 ἐπισκοπεῖν : ζητεῖν VF^a ἐπιζητεῖν F^bP || 6 ἐστὶ om. A || καθ' ἕκαστην
 E καθ' ἕτερον VyF^aF^b || 7 δὲ : γὰρ VF^aF^b || 8 κατηγορεῖται E ||
 9 ψυχαὶ : ψυχαὶ εἰσιν yF^bP ψυχαὶ ἢ τὰ μόρια R^v || 10 ὅλην τὴν VF^a
 || 11 τοῦτο VyF^a || 12 δεῖ ζητεῖν yAR^v || πρῶτον H·R^v || 13 καὶ
 om. F^b || αἰσθητὸν R^v || 14 εἰ δὲ y || 15 πρότερα EUVyA.

bölme mi olur, başka bir yöntem mi olur, bu yöntem belli olsa bile bu sefer de nelerden hareketle araştırmak gerektiği konusunda pek çok sorun ve yanılgı var, çünkü farklı farklı şeylerin ilkeleri de farklı—örneğin sayılarınki başka, düzlemlerinki başka.

[402a23] Herhalde ilk iş ruhun hangi cinse girdiğini ve ne olduğunu belirlemek: Belirli bir şey [*tode ti*] ve bir varlık mı, yoksa bir nitelik, bir nicelik veya daha önce ayırt etmiş olduğumuz diğer kategorilerden biri mi? Ayrıca bir güç halinde bulunan [*dynamei*] şeylerden biri mi, yoksa daha ziyade bir çeşit *yetkinlik* [*entelekheia*]² mi? Aradaki fark az buz bir fark değil. Şunları da incelemek gerek: Ruh kısımlara ayrılıyor mu, ayrılmıyor mu? Ruhlar türdeş mi, değil mi? Değillerse aralarında tür farkı mı var, cins farkı mı? Çünkü görünen o ki bugün ruh hakkında konuşan ve araştırma yapanlar yalnızca insan ruhunu inceliyor. Oysa şunları da gözden kaçırmamaya özen göstermek gerek: Yaşayanın tanımı gibi ruhun da tek tanımı [*logos*] mı var, yoksa at, köpek, insan ve tanrı gibi tek tek durumlarda farklı tanımlar mı var ve ortak başka bir şey yükleneceği durumlardaki gibi “yaşayan” diye bir tümel yok ya da sonra gelen bir şey mi?

[402b9] Sonra, ruhlar değil de, ruhun *kısımları* birden çoksa, ruhun bütününe mü yoksa kısımlarını mı önce araştırmalı? Şunları kestirmek de zor: Bu kısımlardan hangileri doğal olarak birbirinden farklı? Önce kısımları mı araştırmalı, yoksa kısımların işlevlerini mi? Örneğin akli mı, yoksa akletmeyi mi önce araştırmalı? Duyumsayan kısmı mı, duyumsamayı mı? Öbür kısımlar için de aynısı geçerli. Önce işlevleri araştırmak gerekiyorsa bu sefer de şu sorulabilir: Acaba kısımlardan önce onların müteakibille-

² Aristoteles bu terimi özellikle *Fizik*'te bir imkanın/olanağın gerçekleşmesi ya da gerçek olması, imkan olmaktan çıkıp edimsellik kazanmış olması anlamında kullanıyor. Bazı yerlerde de bu sözcükle eksik/noksan olmamaya işaret ediyor. Ruh bağlamında ise ruh güçlerinin, ruhun yetilerinin işler olmaya hazır olması, yetkin olması anlamında kullanıyor. Bu sebepten, bağlama bakarak, bu ünlü terimi “yetkinlik” şeklinde karşıladık. “Giriş”te konuya ilişkin dipnota bakılabilir (s. 24, 11. dipnot).

οιον τὸ αἰσθητὸν τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τὸ νοητὸν τοῦ νοητικοῦ.

Ἔοικε δ'

οὐ μόνον τὸ τί ἐστὶ γινῶναι χρήσιμον εἶναι πρὸς τὸ θεωρῆσαι
τὰς αἰτίας τῶν συμβεβηκότων ταῖς οὐσίαις, ὥσπερ ἐν τοῖς
μαθήμασιν οἷον τί τὸ εὐθύ καὶ τὸ καμπύλον ἢ τί γραμμὴ καὶ
20 ἐπίπεδον πρὸς τὸ κατιδεῖν πόσαις ὁρθαῖς αἰ τοῦ τριγώνου
γωνίαι ἴσαι, ἀλλὰ καὶ ἀνάπαλιν τὰ συμβεβηκότα συμβάλλε-
ται μέγα μέρος πρὸς τὸ εἰδέναι τὸ τί ἐστίν· ἐπειδὴν γὰρ ἔχω-
μεν ἀποδιδόναι κατὰ τὴν φαντασίαν περὶ τῶν συμβεβηκό-
των, ἢ πάντων ἢ τῶν πλείστων, τότε καὶ περὶ τῆς οὐσίας
25 ἔχομεν λέγειν τι κάλλιστα· πάσης γὰρ ἀποδείξεως ἀρχὴ τὸ
τί ἐστίν, ὥστε καθ' ὅσους τῶν ὁρισμῶν μὴ συμβαίνει τὰ συμ-
[403a] βεβηκότα γνωρίζειν, ἀλλὰ μὴδ' εἰκάσαι περὶ αὐτῶν εὐ-
μαρές, δῆλον ὅτι διαλεκτικῶς εἴρηνται καὶ κενῶς ἅπαντες.

Ἀπορίαν δ' ἔχει καὶ τὰ πάθη τῆς ψυχῆς, πότερόν ἐστι πάν-
τα κοινὰ καὶ τοῦ ἔχοντος ἢ ἐστὶ τι καὶ τῆς ψυχῆς ἴδιον αὐ-
3 τῆς· τοῦτο γὰρ λαβεῖν μὲν ἀναγκαῖον, οὐ ῥάδιον δέ. Φαίνε-
ται δὲ τῶν πλείστων οὐθὲν ἄνευ σώματος πάσχειν οὐδὲ ποιεῖν,
οἷον ὀργίζεσθαι, θαρρεῖν, ἐπιθυμεῖν, ὅλως αἰσθάνεσθαι. Μά-
λιστα δ' ἔοικεν ἴδιον τὸ νοεῖν· εἰ δ' ἐστὶ καὶ τοῦτο φαντασία
τις ἢ μὴ ἄνευ φαντασίας, οὐκ ἐνδέχοιτ' ἂν οὐδὰ τοῦτ' ἄνευ τοῦ
10 σώματος εἶναι. Εἰ μὲν οὖν ἐστὶ τι τῶν τῆς ψυχῆς ἔργων ἢ
παθημάτων ἴδιον, ἐνδέχοιτ' ἂν αὐτὴν χωρίζεσθαι· εἰ δὲ μὴ-
θὲν ἐστίν ἴδιον αὐτῆς, οὐκ ἂν εἴη χωριστή, ἀλλὰ καθάπερ τῷ

16 νοητικοῦ: νοῦ EUVXF^a || 17 γινῶναι om. XA || εἶναι om. P ||
18 τῶν: τῶν καθ' αὐτὰ γ τῶν καθ' αὐτὸ H^aP || 19 οἷον H^aR^v: om.
rell. || τί τὸ καμπύλον H^aUyF^b || 20 τί ante ἐπίπεδον add. H^aX ||
ἐπίπεδόν ἐστὶ VF^a || 21 ἴσαι: ἴσαι εἰσὶν C || 22 μέρος om. A ||
πρὸς: εἰς H^a || εἰδέναι E εἰδήσειν VF^a εἰδῆσαι rell. || ἔχομεν
H^aF^b || 25 λέγειν τι H^a: τι λέγειν EV τοι λέγειν A λέγειν CUXF^a
λέγειν ὅτι γA τι λέγειν καὶ μάλιστα P E in mg. || 26 μὴ om. M.

[403 a] 1 εἰκάζειν AP || 2 κενῶς: περιττῶς H^a || πάντες V ἅπαντα
XyAP || 4 τι post ψυχῆς transp. V || 6 δὲ om. E || τῶν: τῶν μὲν
EXy || τοῦ σώματος Ey || 8 ἰδῶ EUyF^b ἰδίως A || τῷ νοεῖν F^b ||
9 ἐνδέχεται H^a || ἄνευ τοῦ H^ayR^v: ἄνευ rell. || 11 αὐτοῦ C || μὴ
VF^a || 12-13 τὸ εὐθύ X.

rini mi araştırmak gerekir, yani örneğın duyuımsayan kısımdan önce duyulur olanı, akıldan önce akledilir olanı mı?

[402b16] Görünen o ki varlıkların ilineklerinin nedenlerini görmek için neliğı tanımakta yarar var, örneğın matematikte bir üçgenin açılarının kaç dik açıya eşit olduğunu kavramak için doğruyla eğrinin ya da çizgiyle düzlemin ne olduğunu tanımakta yarar var; evet ama neliğı bilmede de ilineklerin payı büyük. Nitekim bir şeyin ilineklerini hayal gücüyle [*kata tēn phantasian*] tamamen ya da kısmen açıklayabilecek duruma geldiğimiz zamandır ki o şeyin varlığı üstüne en güzel şeyleri söyleyebileceğiz. Çünkü her kanıtlamanın başı nelik olsa bile, ilinekleri tanımayı, hatta onlar hakkında kolay tahminde bulunmayı sağlamayan bütün tanımların diyalektik ve boş laf olduğu açık.

[403a3] Ruhun halleri [*pathē*] konusunda da bir sorun var: Hepsi <bedene ve ruha> ortak mı, yoksa ruha özgü bir hal de var mı? Bunu kavramak gerek ama kolay iş değıl. Görünen o ki ruh hallerinin çoğunda beden olmadan ne etkide bulunulur ne de etkiye maruz kalınır, örneğın öfkelenmek, cesaretlenmek, iştah duymak, genel olarak duyuımsamak. Ama en çok ruha özgü gibi görünen hal akletmek. Gene de eğer bu da hayalin bir çeşidiyse ya da hayal gücü olmadan gerçekleşmiyorsa, o zaman akletme bile bedensiz olamaz demektir. O halde eğer ruhun yaptığı işlerden ya da maruz kaldığı hallerden birisi bile ruha özgüyse, o zaman ruh müstakil olabilir; yok eğer hiçbir i ruha özgü değılse, o zaman ruh müstakil olamaz,³ durumu düz çizgininki

³ Platon'da özellikle *Sofist* ve *Devlet Adamı*'nda tartışılıp uygulanan *diairesis* işlemin için "bölme" karşılığı yaygın ve işlek görünüyor; farklı bir anlamda *Sofist*'in başka pasajlarında ve klasik Aristoteles mantığında *diaphora* için "ayrım" (Arapça *fasl*, Latince *differentia*) kullanılabilir. Hal böyle olunca gene Platon kaynaklı olan ama Platoncu ikiciliğı doğrudan andıran *khôrizesthai* fiili ve kökteş sözcükler (özellikle *khôriston*) için ayrı bir karşılık bulmakta yarar vardır. Başka olası karşılıklara oranla "müstakil" sözcüğü ise aradığımız çağrışımları taşıyor: "Platonculuk", metafizik kadar teoloji, ruhun ya da aklın aşkınlığını, *İdea*'ların bağımsızlığı, *Khôrismos*... İşin güzel tarafı bugün "müstakil" gündelik dilde özellikle ev için kullanılıyor: bir apartmanın parçası olmayan, "kendi ayakları üzerinde duran", bağımsız ev. Sözcüğün bu anlamı, aklın ruhun öbür kısımlarından da bedenden de "müstakil" olduğu fikri çevresindeki geleneksel tartışmalarla bağdaşır.

εὐθεῖ, ἢ εὐθεῖ, πολλά συμβαίνει, οἷον ἄπτεσθαι τῆς χαλ-
 κῆς σφαίρας κατὰ στιγμήν, οὐ μέντοι γ' ἄψεται οὕτως χωρι-
 15 σθὲν τὸ εὐθύ· ἀχώριστον γάρ, εἴπερ αἰετὰ μετὰ σώματός τι-
 νός ἐστιν. Ἔοικε δὲ καὶ τὰ τῆς ψυχῆς παθήματα εἶναι με-
 τὰ σώματος, θυμός, πραότης, φόβος, ἔλεος, θάρσος, ἔτι
 χαρὰ καὶ τὸ φιλεῖν τε καὶ τὸ μισεῖν· ἅμα γὰρ τούτοις πά-
 σχει τι τὸ σῶμα. Μηνύει δὲ τὸ ποτὲ μὲν ἰσχυρῶν καὶ ἐν-
 20 αργῶν παθημάτων συμβαινόντων μηδὲν παροξύνεσθαι ἢ
 φοβεῖσθαι, ἐνίοτε δ' ὑπὸ μικρῶν καὶ ἁμαυρῶν κινεῖσθαι, ἐὰν
 ὀργῇ τὸ σῶμα καὶ οὕτως ἔξη ὥσπερ ὅταν ὀργίζηται. Ἔτι
 δὲ μᾶλλον τοῦτο φανερόν· μηθενὸς γὰρ φοβεροῦ συμβαίνον-
 τος ἐν τοῖς πάθεσι γίνονται τοῖς τοῦ φοβουμένου. Εἰ δ' οὕτως
 25 ἔχει, δηλὸν ὅτι τὰ πάθη λόγοι ἐν ὕλῃ εἰσὶν. Ὡστε οἱ ὄροι
 τοιοῦτοι οἷον τὸ ὀργίζεσθαι κινήσις τις τοῦ τοιουδὶ σώματος ἢ
 μέρους ἢ δυνάμεως ὑπὸ τοῦδε ἕνεκα τοῦδε. Καὶ διὰ ταῦτα δὴ
 φυσικοῦ τὸ θεωρῆσαι περὶ ψυχῆς, ἢ πάσης ἢ τῆς τοιαύτης.

Διαφερόντως δ' ἂν ὀρίσαιντο ὁ φυσικὸς τε καὶ ὁ διαλεκτικὸς
 30 ἕκαστον αὐτῶν, οἷον ὀργὴ τί ἐστίν· ὁ μὲν γὰρ ὄρεξιν ἀντιλυ-
 πήσεως ἢ τι τοιοῦτον, ὁ δὲ ζέσιν τοῦ περὶ τὴν καρδίαν αἵματος
 [403b] ἢ θερμοῦ. Τούτων δὲ ὁ μὲν τὴν ὕλην ἀποδίδωσιν, ὁ δὲ
 τὸ εἶδος καὶ τὸν λόγον. Ὁ μὲν γὰρ λόγος εἶδος τοῦ πράγματος,
 ἀνάγκη δ' εἶναι τοῦτον ἐν ὕλῃ τοιαυτῇ, εἰ ἔσται· ὥσπερ οἰκίας
 ὁ μὲν λόγος τοιοῦτος, ὅτι σκέπασμα κωλυτικὸν φθορᾶς ὑπ'

13 ἢ εὐθεῖ : ἢ εὐθύ CUVX || χαλκῆς secl. Ross || 14 οὕτως
 EH^a : τοῦτο A τούτου rell. || 15 τὸ : τι Ross. || τινος ante σώ-
 ματος transp. y || 16 παθήματα H^aR^aP^a : πάθη πάντα rell. || μετὰ :
 μετὰ τοῦ V || 19 μηνύει : σημεῖον E || μὲν : μὲν ὑπὸ CH^aVXAF^b || ὑπὸ
 ἐναργῶν καὶ y || παθημάτων om. F^b || 21 δὲ καὶ H^ay || ὅταν Ey || 22
 ἔχει V || ἔτι : ἔστι H^a || 23 τούτω μᾶλλον conl. Christ τοῦτου μᾶλλον
 conl. Torstrik || 24 γίνονται A || 25 ἔχοιεν Vy || ἐν ὕλῃ ECH^a : ἐνυλοῖ
 UVXYF^b || 26 ἐργάζεσθαι M || τις om. ECH^a || 27 δὴ : ἤδη E δεῖ
 F^b || 29 διαφόρως X || 31 τοιοῦτο H^a || περὶ τὴν καρδίαν H^aF^b :
 περικαρδίου UVX περὶ καρδίου F^a περὶ καρδίας rell.

[403 b] 2 ὅδε X || 3 ἐπ' οἰκίας H^ayR^a || 4 ὅτι Ey : τις ὅτι X τί
 ὅτι F^b ἂν εἴη CH^aP ἂν εἴη ὅτι V.

gibidir: Düz çizginin *düz çizgi olma sıfatıyla* birçok özelliği vardır, örneğin tunç küreye tek bir noktada temas etmek, fakat müstakil haldeki düz çizgi böyle temas etmeyecektir en azından, çünkü gerçekten de her zaman bir cisimle birlikteyse, müstakil halde değil demektir. İşte, anlaşılan, ruhun bütün halleri de bedenle olur, örneğin şevk, şefkat, korku, acıma, cesaret, ayrıca neşe, sevmek ve nefret etmek. Bunlarla aynı anda bedende bir etki meydana gelir. Şundan da belli: Güçlü ve sert etkilenimler karşısında bazen hiçbir uyarılma ya da korku ortaya çıkmazken, bazen de beden öfkeye kapılmışken ve öfkelenebileceği zamanki tutumunu takınmışken en küçük ve en zayıf şeyler ruhu hareketlendirir. Sonra şu daha da açık bir şey: Korkutucu hiçbir şey olmadığı halde, korkutulmuş birinin ruh halleri ortaya çıkar. Ama eğer böyleyse o zaman belli ki bu haller maddeye içkin *logos*'lardır. Tanımları da şöyledir: örneğin öfkelenmek, belli bir halde bulunan bir bedenin, kısmın ya da gücün, belli bir şeyin etkisi altında belli bir şeye yönelik hareketidir. Her çeşit ruhu olsun, bu nitelikteki ruhu olsun, ruh incelemesi işte bu nedenlerle doğabilimcinin alanına giriyor.

[403a29] Ama bir doğabilimci ile bir diyalektikçi bunların her birini farklı farklı tanımlayabilir. Örneğin öfke nedir? Biri intikam arzusu ya da buna benzer bir şey der, öbürü kalbin etrafındaki kanın ve sıcaklığın kaynaması der. Bunlardan biri maddeyi veriyor, öbürü biçimi, yani *logos*'u. Nitekim şeyin *logos*'u bu, ancak var olacaksa belli bir madde içinde olması gerekir. Evin *logos*'u da böyle: "Rüzgar, yağ-

5 ἀνέμων καὶ καυμάτων καὶ ὄμβρων· ὁ δὲ φησι λίθους καὶ
 πλίνθους καὶ ξύλα, ἕτερος δ' ἐν τούτοις τὸ εἶδος ἔνεκα των-
 δί. Τίς οὖν ὁ φυσικὸς τούτων ; Πότερον ὁ περὶ τὴν ὕλην, τὸν δὲ
 λόγον ἀγνοῶν, ἢ ὁ περὶ τὸν λόγον μόνον ; Ἡ μᾶλλον ὁ ἐξ
 ἀμφοῖν ; Ἐκείνων δὲ δὴ τίς ἐκάτερος ; Ἡ οὐκ ἔστι τις ὁ περὶ
 10 τὰ πάθη τῆς ὕλης τὰ μὴ χωριστά, μηδ' ἢ χωριστά, ἀλλ'
 ὁ φυσικὸς περὶ ἁπανθ' ὅσα τοῦ τοιοῦδι σώματος καὶ τῆς τοι-
 αύτης ὕλης ἔργα καὶ πάθη· ὅποσα δὲ μὴ ἢ τοιαῦτα, ἄλ-
 λος, καὶ περὶ τινὸς μὲν τεχνίτης, εἰς τύχην, οἷον τέκτων ἢ
 ἱατρός, τῶν δὲ μὴ χωριστῶν μὲν, ἢ δὲ μὴ τοιοῦτου σώματος
 15 πάθη καὶ ἐξ ἀφαιρέσεως, ὁ μαθηματικὸς, ἢ δὲ κεχωρι-
 σμένα, ὁ πρῶτος φιλόσοφος.

Ἄλλ' ἐπανιτέον ὁθεν ὁ λόγος.
 Ἐλέγομεν δ' ὅτι τὰ πάθη τῆς ψυχῆς οὐ χωριστὰ τῆς φυσικῆς
 ὕλης τῶν ζώων, ἢ δὴ τοιαῦθ' ὑπάρχει, θυμὸς καὶ φόβος,
 καὶ οὐχ ὥσπερ γραμμὴ καὶ ἐπίπεδον.

20 II Ἐπισκοποῦντας δὲ περὶ ψυχῆς ἀναγκαῖον ἅμα διαπο-
 ροῦντας περὶ ὧν εὐπορεῖν δεῖ προελθόντας, τὰς τῶν προτέρων
 δόξας συμπεριλαμβάνειν ὅσοι τι περὶ αὐτῆς ἀπεφάναντο,
 ὅπως τὰ μὲν καλῶς εἰρημένα λάβωμεν, εἰ δέ τι μὴ κα-
 λῶς, τοῦτ' εὐλαβηθῶμεν. Ἀρχὴ δὲ τῆς ζητήσεως προθέσθαι
 25 τὰ μάλιστα δοκοῦνθ' ὑπάρχειν αὐτῇ κατὰ φύσιν. Τὸ ἔμψυ-

5 καυμάτων : πνευμάτων E || φησι H·UVyAP : φήσει ECXF^a
 || 6 οὗ ante ἔνεκα add. Ross || 9 δὴ om. V || ἔστιν εἰς Ross ||
 11 ἢ φυσικῇ A || τοῦ om. H·UR^v || τοιοῦδι : φυσικοῦ C || 12
 ὅποσα : καὶ ὅποσα yP ὅσα E ἔργα ὅποσα ei om. καὶ πάθη F^b ||
 13 τινὸς CH^a : τινὰ yA τινῶν EUVX || 14 ἱατρικὸς A || 15 καὶ
 γὰρ ὁ μαθηματικὸς περὶ ἀχωριστῶν μὲν εἰδῶν διαλέγεται, οὐκ ἦτοι
 οὐδὲ σώματος πάθη post ὁ μαθηματικὸς add. F^a || 17 οὐ χωριστά:
 οὔτε χωριστά F^b οὔτε ὡς χωρ. E ἀχώριστα UMP οὕτως ἀχώρ.
 Ross || 18 ἢ δὴ : ἢ τε F^b ἢ γε Ross εἰ γε C εἰ δὴ F^a ἢ X || οἷα
 post ὑπάρχει add. Ross || 19 ὥσπερ τὰ μεγέθη καὶ ἐπίπεδον F^b ||
 20 ἐπισκοποῦνται A || 21 δεῖ om. y || 22 συμπεριλαμβάνειν :
 συμπαράλαμβάνειν EU διαλαμβάνειν VF^a || 23 εἰρημένα καλῶς A
 || λάβοιμεν F^b || δὲ μὴ τι VΔ || 24 προεῖσθαι H^a.

mur ve sıcaktan gelen zararı önleyen korunak". Ancak başkası taşlar, tuğlalar ve tahtalardır diyecek, bir diğeri de "Öncekilerin olması için bu sonrakilerin girdiği biçim" diyecek. Peki o zaman doğabilimci hangisi? *Logos*'u bilmeden maddeyle ilgilenen mi, sırf *logos*'la ilgilenen mi? Yoksa daha ziyade her ikisinden oluşana ilgilenen mi? Ama o zaman öncekiler kim? Acaba şöyle mi: Maddenin müstakil [*khôriston*] olmayan hallerini —müstakil farz ederek de olsa— ele alan kimse yok; doğabilimci *belli* bir cismin ve *belli* bir maddenin yaptığı iş ve maruz kaldığı hallerin *hepsiyle* ilgilenir; böyle olmayanlarla ilgilenen ise başka biridir—bazılarıyla ilgilenen sanatkardır, duruma göre örneğin marangozdur ya da doktordur; matematikçi aslında müstakil olmayan hallerle sanki *belli* bir cismin halleri değillermiş gibi ve onları soyutlayarak ilgilenir; ilk felsefe yapan kişi ise müstakil olmaları bakımından bu hallerle ilgilenir.

[403b17] Ama başladığımız yere dönmek gerek. Ne diyoruz, ruhun halleri yaşayanların doğal maddesinden müstakil değildir—şevk ve korku böyle bir maddede ortaya çıkar. Ama bu müstakil olmama çizgi ve düzleminkiyle aynı tarzda değil.⁴

2. [403b20] Ruh incelemesinde, peyderpey çözülecek sorunları ortaya koyarken, bir yandan da bu konuda kim ne demiş, eskilerin görüşlerini de yanımıza almamız gerekir, bu sayede güzel söylenmiş olanları alıp güzel olmayan bir şey varsa ona karşı da uyanık oluruz. Araştırmanın başlangıcı, doğası gereği ruhla en çok bağdaştırılan şeyleri öne çıkarmaktır. Şimdi canlı olanın can-

⁴ Çizgi ve düzlem gibi matematiğin nesneleri maddeden müstakil olmamakla birlikte, birer soyutlama olarak görüldüklerinden, *müstakilmış* gibi ele alınabilirler. Nitekim Aristoteles *Metafizik*'te (VI, 1, 1026a7-22), bunlar muhtemelen (kesin konuşmuyor) müstakil olmasa bile, matematikçilerin onları müstakilmış gibi ele aldığını söylüyor. Oysa organik beden yoksa, şevk ve korkudan bahsedilemez, bunları soyutlayıp müstakilmış gibi ele almak zor. İleride karşımıza defalarca çıkacak meşhur örneklerle ifade etmek gerekirse, çizgi ve düzlem "yassılık" gibidir, şevk ve korku ise "ablak".

χον δὴ τοῦ ἀψύχου δυσὶ μάλιστα διαφέρειν δοκεῖ, κινήσει τε καὶ τῷ αἰσθάνεσθαι. Παρελήφαμεν δὲ καὶ παρὰ τῶν προγενεστέρων σχεδὸν δύο ταῦτα περὶ ψυχῆς· φασὶ γὰρ ἔνιοι καὶ μάλιστα καὶ πρῶτως ψυχὴν εἶναι τὸ κινεῖν. Οἰηθέντες δὲ ³⁰ τὸ μὴ κινούμενον αὐτὸ μὴ ἐνδέχεσθαι κινεῖν ἕτερον, τῶν κινουμένων τι τὴν ψυχὴν ὑπέλαβον εἶναι.

“Ὅθεν Δημόκριτος μὲν [404a] πῦρ τι καὶ θερμόν φησιν αὐτὴν εἶναι· ἀπείρων γὰρ ὄντων σχημάτων καὶ ἀτόμων τὰ σφαιροειδῆ πῦρ καὶ ψυχὴν λέγει (οἶον ἐν τῷ ἀέρι τὰ καλούμενα ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτίσιν), ὧν τὴν μὲν πανσπερμίαν ⁵ στοιχεῖα λέγει τῆς ὅλης φύσεως· ὁμοίως δὲ καὶ Λεύκιππος· τούτων δὲ τὰ σφαιροειδῆ ψυχὴν, διὰ τὸ μάλιστα διὰ παντὸς δύνασθαι διαδύνειν τοὺς τοιούτους ῥυσμούς καὶ κινεῖν τὰ λοιπὰ κινούμενα καὶ αὐτά, ὑπολαμβάνοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τὸ παρέχον τοῖς ζώοις τὴν κίνησιν. Διὸ καὶ τοῦ ζῆν ὄρον εἶναι ¹⁰ τὴν ἀναπνοήν· συνάγοντος γὰρ τοῦ περιέχοντος τὰ σώματα καὶ ἐκθλίβοντος τῶν σχημάτων τὰ παρέχοντα τοῖς ζώοις τὴν κίνησιν διὰ τὸ μηδ’ αὐτὰ ἡρεμεῖν μηδέποτε, βοήθειαν γίνεσθαι θύραθεν ἐπεισιόντων ἄλλων τοιούτων ἐν τῷ ἀναπνεῖν· κωλύειν γὰρ αὐτὰ καὶ τὰ ἐνυπάρχοντα ἐν τοῖς ζώοις ἐκ- ¹⁵ κρίνεσθαι, συνανείργοντα τὸ συνάγον καὶ πηγνύον· ζῆν δὲ ἔως ἂν δύνωνται τοῦτο ποιεῖν.

“Εοικε δὲ καὶ τὸ παρὰ τῶν Πυθαγορείων λεγόμενον τὴν αὐτὴν ἔχειν διάνοιαν· ἔφασαν

26 dueῖν E δυοῖν y || δοκεῖ διαφέρειν XF^b || 27 παρὰ : τῶν περὶ y || 28 φασὶ : φασὶ μὲν V || 29 πρῶτον ECV || 30 alt. μὴ : μηδὲν E || 31 οὕτως post ψυχὴν yA || μὲν om. F^b.

[404 a] 1 πῦρ μὲν αὐτὴν καὶ θερμόν τι P || τι : τε Vy || φύσιν αὐτὴν A αὐτὴν om. P || 2-4 τὰ — ὧν secl. Diels || 3 οἶον τὸ πῦρ ἐν τῷ F^b || 5 στοιχεῖα λέγει post φύσεως E || 6 πῦρ καὶ ψυχὴν VF^a || δύνασθαι διὰ παντὸς H^a || 9-12 διὰ — κίνησιν om. VX || 12 διὰ τὸ : ὥστε R^v || 13 οὐρανόθεν C || εἴτ’ εἰσιόντων EP || 14 κωλύουσι XY κωλύει P || ταῦτα A || ἐν om. VyF^b || 15 συνανείργοντα F^b || 16 δύνανται VX || 17 ἔφασκον X.

sız olandan başlıca iki farkı olduğu görüşü hakim: Hareket ve du-yumsama. Ruh hakkında bizden öncekilerden devraldıklarımız aşağı yukarı bu ikisi.

[403b29] Bir yandan ruhun en çok ve aslen hareket ettirici olduğunu söyleyenler var; bunlar bir şey kendisi hareket etmiyorsa başka bir şeyi hareket ettiremeyeceğini düşündükleri için ruhu da hareket eden bir şey sayıyorlar. Nitekim Demokritos'un dediğine göre ruh bir ateş ve sıcaklıktır, sonsuz şekil [*skhêmaton*] ya da atom arasından küre biçimindekilerin ateş ve ruh olduğunu söylüyor (pencerede güneş ışınlarında havada görünen “zerrecikler” gibi). Bu şekil ya da atomların tohumluğu⁵ bütün doğanın öğeleriymiş (Leukippos da benzer bir şey söylüyor), bunlar arasından da küre biçimli olanlar ruhmuş çünkü her şeyin arasından sızma ve kendisi hareket ederken başka şeyleri de hareket ettirme gücüne en çok sahip olan figür⁶ buymuş. Hayvanlara hareket sağlayanın ruh olduğunu düşünüyorlar ya. Soluk almanın ya-şamanın tanımı olduğu görüşü de bundan geliyor. Çünkü çevre, be-denleri sıkıştırıp bir araya getirmiş; kendileri sürekli hareket ettiği için hayvanlara da hareket sağlayan şekiller bu sırada dışarı taşacak gibi olurmuş; ancak başka şekillerin içeri alınmasıyla bu duruma set çekiliyormuş, içeri alınması da soluk alma yoluyla gerçekleştiriliyormuş. Çünkü o içeri giren şekiller bir arada bulunan katılmış şeyi bir araya getirip sıkıştırarak hayvanların içindekilerin ayrışıp dağılma-sını önliüyormuş. Hayvanlar da zaten bunu yapabildiği sürece yaşarmış.

[404a16] Anlaşılan, Pythagorasçılar arasında söylenenlerde de aynı düşünce var: Nitekim bunlardan bazıları ruhun havadaki zerre-

⁵ *Panspermia*: Bu sözcük Demokritos'un “evrensel tohum rezervi” anlamı taşıyan teknik bir terimi gibi görünüyor. Aristoteles, *Fizik*, III, 4, 203a18-23; *Gökyüzü Üzerine*, III, 3, 302a30; *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 1, 314a28'e de bakınız.

⁶ *Rhysmos*: Bu da Demokritos'un bir terimidir, anlamı “şekil” diye çevirdi-ğimiz *skhêma*'yla aynı olsa gerek. Aristoteles, *Metafizik*, I, 4, 985b14; *Fizik*, I, 5, 188a24; *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 1, 314a24'e bakılabilir.

γάρ τινες αὐτῶν ψυχὴν εἶναι τὰ ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, οἱ δὲ τὸ ταῦτα κινοῦν. Περὶ δὲ τούτων εἴρηται, διότι συνεχῶς
 20 φαίνεται κινούμενα, κἂν ἢ νηνεμία παντελῆς. Ἐπὶ ταυτό δὲ φέρονται καὶ ὅσοι λέγουσι τὴν ψυχὴν τὸ ἑαυτὸ κινοῦν· εἰ-
 κασι γὰρ οὗτοι πάντες ὑπεληφέναι τὴν κίνησιν οἰκειότατον εἶναι τῇ ψυχῇ, καὶ τὰ μὲν ἄλλα πάντα κινεῖσθαι διὰ τὴν
 ψυχὴν, ταύτην δ' ὑφ' ἑαυτῆς, διὰ τὸ μηδὲν ὁρᾶν κινοῦν ὃ
 25 μὴ καὶ αὐτὸ κινεῖται. Ὅμοίως δὲ καὶ Ἀναξαγόρας ψυχὴν εἶναι λέγει τὴν κινοῦσαν, καὶ εἴ τις ἄλλος εἴρηκεν ὡς τὸ πᾶν ἐκίνησε νοῦς, οὐ μὴν παντελῶς γ' ὥσπερ Δημόκριτος. Ἐκεί-
 νος μὲν γὰρ ἀπλῶς ταυτόν ψυχὴν καὶ νοῦν· τὸ γὰρ ἀληθές εἶ-
 ναι τὸ φαινόμενον· διὸ καλῶς ποιῆσαι τὸν Ὅμηρον ὡς
 30 Ἐκτωρ κεῖτ' ἄλλοφρονέων. Οὐ δὴ χρῆται τῷ νῷ ὡς δυνάμει τινὶ περὶ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ ταυτό λέγει ψυχὴν καὶ νοῦν.
 [404b] Ἀναξαγόρας δ' ἦττον διασαφεῖ περὶ αὐτῶν· πολλαχοῦ μὲν γὰρ τὸ αἷτιον τοῦ καλῶς καὶ ὀρθῶς τὸν νοῦν λέγει, ἐτέρω-
 θι δὲ τοῦτον εἶναι τὴν ψυχὴν· ἐν ᾧ πασι γὰρ ὑπάρχειν αὐτὸν τοῖς ζῴοις, καὶ μεγάλοις καὶ μικροῖς, καὶ τιμίοις καὶ ἀτι-
 5 μοτέροις. Οὐ φαίνεται δ' ὅ γε κατὰ φρόνησιν λεγόμενος νοῦς πᾶσιν ὁμοίως ὑπάρχειν τοῖς ζῴοις, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἀνθρώποις πᾶσιν.

Ὅσοι μὲν οὖν ἐπὶ τὸ κινεῖσθαι τὸ ἔμψυχον ἀπέβλε-
 ψαν, οὗτοι τὸ κινητικώτατον ὑπέλαβον τὴν ψυχὴν· ὅσοι δ' ἐπὶ τὸ γινώσκειν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι τῶν ὄντων, οὗτοι δὲ λέ-

19 καὶ περὶ XF^b || ὅτι UM || 20 παντελῶς XM || 21 αὐτὸ EA || 22 οὕτω EP || οικειοτάτην yP || 23 πάντα om. y || 24 ἀφ' V || αὐτῆς EAP || 26 λέγει om. V || 27 νοῦς: ὁ νοῦς UXyF^bMP || 28 ταυτόν ψυχὴν: τὴν ψυχὴν H^aR^aP ψυχὴν ταυτόν E || 29 διὸ: τὸ y || τὸν secl. Ross || 30 Ἐκτωρ EH^aVX: ὁ Ἐκτωρ CUyF^b || 31 ἀλλ' αὐτὸ V.

[404b] 1 διασαφῆ EV || πολλαχῇ EXF^b || 2 τὸ om. VyA || 3 τοῦτον εἶναι τὴν ψυχὴν EUXF^bM: ταυτόν εἶναι τὸν νοῦν τῇ ψυχῇ VyF^a τὸν νοῦν εἶναι ταυτόν τῇ ψυχῇ CH^aR^aP δὲ τὸν νοῦν τοῦτον A || ἐν om. XF^b || αὐτὸν ὑπάρχειν UXF^bP || 4 ἀτιμωτικοῖς y ἀτιμοτάτοις R^aP || 5 νοῦς λεγόμενος H^aP || 7 πᾶσιν om. CH^aUXF^bR^a || 8 τὸ om. X || 9 alt. τὸ om. CH^aVyF^aM || δὲ om. H^aVyR^aP.

cikler olduğunu, bazıları da ruhun onları hareket ettiren olduğunu söylüyordu. Hava tamamen rüzgarsız olunca bile bunlar bariz bir şekilde sürekli hareket eder. Ruhun kendi kendini hareket ettirdiğini söyleyenlerin görüşü de aynı kapıya çıkar, ne de olsa hepsi şunu kabul eder gibi görünüyor: Ruh harekete en yatkın şeydir, başka her şey ruhtan dolayı hareket eder, ruh ise kendi kendine hareket eder—kendisi hareket etmeden hareket ettiren bir şey görmüyorlar çünkü.⁷ [26] Benzer şekilde Anaksagoras da ruhun hareket ettiren olduğunu söylüyor,⁸ her şeyi akıl hareket ettirdi demiş olan başkaları da. Ama tam Demokritos gibi değil. Çünkü Demokritos’a göre ruhla akıl basbayağı aynı, çünkü hakiki olan görünenmiş; bu yüzden de Homeros “Hektor yere serilmiş, kafası başka yerde” derken güzel demiş.⁹ Bu yüzden Demokritos akli hakikate ilişkin bir güç olarak kullanmıyor, ruhla aynı olduğunu söylüyor.

[404b1] Anaksagoras bu konularda daha az açık: Birçok yerde güzel olanın ve doğru olanın nedeni akıldır diyor, başka yerde ise akli ruhla bir tutuyor, çünkü büyük olsun küçük olsun, saygın olsun adi olsun, bütün hayvanlarda bulunduğunu söylüyor; oysa en azından “anlama gücü” [*phronêsis*]¹⁰ olarak akıl, bütün insanlarda bile var gibi görünmüyor, bütün hayvanlarda nasıl bulunsun?

[404b7] Öyleyse canlı olanın hareket ettiğine bakan kim varsa, ruhun en çok hareket ettiren olduğunu benimsemiş. [9] Öte yandan canlının varolanları tanıması ya da duyumsamasına odaklananlar var: Birçok ilke olduğunu düşünenler ruhu o ilkelerle öz-

⁷ Görüş Platon’a ait. Ayrıntı için *Phaidros*’a (245c-e) ve *Yasalar*’a (894c-896e) bakılabilir.

⁸ Anaksagoras, DK59B12-13. Sokrates öncesi filozofların fragmanları için Diels ve Kranz’ın edisyonunu ve numaralandırma sistemini kullanıyoruz.

⁹ Homeros, *İlyada*, XXIII, 698’e bir gönderme gibi görünüyor, ancak gönderme elimizdeki *İlyada* metnine nerdeyse hiç uymuyor.

¹⁰ Bu sözcük *Ruh Üzerine*’de daha yaygın bilinen ve kullanılan anlamıyla, yani bir karakter erdemi olarak “aklıbaşındalık” yahut “basiret” anlamında değil de yalnızca “anlama” manasında kullanılmıştır.

10 γουσι τὴν ψυχὴν τὰς ἀρχάς, οἱ μὲν πλείους ποιοῦντες, ταύ-
 τας, οἱ δὲ μίαν, ταύτην, ὥσπερ Ἐμπεδοκλῆς μὲν ἐκ τῶν στοι-
 χείων πάντων, εἶναι δὲ καὶ ἕκαστον ψυχὴν τούτων, λέγων οὕτως

γαίῃ μὲν γὰρ γαῖαν ὁπώπαμεν, ὕδατι δ' ὕδωρ,
 αἰθέρι δ' αἰθέρα διῖαν, ἀτὰρ πυρὶ πῦρ αἰδηλον,
 15 στοργῇ δὲ στοργήν, νεῖκος δὲ τε νεϊκέϊ λυγρῷ.

Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυ-
 χὴν ἐκ τῶν στοιχείων ποιεῖ· γινώσκεισθαι γὰρ τῷ ὁμοίῳ τὸ
 ὁμοιον, τὰ δὲ πράγματα ἐκ τῶν ἀρχῶν εἶναι. Ὅμοιως δὲ
 καὶ ἐν τοῖς περὶ φιλοσοφίας λεγομένοις διωρίσθη, αὐτὸ μὲν
 20 τὸ ζῶον ἐξ αὐτῆς τῆς τοῦ ἐνὸς ιδέας καὶ τοῦ πρώτου μήκους
 καὶ πλάτους καὶ βάθους, τὰ δ' ἄλλα ὁμοιοτρόπως. Ἔτι δὲ
 καὶ ἄλλως, νοῦν μὲν τὸ ἓν, ἐπιστήμην δὲ τὰ δύο· μοναχῶς
 γὰρ ἐφ' ἓν· τὸν δὲ τοῦ ἐπιπέδου ἀριθμὸν δόξαν, αἰσθῆσιν δὲ
 τὸν τοῦ στερεοῦ· οἱ μὲν γὰρ ἀριθμοὶ τὰ εἶδη αὐτὰ καὶ ἀρ-
 25 χαὶ ἐλέγοντο, εἰσὶ δ' ἐκ τῶν στοιχείων, κρίνεται δὲ τὰ πρά-
 γματα τὰ μὲν νῶ, τὰ δ' ἐπιστήμη, τὰ δὲ δόξη, τὰ δ' αἰ-
 σθήσει· εἶδη δ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι τῶν πραγμάτων. Ἐπεὶ δὲ καὶ
 κινητικὸν ἐδόκει ἡ ψυχὴ εἶναι καὶ γνωριστικόν, οὕτως ἔνιοι
 συνέπλεξαν ἐξ ἀμφοῖν, ἀποφηνάμενοι τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν
 30 κινεῖσθαι ἑαυτόν. Διαφέρονται δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν, τίνες καὶ
 πόσαι, μάλιστα μὲν οἱ σωματικὰς ποιοῦντες τοῖς ἀσωμάτους,

10 μὲν : μὲν οὖν UX || ποιοῦντες ταύτας VF^a : ποιοῦντες τὰς
 ἀρχάς M ποιοῦντες E πάντες P || ταύτας καὶ αὐτὴν F^b || οὐδεμίαν
 y || 11 τοιαύτην H^aM || 12 οὕτω λέγων H^aF^b λέγων οὕτως tell.
 om. CR^v || 13 γὰρ om. VP || 14 διὸν H^aXyVF^bP δίχα M || αὐτὰρ
 H^aR^v || 15 στοργὴν δὲ στοργῇ X || τε om. VP γε Cy || 16
 Ἰδάτων ἐν τῷ Τιμαίῳ τὴν ψυχὴν E : Ἰδάτων τὴν ψυχὴν ἐν τῷ
 Τιμαίῳ XF^b ἐν τῷ Τιμαίῳ Πλάτων τὴν ψυχὴν H^ayM ἐν τῷ Τι-
 μαίῳ ψυχὴν καὶ Ἰδάτων CU || 19 φιλοσοφίαν y σοφίας M || λεγομέ-
 νοις λόγοις V || μὲν : μέντοι Vy μὲν οὖν H^a || 23 ἐφ' ἓν om. CH^a
 UF^bM || τοῦ om. M || 24 αὐτὰ om. UXF^bM || 24-25 ἀρχαί : ἀρχαί
 τῶν ὄντων A^b || 27 ἐπεὶ : ἐπειδὴ H^aXF^bR^v || 28 ἐδόκει om. V ||
 ἡ om. A || 29 συνέπλεξαν V || 31 τοῖς ἀσωμάτους CUF^b : τοῖς ἀσω-
 μάτοις EH^ayMP τὰς ἀσωμάτους VX.

deşleştirir, tek ilke olduğunu düşünenler ruhu o tek ilkeyle özdeşleştirir; örneğin Empedokles ruhu bütün öğelerden yaparken her bir öğenin bir ruh olduğunu da söylüyor:

Toprağı toprakla görürüz, suyu da su,
Parlak *aithêr*'i *aithêr*, tahripkar ateşi ise ateşle,
Sevgiyi sevgi, nifakı da acı nifakla.¹¹

Aynı şekilde Platon da *Timaios*'ta ruhu öğelerden yapıyor, çünkü benzer benzeri tanımış, şeyler de ilkelerden oluşmuş.¹² Benzer şekilde, felsefe üzerine söylenenlerde de,¹³ hayvanın kendisi, "bir" *idea*'sının kendisinden ve ilk uzunluk, genişlik ve derinlikten oluşur diye tanımlanır; öbür şeyler de böyle. Sonra başka bir şekilde de, akıl birdir, bilgi ikidir (çünkü doğrudan doğruya bire yöneliktir), düzlemin sayısı görüştür [*doksa*], hacmin sayısı da duyum. Çünkü sayıların biçim ve ilkelerle aynı olduğu söyleniyormuş ve sayılar öğelerden oluşuyorlarmış. Bazı şeyler akılla ayırt edilirmiş, bazıları bilgiyle, bazıları görüşle, bazıları da duyumla. Bu sayılar şeylerin biçimleriymiş. [404b28] Ama ruh hareket etmeyi de tanımayı da sağlayan şey gibi görüldüğü için, bazıları ikisini iç içe geçirmiş ve ruhun kendi kendini hareket ettiren bir sayı¹⁴ olduğunu ileri sürmüş. Ama bu kişiler ilkelerin ne olduğu ve kaç tane olduğu konusunda ayrışıyor: Ruh bedensel bir şey yapanlar var, ruh bedensiz yapanlar var, bir de ikisini karıştırıp ilkeleri ikisi

¹¹ Empedokles, DKB109.

¹² Platon, *Timaios*, 35A ve devamı; 45B ve devamı.

¹³ *En tois peri philosophias legomenois*: Harfiyen çevirdiğimiz bu ifadenin kasıt, bazılarına göre Platon'un "yazılı olmayan doktrinleri" olabilir (*Fizik*, IV, 2, 209b15); biçimlerle sayıların özdeşleştirilmesi konusunda *Metafizik*, XIII, 6-9 ve XIV, 3-5'e bakılabilir.

¹⁴ Bu görüşün eleştirilmesi için aşağıda I, 4, 408b32 ve devamına bakılabilir.

[405a] τούτοις δ' οἱ μίξαντες καὶ ἀπ' ἀμφοῖν τὰς ἀρχὰς ἀποφηνάμενοι. Διαφέρονται δὲ καὶ περὶ τοῦ πλήθους· οἱ μὲν γὰρ μίαν οἱ δὲ πλείους λέγουσιν. Ἐπομένως δὲ τούτοις καὶ τὴν ψυχὴν ἀποδιδόασιν· τό τε γὰρ κινητικὸν τὴν φύσιν τῶν πρῶ-
 5 των ὑπειλήφασιν, οὐκ ἀλόγως. Ὅθεν ἔδοξέ τισι πῦρ εἶναι· καὶ γὰρ τοῦτο λεπτομερέστατόν τε καὶ μάλιστα τῶν στοιχείων ἀσώματον, ἔτι δὲ καὶ κινεῖται τε καὶ κινεῖ τὰ ἄλλα πρῶτως.

Δημόκριτος δὲ καὶ γλαφυρωτέρως εἴρηκεν ἀποφηνάμενος διὰ τί τούτων ἐκάτερον· ψυχὴν μὲν γὰρ εἶναι ταῦτό καὶ νοῦν,
 10 τοῦτο δ' εἶναι τῶν πρῶτων καὶ ἀδιαιρέτων σωμάτων, κινητικὸν δὲ διὰ μικρομέρειαν καὶ τὸ σχῆμα· τῶν δὲ σχημάτων εὐκίνητότατον τὸ σφαιροειδὲς λέγει· τοιοῦτον δ' εἶναι τὸν τε νοῦν καὶ τὸ πῦρ. Ἀναξαγόρας δ' ἔοικε μὲν ἕτερον λέγειν ψυχὴν τε καὶ νοῦν, ὥσπερ εἶπομεν καὶ πρότερον, χρῆται δ'
 15 ἀμφοῖν ὡς μιᾷ φύσει, πλὴν ἀρχὴν γε τὸν νοῦν τίθεται μάλιστα πάντων· μόνον γοῦν φησιν αὐτὸν τῶν ὄντων ἀπλοῦν εἶναι καὶ ἀμιγῆ τε καὶ καθαρόν. Ἀποδίδωσι δ' ἄμφω τῇ αὐτῇ ἀρχῇ, τό τε γινώσκειν καὶ τὸ κινεῖν, λέγων νοῦν κινεῖν τὸ πᾶν. Ἔοικε δὲ καὶ Θαλῆς ἐξ ὧν ἀπομνημονεύουσι κινητικόν
 20 τι τὴν ψυχὴν ὑπολαβεῖν, εἶπερ τὴν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ. Διογένης δ' ὡς καὶ ἕτεροί τινες ἄερα, τοῦτον οἰηθεὶς πάντων λεπτομερέστατον εἶναι καὶ ἀρχήν· καὶ διὰ τοῦτο γινώσκειν τε καὶ κινεῖν τὴν ψυχὴν, ἥ μὲν πρῶ-
 τόν ἐστι, καὶ ἐκ τούτου τὰ λοιπά, γινώσκειν, ἥ δὲ λεπτότατον,

[405 a] 1 τούτων y || 2 τὸ πλήθος E || 3 λέγουσιν : φασί P || τούτοις om. V || 4 τε om. CH·Uy || 5 ὅθεν : ὅθεν καὶ V || 7 ἀσώματώτατον y || ἔτι δὲ καὶ : ἔτι δὲ E καὶ C || τε om. CH·yM || 8 ἀποφαίνόμενος E || 9 γὰρ om. VF^b || ταῦτό κινεῖν E || 10 τοῦτο — πρῶτων : ὥσπερ εἶπομεν καὶ ἐκ πρῶτων A || 11 μικρομέρειαν : λεπτομέρειαν CV || 12 εὐκίνητότερον P || 14 τε om. XF^b || καὶ πρότερον εἶπομεν V || χρῆσθαι EXAF^bP || 15 φύσιν E || 18 νοῦν κινεῖν H^a : νοῦν κινῆσαι tell. || 20 ὑπολαβεῖν EX : ὑπολαμβάνειν CH·UVyR^a ἀπολαμβάνειν M || alt. τὴν CH·R^a : τὸν EUVy || 21 ὡς H^ay : ὥσπερ tell. || 22 τούτων yP τοιοῦτον M || λεπτομερέστερον X || 23 μὲν : μὲν γὰρ V || 24 λεπτότατον : λεπτομερέστατον CH·Vy.

ile birden açıklayanlar var. Kaç tane olduğu konusunda da ayrışıyorlar: Kimisi bir diyor, kimisi birçok, ruhu da bundan yola çıkarak kanıtlıyorlar. Onlara göre, doğası gereği hareket ettirici olan bir şey aslolanlardandır, mantıksız da değil. Bazılarının ruhun ateş olduğu görüşünü benimsemesi bundan: Ateş hem en minik parçalı ve en cisimsiz olan öge, hem de kendisi hareket ettiği kadar başka şeyleri de ilk hareket ettiren.

[405a8] Demokritos, ruhun hem hareket etmeyi hem tanımayı sağlamasını gerekçelendirirken çok parlak şeyler söylemiştir: Ruhla akıl aynı şeymiş, bu şey de ilk ve bölünmez cisimlerden oluşmuş; küçük parçalı olmasından ve şeklinden dolayı da hareket ettiriciymiş. Hareket ettirmeye en uygun şekil ise küreymiş; akıl da ateş de böyleymiş. Anaksagoras ise, daha önce söylediğimiz gibi, ruhla akıl birbirinden farklıdır der gibi görünüyor ama ikisini tek doğa diye kullanıyor—şu farkla ki akli en azından her şeyin esas ilkesi olarak ortaya koyuyor. Varolanlar arasında bir tek aklın yalın, katıksız ve saf olduğunu söylüyor en azından. Ama tanımayı ve hareket ettirmeyi aynı ilkeyle kanıtlayarak, evreni [*to pan*] aklın hareket ettirdiğini söylüyor. Aktarılanlara bakılırsa Thales de ruhun hareket ettiren bir şey olduğu görüşündeymiş—eğer demiri hareket ettirdiği için taşın ruhunun olduğunu söylemişse tabii. Öte yandan Diogenes'le başkaları ruhu hava diye düşünmüş, çünkü en minik parçalı olan oymuş ve bir ilkeymiş; ruh da hava sayesinde tanır ve hareket ettirmiş: İlk olduğu için ve diğer şeyler kendisinden geldiği için tanır, en minik olduğu için

25 κινητικὸν εἶναι. Καὶ Ἡράκλειτος δὲ τὴν ἀρχὴν εἶναί φησι
 ψυχὴν, εἶπερ τὴν ἀναθυμίασιν, ἐξ ἧς τάλλα συνίστησιν· καὶ
 γὰρ ἀσωματώτατόν τε καὶ ῥέον αἰεὶ· τὸ δὲ κινούμενον κινου-
 μένῳ γινώσκεσθαι. Ἐν κινήσει δ' εἶναι τὰ ὄντα καὶ αὐτὸς ᾤετο
 καὶ οἱ πολλοί.

Παραπλησίως δὲ τούτοις καὶ Ἀλκμαίων ἔοικεν
 30 ὑπολαβεῖν περὶ ψυχῆς· φησὶ γὰρ αὐτὴν ἀθάνατον εἶναι
 διὰ τὸ εἰκέναι τοῖς ἀθανάτοις· τοῦτο δ' ὑπάρχειν αὐτῇ ὡς
 αἰεὶ κινουμένη· κινεῖσθαι γὰρ καὶ τὰ θεῖα πάντα συνεχῶς
 [405b] αἰεὶ, σελήνην, ἥλιον, τοὺς ἀστέρας καὶ τὸν οὐρανὸν ὅλον·
 τῶν δὲ φορτικωτέρων καὶ ὕδωρ τινὲς ἀπεφάνησαν, καθάπερ
 ἵππων· πεισθῆναι δ' εἰκόσιν ἐκ τῆς γονῆς, ὅτι πάντων ὑγρά.
 Καὶ γὰρ ἐλέγχει τοὺς αἵμα φάσκοντας τὴν ψυχὴν, ὅτι ἡ γονὴ
 5 οὐχ αἷμα· ταύτην δ' εἶναι πρώτην ψυχὴν. Ἄλλοι δ' αἵ-
 μα, καθάπερ Κριτίας, τὸ αἰσθάνεσθαι ψυχῆς οἰκειότατον
 ὑπολαμβάνοντες, τοῦτο δ' ὑπάρχειν διὰ τὴν τοῦ αἵματος φύ-
 σιν. Πάντα γὰρ τὰ στοιχεῖα κριτὴν εἴληφε, πλὴν τῆς γῆς·
 ταύτην δ' οὐθεὶς ἀποπέφανται, πλὴν εἴ τις αὐτὴν εἴρηκεν ἐκ
 10 πάντων εἶναι τῶν στοιχείων ἢ πάντα.

Ὅρίζονται δὲ πάντες
 τὴν ψυχὴν τρισὶν ὡς εἰπεῖν, κινήσει, αἰσθήσει, τῷ ἀσω-
 μάτῳ· τούτων δ' ἕκαστον ἀνάγεται πρὸς τὰς ἀρχάς. Διὸ καὶ
 οἱ τῷ γινώσκειν ὀριζόμενοι αὐτὴν ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ τῶν στοι-
 χείων ποιοῦσι, λέγοντες παραπλησίως ἀλλήλοις, πλὴν ἑνός·

25 δὲ om. A || 26 τὴν ψυχὴν A || 27 γὰρ ἀσώματόν τε καὶ
 ῥέον· αἰεὶ δὲ τὸ κινούμενον H^a || τε : τε δὲ A || καὶ : καὶ τὸ X || τὰ
 δὲ κινούμενα C || 28 γινώσκεται U || ἀκαίεινος : ἀκαίεινός τε
 UXF^b || καὶ οἱ πολλοὶ ὄντο X || 29 τούτων R^v || 30 φασὶ F^b || 32
 καὶ om. H^a || πάντα : πάντοτε A.

[405 b] 1 σελήνην, ἥλιον om. y || τοὺς om. H^a Vy || 3 πάντα P || 4-5 ὅτι
 — ψυχὴν om. X (add. in marg.) H^a || 5 τὴν πρώτην EVy || 6 τῆς
 ψυχῆς yAP || 7 ὑπολαβόντες XF^b || 9 ἀποπέφανται : ἀποφαίνεται
 UVXF^bM || 10 πάντα : ὅς πάντα yP || 11 τὴν ψυχὴν : ψυχὴν CU
 om. V || 12 ἀνάγεσθαι A || 13 pr. ἢ om. XM || 14 ἀλλήλως P.

de hareket ettirir. Herakleitos da ruhun ilke olduğunu söylüyor, tabii eğer ruh diğer şeyleri oluşturan buharsa. Çünkü en cisimsiz olan ve hep akan oymuş; hareket eden de hareket edeni tanımış. O da birçokları gibi varolanların hareket halinde olduğunu düşünüyor.

[29] Anlaşılan, Alkmaion da ruh konusunda neredeyse tamamen aynı görüşte. Ruh ölümsüzmüş çünkü ölümsüzlere benziyormuş, bu benzerlik de hep hareket etmesinden geliyormuş. Ne de olsa bütün tanrısal şeyler, ay, güneş, yıldızlar ve bütün gökyüzü sürekli bir şekilde hep hareket ediyormuş. Daha bayağı olanlardan bazıları su bile demiş, örneğin Hippon. Görünen o ki tohumdan [*gonê*] dolayı bu görüşteler, her şeyin tohumu ıslak ya. Zaten ruhun kan olduğunu öne sürenleri çürütüyor, çünkü tohum kan değilmiş, ilkel [*prôtên*] ruh olmasına rağmen. Kan diyen başkaları da var, örneğin Kritias, çünkü duyumsama ruha en yakın şeymiş ve ruhta duyumsama kanın doğasından dolayı varmış. O halde her öge kendine bir yandaş bulmuş, toprak hariç; kimse onu ileri sürmemiş—birisi ruhun bütün öğelerden olduğunu ya da bütün öğeler olduğunu söylemişse, o başka.

[405b11] Herkes ruhu üç şeyle tanımlıyor diyebiliriz: Hareket, duyum ve cismani olmama. Bunlar da birtakım ilkelere dayanır. Nitekim ruhu tanıma üzerinden tanımlayanlar, ruhu ya bir öge yapıyor ya da öğelerden oluşturuyor ve biri hariç yaklaşık aynı şeyleri söylüyor: Benzer benzeri

15 φασὶ γὰρ τὸ ὅμοιον γινώσκεισθαι τῷ ὁμοίῳ· ἐπειδὴ γὰρ ἡ
 ψυχὴ πάντα γινώσκει, συνιστᾷσιν αὐτὴν ἐκ πασῶν τῶν ἀρ-
 χῶν. Ὅσοι μὲν οὖν μίαν τινὰ λέγουσιν αἰτίαν καὶ στοιχεῖον ἓν,
 καὶ τὴν ψυχὴν ἓν τιθέασιν, οἷον πῦρ ἢ ἀέρα· οἱ δὲ πλείους
 λέγοντες τὰς ἀρχὰς καὶ τὴν ψυχὴν πλείῳ ποιοῦσιν. Ἀνα-
 20 ξαγόρας δὲ μόνος ἀπαθῆ φησιν εἶναι τὸν νοῦν, καὶ κοινὸν
 οὐθέν οὐθενὶ τῶν ἄλλων ἔχειν. Τοιοῦτος δ' ὢν πῶς γνωριεῖ καὶ
 διὰ τίν' αἰτίαν, οὗτ' ἐκεῖνος εἴρηκεν οὗτ' ἐκ τῶν εἰρημένων συμ-
 φανές ἐστιν. Ὅσοι δ' ἐναντιώσεις ποιοῦσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς, καὶ
 τὴν ψυχὴν ἐκ τῶν ἐναντίων συνιστᾷσιν· οἱ δὲ θάτερον τῶν
 25 ἐναντίων, οἷον θερμὸν ἢ ψυχρὸν ἢ τι τοιοῦτον ἄλλο, καὶ τὴν
 ψυχὴν ὁμοίως ἐν τι τούτων τιθέασιν. Διὸ καὶ τοῖς ὀνόμασιν
 ἀκολουθοῦσιν· οἱ μὲν τὸ θερμὸν λέγοντες, ὅτι διὰ τοῦτο
 καὶ τὸ ζῆν ὠνόμασται, οἱ δὲ τὸ ψυχρὸν, διὰ τὴν ἀναπνοὴν καὶ
 τὴν κατάψυξιν καλεῖσθαι ψυχὴν.

Τὰ μὲν οὖν παραδεδομένα περὶ
 30 ψυχῆς, καὶ δι' ἃς αἰτίας λέγουσιν οὗτοι, ταῦτ' ἐστίν.

III Ἐπισκεπτέον δὲ πρῶτον μὲν περὶ κινήσεως· ἴσως γὰρ οὐ
 μόνον ψεῦδός ἐστι τὸ τὴν οὐσίαν αὐτῆς τοιαύτην εἶναι οἶαν
 [408a] φασὶν οἱ λέγοντες ψυχὴν εἶναι τὸ κινεῖν ἑαυτὸ ἢ δυνά-
 μενον κινεῖν, ἀλλ' ἐν τι τῶν ἀδυνάτων τὸ ὑπάρχειν αὐτῇ κίνη-
 σιν. Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἀναγκαῖον τὸ κινεῖν καὶ αὐτὸ κινεῖσθαι,
 πρότερον εἴρηται. Διχῶς δὲ κινουμένου παντός (ἡ γὰρ καθ'
 5 ἕτερον ἢ καθ' αὐτό· καθ' ἕτερον δὲ λέγομεν, ὅσα κινεῖται τῷ

15 γὰρ : γὰρ καὶ A || γινώσκεισθαι τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ E γινώσ.
 τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον XF^b || ἢ om. EXAF^b || 16 συνίστησιν X ||
 19 πλείῳ : πλείονα y || ποιοῦσιν : λέγουσιν ECH·UYM || 21 οὐθέν :
 om. H·F^b || οὐθενὶ οὐθέν y || γνωρίζοι y || 24 συνιστῶσιν F^b ||
 25 οἷον om. CH·yF^b || ἄλλο om. X || 25-26 ἄλλο — τούτων om. EA
 || τοιοῦτον R·P || 27 μὲν : μὲν γὰρ E || 27-28 ὅτι — ὠνόμασται
 om. V || 28 διὰ τὸ add. Ross ante διὰ τὴν || 29 ἀνάψυξιν P ||
 30 οὗτοι H·UYR·P : οὕτω tell. || 31 μὲν om. yP || 32 ἐστι om. XF^b.
 [406 a] 1 εἶναι τὴν ψυχὴν A || αὐτὸ A ἐαυτὴν P || 2 κινεῖν : κινεῖν
 X κινῆσαι P || 5 ἐν τῷ XF^b.

tanır diyorlar. Ruh her şeyi tanıdığına göre de ruhu bütün ilkelerden oluşturunlar. Tek bir neden ve tek bir öge olduğunu söyleyenler ruhu da tek olarak ortaya koyuyor, örneğin ateş ya da hava. Birçok ilke olduğunu söyleyenlerse ruhu da çoklu yapıyor. Bir tek Anaksagoras aklın hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan bir şey olduğunu ve başka hiçbir şeyle hiçbir ortaklığı olmadığını söylüyor. Ama bu durumda akıl nasıl ve hangi nedenden dolayı tanıyacak, bunu söylemediği gibi, söylediklerinden açık bir şey de çıkmıyor. Karşıtları ilke sayanlar, ruhu da karşıtlardan oluşturunlar. Karşıtlardan birini, örneğin sıcaklığı, soğukluğu ya da öyle başkasını ilke yapanlar, ruhu da bunlardan biri olarak ortaya koyuyor. Sözcüklerin peşine takılmalarının nedeni de bu zaten: Bazısı ruh sıcaktır diyor, çünkü yaşamak [zên] sözcüğü bundan <yani “kaynamak” anlamındaki *zein* fiilinden> geliyormuş; bazısı soğuktur [psykhron] diyor, çünkü ruh [psykhê] sözcüğü de soluk almaktan ve serinletmekten [katapsyxis] geliyormuş.

[29] O halde ruh üstüne aktarılan görüşler ve gerekçeleri bunlar.

3. [405b32] Önce hareket üstüne inceleme yapmak gerek. Çünkü ruhun varlığının kendi kendini hareket ettiren ya da ettirebilen bir şey olduğunu söyleyenlerin dediği belki yalnızca yanlış değil, ruh harekete sahip olması imkansız şeylerden biri bile olabilir. Hareket ettirenin kendisinin de illa hareket etmesi gerekmez, daha önce söylemiş olduğumuz gibi.¹⁵ Bir şey iki anlamda hareket ediyor olabilir: Ya başka bir şeyden dolayı ya da kendi kendine.

¹⁵ *Fizik*, VIII, 5.

ἐν κινουμένῳ εἶναι, οἷον πλωτῆρες· οὐ γὰρ ὁμοίως κινουῦνται τῷ πλοίῳ· τὸ μὲν γὰρ καθ' αὐτὸ κινεῖται, οἱ δὲ τῷ ἐν κινουμένῳ εἶναι, δῆλον δ' ἐπὶ τῶν μορίων· οἰκεία μὲν γὰρ ἐστὶ κίνησις ποδῶν βάδισις, αὕτη δὲ καὶ ἀνθρώπων· οὐχ ὑπάρχει δὲ τοῖς πλωτῆρσι τότε) διχῶς δὲ λεγομένου τοῦ κινεῖσθαι, νῦν ἐπισκοποῦμεν περὶ τῆς ψυχῆς εἰ καθ' αὐτὴν κινεῖται καὶ μετέχει κινήσεως.

Τεσσάρων δὲ κινήσεων οὐσῶν, φορᾶς ἀλλοιώσεως φθίσεως αὐξήσεως, ἡ μίαν τούτων κινεῖται ἂν ἢ πλείους ἢ πάσας. Εἰ δὲ κινεῖται μὴ κατὰ συμβεβηκός, φύσει ἂν ὑπάρχοι κίνησις αὐτῇ· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ τόπος· πᾶσαι γὰρ αἱ λεχθεῖσαι κινήσεις ἐν τόπῳ. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ οὐσία τῆς ψυχῆς τὸ κινεῖν ἑαυτήν, οὐ κατὰ συμβεβηκός αὐτῇ τὸ κινεῖσθαι ὑπάρξει, ὥσπερ τῷ λευκῷ ἢ τῷ τριπλήχει· κινεῖται γὰρ καὶ ταῦτα, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκός· ὧ γὰρ ὑπάρχουσιν, ἐκεῖνο κινεῖται, τὸ σῶμα. Διὸ καὶ οὐκ ἔστι τόπος αὐτῶν· τῆς δὲ ψυχῆς ἔσται, εἴπερ φύσει κινήσεως μετέχει. Ἔτι δ' εἰ φύσει κινεῖται, κἂν βίᾳ κινήθῃ· κἂν εἰ βίᾳ, καὶ φύσει. Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον ἔχει καὶ περὶ ἡρεμίας· εἰς δ' ἂν κινεῖται φύσει, καὶ ἡρεμεῖ ἐν τούτῳ φύσει· ὁμοίως δὲ καὶ εἰς δ' κινεῖται βίᾳ, καὶ ἡρεμεῖ ἐν τούτῳ βίᾳ. Ποῖαι δὲ βίαιαι τῆς ψυχῆς κινήσεις ἔσονται καὶ ἡρεμιαί, οὐδὲ πλάττειν βουλομένοις ῥάδιον ἀποδοῦναι. Ἔτι δ' εἰ μὲν ἄνω κινήσεται, πῦρ ἔσται, εἰ δὲ κάτω, γῆ· τούτων γὰρ τῶν σωμάτων αἱ κινήσεις αὗται. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ τῶν μεταξὺ. Ἐπειτα δ' εἰ φαίνεται κινουσα τὸ σῶμα, ταύτας εὖλογον κινεῖν τὰς κινήσεις ἃς καὶ αὐτὴ κινεῖται.

9 κίνησις om. y || ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων P || 11 περισκοποῦμεν V ἐπισκοπῶμεν yP || τῆς om. H·yF^b || 12 δὲ om. F^b || 13 φθίσεως om. P || 15 ὑπάρχει UyAF^b ὑπάρχει H· || 17 ἢ om. XyF^b || τῆς om. F^b || 18 ὑπάρχει EP ὑπάρχει F^b || alt. τῷ om. EXF^b || 21 τῇ δὲ ψυχῇ V || γὰρ supra δὲ H· || 22 κινεῖ R· || 24 γὰρ : γὰρ καὶ A || ἐν om. yA || 26 αἱ κινήσεις CH·y || 27 βουλομένῳ P βουλόμενοι F^b || 28 κινεῖται P || 30 ἔπειτα δ' εἰ E·AF^b : ἐπιδ' εἰ y ἐπιδ' ἐπεί CH·UVX.

Bir şey hareket eden bir şeyin içerisinde bulunduğu için hareket ediyorsa, “başka bir şeyden dolayı hareket ediyor” deriz. Örneğin gemiciler. Gemiciler geminin hareket etmesiyle aynı anlamda hareket etmez, çünkü gemi kendi kendine hareket ederken, gemiciler hareket eden bir şeyde oldukları için hareket eder. Gemicilerin vücutlarının kısımlarından da bellidir: Ayakların kendine has hareketi yürümektir, insanlarınki de öyledir, oysa gemiciler o anda yürüyor halde değildir. Hareket etmek iki anlamda söylendiği için, ruhun kendi kendine hareket edip etmediğini, hareketten pay alıp almadığını inceliyoruz şimdi.

[406a12] Dört çeşit hareket var: Yer değiştirme, başkalaşma, azalma ve çoğalma.¹⁶ Öyleyse ruh bunların ya birine ya birçoğuna ya da hepsine göre hareket edecek. Eğer ilineksel anlamda hareket etmiyorsa hareket ruha doğal olarak ait olacak, o zaman yer de ruha doğal olarak ait olacak. Nitekim bu söylenen hareketlerin hepsi bir *yerde* gerçekleşiyor. Eğer ruhun varlığı kendi kendini hareket ettirmekse, hareket etmek ruha ilineksel anlamda ait olmayacaktır—beyaz olanın ya da üç ayak uzunluğundakinin tersine. Çünkü bunlar hareket eder ama ilineksel anlamda. Ait oldukları şey, yani cisim hareket eder de o nedenle hareket ederler. Bu yüzden de bunların bir *yeri* yok. Ama ruhun bir yeri olacak, doğal olarak hareketten pay alıyorsa tabii. Ayrıca doğal olarak hareket ediyorsa zorla da hareket ettirilebilir, zorla oluyorsa doğal olarak da olur. Durağanlık için de aynısı geçerli. Nitekim doğal olarak nereye hareket ediyorsa doğal olarak orada durur; zorla nereye hareket ediyorsa orada zorla durur. Ruhun bu zoraki hareketleri ve durmaları nasıl olacak, uydurmak isteyenler bile kolay kolay açıklayamaz. Kaldı ki yukarı hareket edecekse ateş olacak, aşağı hareket edecekse toprak, çünkü bu hareketler bu cisimlere ait. Aradakiler <yani, hava ve su> için de aynı açıklama geçerli. Sonra, ruhun bedeni hareket ettirdiği apaçık olduğuna göre, ruhun kendi nasıl hareket ediyorsa bedene de öyle hareketler yaptırması mantıklı. Bu du-

¹⁶ Aristoteles *Fizik*’te (VII, 2, 243a32-40) üç, *Kategoriler*’de (15a13-14) altı çeşit hareketten söz ediyor. Bu farklılığın sebebi, bazen azalma ve çoğalma için genel olarak nicel (*kata ton poson*) değişim demesi, bazen de bunları tek bir başlık altında toplamayıp, bunlara oluş ve bozuluşu da eklemesi.

Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἀντιστρέψασιν εἰπεῖν ἀληθὲς ὅτι ἦν τὸ σῶ-
[406b] μα κινεῖται, ταύτην καὶ αὐτὴ. Τὸ δὲ σῶμα κινεῖται φο-
ρα· ὥστε καὶ ἡ ψυχὴ μεταβάλλοι ἂν κατὰ τὸ σῶμα ἢ ὅλη ἢ
κατὰ μέρη μεθισταμένη. Εἰ δὲ τοῦτ' ἐνδέχοιτο, καὶ ἐξελεθού-
σαν εἰσιέναι πάλιν ἐνδέχοιτ' ἂν· τούτῳ δ' ἔποιτ' ἂν τὸ ἀν-
⁵ ῖστασθαι τὰ τεθνεῶτα τῶν ζώων.

Τὴν δὲ κατὰ συμβεβηκὸς
κίνησιν κἂν ὑφ' ἐτέρου κινεῖτο· ὥσθει γὰρ ἂν βίῃ τὸ ζῶον.
Οὐ δεῖ δὲ ὧ τὸ ὑφ' ἑαυτοῦ κινεῖσθαι ἐν τῇ οὐσίᾳ, τοῦθ' ὑπ'
ἄλλου κινεῖσθαι, πλὴν εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός, ὥσπερ οὐδὲ
τὸ καθ' αὐτὸ ἀγαθὸν ἢ δι' αὐτό, τὸ μὲν δι' ἄλλο εἶναι, τὸ
¹⁰ δ' ἐτέρου ἔνεκεν. Τὴν δὲ ψυχὴν μάλιστα φαίη τις ἂν ὑπὸ
τῶν αἰσθητῶν κινεῖσθαι, εἶπερ κινεῖται. Ἀλλὰ μὴν καὶ εἰ κι-
νεῖ αὐτὴ ἑαυτήν, καὶ αὐτὴ κινεῖτ' ἂν, ὥστ' εἰ πᾶσα κίνησις
ἔκστασις ἐστὶ τοῦ κινουμένου ἢ κινεῖται, καὶ ἡ ψυχὴ ἐξισταῖτ'
ἂν ἐκ τῆς οὐσίας, εἰ μὴ κατὰ συμβεβηκός αὐτὴν κινεῖ, ἀλλ'
¹⁵ ἔστιν ἡ κίνησις τῆς οὐσίας αὐτῆς καθ' αὐτήν.

Ἔνιοι δὲ καὶ κι-
νεῖν φασὶ τὴν ψυχὴν τὸ σῶμα ἐν ᾧ ἐστίν, ὡς αὐτὴ κινεῖται,
οἶον Δημόκριτος, παραπλησίως λέγων Φιλίππῳ τῷ κωμωδο-
διδασκάλῳ· φησὶ γὰρ τὸν Δαίδαλον κινουμένην ποιῆσαι
τὴν ξυλίνην Ἀφροδίτην, ἐγχείαντ' ἄργυρον χυτόν· ὁμοίως δὲ
²⁰ καὶ Δημόκριτος λέγει· κινουμένας γάρ φησι τὰς ἀδιαιρέτους
σφαίρας διὰ τὸ πεφυκέναι μηδέποτε μένειν συνεφέλκειν

32 δὲ : δὲ καὶ A || ὅτι κατὰ γένος καὶ κατὰ εἶδος ἦν τὸ A.

[406 b] 1 ταύτην καὶ αὐτὴ om. A || alt. κινεῖται : κινεῖ UM || φορᾶ :
φορὰν H·UVyF^bR· || 2 ἂν τὸ σῶμα ταύτην καὶ αὐτὴ ἢ ὅλη A || 3 τὰ
μέρη yV || ἐνδέχοιτο CH·MR· : ἐνδέχοιτ' ἂν y ἐνδέχεται EUVXF^b ||
4 ἐνδέχοιτ' ἂν om. H·UXyMR· || 6 ὡθείη P || 8 μὴ om. EP || 9 ἄλλου
y || εἶναι : ἐστὶ X || 10 ἂν τις XF^b || 11 αἰσθητῶν M || 12 ἑαυτήν :
αὐτὴν EX || 13 ἐκστασις om. A || ἐξισταίτο EV : ἐξιστάται H·UVX
F^b ἐξίστατο y ἐξιστάη C || 14 ἂν om. H·UXF^b || ἐκ om. CH·yR·
|| τῆς οὐσίας αὐτῆς καθ' αὐτήν EP || 17 παραπλήσια P || κωμω-
δοδιδασκάλῳ ECU : κωμωδιοδιδασκάλῳ VyAF^b κωμωδοδιδασκάλῳ H·
|| 19 δὲ om. y || 20 καὶ EXU : τε καὶ CH·Vy.

rumda, tersinden, beden nasıl hareket ediyorsa ruh da o hareketleri yapıyordur demek de doğru olur. Ama beden yer değiştirme anlamında hareket ediyor, dolayısıyla ruh da bedeni izleyerek bütünüyle ya da parçaları bakımından yer değiştirecek. Ve eğer bu olabilirse ruhun bedenden çıkıp yeniden girmesi de mümkün demektir; bunun sonucu da ölmüş hayvanların dirilmesidir.

[406b5] Ruh ilineksel olarak başka bir şey tarafından da hareket ettirilebilir, ne de olsa hayvan zorla itilebilir. Ama bir şeyin varlığında kendi kendine hareket etmek bulunuyorsa, başka bir şey tarafından hareket ettirilememesi gerekir—ilineksel anlamdakini saymazsak. Kendi başına ya da kendinden dolayı iyi olan, başka bir şeyden dolayı ya da başka bir şey uğruna iyi olamaz ya, öyle. Biri kalkıp da “ruh hareket ettiriliyorsa, en çok da duyulur olanlar tarafından hareket ettirilir” diyebilir. Fakat ruh kendi kendini hareket ettiriyorsa bile, hareket ettiriliyor demektir. Dolayısıyla eğer her hareket, hareket ettirilenin ne açıdan hareket ettiriliyorsa o açıdan kendinin dışında durması ise, ruh da kendi varlığının dışında duracaktır, tabii eğer ruh ilineksel olarak kendini hareket ettirmiyorsa ve hareket ruhun varlığına kendi başına aitse.

[16] Bazıları da “ruh kendi kendini nasıl hareket ettiriyorsa, içinde bulunduğu bedeni de öyle hareket ettirir” diyor. Örneğin Demokritos. Komedyacı Philippos'un söylediğinin neredeyse aynısını söylüyor: Philippos'a göre Daidalos ahşap Aphrodite'sinin içine erimiş gümüş dökerek onun hareket etmesini sağlamış. Demokritos'un dedikleri de bundan çok farklı değil: Bölünmez küreler doğaları durmaya elvermediği için hareket ederlerken bütün bir cismi de peşle-

τε καὶ κινεῖν τὸ σῶμα πᾶν. Ἡμεῖς δ' ἐρωτήσομεν εἰ καὶ ἡρέ-
 μῃσιν ποιεῖ τοῦτ' αὐτό. Πῶς δέ ποιήσει, χαλεπὸν ἢ καὶ
 ἀδύνατον εἰπεῖν. Ὅλως δ' οὐχ οὕτω φαίνεται κινεῖν ἡ ψυχὴ
 25 τὸ ζῶον, ἀλλὰ διὰ προαιρέσεώς τινος καὶ νοήσεως.

Τὸν αὐτὸν
 δὲ τρόπον καὶ ὁ Τίμαιος φυσιολογεῖ τὴν ψυχὴν κινεῖν τὸ
 σῶμα· τῷ γὰρ κινεῖσθαι αὐτὴν καὶ τὸ σῶμα κινεῖν διὰ τὸ
 συμπεπλέχθαι πρὸς αὐτό. Συνεστηκυῖαν γὰρ ἐκ τῶν στοι-
 χείων καὶ μεμερισμένην κατὰ τοὺς ἀρμονικοὺς ἀριθμούς, ὅπως
 30 αἰσθησὶν τε καὶ σύμφυτον ἀρμονίαν ἔχη καὶ τὸ πᾶν φέρῃται
 συμφώνους φοράς, τὴν εὐθυωρίαν εἰς κύκλον κατέκαμψεν·
 καὶ διελὼν ἐκ τοῦ ἐνὸς δύο κύκλους δισσαχῇ συνημμένους
 [407 a] πάλιν τὸν ἕνα διεῖλθεν εἰς ἐπτὰ κύκλους, ὡς οὔσας τὰς
 τοῦ οὐρανοῦ φοράς τὰς τῆς ψυχῆς κινήσεις.

Πρῶτον μὲν οὖν οὐ κα-
 λῶς τὸ λέγειν τὴν ψυχὴν μέγεθος εἶναι· τὴν γὰρ τοῦ παν-
 τὸς δῆλον ὅτι τοιαύτην εἶναι βούλεται οἷόν ποτ' ἐστὶν ὁ καλού-
 5 μενος νοῦς· οὐ γὰρ δὴ οἷόν γ' ἡ αἰσθητικὴ, οὐδ' οἷον ἡ ἐπιθυ-
 μητικὴ· τούτων γὰρ ἡ κίνησις οὐ κυκλοφορία· ὁ δὲ νοῦς εἰς
 καὶ συνεχὴς ὥσπερ καὶ ἡ νόησις· ἡ δὲ νόησις τὰ νοήμα-
 τα· ταῦτα δὲ τῷ ἐφεξῆς ἔν, ὡς ὁ ἀριθμός, ἀλλ' οὐχ ὡς τὸ
 μέγεθος· διόπερ οὐδ' ὁ νοῦς οὕτω συνεχὴς, ἀλλ' ἥτοι ἀμερῆς ἡ
 10 οὐχ ὡς μέγεθός τι συνεχὴς.

Πῶς γὰρ δὴ καὶ νοήσει μέγεθος
 ὦν ; Πότερον καθόλου ἢ ἐν ὁπωοῦν τῶν μορίων τῶν αὐτοῦ ;
 Μορίῳ δ' ἥτοι κατὰ μέγεθος ἢ κατὰ στιγμήν, εἰ δεῖ καὶ τοῦτο

22 ἐρωτήσωμεν CUVX || ἡρέμῃσιν EH·Vy : ἡρεμήσειν CU
 ἡρεμεῖν XF^b || 23 ποιεῖ ταῦτα ταῦτα E τοῦτο ποιεῖ πότε V ||
 καὶ om. VX || 26 δὲ : δ ἢ MP || 28 συμπεπλῆχθαι E || συνεστηκέναι
 V || 30 ἀρμονίαν H^a : ἀρμονίας tell. || 31 ἔκαμψε H^a ἀπέκαμψε y ||
 32 δύο κύκλους H·UVX^M εἰς δύο κύκλους CA κύκλου εἰς δύο y εἰς
 κύκλον τὴν εὐθείαν F^b.

[407 a] 2 φοράς : σφαίρας y || οὖν om. H·Vy || 5 γ' om. H·yF^b
 || 6 οὐ om. P || 7 ἢ δὲ νόησις : καὶ X || 8 τὸ ἐφεξῆς CH·AF^b om. y
 || 9 μέγεθός ἐστι συνεχὴς ἀλλ' ἥτοι ἀμερῆς P || 11 καθόλου ἢ ἐν H^a : ἐν
 VP πότερον E om. CUXyAF^b || τῶν μορίων τῶν αὐτοῦ CUXyAF^b :
 τῶν μορίων αὐτοῦ H·VP μορίῳ E.

rinden sürükleyerek hareket ettiriyormuş. Bizse “Acaba aynı şey durmayı da sağlar mı?” diye soracağız. Nasıl sağlayacak, söylemesi zor ya da imkansız. Genel olarak da ruh, hayvanı, böyle değil de bir tür tercih ve akletme aracılığıyla hareket ettiriyor gibi görünüyor.

[26] Aynı şekilde *Timaios* da ruhun bedeni hareket ettirdiğini doğa üzerinden gerekçelendirir: Ruh zaten bizzat hareket ettiği için bedenle iç içe olmasından ötürü bedeni de hareket ettiriyormuş. Ne de olsa doğuştan uyumu duyum-sayabilsin ve evren ahenkli hareketlerle dönsün diye, ruhu öğelerden oluşturup uyumlu sayılara göre bölümlendirmiş, sonra da düz çizgiyi büküp bir çembere çevirmiş; tekten iki çember böldükten sonra bu ikisini iki yerden tutturmuş, bir tanesini de bu sefer yedi çembere bölmüş, çünkü gökyüzünün hareketleri ruhun hareketleriymiş.¹⁷

[407a2] Şimdi bir kere ruhun bir büyüklük olduğunu söylemek hoş değil. Evrenin ruhu derken belli ki “akıl” adı verilen gibi bir şey demek istiyor. Duyumsayan bir şey ya da iştah duyan bir şey olamaz en azından, zira bunların hareketi dairesel yer değiştirme hareketi değildir. Öte yandan, aklın bir ve sürekli oluşu akletmenininki gibidir; akletme de kavramlardır; bunlar ise ardışıklık bakımından birdir, tıpkı sayı gibi; ama büyüklük gibi değil. O halde akıl da büyüklük tarzında sürekli değildir; ya kısımsızdır ya da bir büyüklükten farklı bir sürekliliğe sahiptir.

[10] Zaten bir büyüklük olsa nasıl akledecek? Bütünüyle mi akledecek, bir kısmıyla mı akledecek? Kısım ya bir büyüklük tarzındadır ya da nokta tarzındadır [*kata*], noktaya illa kısım denecekse tabii. Akıl nokta tarzında bir kıs-

¹⁷ Platon, *Timaios*, 34B-36D.

μόριον εἰπεῖν. Εἰ μὲν οὖν κατὰ στιγμήν, αὐται δ' ἄπειροι, δῆ-
λον ὥς οὐδέποτε διέξισιν· εἰ δὲ κατὰ μέγεθος, πολλάκις ἡ
15 ἄπειράκις νοήσῃ τὸ αὐτό. Φαίνεται δὲ καὶ ἅπας ἐνδεχόμενον.

Εἰ δ' ἱκανὸν θιγεῖν ὁττωῦν τῶν μορίων, τί δεῖ κύκλῳ κινεῖσ-
θαι ἢ καὶ ὅλως μέγεθος ἔχειν ; Εἰ δ' ἀναγκαῖον νοῆσαι τῷ ὅλῳ
κύκλῳ θιγόντα, τίς ἐστὶν ἡ τοῖς μορίοις θίξις ; Ἔτι δὲ πῶς
νοήσῃ τὸ μεριστὸν ἀμερεῖ ἢ τὸ ἀμερές μεριστῷ ; Ἀναγκαῖον
20 δὲ τὸν νοῦν εἶναι τὸν κύκλον τοῦτον· νοῦ μὲν γὰρ κίνησις
νόησις, κύκλου δὲ περιφορά· εἰ οὖν ἡ νόησις περιφορά, καὶ
νοῦς ἂν εἴη ὁ κύκλος, οὗ ἡ τοιαύτη περιφορά νόησις.

Ἄεὶ δὲ δὴ τί νοή-
σει ; Δεῖ γάρ, εἴπερ αἰδῖος ἡ περιφορά· τῶν μὲν γὰρ πρα-
κτικῶν νοήσεων ἔστι πέρατα (πᾶσαι γὰρ ἐτέρου χάριν), αἱ δὲ
25 θεωρητικαὶ τοῖς λόγοις ὁμοίως ὀρίζονται. Λόγος δὲ πᾶς ὀρι-
σμός ἢ ἀπόδειξις· αἱ δ' ἀποδείξεις καὶ ἀπ' ἀρχῆς καὶ
ἔχουσιν ὡς τέλος τὸν συλλογισμὸν ἢ τὸ συμπέρασμα· εἰ δὲ
μὴ περατοῦνται, ἀλλ' οὐκ ἀνακάμπτουσιν γε πάλιν ἐπ' ἀρχήν,
προσλαμβάνουσαι δ' αἰεὶ μέσον καὶ ἄκρον εὐθυποροῦσιν· ἡ δὲ
30 περιφορά πάλιν ἐπ' ἀρχήν ἀνακάμπτει. Οἱ δ' ὀρισμοὶ πάν-
τες πεπερασμένοι.

Ἔτι εἰ ἡ αὐτὴ περιφορά πολλάκις, δεή-
σει πολλάκις νοεῖν τὸ αὐτό. Ἔτι δ' ἡ νόησις ἔοικεν ἡρεμῆσει
τινὶ καὶ ἐπιστάσει μᾶλλον ἢ κινήσει· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον
καὶ ὁ συλλογισμός. Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ μακάριόν γε τὸ μὴ ῥά-
[407b] διον ἀλλὰ βίαιον. Εἰ δ' ἐστὶν ἡ κίνησις αὐτῆς μὴ οὐσία,

18 μόριον : μέρος H* || εἰ δὲ X || 17 καὶ om. CUV || ἀναγκαῖον
ἔσται τῷ ὅλῳ νοῆσαι P || 18 θιγόντι H*VF* || τῶν μορίων H*
|| 19 ἀνάγκη H*R* || 20-21 τοῦτον-κύκλου om. R* || 23 ποιητικῶν
πρακτικῶν H*UXMR* || 24 ἔσται y || 25 ἡ ὀρισμός yF* || 26 αἱ δ'
ἀποδείξεις : αἱ μὲν οὖν ἀποδείξεις y ἡ μὲν οὖν ἀπόδειξις EV || 27
ἔχουσιν E ἔχουσαι V || τέλος om. V || 29 προσλαμβάνουσιν [sser.
σαι] H* προσκαταλαμβάνουσιν y || ἄκρον καὶ μέσον H*yF*R* || 31
δ' εἰ Xy || ἡ om. X || φορὰ X || πολλάκις om. A || 33 στάσει
|| 34 μακαριώτερόν γε δ μὴ P.

[407 b] 1 ἡ om. V || μὴ secl. Torstrik, Ross.

mıyla akledecekse, noktalar da sonsuzsa, aklın bunları asla tüketemeyeceği açık. Yok eğer büyüklük tarzında bir kısmıyla akledecekse aynı şeyi birçok kez ya da sonsuz kez akledecek. Oysa tek bir kez akledebildiği besbelli.

[15] Ama herhangi bir kısmının temas etmesi yeterliyse niye illa dairesel bir şekilde hareket etsin ya da genelde bir büyüklük olsun? Yok eğer akletmek için bütün çembere birden temas etmesi gerekiyorsa o zaman kısımlara temas etmesi neyin nesi? Ayrıca kısımsızla kısımlıyı, kısımlıyla kısımsızı nasıl akledecek? Aklın bu çember olması zorunluymuş, çünkü aklın hareketi akletmek, çemberin hareketi de dönmekmiş. Dolayısıyla eğer akletme bir dönmeyse, akıl da dönmesi akletmek olan bir çember olacaktır.

[23] Peki hep neyi akledecek? Madem dönme ezeli [*aidion*],¹⁸ hep akletmesi gerekir. Pratik akletmelerin sınırları vardır (çünkü hep kendisinden başka bir şey içindirler), teorik akletmeler ise mantıktaki ifadeleriyle [*logois*] aynı şekilde çerçevelendirilmiştir. Mantıksal bir ifade ya tanımdır ya da kanıtlama. Kanıtlamalar bir ilkeden yola çıkar ve tasımda ya da sonuçta bir bakıma amaca varırlar. Sonuca varmazlarsa bile, en azından başlangıca dönmezler, hep bir orta terim ve uç terim ekleyerek düz giderler. Oysa dönme başlangıca döner. Bütün tanımlar ise zaten sınırlı.

[31] Sonra, eğer bu dönme birçok kez oluyorsa, birçok kez aynı şeyi akletmesi gerekecek. Ayrıca akletme hareketten ziyade durağan olmaya ya da gelip bir noktada durmaya benziyor. Tasım da öyle. Kolay değil de zoraki olan bir şey, kutlu da değildir. Hareket ruhun varlığına karşıtısa [*mê ousia*], o zaman

¹⁸ "Zamansal bir başlangıcı ve bitişı olmayan" anlamına gelen "*aidion*" için "ezeli-ebedi" yerine yalnızca "ezeli" dememizin sebebi, sözcüğün tek başına zaten hem başlangıcın hem de bir bitişin olmamasını imliyor olması.

παρὰ φύσιν κινοῖτ' ἄν. Ἐπίπονον δὲ καὶ τὸ μεμῖχθαι τῷ σώ-
ματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτόν, εἴ-
περ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἴω-
5 θέ τε λέγεσθαι καὶ πολλοῖς δοκεῖ. Ἄδηλος δὲ καὶ τοῦ
κύκλῳ φέρεσθαι τὸν οὐρανὸν ἢ αἰτία· οὔτε γὰρ τῆς ψυχῆς ἢ
οὐσία αἰτία τοῦ κύκλῳ φέρεσθαι, ἀλλὰ κατὰ συμβεβηκὸς
οὕτω κινεῖται, οὔτε τὸ σῶμα αἴτιον, ἀλλ' ἢ ψυχὴ μᾶλλον
ἐκείνῳ. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅτι βέλτιον λέγεται· καίτοι γ' ἐχρῆν
10 διὰ τοῦτο τὸν θεὸν κύκλῳ ποιεῖν φέρεσθαι τὴν ψυχὴν, ὅτι
βέλτιον αὐτῇ τὸ κινεῖσθαι τοῦ μένειν, κινεῖσθαι δ' οὕτως ἢ
ἄλλως.

Ἐπεὶ δ' ἐστὶν ἡ τοιαύτη σκέψις ἐτέρων λόγων οἰκειο-
τέρα, ταύτην μὲν ἀφῶμεν τὸ νῦν. Ἐκεῖνο δὲ ἄτοπον συμ-
βαίνει καὶ τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ τοῖς πλείστοις τῶν περὶ ψυ-
15 χῆς· συνάπτουσι γὰρ καὶ τιθέασιν εἰς σῶμα τὴν ψυχὴν, οὐ-
θὲν προσδιορίσαντες διὰ τίν' αἰτίαν καὶ πῶς ἔχοντος τοῦ σώ-
ματος. Καίτοι δόξειεν ἄν τοῦτ' ἀναγκαῖον εἶναι· διὰ γὰρ τὴν
κοινωνίαν τὸ μὲν ποιεῖ τι τὸ δὲ πάσχει καὶ τὸ μὲν κινεῖται τὸ
δὲ κινεῖ, τούτων δ' οὐθὲν ὑπάρχει πρὸς ἄλληλα τοῖς τυχούσιν.
20 Οἱ δὲ λέγειν μόνον ἐπιχειροῦσιν ποῖόν τι ἡ ψυχὴ, περὶ δὲ
τοῦ δεξιμένου σώματος οὐθὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐν-
δεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους τὴν τυχούσαν
ψυχὴν εἰς τὸ τυχὸν ἐνδύεσθαι σῶμα· δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον
ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν. Παραπλήσιον δὴ τι λέγουσιν ὥσπερ
25 εἴ τις φαίη τὴν τεκτονικὴν εἰς αὐλοὺς ἐνδύεσθαι· δεῖ γὰρ
τὴν μὲν τέχνην χρῆσθαι τοῖς ὀργάνοις, τὴν δὲ ψυχὴν τῷ
σώματι.

2 παρὰ: καὶ παρὰ X περὶ AR^v || ἄν κινοῖτο E || ἐπίπονον : ἐπίπον
E || 4 καὶ καθάπερ M || 5 δοκεῖ H^a R^v συνδοκεῖ rell. || 9 ἐκεῖνο C
ἐκείνων H^a R^v || γ' om. EP || 10 κύκλῳ ποιεῖν EX : ποιεῖν κύκλῳ
rell. || 13 ταύτην : τοῦτο F^b || ἀφίμεν EP || 14 τούτων τῶν λόγων
A || 16 προσδιορίζοντες R^v || 17 δόξειεν ἄν EH^a F^b : δόξειέ γ' ἄν CUVXy
|| 18 τι om. E || 20 μόνον ἐπιχειροῦσι λέγειν ECUVX || ὁποῖόν τι
ἢ ψυχὴ λέγειν P || 21 δὲ τοῦ om. A || 23-24 δοκεῖ — μορφήν secl.
Förster || 24 εἶδος : εἶδος σῶμα EUP || παραπλησίως UVXM || δῆ:
δὲ E || τι om. EUXM.

ruh doğasına aykırı olarak hareket ediyordur. Ayrıca bedene karışmış halde olup bundan kurtulamamak sıkıntılı bir durum, hatta kaçınılacak bir şeydir, söylenegeldiği ve birçok insanın benimsediği gibi aklın bedenle olmaması daha iyi bir şeyse tabii. Gökyüzünün dönmesinin nedeni de belli değil. Ruhun varlığı bu dönme hareketinin nedeni değil, çünkü ruh ilenksel olarak öyle döner. Nedeni cisim de değil, daha ziyade ruh. Ama böylesi niye daha iyi, bu konuda da hiçbir şey söylenmiyor. Tanrının ruhu döndürmesinin nedeni şu olmalıydı: Ruhun olduğu yerde durmasındansa hareket etmesi, başka türlü hareket etmesinden de böyle hareket etmesi daha iyi bir şey olmalıydı.

[407b12] Bu inceleme başka tartışmalar için daha uygun olduğundan şimdilik bunu bir yana bırakalım. Bu açıklamadan ve ruh hakkındaki açıklamaların çoğundan çıkan saçma bir sonuç da şu: Ruhu bedene bağlıyorlar ve bedeninin içine koyuyorlar ama bunun hangi nedenden dolayı olduğunu ve bedeninin nasıl bir halde bulunduğunu hiç belirtmiyorlar. Oysa bu şart gibi görünüyor. Çünkü ortaklıktan dolayıdır ki biri bir etkide bulunup öbürü etkiye maruz kalıyor, biri hareket ettirilirken öbürü de hareket ettiriyor. Rastgele şeyler arasında bunlar olmaz ki. Oysa bazıları sırf ruhun nasıl bir şey olduğunu söylemeye çalışıyor ama ruhu kabul edecek olan beden konusunda hiçbir şey belirtmiyor. Pythagorasçı hikayelerde olduğu şekilde rastgele bir ruh rastgele bir bedeninin içine sızabilirmiş gibi. Oysa her beden kendine özgü bir biçime ve forma sahiptir. Hani nerdeyse marangozluk sanatının kavallara sızdığını söylemekten bunun bir farkı yok; çünkü sanat [*tekhnê*]¹⁹ aletler kullanmak zorunda, ruh da bedeni.

¹⁹ Bu sözcük için "zanaat" yerine "sanat" deme sebebimiz, sözcüğün mimarlıktan hekimliğe, flüt çalmaktan gemi inşa etmeye, hatta marangozluğa birçok etkinliği kapsaması, "zanaat" sözcüğününse daha ziyade el sanatlarına işaret eden daha dar bir kaplaması olması.

IV Καὶ ἄλλη δὲ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς καὶ οὐδεμιᾷς ἡττων τῶν λεγομένων, λόγους δ' ὥσπερ εὐθύνας δεδωκυῖα καὶ τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λόγοις. Ἀρμονίαν γάρ τινα αὐτὴν τινες λέγουσι· καὶ γὰρ τὴν ἀρμονίαν κρᾶσιν καὶ σύνθεσιν τινα ἐναντίων εἶναι, καὶ τὸ σῶμα συγκεῖσθαι ἐξ ἐναντίων.

Καίτοι γε ἡ μὲν ἀρμονία λόγος τίς ἐστι τῶν μιχθέντων ἢ σύνθεσις, τὴν δὲ ψυχὴν οὐδέτερον οἶόν τ' εἶναι τούτων. Ἔτι δὲ τὸ κινεῖν οὐκ ἔστιν ἀρμονίας, ψυχῇ δὲ [408a] ἀπονέμουσιν ἅπαντες τοῦτο μάλισθ' ὥς εἰπεῖν. Ἀρμόζει δὲ μᾶλλον καθ' ὑγείας λέγειν ἀρμονίαν, καὶ ὅλως τῶν σωματικῶν ἀρετῶν, ἢ κατὰ ψυχῆς. Φανερώτατον δ' εἴ τις ἀποδιδόναι πειραθῇ τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα τῆς ψυχῆς ἀρμόνια τινί· χαλεπὸν γὰρ ἐφαρμόζειν. Ἔτι δ' εἰ λέγομεν τὴν ἀρμονίαν εἰς δύο ἀποβλέποντες, κυριώτατα μὲν τῶν μεγεθῶν ἐν τοῖς ἔχουσι κίνησιν καὶ θέσιν τὴν σύνθεσιν αὐτῶν, ἐπειδὴ οὕτω συναρμόζουσιν ὥστε μηδὲν συγγενές παραδέχεσθαι, ἐντεῦθεν δὲ καὶ τὸν τῶν μεμιγμένων λόγον, οὐδετέρως μὲν οὖν εὐλογον, ἡ δὲ σύνθεσις τῶν τοῦ σώματος μερῶν λίαν εὐεξέταστος. Πολλαί τε γὰρ αἱ συνθέσεις τῶν μερῶν καὶ πολλαχῶς· τίνος οὖν ἡ πῶς ὑπολαβεῖν χρή τὸν νοῦν σύνθεσιν εἶναι, ἡ τὸ αἰσθητικὸν ἡ τὸ ὀρεκτικόν; Ὅμοιως δὲ ἄλογον καὶ τὸ τὸν λόγον τῆς μίξεως εἶναι τὴν ψυχὴν· οὐ γὰρ τὸν αὐτὸν ἔχει ¹⁵ λόγον ἢ μίξις τῶν στοιχείων καθ' ἣν σάρξ καὶ καθ' ἣν ὁσ-

27 παραδέδοται δόξα yF^b περιδέδοται AR^v || 28 καὶ om. EVX || ἦττον EV || λόγοις V λόγον Ross. || 29 εὐθύνοις Ross || ἐν : ἐν τῷ M || λεγομένοις H^a UyF^bM : γινομένοις ECVX γεγενημένοις Ross || λόγοις om. UVyM || 30 τινες om. EUXV || 31 τινα H^a : om. tell. || 33 ἢ καὶ CH^ayF^bR^v || οὐδετέρων M.

[408 a] 1 πάντες ἀπονέμουσι E ἅπαντες ἀπονέμουσι UX || μάλιστα τοῦτο πάντες ἀπονέμουσι P || 2 ὑγείας H^aVXyF^b || 3 φανερωτάτων E φανερώτερον y || 5 λέγομεν y || 7 θέσιν καὶ XF^b θέσιν δὲ y || 8 συναρμόζουσιν H^a συναρμολογῶσιν Xy || 9 οὖν om. yAP || 11 αἱ om. CVA || μερῶν : πολλῶν CA || πολλαχῶς : πανταχῶς A || 12 τίνα F^b || τὸν νοῦν χρὴ EX || 13 alt. τὸ H^aF^bP : om. tell. || δὲ καὶ yA || ἄλογον H^a : ἄπορον F^b ἄτοπον tell.

4. [407b27] Ruh hakkında bir görüş daha aktarılmış; bu görüş birçok insana inandırıcı geliyor ve şimdiye kadar söylediğimiz görüşlerden de aşağı kalır yanı yok; kamuda söylenen sözlere benzer şekilde hesap verircesine de gerekçelendirilmiş [*logous dedôkuia*] bir görüş. Görüş, ruhun bir uyum olduğu.²⁰ Çünkü uyum, karşıtların bir kıvamı²¹ ve birleşimi, beden de karşıtlardan oluşuyor.

[32] Halbuki uyum, karışmış olanların bir oranı [*logos*] ya da birleşimidir ve ruh bu ikisi de olamaz. Sonra, hareket ettirmek uyumun yaptığı bir şey değil, oysa nerdeyse herkes ruha en çok bunu atfediyor. Ruhtan ziyade, sağlık bağlamında ve genelde bedensel erdemler bağlamında uyumdan söz etmek daha uygun düşer.²² Birisi çıkıp ruhun hallerini ve işlerini uyumla açıklamaya çalışsa bu apaçık ortaya çıkar; çünkü bunları birbirleriyle uyuşturmak zor iş. Kaldı ki uyum derken iki şeyi kastediyoruz: Daha ağır basan anlamıyla, birbirleriyle aynı cinsten hiçbir şey içermeyen, harekete ve konuma sahip şeylerin büyüklüklerinin birleşimi; bir de bundan gelen anlam, yani karışmış olanların oranı [*logos*]. Oysa iki anlamda da ruhun bir uyum olması mantıklı değil. Ruhun bedenın kısımlarının birleşimi olduğu görüşünü sınamadan geçirmek işten bile değil: Bedenin farklı kısımlarında farklı farklı birleşimler olduğuna göre, akli neyin birleşimi ve nasıl bir birleşim olarak düşünmek gerekiyor? Ya duyumsayan kısmı, arzulayan kısmı? Ruhun karışımın oranı olması da benzer bir şekilde mantıksız. Çünkü etle kemiği oluşturan öğelerin karışımı aynı orana sahip de-

²⁰ Bu görüşe dair ayrıntı için *Phaidon*, 85e, 92b-95b.

²¹ *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 10.

²² *Metafizik*, VII, 7, 1032b26 ve *Fizik*, VII, 3.

τοῦν. Συμβήσεται οὖν πολλάς τε ψυχὰς ἔχειν καὶ κατὰ πᾶν τὸ σῶμα, εἴπερ πάντα μὲν ἐκ τῶν στοιχείων μεμιγμένων, ὁ δὲ τῆς μίξεως λόγος ἁρμονία καὶ ψυχή.

Ἀπαιτήσκει δ' ἂν τις τοῦτό γε καὶ παρ' Ἑμπεδοκλέους· ἕκαστον γὰρ αὐτῶν ἐν λό-
20 γῳ τινὶ φησιν εἶναι· πότερον οὖν ὁ λόγος ἐστὶν ἢ ψυχή, ἢ μᾶλλον ἕτερόν τι οὐσα ἐγγίνεται τοῖς μέρεσιν ; Ἔτι δὲ πότε-
ρον ἡ φιλία τῆς τυχούσης αἰτία μίξεως ἢ τῆς κατὰ τὸν λόγον ; Καὶ αὕτη πότερον ὁ λόγος ἐστὶν ἢ παρὰ τὸν λόγον ἕτερόν τι ; Ταῦτα μὲν οὖν ἔχει τοιαύτας ἀπορίας.

Εἰ δ' ἐστὶν ἕτερον ἢ
25 ψυχὴ τῆς μίξεως, τί δὴ ποτε ἅμα τῷ σαρκὶ εἶναι ἀναι-
ρεῖται καὶ τὸ τοῖς ἄλλοις μορίοις τοῦ ζώου ; Πρὸς δὲ τούτοις εἴπερ μὴ ἕκαστον τῶν μορίων ψυχὴν ἔχει, εἰ μὴ ἔστιν ἡ ψυ-
χή ὁ λόγος τῆς μίξεως, τί ἐστὶν ὃ φθείρεται τῆς ψυχῆς ἀπολειπούσης ;

Ὅτι μὲν οὖν οὐθ' ἁρμονίαν οἶόν τ' εἶναι τὴν ψυ-
30 χὴν οὔτε κύκλῳ περιφέρεσθαι, δῆλον ἐκ τῶν εἰρημένων. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ κινεῖσθαι, καθάπερ εἵπομεν, ἔστι καὶ κι-
νεῖν ἑαυτήν, οἷον κινεῖσθαι μὲν ἐν ᾧ ἐστι, τοῦτο δὲ κινεῖσθαι ὑπὸ τῆς ψυχῆς· ἄλλως δ' οὐχ οἶόν τε κινεῖσθαι κατὰ τόπον αὐτήν. Εὐλογώτερον δ' ἀπορήσειεν ἂν τις περὶ αὐτῆς ὡς κι-
[408b] νουμένης, εἰς τὰ τοιαῦτα ἀποβλέψας. Φαμέν γὰρ τὴν ψυχὴν λυπεῖσθαι χαίρειν, θαρρεῖν φοβεῖσθαι, ἔτι δὲ ὀργίζεσ-
θαί τε καὶ αἰσθάνεσθαι καὶ διανοεῖσθαι· ταῦτα δὲ πάντα κινήσεις εἶναι δοκοῦσιν. Ὅθεν οἰηθεῖται τις ἂν αὐτὴν κινεῖσθαι
ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι. Τὸ δ' οὐκ ἔστιν ἀναγκαῖον. Εἰ γὰρ

16 τὸ om. A || 19 ἐν λόγῳ H^ayF^bP : λόγῳ rell. || 20 φησί τινα y || 21 μέρεσιν EH^ayF^b : μέλεσιν rell. μιχθεῖσιν X || 22 τυχούσης : ψυχῆς M || 23 αὕτη V || 26 τὸ τοῖς ECH^aX : τῷ τοῖς yF^b τὸ om. VAM || 29 ἀπολειπούσης ECUyF^b || 31 καθάπερ εἵπομεν κινεῖσθαι V || 32 κινεῖν ἐστιν ἑαυτήν V.

[408 b] 3 καὶ διανοεῖσθαι om. C || 4 κίνησις CF^b || ἂν τις F^b || κινεῖσθαι ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι H^ayF^b : κινεῖσθαι rell.

ğil. Sonuçta bedendeki bütün kısımlar gerçekten de öğelerin karışmış halleriyse ve karışımın oranı bir uyumsa, yani ruhsa, o zaman bedenin bütününde birçok ruh olacak.

[408a19] Bedenin her bir kısmının bir oranı vardır diyen Empedokles'e şu soru sorulabilir: Acaba ruh o oran mı, yoksa daha ziyade kısımların içinde ortaya çıkan başka bir şey mi? Kaldı ki dostluk rastgele karışıma mı, yoksa oranlı karışıma mı neden oluyor? Hem dostluk o oranın kendisi mi, yoksa oranın yanı sıra başka bir şey mi? Bu görüşlerdeki açmazlar bunlar o halde.

[24] Ruh karışımdan başka bir şeyse, et olmaklık ya da hayvanın başka bir kısmı olmaklık ortadan kalkınca neden ruh da ortadan kalkıyor acaba? Üstüne üstlük, ruh karışımın oranı değilse ve hakikaten de her bir kısmın ruhu yoksa, ruh terk edince bozulup yok olan şey ne?

[29] Öyleyse ruhun bir uyum olamayacağı ve dairesel hareket edemeyeceği bu söylenenlerden belli. Ancak, dediğimiz gibi, ilineksel olarak hareket ediyor ve kendi kendini hareket ettiriyor olabilir; örneğin, içinde bulunduğu şey hareket ediyorsa ve o şey ruhun etkisiyle hareket ediyorsa. Gene de yer değiştirme anlamında bundan başka türlü hareket etmesi imkansız. [34] Ruhun hareketliliğini şu açılardan sorgulamak daha mantıklı aslında: Ruh acı çekiyor ve neşeleniyor, cesaretleniyor ve korkuya kapılıyor, ayrıca öfkeleniyor, duyumsuyor ve akıl yürütüyor deriz. Bunların her biri de hareket gibi görünüyor. Dolayısıyla ruhun hareket ettiğine, neşelendiğine ya da akıl yürüttüğüne hükmedebilir insan. Ama bu zorunlu değil. Zira diyelim ki acı çek-

καὶ ὅτι μάλιστα τὸ λυπεῖσθαι ἢ χαίρειν ἢ διανοεῖσθαι
 κινήσεις εἰσὶ καὶ ἕκαστον κινεῖσθαι τούτων, τὸ δὲ κινεῖσθαι
 ἐστὶν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, οἷον τὸ ὀργίζεσθαι ἢ φοβεῖσθαι τὸ τὴν
 καρδίαν ὡδὶ κινεῖσθαι, τὸ δὲ διανοεῖσθαι τοιοῦτον ἢ ἴσως
 10^ετερόν τι, τούτων δὲ συμβαίνει τὰ μὲν κατὰ φοράν τινῶν
 κινουμένων, τὰ δὲ κατ' ἁλλοίωσιν, (ποῖα δὲ καὶ πῶς,
 ἕτερός ἐστι λόγος). τὸ δὲ λέγειν ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν
 ὁμοιον κἂν εἴ τις λέγοι τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν ἢ οἰκοδομεῖν.
 Βέλτιον γὰρ ἴσως μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν ἢ μανθάνειν
 15^η ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ· τοῦτο δὲ μὴ
 15^ο ὡς ἐν ἐκείνῃ τῆς κινήσεως οὔσης, ἀλλ' ὅτε μὲν μέχρι ἐκείνης,
 ὅτε δ' ἀπ' ἐκείνης, οἷον ἢ μὲν αἴσθησις ἀπὸ τωνδὶ, ἢ δ'
 ἀνάμνησις ἀπ' ἐκείνης ἐπὶ τὰς ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις κινήσεις
 ἢ μονάς.

Ὁ δὲ νοῦς ἔοικεν ἐγγίνεσθαι
 οὐσία τις οὐσα, καὶ οὐ φθείρεσθαι. Μάλιστα γὰρ ἐφθείρετ' ἂν
 20 ὑπὸ τῆς ἐν τῷ γήρᾳ ἀμαυρώσεως, νῦν δὲ ὥσπερ ἐπὶ
 τῶν αἰσθητηρίων συμβαίνει· εἰ γὰρ λάβοι ὁ πρεσβύτης ὁμ-
 μα τοιονδί, βλέποι ἂν ὥσπερ καὶ ὁ νέος. Ὡστε τὸ γήρας οὐ
 τῷ τὴν ψυχὴν τι πεπονθέναι, ἀλλ' ἐν ᾧ, καθάπερ ἐν μέ-
 θαις καὶ νόσοις. Καὶ τὸ νοεῖν δὴ καὶ τὸ θεωρεῖν μαραίνεται
 25 ἄλλου τινὸς ἔσω φθειρομένου, αὐτὸ δὲ ἀπαθές ἐστίν. Τὸ δὲ
 διανοεῖσθαι καὶ φιλεῖν ἢ μισεῖν οὐκ ἔστιν ἐκείνου πάθη, ἀλλὰ
 τουδὶ τοῦ ἔχοντος ἐκείνο, ἢ ἐκείνο ἔχει. Διὸ καὶ τούτου φθειρο-
 μένου οὔτε μνημονεύει οὔτε φιλεῖ· οὐ γὰρ ἐκείνου ἦν, ἀλλὰ τοῦ
 κοινοῦ, ὃ ἀπόλωλεν· ὁ δὲ νοῦς ἴσως θεϊότερόν τι καὶ ἀπαθές
 30 ἐστίν.

7 τούτων: τι τούτων Ross τι X μᾶλλονC || 8 pr. τὸ: τῷ UyP om.
 C || 9: ἢ τὸ X || 9 τι τοιοῦτον y τὸ τοῦτο Bonitz || 9 ἴσως H^oUX : ἢ
 ἴσως ἢ ECy ἴσως om. F^o ἢ ἕτερόν τι ἴσως M || 11 τὸ δὴ U || 13 λέγη
 Cy || 14 ἐλεεῖν om. F^o || 15^α τούτῳ E || 15^ο οὔσης om. E || 16 ὅτε
 δ' ἀπ' ἐκείνης om. E || τῶνδε XR^o || 17 ἐπεὶ E || θυρίους C || 19
 οὔσα om. EP || 20 νῦν δ' ἴσως ὅπερ E || 21 λάβῃ y M || 22 βλέπειεν
 X || καὶ om. X || 23 τὴν ψυχὴν τι πεπονθέναι ECUXAM : πεπονθέναι
 τι τὴν ψυχὴν H^oVyR^o M (om. τι) || 25 ἔσω : ἐν ᾧ Bonitz.

mek, neşelenmek ya da akıl yürütmek en açık şekilde hareket-
tir ve bunların her biri hareket eder ve zaten (niteliği ve tarzını
bir yana bırakırsak) yer değiştirme olsun başkalaşma olsun ha-
reket etmek ruhun etkisiyle gerçekleştirilir, örneğin öfkelen-
mek ya da korkmak kalpteki belli bir şeyin hareket etmesidir,
akıl yürütmek ise böyle bir şey ya da belki farklı bir şeydir, her
halükarda ruhun öfkелendiğini söylemek ruhun mekik doku-
duğunu ya da ev inşa ettiğini söylemeye benzer. Ruhun acıma
hissettiğini, öğrendiğini ya da aklettiğini söylemektense, bun-
ları insanın ruhu aracılığıyla yaptığını söylemek daha doğru
olur herhalde. Bundan kasıt, hareketin ruhun içinde olması de-
ğil, hareketin kâh ruha varması, kâh ruhtan çıkması. Örneğin
duyum birtakım şeylerden gelir, hatırlama ise ruhtan çıkar ve
duyu organlarındaki hareketlere ya da durma noktalarına [*mo-
nas*] ulaşır.

[408b19] Akla gelince, bir varlık olarak içeride meydana
geliyor ve bozulmaya da uğramıyor gibi görünüyor. Olsa olsa
yaşlılıkta cılızlaşmanın etkisiyle bozulmaya uğruyor olabilir
ama duyu organları için geçerli olan burada da geçerli: Yaşlı
bir adama şöyle bir göz verseler genç biri gibi görmeye başlar.
Dolayısıyla yaşlılık, ruhun değil, ruhu olanın maruz kaldığı bir
şey. Sarhoşlukta ve hastalıklarda olduğu gibi. İçeride başka bir
şeyler bozulunca akletme ve temaşa etme de zayıflar, oysa ken-
disi hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan bir şeydir.
Akıl yürütmek ve sevmek ya da nefret etmek ruhun geçirdiği
haller değildir, ruha sahip olanın ruha sahip olması bakımın-
dan geçirdiği hallerdir. Dolayısıyla ruha sahip olan bozulunca
ne hatırlar ne de sever. Bunlar akla değil, ortak olana²³ aittir, o
da artık ortadan kalkmıştır. Akıl ise daha bir tanrısal, etkilere
kapalı bir şey olsa gerek.

²³ Yani ruh-beden birleşimine.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ οἷόν τε κινεῖσθαι τὴν ψυχὴν, φανερόν ἐκ τούτων· εἰ δ' ὅλως μὴ κινεῖται, δηλὸν ὡς οὐδ' ὑφ' ἑαυτῆς. Πολὺ δὲ τῶν εἰρημένων ἀλογώτατον τὸ λέγειν ἀριθμὸν εἶναι τὴν ψυχὴν κινουμένην ἑαυτόν. Ὑπάρχει γὰρ αὐτοῖς ἀδύνατα πρῶτα μὲν τὰ ἐκ τοῦ κινεῖσθαι συμβαίνοντα, ἰδίᾳ δ' ἐκ τοῦ [409a] λέγειν αὐτὴν ἀριθμὸν. Πῶς γὰρ χρή νοῆσαι μονάδα κινουμένην, καὶ ὑπὸ τίνος, καὶ πῶς, ἀμερῇ καὶ ἀδιάφορον οὔσαν; Εἰ γὰρ ἐστὶ κινητικὴ καὶ κινητὴ, διαφέρειν δεῖ. Ἔτι δ' ἐπεὶ φασὶ κινηθεῖσαν γραμμὴν ἐπίπεδον ποιεῖν, στιγμὴν δὲ ὁ γραμμὴν, καὶ αἱ τῶν μονάδων κινήσεις γραμμαὶ ἔσονται· ἢ γὰρ στιγμή μονάς ἐστὶ θέσιν ἔχουσα· ὁ δ' ἀριθμὸς τῆς ψυχῆς ἤδη πού ἐστι καὶ θέσιν ἔχει. Ἔτι δ' ἀριθμοῦ μὲν ἐὰν ἀφέλῃ τις ἀριθμὸν ἢ μονάδα, λείπεται ἄλλος ἀριθμὸς· τὰ δὲ φυτὰ καὶ τῶν ζώων πολλὰ διαιρούμενα ζῇ καὶ δο-
10 κεῖ τὴν αὐτὴν ἔχειν ψυχὴν τῷ εἶδει. Δόξειε δ' ἂν ὁμοίως μηδὲν διαφέρειν μονάδας λέγειν ἢ σωματῖα μικρά· καὶ γὰρ ἐκ τῶν Δημοκρίτου σφαιρίων ἐὰν γένωνται στιγμαί, μόνον δὲ μένη τὸ ποσόν, ἔσται τι ἐν αὐτῷ τὸ μὲν κινεῖν τὸ δὲ κινούμενον, ὥσπερ ἐν τῷ συνεχεῖ· οὐ γὰρ διὰ τὸ μεγέθει διαφέρειν ἢ
15 σμικρότητι συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἀλλ' ὅτι ποσόν. Διὸ ἀναγκαῖον εἶναι τι τὸ κινήσον τὰς μονάδας. Εἰ δ' ἐν τῷ ζῷ τὸ κινεῖν ἢ ψυχὴν, καὶ ἐν τῷ ἀριθμῷ, ὥστε οὐ τὸ κινεῖν καὶ τὸ κινούμενον ἢ ψυχὴν, ἀλλὰ τὸ κινεῖν μόνον. Ἐνδέχεται δὲ δὴ πῶς μονάδα ταύτην εἶναι; Δεῖ γὰρ ὑπάρχειν τινὰ αὐτῇ

31 τούτου MP || εἰ — κινεῖται om. C || κινῆται H^a || αὐτῆς EXP || 32 ἐκ τῶν εἰρημένων F^b || ἀλογώτερον H^aVy || τὸ λέγειν καὶ εἶναι τὴν ψυχὴν ἀριθμὸν P || 34 πρῶτον X || ἰδίᾳ E.

[409 a] 1 αὐτόν UX || 3 εἰ : ἢ EXyF^bP || κινήτῃ : κινεῖται X om. F^b || 4 στιγμή F^b || 5 καὶ τῶν μον. οὐδὲ κινήσεις F^b || 8 ἀφέλῃται τις M || 10 αὐτὴν om. E || ψυχὴν ἔχειν EX || ὁμοίως μηδὲν H^a : οὐθέν tell. || 11 λέγων y || μικρά : σμικρά CUM μικρὰ τὴν ψυχὴν P || 12 σφαιρίων : σφαιρίων CH^aXF^bP || ἐὰν τυχὸν γένωνται P || γένηται στιγμή y || μένει H^aVR^a || 13 τι scil. Ross || 14 συνεχεῖ : μεγέθει CyF^bR^a || 15 σμικρότητι : σμικρ. τοῦτο H^ayF^bR^a || 16 κινήσαν yM || 17 ἐν : ἐν τῷ CUMF^b || 18 δὲ om. UXy || 19 ταύτην : αὐτὴν UX || τινὰ om. M.

[30] Ruhun hareket edemeyeceği bunlardan belli. Hareketten zaten büsbütün yoksunsa, kendisi tarafından hareket ettirilmediği de açıktır. Söylenenlerden bir tanesi açık farkla en mantıksız: Ruhun kendi kendini hareket ettiren bir sayı olması.²⁴ Ruhun hareket etmesinden çıkan imkansız sonuçlar burada da geçerli olduğu gibi, ruhun bir sayı olduğunu söylemekten çıkan imkansız sonuçlar da var. Hareket halindeki bir birimi nasıl akletmek gerekiyor? Kısımsız ve ayrımsızsa, ne tarafından, nasıl hareket ettiriliyor? Eğer hareket ettiriciyse ve hareketliyse, ayrışması gerekir. Kaldı ki çizgi hareket ederek düzlemi, nokta da hareket ederek çizgiyi üretiyor diyorlarsa, birimlerin hareketleri çizgiler olacak; zira nokta konumu olan bir birimdir, dolayısıyla ruhun sayısı da zaten bir yerde bulunan, konumu olan bir şeydir. Ayrıca sayıdan bir sayı ya da birim çıkarılınca geriye kalan başka bir sayıdır. Oysa bitkiler ve birçok hayvan bölündükleri zaman da yaşıyorlar ve biçim olarak aynı ruha sahip gibi görünüyorlar. Benzer bir şekilde denebilir ki birimlerden söz etmekle küçük cisimciklerden söz etmek arasında fark yok; çünkü Demokritos'un küreleri noktalar haline gelip geriye yalnızca bir nicelik kalsa, içinde bir yanda hareket ettiren bir taraf olacak, öbür yanda hareket ettirilen bir taraf olacak, tıpkı sürekli olandaki gibi. Bu dediğimiz şey büyüklüğe ya da küçüklüğe değil, ortada bir nicelik bulunmasına bağlıdır. Dolayısıyla birimleri hareket ettiren bir şey olmak zorunda.²⁵ E hayvanda hareket ettiren ruhsa, sayıda da ruhtur, dolayısıyla ruh hareket ettiren ve hareket ettirilen olmaz, yalnızca hareket ettiren olur. Ruhun bir birim olması nasıl kabul edilebilir ama? Öbür birimlerden onu ayıran bir

²⁴ Geride I, 2, 404b27-30'a bakınız.

²⁵ *Fizik*, VIII, 5, 257a33-258a27'ye bakılabilir.

20 διαφορὰν πρὸς τὰς ἄλλας. Στιγμῆς δὲ μοναδικῆς τίς ἂν εἴη
 διαφορὰ πλὴν θέσις ; Εἰ μὲν οὖν εἰσιν ἕτεροι αἱ ἐν τῷ σώματι
 μονάδες καὶ στιγμαί, ἐν τῷ αὐτῷ ἔσονται αἱ μονάδες·
 καθέξει γὰρ <ἐκάστη> χώραν στιγμῆς. Καίτοι τί κωλύσει ἐν
 τῷ αὐτῷ εἶναι, εἰ δύο, καὶ ἀπείρους ; Ὡν γὰρ ὁ τόπος
 25 ἀδιαίρετος, καὶ αὐτά. Εἰ δ' αἱ ἐν τῷ σώματι στιγμαί ὁ
 ἀριθμὸς ὁ τῆς ψυχῆς, ἥ ὁ ἐκ τῶν ἐν τῷ σώματι στιγμῶν
 ἀριθμὸς ἡ ψυχὴ, διὰ τί οὐ πάντα ψυχὴν ἔχουσι τὰ σώματα ;
 Στιγμαί γὰρ ἐν ἅπασιν δοκοῦσιν εἶναι καὶ ἄπειροι. Ἔτι δὲ
 πῶς οἷόν τε χωρίζεσθαι τὰς στιγμὰς καὶ ἀπολύεσθαι τῶν
 30 σωμάτων, εἴ γε μὴ διαιροῦνται αἱ γραμμαὶ εἰς τὰς στιγμὰς ;

V Συμβαίνει δέ, καθάπερ εἵπομεν, τῇ μὲν ταῦτο λέγειν
 τοῖς σῶμά τι λεπτομερές αὐτὴν τιθεῖσι, τῇ δ', ὥσπερ Δη-
 [409b] μόκριτος κινεῖσθαι φησιν ὑπὸ τῆς ψυχῆς, ἴδιον τὸ ἄτο-
 πον. Εἴπερ γὰρ ἐστὶν ἡ ψυχὴ ἐν παντὶ τῷ αἰσθανομένῳ σώμα-
 τι, ἀναγκαῖον ἐν τῷ αὐτῷ δύο εἶναι σώματα, εἰ σῶμά τι ἡ
 ψυχὴ· τοῖς δ' ἀριθμὸν λέγουσιν, ἐν τῇ μιᾷ στιγμῇ πολ-
 5 λὰς στιγμὰς, ἥ πᾶν σῶμα ψυχὴν ἔχειν, εἰ μὴ διαφέρων
 τις ἀριθμὸς ἐγγίνεται καὶ ἄλλος τις τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν
 τῷ σώματι στιγμῶν. Συμβαίνει τε τὸ ζῶον κινεῖσθαι ὑπὸ
 τοῦ ἀριθμοῦ, καθάπερ καὶ Δημόκριτον αὐτὸ ἔφαμεν κινεῖν·
 τί γὰρ διαφέρει σφαίρας λέγειν μικρὰς ἢ μονάδας μεγά-
 10 λας, ἢ ὅλως μονάδας φερομένας ; Ἀμφοτέρως γὰρ ἀναγ-
 καῖον κινεῖν τὸ ζῶον τῷ κινεῖσθαι αὐτάς. Τοῖς δὲ συμπλέ-
 ξασιν εἰς τὸ αὐτὸ κίνησιν καὶ ἀριθμὸν ταῦτά τε συμβαίνει

20 εἴη : ἡ E || 21 ἕτεραί τινες P || αἱ om. F^b || 22 καὶ : καὶ αἱ EX
 || 23 ἐκάστη add. Ross || κωλύσει : κωλύει EUX || 24 ἄπειρα Ross
 || τρόπος γ || 25 αἱ om. F^b || 26 ἐκ om. E || 28 καὶ ἄπειροι εἶναι
 H^aF^b || 29 στιγμὰς : ψυχὰς UVF^bP || 30 εἰς τὰς H^a : εἰς rel. || 31
 δέ : δὲ καὶ E || 32 τι om. C || λεπτομερέστατον P.

[409 b] 1 τὸ om. X || 2 ἐστὶν om. X || σώματι om. CyF^b || 5
 ἔχων P || 6 alt. τις om. X ἐν om. F^b || 7 τοῖς σώμασι E || τὸ ζῶον
 κινεῖσθαι H^aF^b : κινεῖσθαι τὸ ζῶον EUVX || τὸ σῶμα κινεῖσθαι
 CyP || 8 τοῦ om. F^b || ἔφαμεν αὐτοκινεῖν F^b || 9 διαφέρειν Cy || ἡ
 post διαφέρει add. F^b || σμικρὰς UVX || 11 ταύτας E || 12 κίνησιν :
 κίνησιν τε F^b.

şeyleri olmalı. Birimsel noktayı konumdan başka ayırt edecek ne olabilir? Bedendeki birim ve noktalar <ruhunkilerden> farklıysa, tek bir yerde farklı birimler olacak, çünkü <her biri bedendeki> bir noktanın alanını kaplayacak. Aynı yerde iki tane nokta olabiliyorsa sonsuz tane nokta olmasına ne engel olacak? Yeri bölünmez olan şeylerin kendileri de bölünmezdir çünkü. Bedendeki noktalar ruhun sayısının ta kendisiyse ya da bedendeki noktalardan çıkan sayı ruhsa, neden her cismin ruhu yok? Bütün cisimlerde noktalar var gibi görünüyor, hem de sonsuz sayıda. Ayrıca, hiç olmazsa çizgiler noktalara bölünmüyorsa, bu noktalar nasıl müstakil hale gelip cisimlerden kurtulabilir?

5. [409a32] Dediğimiz gibi, bu bir yandan ruhun minik parçalı bir cisim olduğunu ortaya koyanlarınsıyla aynı kapağa çıkıyor, öbür yandan Demokritos'un bedeninin ruh tarafından hareket ettirildiğini söylemesi gibi kendine özgü bir saçmalığı barındırıyor. Çünkü eğer gerçekten de ruh, duyumsayan bedeninin tamamındaysa, aynı yerde iki cisim olması gerekir—ruh bir cisimse tabii. Ruhun bir sayı olduğunu söyleyenler ise tek bir noktada birçok nokta olduğunu ya da eğer farklı bir sayı, yani bedende bulunan noktalardan farklı bir sayı ortaya çıkmıyorsa her cismin bir ruhunun olduğunu <söylemiş oluyor>. Buradan da hayvanın sayı tarafından hareket ettirildiği sonucu çıkıyor—tıpkı Demokritos'a göre hayvanın hareket ettirildiğini söylediğimiz gibi. O zaman küçük kürelerden söz etmekle büyük birimlerden ya da hareket halindeki birimlerden söz etmek arasında ne fark var? Her iki durumda hayvanın bu birimlerin hareketiyle hareket ettirilmesi gerekiyor. [409b11] Hareketle sayıyı iç içe geçirip tek bir şeyde birleştirtince bu ve bu gibi başka

καὶ πολλὰ ἕτερα τοιαῦτα· οὐ γὰρ μόνον ὀρισμὸν ψυχῆς
 ἀδύνατον τοιοῦτον εἶναι, ἀλλ' οὐδὲ συμβεβηκός. Δῆλον δ' εἶ
 15 τις ἐπιχειρήσειεν ἐκ τοῦ λόγου τούτου τὰ πάθη καὶ τὰ ἔργα
 τῆς ψυχῆς ἀποδιδόναι, οἷον λογισμούς, αἰσθήσεις, ἡδονάς,
 λύπας, ὅσα ἄλλα τοιαῦτα· ὥσπερ γὰρ εἶπομεν πρότερον,
 οὐδὲ μαντεύεσθαι ῥάδιον ἐξ αὐτῶν.

Τριῶν δὲ τρόπων παρα-
 δεδομένων καθ' οὓς ὀρίζονται τὴν ψυχὴν, οἱ μὲν τὸ κινητι-
 20 κώτατον ἀπεφῆναντο τῷ κινεῖν ἑαυτό, οἱ δὲ σῶμα τὸ λε-
 πτομερέστατον ἢ τὸ ἀσωματώτατον τῶν ἄλλων (ταῦτα δὲ
 τίνας ἀπορίας τε καὶ ὑπεναντιώσεις ἔχει, διεληλύθαμεν
 σχεδόν), λείπεται δ' ἐπισκέψασθαι πῶς λέγεται τὸ ἐκ τῶν
 στοιχείων αὐτὴν εἶναι. Λέγουσι μὲν γάρ, ἴν' αἰσθάνηται τε
 25 τῶν ὄντων καὶ ἕκαστον γνωρίζῃ, ἀναγκαῖον δὲ συμβαίνειν
 πολλὰ καὶ ἀδύνατα τῷ λόγῳ. Τίθενται γὰρ γνωρίζειν τῷ
 ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ὥσπερ ἂν εἰ τὴν ψυχὴν τὰ πράγματα
 τιθέντες. Οὐκ ἔστι δὲ μόνα ταῦτα, πολλὰ δὲ καὶ ἕτερα,
 μᾶλλον δ' ἴσως ἄπειρα τὸν ἀριθμὸν τὰ ἐκ τούτων. Ἐξ ὧν
 30 μὲν οὖν ἔστιν ἕκαστον τούτων, ἔστω γινώσκειν τὴν ψυχὴν καὶ
 αἰσθάνεσθαι· ἀλλὰ τὸ σύνολον τίτι γινωριεῖ ἢ αἰσθήσεται,
 οἷον τί θεὸς ἢ ἄνθρωπος ἢ σὰρξ ἢ ὅστουν ; Ὁμοίως δὲ καὶ
 [410a] ὁτιοῦν ἄλλο τῶν συνθέτων· οὐ γὰρ ὅπως οὖν ἔχοντα τὰ
 στοιχεῖα τούτων ἕκαστον, ἀλλὰ λόγῳ τινὶ καὶ συνθέσει, κα-
 θάπερ φησὶ καὶ Ἐμπεδοκλῆς τὸ ὅστουν·

13 τοιαῦτα om. V || 14 δυνατὸν C τοιοῦτον ἀδύνατον X || ἀλλ'
 οὐδὲ H^a : ἀλλὰ καὶ tell. || 15 ἐπιχειρήσοι V || 16 αἰσθησιν F^b ||
 17 γὰρ om. y || 18 μαντεύεσθαι : μαντεύσασθαι EH^aX || 19 δεδομένων
 yF^b || 21 ἀσώματον Xy || 22 τε om. H^aUVXyF^bR^c || ἔχει
 καὶ ὑπεναντ. H^ayF^bR^c || 23 τὸ : τὰ E || 24 ἴν' om. EH^a [in
 marg. 8τι] PF^bR^c || αἰσθηται Cy αἰσθάνεσθαι τε F^b || 25 γνωρίζειν
 F^b γνωρίζει H^aP || 28 τιθέντες : τίθενται H^ay || πολλὰ δὲ καὶ
 ἕτερα om. V || 30 ἔστιν om. y || τούτων om. X || ἔστω om. C || 31
 τίτι γινωριεῖ ἢ : οὐ γν. οὐδ' X || γνωρίσει V || 32 ἢ τί ἄνθρωπος F^b.
 [410 a] 1 ἄλλο ὁτιοῦν EC || συνθέτων : τοιούτων P || 3 καὶ om.
 VX.

birçok sonuç çıkıyor. Çünkü ruhun tanımının böyle olmasını bırakın, bunların ruhun ilineği olması bile imkansız. Biri bu iddiadan yola çıkarak ruhun hallerini ve işlerini (hesaplamalarını, duyumsamalarını, haz ve acılarını vs.) açıklamaya kalksa kolayca ortaya çıkar bu. Daha önce söylediğimiz gibi, bunlardan yola çıkarak tahminde bulunmak hiç kolay değil.²⁶

[19] Ruhunu tanımlamanın bize aktarılmış üç yolu var: Bazıları ruhun kendi kendini hareket ettirmesinden dolayı onun en hareket ettirici olduğunu söylemiş, bazıları en minik parçalı cisim olduğunu ya da başkalarından daha cisimsiz olduğunu söylemiş (bunlarda hangi açmazlar ve tutarsızlıklar olduğunu üzerinden az çok geçtik); ruhun öğelerden oluştuğunun nasıl söylendiğini incelemek kaldı geriye. Ruh varolanları duyumsasın ve her birini tanıyın diye bunu söylüyorlar, ancak *logos* açısından imkansız olan pek çok zorunlu sonuç çıkıyor bundan. Çünkü ruhun şeyler olduğunu söyler gibi benzerin benzeri tanıdığını ortaya koyuyorlar. Oysa yalnızca öğeler yok ki, başka pek çok şey, hatta belki sonsuz sayıda şey de var, öğelerden oluşmuş. Bunlardan her birini oluşturanları ruh tanıyor ve duyumsuyor olsun. İyi ama bunlardan oluşan bütünü [*synolon*] ne tanıyacak ya da duyumsayacak? Örneğin tanrının, insanın, etin, kemiğin ne olduğunu? Başka birleşikler için de aynısı geçerli. Çünkü bunların öğeleri rastgele öğeler değil, belli bir oran [*logos*] ve birleşim içindeki öğelerdir, tıpkı Empedokles'in kemik için dediği gibi:

²⁶ Argümanın akışına bakarsak 5. bölüm burada başlamalı çünkü ruhun kendi kendine hareket eden bir sayı olduğu fikrinin eleştirilmesi ancak burada bitiyor. Yine de referans verirken karışıklık yaratmamak için gelecekteki bölümleri izliyoruz.

ἡ δὲ χθὼν ἐπίηρος ἐν εὐστέρνοις χοάνοισιν
 5 τῷ δύο τῶν ὀκτῶ μερέων λάχε νήστιδος αἷγλης,
 τέσσαρα δ' Ἑφαιστοιοῦ τὰ δ' ὀστέα λεύκ' ἐγένοντο.

Οὐδὲν οὖν ὄφελος εἶναι τὰ στοιχεῖα ἐν τῇ ψυχῇ, εἰ μὴ καὶ οἱ
 λόγοι ἐνέσονται καὶ ἡ σύνθεσις· γνωριεῖ γὰρ ἕκαστον τὸ
 ὅμοιον, τὸ δ' ὅσπου ἢ τὸν ἄνθρωπον οὐθέν, εἰ μὴ καὶ ταῦτ'
 10 ἐνέσται· τοῦτο δ' ὅτι ἀδύνατον, οὐθέν δεῖ λέγειν· τίς γὰρ ἂν
 ἀπορήσειεν εἰ ἔνεστιν ἐν τῇ ψυχῇ λίθος ἢ ἄνθρωπος ; Ὅμοίως
 δὲ καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ μὴ ἀγαθόν· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον
 καὶ περὶ τῶν ἄλλων.

*Ἐτι δὲ πολλαχῶς λεγομένου τοῦ ὄντος
 (σημαίνει γὰρ τὸ μὲν τόδε τι, τὸ δὲ ποσὸν ἢ ποιὸν ἢ καὶ
 15 τίνα ἄλλην τῶν διαιρεθεισῶν κατηγοριῶν) πότερον ἐξ ἀπάν-
 των ἔσται ἡ ψυχὴ ἢ οὐ ; Ἄλλ' οὐ δοκεῖ κοινὰ πάντων εἶναι
 στοιχεῖα. Ἀρ' οὖν ὅσα τῶν οὐσιῶν, ἐκ τούτων μόνων ; Πῶς
 οὖν γινώσκει καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ; Ἡ φήσουσιν ἐκάστου
 γένους εἶναι στοιχεῖα καὶ ἀρχὰς ἰδίας, ἐξ ὧν τὴν ψυχὴν συνεσ-
 20 τάναι ; Ἔσται ἄρα ποσὸν καὶ ποιὸν καὶ οὐσία. Ἄλλ' ἀδύνα-
 τον ἐκ τῶν τοῦ ποσοῦ στοιχείων οὐσίαν εἶναι καὶ μὴ ποσόν. Τοῖς
 δὲ λέγουσιν ἐκ πάντων ταῦτά τε καὶ τοιαῦθ' ἕτερα συμβαίνει.

*Ἀτοπον δὲ καὶ τὸ φάναι μὲν ἀπαθὲς εἶναι τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ
 ὁμοίου, αἰσθάνεσθαι δὲ τὸ ὅμοιον τοῦ ὁμοίου καὶ γινώσκειν
 25 τῷ ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον· τὸ δ' αἰσθάνεσθαι πάσχειν τι καὶ κι-
 νεῖσθαι τιθέασιν· ὁμοίως δὲ καὶ τὸ νοεῖν τε καὶ γινώσκειν.

Πολλὰς δ' ἀπορίας καὶ δυσχερείας ἔχοντος τοῦ λέγειν, κα-

4 δεχθῶν E || 5 τῶν : τὰ F^b τὰς P || μερέων : μοιράων H^aVyF^b
 μῆρα P || 6 λεύκ' ἐγένοντο : λευκά γέγοντο CH^aUyF^b || 7 εἶναι : ἐνεῖναι
 E || ἐν om. X || οἱ om. V || 8 ἔσονται F^b || 9 ἦ : καὶ UM || 10 ἂν om. XyF^bP
 || 11 ἔνεστιν : ἐστὶν UXM || 12 pr. δὲ om. F^b || καὶ τὸ μὴ ἀγ. καὶ τὸ
 ἀγ. F^b || 13 περὶ : ἐπὶ X || 16 ἔσται : ἐστὶν H^aXR^v || 17 τὰ στοιχεῖα
 EyP || μόνον E || 18 καὶ : ὅτι καὶ CH^ayF^bP || 19 ἰδίως U || 21 ἐκ
 om. V || 22 δὴ : δὲ H^aVF^bP || τε om. CH^aVF^b || 24 αἰσθάνεσθαι
 — τοῦ ὁμοίου in marg. H^a || 25 τὸ δ' : om. V τὸ γὰρ X || τι : τε
 EPR^v || καὶ κινεῖσθαι CH^aVF^b : καὶ κινεῖν EF^b καὶ ποιεῖν UX || 26
 δὲ om. V || τε : τι V om. E.

Kucaklayıcı toprak, geniş hazneli eritme potalarını açıp
Sekizde iki kısım su aldı, pırıl pırıl Nêstis'ten,
Dört kısım da ateş Hêphaistos'tan: Beyaz kemikler doğdu.²⁷

O halde oranlar ve birleşim ruhun içinde olmayacaksa, öğelerin ruhun içinde olmasının da bir faydası yok. Çünkü bunlar ruhun içinde olmazsa her bir öğe kendi benzerini tanıyacak, ancak kemiği ya da insanı tanımayacak. Ama bunun imkansız olduğunu söylemeye gerek yok. Ruhun içinde acaba bir taş ya da insan var mı diye kim sorar? İyi olan ve iyi olmayan için aynıysa geçerli. Öbürleri için de böyle.

[410a14] Kaldı ki varolan birçok farklı anlamda söylenir (bir anlamda "belirli bir şey"dir, bir anlamda "nicelik", "nitelik" ya da ayırt edilmiş kategorilerden başka bir tanesi), o zaman ruh bütün bunlardan oluşmuş olacak mı, olmayacak mı? Öğeler bütün bu kategorilere ortak gibi görünmüyor. Acaba sırf varlık <kategorisine> giren öğelerden mi oluşuyor ruh? E o zaman öbür <kategorileri> nasıl tanıyor? Yoksa ruhun her bir cinsin <yani kategorinin> kendine özgü öğe ve ilkelerinden oluştuğunu mu söyleyecekler? O halde ruh nicelik de olacak, nitelik de, varlık da. Ama niceliğin öğelerinden oluşuyorsa, ruhun bir varlık olup da nicelik olmaması imkansızdır. Sonuçta ruhun bütün öğelerden oluştuğunu söyleyenler bu ve benzeri sonuçlarla karşı karşıya kalıyor. Öte yandan benzerin benzeri duyumsadığını ve tanıdığını söyleyip de benzerin benzerden etkilenmediğini ileri sürmek de saçma; duyumsamanın, hatta benzer şekilde akletmenin ve tanımanın da bir tür etkilenme ve hareket ettirilme olduğunu ortaya koyuyorlar.

[28] Empedokles'te olduğu gibi, her bir öğenin bedendeki

²⁷ Aynı pasaja bir gönderme *Metafizik*, I, 10, 993a17'de vardır.

θάπερ Ἐμπεδοκλῆς, ὡς τοῖς σωματικοῖς στοιχείοις ἕκαστα γνωρίζεται, καὶ πρὸς τὸ ὅμοιον, μαρτυρεῖ τὸ νῦν λεχθέν·
 30 ὅσα γὰρ ἔνεστιν ἐν τοῖς τῶν ζῶων σώμασιν ἀπλῶς γῆς, οἶον
 [410b] ὅσα νεῦρα τρίχες, οὐθενὸς αἰσθάνεσθαι δοκεῖ, ὥστ' οὐ-
 δὲ τῶν ὁμοίων· καίτοι προσῆκεν.

Ἔτι δ' ἐκάστη τῶν ἀρχῶν ἄγνοια πλέον ἢ σύνεσις ὑπάρξει· γνώσεται μὲν γὰρ ἐν ἑκαστον, πολλὰ δ' ἀγνοήσει· πάντα γὰρ τάλλα· συμβαίνει δὲ Ἐμ-
 5 πεδοκλεῖ γε καὶ ἀφρονέστατον εἶναι τὸν θεόν· μόνος γὰρ τῶν στοιχείων ἐν οὐ γνωριεῖ, τὸ νεῖκος, τὰ δὲ θνητὰ πάντα· ἐκ πάντων γὰρ ἕκαστον. Ὅλως δὲ διὰ τίν' αἰτίαν οὐχ ἅπαντα ψυχὴν ἔχει τὰ ὄντα, ἐπειδὴ πᾶν ἢ στοιχεῖον ἢ ἐκ στοιχείου ἐνὸς ἢ πλειόνων ἢ πάντων ; Ἀναγκαῖον γὰρ ἐστὶν ἐν τι γι-
 10 νώσκειν ἢ τινὰ ἢ πάντα. Ἀπορήσειε δ' ἂν τις καὶ τί ποτ' ἐστὶ τὸ ἐνοποιοῦν αὐτά· ὕλη γὰρ ἔοικε τὰ γε στοιχεῖα· κυριώτατον γὰρ ἐκείνο τὸ συνέχον ὃ τί ποτ' ἐστίν· τῆς δὲ ψυχῆς εἶναι τι κρεῖττον καὶ ἄρχον ἀδύνατον· ἀδυνατώτερον δ' ἔτι τοῦ νοῦ· εὐλογώτατον γὰρ εἶναι τοῦτον προγενέστατον καὶ
 15 κύριον κατὰ φύσιν, τὰ δὲ στοιχεῖα φασι πρῶτα τῶν ὄντων εἶναι.

Πάντες δὲ καὶ οἱ διὰ τὸ γνωρίζειν καὶ αἰσθάνεσθαι τὴν ψυχὴν τὰ ὄντα ἐκ τῶν στοιχείων λέγοντες αὐτήν, καὶ οἱ τὸ κινητικώτατον, οὐ περὶ ἀπάσης λέγουσι ψυχῆς. Οὔτε γὰρ τὰ

28 ἕκαστον F^b || 29 γνωρίζεται om. F^b || λεχθέν·: λεχθησόμενον Vy λεχθέν τὸ μέλλον λεχθήσεσθαι H^a || 30 ἔνεστιν: ἐστὶν EX || τῶν om. CVR^r.

[410 b] 1 δοκεῖ om. F^b || ὥστ' : ὥσπερ V || 3 πλέον : τὸ πλέον F^b πλείων EV || ὑπάρχει X || γὰρ om. H^aR^r || ἕκαστον: ἐκάστη VX || 4 πάντα γὰρ τάλλα om. EP || δέ: δὲ καὶ H^a || 5 γε om. yF^bP || 6 ἐν om. CH^aP || γνωρίζει E || 8 πᾶν om. E || ἦτοι στοιχεῖον EU || ἐκ τῶν στοιχείων καὶ στοιχείων X || 9 pr. ἦ : ἦ ἐκ V || τι om. UXM || 11 γε om. UX || 12 γὰρ : δὲ E || ἐκείνο ὃ τι ποτέ ἐστι τὸ συνέχον F^b || 13 κρεῖττον εἶναι τι U || 14 εὐλογώτατον : εὐλογον EU ἄλογον X || γὰρ : γὰρ ἄρα X || τοῦτον [τοῦτο X] εἶναι EUXP || προγενέστερον X || 15 φασι : φησὶ P ταυτὶ V || 16 τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ γνωρίζειν yF^b || τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν V || 18 πάσης E.

öğelerle ve benzerlik üzerinden tanındığını ileri sürmekte de bir-çok açmaz ve zorluk olduğu bu sözlerden belli: Hayvanların bedenlerinde tamamen topraktan olan kısımlar, örneğin kemikler, lifler,²⁸ kıllar var ama bunlar hiçbir şeyi duyumsuyor gibi görünmüyor, kendi benzerlerini bile. Duyumsamaları gerekirdi oysa.²⁹

[410b2] Üstelik, bu durumda ilkelerden her birinin tanımadıkları kavradıklarından daha fazla olacak. Çünkü her biri tek bir şeyi tanıyacak, birçok şeyi tanımayacak, daha doğrusu geri kalan hiçbir şeyi tanımayacak. Hiç olmazsa Empedokles'ten tanrının en kıt anlayışlı varlık olduğu sonucu çıkıyor; çünkü öğelerden birini, yani nifakı, tanımayan bir tek o var, oysa bütün ölümlüler tanıyor, çünkü her ölümlü bütün öğelerden oluşuyor. Ama madem her varolan ya bir öğedir ya da bir, birçok ya da bütün öğelerden oluşmuştur, genel olarak neden bütün varolanların ruhu yok? Ne de olsa bir varolan illa ki öğelerden birini, bazılarını ya da hepsini tanıyor olacak. Şu da sorulabilir: Bunları bir yapan şey neyin nesi? Çünkü en azından öğeler maddeye benziyor; oysa en üstün şey, her ne ise onu bir arada tutan şey. Oysa ruhtan daha iyi bir şey olamaz, ruha hükmeden bir şey olamaz. Hele akıl için hiç olamaz. Çünkü en mantıklısı aklın en baştaki olması ve doğa gereği üstün olması, onlarsa öğelerin ilk varolanlar olduğunu söylüyor.

[410b17] Varolanları tanıdığı ve duyumsadığı için ruhun öğelerden oluştuğunu söyleyenler de, ruhun en hareket ettirici olduğunu söyleyenler de, ruhun tamamı hakkında konuşmuyor. Nite-

²⁸ Burada *neuron* sözcüğünü bilhassa "sinir" diye çevirmiyoruz çünkü *neuron*'u "sinir" olarak ilk anlayanın Galenos olduğu düşünülüyor. Galenos'tan önce, özellikle de Aristoteles'te *neuron*'un anlamı "tendon, bağ, bağlantı"dır. Bonitz, 1870: 483'e bakılabilir.

²⁹ Benzerin benzerden etkilendiğini savunanlarla benzerin benzerden etkilenmediğini savunanların karşıt görüşlerine Aristoteles'in yaklaşımı için bu kitapta II, 5'e ve *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b1-19 ve devamına bakılabilir.

αἰσθανόμενα πάντα κινητικά· φαίνεται γὰρ εἶναι τινα μό-
 20 νιμα τῶν ζώων κατὰ τόπον· καίτοι δοκεῖ γε ταύτην μόνην
 τῶν κινήσεων κινεῖν ἢ ψυχὴ τὸ ζῶον. Ὅμοίως δὲ καὶ ὅσοι
 τὸν νοῦν καὶ τὸ αἰσθητικὸν ἐκ τῶν στοιχείων ποιοῦσιν· φαίνε-
 ται γὰρ τὰ τε φυτὰ ζῆν οὐ μετέχοντα φορᾶς οὐδ' αἰσθήσεως,
 καὶ τῶν ζώων πολλὰ διάνοιαν οὐκ ἔχειν. Εἰ δέ τις καὶ ταῦτα
 25 παραχωρήσειε καὶ θείη τὸν νοῦν μέρος τι τῆς ψυχῆς, ὁμοίως
 δὲ καὶ τὸ αἰσθητικόν, οὐδ' ἂν οὕτω καθόλου λέγοιεν περὶ
 πάσης ψυχῆς οὐδὲ περὶ ὅλης οὐδεμιᾶς. Τοῦτο δὲ πέπονθε
 καὶ ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι λόγος· φησὶ γὰρ
 τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ ὅλου εἰσιέναι ἀναπνεόντων, φερομένην ὑπὸ
 30 τῶν ἀνέμων. Οὐχ οἷόν τε δὴ τοῖς φυτοῖς τοῦτο συμβαίνειν οὐδὲ
 [411a] τῶν ζώων ἐνίοις, εἴπερ μὴ πάντα ἀναπνέουσιν· τοῦτο δὲ
 λέληθε τοὺς οὕτως ὑπειληφότας· εἴπερ δὲ δεῖ τὴν ψυχὴν ἐκ
 τῶν στοιχείων ποιῖν, οὐθέν δεῖ ἐξ ἀπάντων· ἱκανὸν γὰρ θάτε-
 ρον μέρος τῆς ἐναντιώσεως ἑαυτὸ τεκρίνειν καὶ τὸ ἀντικείμε-
 5 νον. Καὶ γὰρ τῷ εὐθεὶ καὶ αὐτὸ καὶ τὸ καμπύλον γινώσκο-
 μεν· κριτῆς γὰρ ἀμφοῖν ὁ κανὼν (τὸ δὲ καμπύλον οὐθ' ἑαυ-
 τοῦ οὔτε τοῦ εὐθέος).

Καὶ ἐν τῷ ὅλῳ δὲ τινες αὐτὴν μεμῖχθαί
 φασιν, ὅθεν ἴσως καὶ θαλῆς ῥήθη πάντα πλήρη θεῶν εἶναι.
 Τοῦτο δ' ἔχει τινὰς ἀπορίας· διὰ τίνα μὲν γὰρ αἰτίαν ἐν τῷ
 10 ἀέρι ἢ ἐν τῷ πυρὶ οὔσα ἢ ψυχὴ οὐ ποιεῖ ζῶον, ἐν δὲ τοῖς μι-
 κτοῖς, καὶ ταῦτα βελτίων ἐν τούτοις εἶναι δοκοῦσα; Ἐπιζητή-

19 κινητά P || μόνιμα : μόρια M || 20 γε δοκεῖ X || γε μόνην τούτην
 yF^b || 21 ψυχὴ καὶ τὸ V || 23 φορᾶς οὐδ' secl. Torstrik || 24 ἔχει P
 || 25 τι om. C || 26 αἰσθητικὸν ἂν P || οὐκ ἂν y || καθόλου om.
 CH^aVyF^b || 27 οὐδεμιᾶς CH^aF^b : οὐδὲ μιᾶς EUVXy οὐδὲ περὶ
 μιᾶς M || 28 ἔπεσι καλουμένοις E ἔπεσι καλούμενος XP ἔπεσι
 ἁδόμενος U || 30 τοῖς φυτοῖς om. V.

[411 a] 1 εἴπερ — ἀναπνέουσιν in marg. H^a || 2 εἴπερ δὲ H^aVF^bP :
 εἰ τε CUy εἰ γε X εἰ δὲ Ross || 4 καὶ ἐκ τοῦ y || 5 τὸ αὐτὸ M || tert.
 καὶ om. X || 7 δέ : om. F^b δὲ Bywater || 8 ἴσως om. V || ὅλλης
 UM || 9 μὲν om. EUVXM || 10 pr. ἐν om. EVX || 11 καὶ τὸ X
 || ταῦτα om. X || βελτίον E || εἶναι ἐν τούτοις yM.

kim her duyumsayabilen hareket edemiyor. Sabit hayvanlar da var gibi görünüyor,³⁰ oysa ruhun hayvana verdiği hareket olsa olsa bu türden bir hareket olabilir herhalde. Akıllı ve duyumsayan kısmı öğelerden oluşturanlar için de geçerli bu. Ne de olsa bitkiler yer değiştirmekten ve duyumsamadan pay almadığı halde yaşıyor ve birçok hayvan da akıl yürütmeye sahip değil gibi görünüyor. Birisi bunları kabul etse ve duyumsayan kısım gibi aklın da ruhun bir kısmı olduğunu ortaya koysa bile, bütün ruhlar hakkında da ruhun tamamı hakkında da hiçbir şey söylemiş olmaz. “Orpheusçu” denen şiirlerde söylenen şey de [*logos*] aynı durumda: Ruh soluma yoluyla evrenden gelip rüzgarlarla taşınarak içeri giriyormuş. Ama hiçbir bitki ve kimi hayvanlar solumuyorsa, ki solumuyor, o zaman bu olamaz. Böyle düşünenlerin gözünden kaçmış. Ruhu illa öğelerden oluşturmak gerekiyorsa, bütün öğelerden oluşturmak şart değil. Çünkü karşıtlıktaki iki kısımdan biri, hem kendini hem de kendisine karşılık geleni ayırt edebilir. Zaten düz çizgiyi de eğri çizgiyi de düz çizgi aracılığıyla tanırız. Cetvel iki tarafı da ayırt eder (oysa eğri çizgi ne eğri çizgiyi ne düz çizgiyi ayırt eder).

[411a7] Bir de ruhun evrene karışmış halde olduğunu söyleyenler var. Thales’in her şeyin tanrılarla dolu olduğu görüşü de belki buradan geliyordur. Ama burada da bazı açmazlar var. Bir kere, acaba ruh havadayken ya da ateşteyken niye bir hayvan oluşturmuyor da öğelerin karışımlarındayken oluşturuyor—öğelerdeki ruhun daha iyi olduğunu düşünmelerine rağmen hem de? Zaten havadaki ruh hayvandaki ruhtan niçin

³⁰ Sabit hayvanlar konusunda aşağıda II, 2, 413b2-4; 3, 415a6-7; III, 9, 432b19-21 ve 12, 434b2’ye bakınız. Aristoteles sabit hayvanların hepsinin suda yaşadığını söyler, süngerleri ve bazı istiridye türlerini (*Hayvan Araştırmaları*, I, 1, 487b6-9), sonra bazı kabukluları (*Hayvan Araştırmaları*, VIII, 1, 588b12; *Hayvanların Kısımları Üzerine*, IV, 5, 681b34, 683c8) ve bazı balıkları (*Hayvan Araştırmaları*, IX, 29, 621b3) örnek verir.

σειε γὰρ ἂν τις καὶ διὰ τίν' αἰτίαν ἢ ἐν τῷ ἀέρι ψυχὴ τῆς ἐν τοῖς ζώοις βελτίων ἐστὶ καὶ ἀθανατωτέρα. Συμβαίνει δ' ἀμφοτέρως ἄτοπον καὶ παράλογον· καὶ γὰρ τὸ λέγειν 15 ζῶον τὸ πῦρ ἢ τὸν ἀέρα τῶν παραλογωτέρων ἐστί, καὶ τὸ μὴ λέγειν ζῶα ψυχῆς ἐνούσης ἄτοπον. Ὑπολαβεῖν δ' εἰκόασιν τὴν ψυχὴν εἶναι ἐν τούτοις, ἐπεὶ τὸ ὅλον τοῖς μορίοις ὁμοειδές· ὥστ' ἀναγκαῖον αὐτοῖς λέγειν καὶ τὴν ψυχὴν ὁμοειδῆ τοῖς μορίοις εἶναι, εἰ τῷ ἀπολαμβάνειν τι τοῦ περιέχοντος ἐν 20 τοῖς ζώοις ἔμψυχα ζῶα γίνεται. Εἰ δ' ὁ μὲν ἀήρ διασπώμενος ὁμοειδής, ἡ δὲ ψυχὴ ἀνομοιομερής, τὸ μὲν τι αὐτῆς ὑπάρξει δῆλον ὅτι, τὸ δ' οὐχ ὑπάρξει. Ἀναγκαῖον οὖν αὐτὴν ἢ ὁμοιομερῆ εἶναι ἢ μὴ ἐνυπάρχειν ἐν ὅτῳ οὖν μορίῳ τοῦ παντός.

Φανερόν οὖν ἐκ τῶν εἰρημένων ὡς οὔτε τὸ γινώσκειν ὑπάρ- 25 χει τῇ ψυχῇ διὰ τὸ ἐκ τῶν στοιχείων εἶναι, οὔτε τὸ κινεῖσθαι αὐτὴν καλῶς οὐδ' ἀληθῶς λέγεται.

Ἐπεὶ δὲ τὸ γινώσκειν τῆς ψυχῆς ἐστὶ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαί τε καὶ τὸ δοξάζειν, ἔτι δὲ τὸ ἐπιθυμεῖν καὶ βουλεύεσθαι καὶ ὅλως αἱ ὁρέξεις, γίνεται δὲ καὶ ἡ κατὰ τόπον κίνησις τοῖς ζώοις ὑπὸ τῆς 30 ψυχῆς, ἔτι δὲ καὶ αὔξησις τε καὶ ἀκμὴ καὶ φθίσις, πότερον [411 b] ὅλη τῇ ψυχῇ τούτων ἕκαστον ὑπάρχει, καὶ πάσῃ νοοῦμέν τε καὶ αἰσθανόμεθα καὶ κινούμεθα καὶ τῶν ἄλλων

12 γὰρ ἂν : δ' ἂν EVX γὰρ F^b || καὶ om. H^aP || τῆς om. M || 13 δ' : δὲ καὶ γ γὰρ καὶ F^b || 14-16 καὶ παράλογον — ἄτοπον om. γ || 15 παραλογωτέρων : παραλόγων UXM || ἐστὶ om. CH^aVyF^b || 17 τὴν ψυχὴν εἶναι : εἶναι τὴν ψυχὴν E τὴν ψυχὴν UX || ἐπεὶ : ὅτι EUX || ὅλον ἐν E || 19 εἶναι om. EP || εἰ : εἰ ἐν UX εἴπερ ἐν V καὶ ἐν M || τῷ : τὸ C || ἀπολαμβάνειν : ἀπολαμβάνεσθαι EVXF^b || ὑπερέχοντος γ περιέχοντος ἀέρος V || 21 ὁμοειδές U || 23 pr. ἢ om. E || 25 τῇ om. CH^a || 26 οὐδ' ἀληθῶς om. E || ἐπεὶ δὲ : ἐπειδὴ CUYF^a ἐπειδὴ δὲ H^aR^a || 27 τῆς om. CH^ayF^bR^a || alt. τὸ om. CH^aUy || 28 δὲ : δὲ καὶ UXI^a || βούλεσθαι E || αἱ ὁρέξεις : ὁρεξίς CH^aR^a || 29 καὶ om. CH^ay || τῆς om. CH^aVyF^b || 30 δὲ καὶ H^ayF^b : δὲ rell. || αὔξη E || τε om. V.

[411 b] 1 πάσῃ : πᾶσι Ey πάσῃ καὶ V || 2 καὶ κινούμεθα EV : καὶ κινούμεν X om. CH^aUyF^bR^a.

daha iyi ve daha ölümsüz olsun diye de sorası geliyor insanın. Her iki durumda da saçma ve akla aykırı bir sonuç çıkıyor: Ateşin ya da havanın bir hayvan olduğunu söylemek iyice akla aykırı, oysa içinde ruh olana hayvan dememek de saçma. Ruhun bunlarda olduğu görüşü herhalde bütünü kısımlarla türdeş olduğu görüşünden geliyor. Bundan dolayı ruhun da bu kısımlarla türdeş olduğunu söylemek zorunda kalıyorlar, ne de olsa çevreden gelen bir şey hayvanlarda olduğu için hayvanlar canlı. Dışarıdan kopup gelen hava tekbiçimliyse [*homoeidês*] ama ruh tek türden olmayan kısımlara sahipse, belli ki ruhun bir kısmı o havada bulunacak, bir kısmı bulunmayacak. Dolayısıyla zorunlu olarak ya ruhun kısımları tek türdendir ya da ruh evrenin öyle herhangi bir kısmında bulunuyor değildir.

[411a24] Dolayısıyla söylenenlerden şu açık: Ruhun tanınmasının nedeni öğelerden oluşması olmadığı gibi, ruhun hareket ettirildiğini söylemek hoş da değil, doğru da değil.

[411a26] Madem tanımak ruha ait, ayrıca duyumsamak, bir görüş oluşturmak [*doksazein*], sonra iştah duymak, istemek³¹ ve genel olarak arzular da ruha ait; ve madem yer değiştirme anlamındaki hareket, ayrıca büyüme, olgunluk ve bozulma hayvanlarda ruhun etkisiyle ortaya çıkıyor, o halde acaba bunların her biri ruhun tamamına mı ait ve ruhumuzun tamamıyla mı aklediyor, duyumsuyor, hareket

³¹ Jannone'de "tartmak, tartışmak, müzakere etmek" anlamındaki *bo-uleuesthai* yerine, bağlamdan açıkça anlaşılacak nedenlerle E elyazmasında "istemek" anlamındaki *boulesthai* okumasını izliyoruz.

ἕκαστον ποιουμέν τε καὶ πάσχομεν, ἢ μορίοις ἑτέροις ἕτερα ;
 Καὶ τὸ ζῆν δὴ πότερον ἔν τινι τούτων ἐστὶν ἐνὶ ἡ καὶ ἐν
 5^α πλείοσιν ἢ καὶ ἐν πᾶσιν, ἢ καὶ ἄλλο τι αἷτιον; Λέγουσι
 5^ο δέ τινες μεριστὴν αὐτὴν εἶναι καὶ ἄλλο μὲν νοεῖν ἄλλο
 δὲ ἐπιθυμεῖν. Τί οὖν δὴ ποτε συνέχει τὴν ψυχὴν, εἰ
 μεριστὴ πέφυκεν; Οὐ γὰρ δὴ τό γε σῶμα· δοκεῖ γὰρ τοῦ-
 ναντίον μᾶλλον ἢ ψυχὴ τὸ σῶμα συνέχειν· ἐξελεύσεως γὰρ δὴ
 διαπνεῖται καὶ σήπεται. Εἰ οὖν ἕτερόν τι μίαν αὐτὴν ποιεῖ,
 10 ἐκεῖνο μάλιστ' ἂν εἴη ἡ ψυχὴ. Δεήσει δὲ πάλιν καὶ ἐκεῖνο
 ζητεῖν πότερον ἐν ἡ πολυμερές. Εἰ μὲν γὰρ ἓν, διὰ τί οὐκ
 εὐθέως καὶ τὴν ψυχὴν ἐν εἶναι; Εἰ δὲ μεριστόν, πάλιν ὁ λόγος
 ζητήσῃ τί τὸ συνέχον ἐκεῖνο, καὶ οὕτω δὴ πρόεισιν ἐπὶ τὸ
 ἄπειρον. Ἀπορήσειε δ' ἂν τις καὶ περὶ τῶν μορίων αὐτῆς,
 15 τίς τιν' ἔχει δύναμιν ἕκαστον ἐν τῷ σώματι. Εἰ γὰρ ἡ ὅλη
 ψυχὴ πᾶν τὸ σῶμα συνέχει, προσήκει καὶ τῶν μορίων
 ἕκαστον συνέχειν τι τοῦ σώματος. Τοῦτο δ' ἔοικεν ἀδυνάτῳ·
 ποῖον γὰρ μόριον ἢ πῶς ὁ νοῦς συνέξει, χαλεπὸν καὶ πλά-
 σαι.

Φαίνεται δὲ καὶ τὰ φυτὰ διαιρούμενα ζῆν καὶ τῶν
 20 ζώων ἔνια τῶν ἐντόμων, ὡς τὴν αὐτὴν ἔχοντα ψυχὴν τῷ
 εἶδει, εἰ καὶ μὴ ἀριθμῶ· ἑκάτερον γὰρ τῶν μορίων αἰσθησιν
 ἔχει καὶ κινεῖται κατὰ τόπον ἐπὶ τινα χρόνον. Εἰ δὲ μὴ
 διατελοῦσιν, οὐθὲν ἄτοπον· ὄργανα γὰρ οὐκ ἔχουσιν ὥστε σώ-
 ζειν τὴν φύσιν· ἀλλ' οὐδὲν ἦττον ἐν ἑκατέρῳ τῶν μορίων
 25 ἅπαντ' ἐνυπάρχει τὰ μόρια τῆς ψυχῆς, καὶ ὁμοειδεῖς εἰσιν

3 τε om. UP || 4 δὴ : δὲ V || ἐν τινι : ἐνὶ γ || 5^α καὶ ἐν πᾶσιν
 H·M R· : καὶ πᾶσιν CVXYP πᾶσιν E om. F^o || 5^ο δέ : δὴ EX || αὐτὴν
 εἶναι CH·yF^oP : αὐτὴν rell. || pr. ἄλλο : ἄλλω CUXF^oM || alt.
 ἄλλο : ἄλλω CUXyF^o || 8 γὰρ δὴ : γοῦν ECUX || 9 διαπνεῖ τε γ
 || 10 ἐκεῖνο δὲ μάλιστ' V || ἡ om. EUX || 12 καὶ τὴν ψ. ἐν εἶναι
 CH·yF^o : ἐν εἶναι [εἶναι om. EUX] καὶ τὴν ψ. rell. || 13 ἐκεῖνα EP
 || 15 ἐν τῷ σώματι ἕκαστον F^o || ἡ om. V || 17 τούτῳ E ||
 ἀδυνάτον P || 18 συνέχει EV συνάξει γ || 19 pr. καὶ om. M || 20
 ψυχὴν om. V || 21 εἰ om. VyF^o || καὶ μὴ : μὴ καὶ E καὶ μὴ τῷ V ||
 γὰρ EV : γοῦν CH·XYM οὖν U δὲ F^o || 23 τὸ ἄτοπον yF^o || 25
 ἐνυπάρχειν CXyM ὑπάρχει F^o || ὁμοειδῆς εἰσιν ἀλλήλοις H·P ὁμοειδῆ
 ἐστὶν ἀλλήλοις Ross.

ediyor, başka yaptıklarımızı yapıyor ve maruz kaldıklarımıza maruz kalıyoruz, yoksa farklı şeyler ruhun farklı kısımlarıyla mı oluyor? Yaşamak da acaba ruhun kısımlarından birinde mi, birçok kısmında mı, bütün kısımlarında mı, yoksa yaşamının nedeni başka bir şey mi? Bazıları ruhun kısımlara sahip olup bir kısmının aklettiğini, başka kısmının iştah duyduğunu söylüyor. Ruh kısımlı bir doğaya sahipse o zaman onu bir arada tutan şey ne olsa gerek? En azından beden değil bir kere. Tersine, daha ziyade ruh bedeni bir arada tutar gibi görünüyor, ne de olsa ruh gidince beden dağılıp çürüyor. Ruhu bir yapan şey ruhtan başka bir şeyse, o zaman asıl o şey ruh olmalı. Bu sefer de o şey bir mi, yoksa çokkısımlı mı diye araştırmak gerekecek. Çünkü eğer o şey birse, neden doğrudan doğruya ruh da bir olmasın? Yok eğer kısımlıysa, tartışma o şeyi bir arada tutanın ne olduğu hakkında olacaktır ve bu böyle sonsuza kadar gider. Ruhun kısımları hakkında şu da sorulabilir: Bu kısımlardan her biri bedende nasıl bir güce sahip? Ruhun tamamı bedenin tamamını bir arada tutuyorsa, o zaman ruhun her bir kısmının bedendeki bir şeyleri bir arada tutması uygun düşer. Ama bu imkansıza benziyor, zira akıl hangi kısmı bir arada tutacak, onu nasıl tutacak, hayal etmesi bile zor.

[411b19] Bitkiler, ayrıca hayvanlar arasında bazı böcekler, bölününce de bariz yaşamaya devam ediyor, sanki bu bölünen kısımlar sayıca değilse bile türce aynı ruha sahip, ne de olsa kısımların her biri de duyumsamaya ve yer değiştirmeye bölündükten sonra bir süre daha devam ediyor. Daha sonra yaşamaya devam etmemeleri saçma değil, doğalarını muhafaza edecek organları yok çünkü. Gene de farketmez, sonuçta kesik kısımların her biri ruhun bütün

ἀλλήλαις καὶ τῇ ὅλῃ, ἀλλήλων μὲν ὥς οὐ χωριστὰ ὄντα,
 τῆς δ' ὅλης ψυχῆς ὡς διαιρετῆς οὐσῆς. *Ἐοικε δὲ καὶ ἡ ἐν
 τοῖς φυτοῖς ἀρχὴ ψυχὴ τις εἶναι· μόνης γὰρ ταύτης κοι-
 νωνεῖ καὶ ζῶα καὶ φυτά· καὶ αὕτη μὲν χωρίζεται τῆς
 30 αἰσθητικῆς ἀρχῆς, αἰσθησιν δ' οὐθὲν ἄνευ ταύτης ἔχει.

26 ἀλλήλων : ἀλλήλαις Vy || 28 ψυχὴ ἀρχὴ H^a Torstrik ψυχὴ om. CU
 [add. supra] y || μόνη γὰρ ταύτη X || 29 τὰ ζῶα E || αὕτη CX || 30
 αἰσθητῆς X.

kısımlarını içeriyor ve her birindeki ruh hem öbür kısımlardakiyle hem ruhun bütünüyle türdeş: Kısımlar birbirinden ayrı­lıp müstakil olamasa da ruhun tamamı blne­bilen bir şey. Ayrıca bitkilerdeki ilke de bir ruh gibi görünüyor, çünkü hayvanların da bitkilerin de pay aldığı tek ilke bu ilke. Bu ilke duyumsamanın ilkesinden ayrı­lıp müstakil bulunuyor, ancak bu ilke olmadan hiçbir şey duyumsamaya sahip olmuyor.

[412a] I Τὰ μὲν δὴ ὑπὸ τῶν πρότερον παραδεδομένα περὶ ψυχῆς εἰρήσθω· πάλιν δ' ὥσπερ ἐξ ὑπαρχῆς ἐπανάωμεν, πει-
 5 ρώμενοι διορίσαι τί ἐστι ψυχὴ καὶ τίς ἂν εἴη κοινότατος λόγος αὐτῆς.

Λέγομεν δὴ γένος ἔν τι τῶν ὄντων τὴν οὐσίαν, ταύτης δὲ τὸ μὲν ὡς ὕλην, δ' καθ' αὐτὸ μὲν οὐκ ἔστι τόδε τι, ἕτερον δὲ μορφήν καὶ εἶδος, καθ' ἣν ἤδη λέγεται τόδε τι, καὶ τρίτον, τὸ ἐκ τούτων. Ἔστι δ' ἡ μὲν ὕλη δύνάμεις, τὸ
 10 δ' εἶδος ἐντελέχεια, καὶ τοῦτο διχῶς, τὸ μὲν ὡς ἐπιστήμη, τὸ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν.

Οὐσίαι δὲ μάλιστ' εἶναι δοκοῦσι τὰ σώ-
 ματα, καὶ τούτων τὰ φυσικά· ταῦτα γὰρ τῶν ἄλλων ἀρχαί. Τῶν δὲ φυσικῶν τὰ μὲν ἔχει ζωὴν, τὰ δ' οὐκ ἔχει·
 ζωὴν δὲ λέγω τὴν δι' αὐτοῦ τροφήν τε καὶ αὔξησιν καὶ
 15 φθίσιν. Ὡστε πᾶν σῶμα φυσικὸν μετέχον ζωῆς οὐσία ἂν εἴη, οὐσία δ' οὕτως ὡς συνθέτη. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ καὶ σῶμα τοι-
 ὄνδε, ζωὴν γὰρ ἔχον, οὐκ ἂν εἴη τὸ σῶμα ψυχὴ· οὐ
 γὰρ ἐστὶ τῶν καθ' ὑποκειμένου τὸ σῶμα, μᾶλλον δ' ὡς

[412 a] 3-4 τὰ μὲν — ἐπανάωμεν E·CH·VyF^bR^v : ἐπεὶ δὲ τὰ παραδεδομένα περὶ ψυχῆς παρὰ τῶν ἄλλων ἐφ' ὅσον [ἴσων X] ἕκαστος ἀπεφώνητο [τῶν add. EP] πρότερον [πρῶτον X] εἴρηται σχεδόν, νῦν ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς πάλιν ἐπανάωμεν EP UXM || 3 προτέρων Vy || 4 εἴρηται H^a || ὡς F^b || ἐξ ἀρχῆς H^aR^v || 5 τίς ἂν εἴη : τί ἐστὶν UXM ἂν ἢ R^v || κοινὸς UX || 6 δὴ : δὲ V || 7 δ' καὶ καθ' αὐτὸ R^v || alt. μὲν om. V || 8 μορφή Vy || 9 δυνάμει EyF^b || 11 ὡς τὸ θεωρεῖν : τὸ δὲ θεωρεῖν E·CA ὡς θεωρία yF^bR^vP || 13 ἀρχὴ R^v || 14 λέγω H^ayF^bP : λέγομεν rell. || αὐτοῦ H^aP : αὐτῆς V ἑαυτοῦ F^a αὐτοῦ rell. || 15 ζωῆς καὶ οὐσία P || οὐσία ἂν εἴη om. UX || 16 σύνθετος H^aR^v || καὶ om. H^aF^b || τοιόνδε : τοιονδὶ yF^b τοιονδὶ τοῦτο UVXM || 17 ἔχει F^b || τὸ σῶμα ψυχὴ : ἡ ψυχὴ UVXyF^b ἐνείη τὸ σῶμα ψυχῇ Förster.

II

1. [412a2] Ruh hakkında bizden öncekilerden aktarılanlar söylendi diyelim. Şimdi baştan başlarcasına çıkış noktamıza geri dönüp ruhun ne olduğunu ve en kapsamlı açıklamasının [*logos*] ne olabileceğini belirlemeye çalışalım.

[412a6] Varolanların belli bir cinsine varlık diyoruz. Ama varlığı da üç anlamda kullanıyoruz: Madde (bu anlamda varlık, kendi başına belirli bir şey değildir), form ya da biçim (belirli bir şeyden söz edilmesini sağlayan budur), üçüncü olarak da bu ikisinden çıkan birleşik varlık.³² Madde bir güç, biçim ise bir yetkinlik. Ama yetkinlik iki anlamlı: Bir anlamı bilgi gibi, bir anlamı ise bilgiyi kullanmak gibi.³³

[412a11] En çok *cisimlerin* varlık olduğu düşünülür, özellikle de *doğal* cisimlerin; çünkü bunlar öbürlerinin ilkelere.³⁴ Doğal cisimlerin bazıları yaşama sahip, bazıları değil. Yaşamdan kastım kendi kendine beslenme, büyüme ve bozulma. O halde yaşamdan pay alan her doğal cisim bir varlık olsa gerek—maddeyle biçimin birleşimi anlamında bir varlık. Ama burada *belli* bir cisim, yani yaşama sahip bir cisim söz konusu olduğuna göre, cisim ruh olamaz; nitekim cisim bir taşıyıcı gereği var değildir, daha ziyade cismin

³² Varlık ve farklı anlamları hakkında daha detaylı bir inceleme için *Metafizik*'e (V, 8, 1017b10-27; VII, 1, 1028a10-1042a3) bakılabilir.

³³ İlk okumada anlaşılması zor olan bu örnek için Giriş yazımızdaki "üç aşamalı öğretimi"ye bakılabilir. Bu örnek hemen aşağıda II, 1, 412a20'de yeniden ele alınacak, II, 5, 417a21-417b2'de ise açıklanacaktır.

³⁴ Yani yapay cisimleri oluşturan gene doğal cisimlerdir.

ὑποκείμενον καὶ ὕλη. Ἀναγκαῖον ἄρα τὴν ψυχὴν οὐσίαν
20 εἶναι ὡς εἶδος σώματος φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχον-
τος. Ἡ δ' οὐσία ἐντελέχεια. Τοιοῦτου ἄρα σώματος ἐν-
τελέχεια.

Αὕτη δὲ λέγεται διχῶς, ἡ μὲν ὡς ἐπιστήμη,
ἡ δ' ὡς τὸ θεωρεῖν. Φανερόν οὖν ὅτι ὡς ἐπιστήμη· ἐν γὰρ
τῷ ὑπάρχειν τὴν ψυχὴν καὶ ὕπνος καὶ ἐγρήγορσις ἐστίν,
25 ἀνάλογον δ' ἡ μὲν ἐγρήγορσις τῷ θεωρεῖν, ὁ δ' ὕπνος τῷ
ἔχειν καὶ μὴ ἐνεργεῖν· προτέρα δὲ τῇ γενέσει ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ
ἡ ἐπιστήμη. Διὸ ἡ ψυχὴ ἐστίν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος
φυσικοῦ δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Τοιοῦτον δέ, ὃ ἂν ἢ ὀργανι-
[412b] κόν. Ὅργανα δὲ καὶ τὰ τῶν φυτῶν μέρη, ἀλλὰ παντε-
λῶς ἀπλᾶ, οἷον τὸ φύλλον περικαρπίου σκέπασμα, τὸ δὲ πε-
ρικόρπιον καρποῦ· αἱ δὲ ῥίζαι τῷ στόματι ἀνάλογον· ἄμφω
γὰρ ἔλκει τὴν τροφήν. Εἰ δέ τι κοινὸν ἐπὶ πάσης ψυχῆς
3 δεῖ λέγειν, εἴη ἂν ἐντελέχεια ἡ πρώτη σώματος φυσικοῦ
ὀργανικοῦ. Διὸ καὶ οὐ δεῖ ζητεῖν εἰ ἐν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα,
ὥσπερ οὐδὲ τὸν κηρὸν καὶ τὸ σχῆμα, οὐδ' ὅλως τὴν ἐκάστου
ὕλην καὶ τὸ οὐ ἡ ὕλη· τὸ γὰρ ἐν καὶ τὸ εἶναι ἐπεὶ πλεονα-
χῶς λέγεται, τὸ κυρίως ἡ ἐντελέχειά ἐστιν.

Καθόλου μὲν

10 οὖν εἴρηται τί ἐστίν ἡ ψυχὴ· οὐσία γὰρ ἡ κατὰ τὸν λόγον.
Τοῦτο δὲ τὸ τί ἦν εἶναι τῷ τοιῷδὲ σώματι, καθάπερ εἴ τι
τῶν ὀργάνων φυσικὸν ἦν σῶμα, οἷον πέλεκυς· ἦν μὲν γὰρ ἂν
τῷ πελέκει εἶναι ἡ οὐσία αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦτο· χωρι-

21-22 τοιοῦτου — ἐντελέχεια om. V || 24 ἔσται V || 26 δέ : δὴ
E·CyR· || τῆς ἐνέσεως P || ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ om. R· || ἐπὶ om. M ||
27 pr. ἡ om. y || alt. ἡ om. UX || τοῦ σώματος R· || 28 φυσικοῦ
ὀργανικοῦ X || ζῶην-ὀργανικὸν om. R· || τοιοῦτον VXF· : τοιοῦτο
E·CUy τοιοῦτου H·P.

[412 b] 3 ἡ δὲ ῥίζα V || 4 δέ : δὴ VX || κοινὸν : καὶ V || 5 ἡ
πρῶτη ἐντελέχεια X || 6 pr. καὶ om. V || ψυχὴ : ψυχὴ κατὰ τὸ εἶδος
V || 7 ὅλος R· || 8 ἡ om. H·XF·P || 9 λέγεται om. UXP || 10 pr. ἡ
om. R· || οὐσία γὰρ : ὅτι οὐσία P || 11 καθάπερ : ὥσπερ P || 12 pr. ἦν
om. P || μὲν om. UVXF·P || γὰρ om. X || 13 τῷ E·CH· : τὸ
UVXP αὐτῷ y || πελέκει : πρίονι P || 18-14 χωρισθείσης — ἦν : δι
ἀπελθούσης, οὐκέτ' ἂν πρίων P.

kendisi zaten taşıyıcı ve madde olarak vardır. O halde zorunlu olarak ruh yaşama gücüne sahip doğal bir cismin biçimi anlamında bir varlıktır. Varlık ise bir yetkinliktir [*entelekheia*]. O halde ruh böyle bir cismin yetkinliğidir.

[412a20] Fakat yetkinlik de iki anlamlı: Bir anlamı bilgi gibidir, bir anlamı ise bilgiyi kullanmak gibi. Ruh bilgi gibi olan anlamıyla yetkinliktir, bu açık.³⁵ Çünkü uyanıklık kadar uyku da ruhun mevcudiyetini gerektirir—uyanıklık bilgiyi kullanmaya denk düşer, uyku ise bilgiye sahip olup da onu işletmemeye. Bir kişide oluş bakımından önce gelen bilgidir. Bu yüzden ruh, yaşama gücüne sahip doğal bir cismin *birinci* yetkinliğidir. Şimdi, böyle bir cisim *organik*³⁶ bir cisimdir. Bitkilerin kısımları bile gayet basit olsa da birer organdır: örneğin yaprak kabuğu, kabuk meyveyi örter; kökler ise besini aldığı için ağıza denk düşer. Bütün ruhlara ortak bir şey söylemek gerekiyorsa, bu “organik doğal bir cismin birinci yetkinliği” olacaktır. Dolayısıyla balmumu ile şeklin, genel olarak da madde ile onun maddesi olduğu şeyin bir olup olmadığını araştırmaya gerek olmadığı gibi, ruh ile beden de bir olup olmadığını araştırmaya gerek yoktur.³⁷ “bir” ve “var olmak” birçok anlama geldiğine göre esas anlam [*kyriôs*] yetkinliktir.

[412b9] O halde genel olarak ruhun ne olduğu söylenmiş oldu: Biçim anlamında [*kata ton logon*] varlık, yani belli bir çeşit cismin *ne idüğü*. Şöyle: Balta gibi bir alet doğal bir cisim olsaydı, balta olmaklık onun varlığı ve dolayısıyla da ruhu olurdu.³⁸ Bunu çıkart, artık o balta

³⁵ Açıklama için Giriş yazımızda “üç aşamalı öğretiy”e ve aşağıda II, 5, 417a21-417b2’ye bakılabilir.

³⁶ *Organikon* sözcüğünün metindeki kullanımına ilişkin 207. sayfadaki 152. dipnota bakılabilir.

³⁷ Ruhla beden *bir* olup olmadığını sormanın gereksiz olduğunu ifade eden bu parça, “hylomorphism” olarak adlandırılmış olan yaklaşımı benimseyenler için oldukça önemlidir. Gerçekten de Aristoteles için madde ve biçim, dolayısıyla bedenle ruh, birbirinden müstakil bir tarzda var olamazlar—en azından ayaltı alemde bu böyle. Bu soruyu gereksiz kılan bir diğer neden de Aristoteles’in *Metafizik*’te (V, 6, 1015b17-1017a8) farklı anlamlarını serimlediği “bir”in en esas, en hakim anlamının “yetkinlik” (*entelekheia*) olması, ruhun da zaten beden *yetkinliği* olmasıdır. Öte yandan aklın (*nous*) Aristoteles için bedende beyin gibi bir karşılığı olmaması, dolayısıyla müstakil olma imkanı, işleri epey zorlaştırır.

³⁸ P elyazmasında balta yerine testere örneği kullanılıyor.

σθείσης δὲ ταύτης οὐκ ἂν ἔτι πέλεκυς ἦν, ἀλλ' ἡ ὁμω-
 15 νύμωσ. Νῦν δ' ἐστὶ πέλεκυς· οὐ γὰρ τοιούτου σώματος τὸ τί
 ἦν εἶναι καὶ ὁ λόγος ἡ ψυχὴ, ἀλλὰ φυσικοῦ τοιουδι ἔχον-
 τος ἀρχὴν κινήσεως καὶ στάσεως ἐν ἑαυτῷ.

Θεωρεῖν δὲ καὶ
 ἐπὶ τῶν μερῶν δεῖ τὸ λεχθέν. Εἰ γὰρ ἦν ὁ ὀφθαλμὸς ζῶον,
 ψυχὴ ἂν ἦν αὐτοῦ ἡ ὄψις· αὕτη γὰρ οὐσία ὀφθαλμοῦ ἡ
 20 κατὰ τὸν λόγον. Ὁ δ' ὀφθαλμὸς ὕλη ὄψεως, ἥς ἀπολει-
 πούσης οὐκέτ' ὀφθαλμὸς, πλὴν ὁμωνύμωσ, καθάπερ ὁ λί-
 θινος καὶ ὁ γεγραμμένος. Δεῖ δὴ λαβεῖν τὸ ἐπὶ μέρους ἐφ'
 δλου τοῦ ζῶντος σώματος· ἀνάλογον γὰρ ἔχει ὡς τὸ μέ-
 ρος πρὸς τὸ μέρος, οὕτως ἡ ὄλη αἴσθησις πρὸς τὸ ὅλον
 25 σῶμα τὸ αἰσθητικόν, ἢ τοιούτον. Ἔστι δὲ οὐ τὸ ἀποβεβληκὸς
 τὴν ψυχὴν τὸ δυνάμει ὄν ὥστε ζῆν, ἀλλὰ τὸ ἔχον· τὸ δὲ
 σπέρμα καὶ ὁ καρπὸς τὸ δυνάμει τοιονδι σῶμα. Ὡς μὲν
 οὖν ἡ τμησίς καὶ ἡ ὄρασις, οὕτω καὶ ἡ ἐργήγορις ἐντελέ-
 [413a] χεια, ὡς δ' ἡ ὄψις καὶ ἡ δύναμις τοῦ ὀργάνου, ἡ ψυχὴ·
 τὸ δὲ σῶμα τὸ δυνάμει ὄν· ἀλλ' ὥσπερ ὁ ὀφθαλμὸς ἡ
 κόρη καὶ ἡ ὄψις, κάκεῖ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα τὸ ζῶον.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν ἡ ψυχὴ χωριστὴ τοῦ σώματος, ἡ μέρη
 5 τινὰ αὐτῆς, εἰ μεριστὴ πέφυκεν, οὐκ ἄδηλον· ἐνίων γὰρ ἡ
 ἐντελέχεια τῶν μερῶν ἐστὶν αὐτῶν. Οὐ μὴν ἀλλ' ἐνιά γε
 οὐθέν κωλύει, διὰ τὸ μηθενὸς εἶναι σώματος ἐντελεχείας.

14 δὲ : γὰρ X || ἂν om. V || ἦν : εἶναι y || 15 ἔστι conit. Förster || τοῦ
 τοιούτου H^oF^o || σώματος ἡ ψυχὴ P || 16 ἡ ψυχὴ om. P || 17 ἑαυτῷ :
 αὐτῷ M αὐτῷ X || 19 ἂν αὐτοῦ ἦν ἡ V ἢ ἂν τούτου ψυχὴ P ἦν om.
 X || 20 τὸν om. MR^o || ἀπολιπούσης R^o || 21 οὐκέτι : οὐκ ἔστιν UX
 || ὁμωνυμος E^oC || λίθος X || 22 δὴ : δὲ VX om. P || τὸ ἐπὶ μέρους
 om. y || μέρους : μέρους καὶ F^o || 24 οὕτως om. UVXF^oP || alt.
 τὸ om. R^o || 24-25 ὅλον σῶμα : μέρος y || 25 τὸ ἀποβεβληκέναι R^o
 || 27 μὲν om. F^o || 28 τμησίς : πρίσις P || οὕτως F^o || alt. καὶ om.
 UXP.

[413 a] 1 pr. ἡ om. V || ὀργάνου : ὀργάνου τοῦ ἀνθρωπίνου F^o ||
 2 ὁ om. E^oUyF^oR^oP || 2-3 ἡ κόρη ὀφθαλμός F^oR^o || 3 alt. τὸ om.
 E^oCH^oUyF^oP || 4 οὖν om. y R^o add. supra H^o || 6 οὐ μὴν om. X
 || 7 κωλύει : κωλύει εἶναι V || μηδὲν XF^o.

olamazdı ya da yalnızca ismen balta olurdu, gelgelelim o bir balta. Ruh böyle bir cismin değil, hareket ve durma ilkesini *kendi içinde* taşıyan belli türden *doğal* bir cismin ne idüğü³⁹ ve biçimidir [*logos*].

[17] Bu söyleneni bir de bedenın kısımlarında görmek gerek: Eğer göz <başı başına> yaşayan bir şey olsaydı, onun ruhu görmek olurdu, çünkü gözün biçim anlamındaki varlığı bu: Görmek. Göz görmenin maddesidir ve görmek çekip çıkarılırsa göz artık göz değildir, taştan veya çizilmiş bir göz gibi yalnızca ismen gözdür. Bedenin bir kısmı hakkındaki söylediklerimizi yaşayanın bedeninin tamamına uygulamak gerek; çünkü kısım kısma göre neyse, bütün olarak duyumsama da duyumsayan olarak duyumsayan bedene göre o. Yaşama gücüne sahip olan beden, ruhunu kaybetmiş olan beden değil, ruha sahip olan bedendir;⁴⁰ tohum ve meyve de böyle bir cisim olma gücü taşır. Uyanıklık, tıpkı kesme hali ve görüyor olma hali gibi, bir yetkinliktir; ruha gelince, o görme duyusu ve aletin gücü gibidir; beden ise gücöl olandır.⁴¹ Ancak gözün gözbebeğı ve görme duyusu olması gibi, burada da yaşayan, ruh ve bedendir.

[413a4] Ruhun bedenden müstakil olmadığı ya da doğasında kısımlı olmak varsa ruhun bir kısmının bedenden müstakil olmadığı konusunda bir belirsizlik yok, çünkü ruhtaki bazı kısımların yetkinliği bedenın bazı kısımlarına aittir. Ancak ruhun öyle kısımları da vardır ki hiçbir bedenın yetkinliği olmadıkları için en azından bunların müstakil olmalarına hiçbir engel yoktur.⁴² Ayrıca ruhun bedenın yet

³⁹ Bire bir çevrildiğinde “var olmak bakımından ne idilik” şeklinde karşılanabilecek olan bu tuhaf Aristoteles terimini, ifadenin anlamını tam karşılayan yine tuhaf bir Türkçe ifadeyle çevirmeyi seçtik. Ayrıca *ti esti* ile karışmaması için “nelik” demekten, bir Ortaçağ terimi olması bakımından da “öz” demekten kaçındık. “Giriş”teki konuya ilişkin dipnota bakılabilir (24. sayfa, 11. dipnot).

⁴⁰ Yani ölü bir beden, yalnızca ismen (*homonymôs*) bedendir. O daha ziyade cesettir. Söz konusu organik doğal cisme “beden” dememizi sağlayan ruhtur. Bu bağlamda ruh bedenın biçim ya da *logos* anlamında varlığıdır.

⁴¹ Bir kez daha Giriş yazımızda “üç aşamalı öğreti”ye ve aşağıda II, 5, 417a21-417b2’ye bakılabilir.

⁴² Burada sözü edilen kısım, geleneksel adıyla “etkin akıl” gibi görünüyor. Yukarıda I, 4, 408b29’a, aşağıda III, 4, 429b5’e ve tabii III, 5’in tamamına, ayrıca *Hayvanların Üremesi Üzerine*, 736b27-737a1’e bakınız.

Ἔτι δὲ ἄδηλον εἰ οὕτως ἐντελέχεια τοῦ σώματος ἢ ψυχῇ ὥσπερ πλωτὴρ πλοίου.

Τύπῳ μὲν οὖν ταύτῃ διωρίσθω καὶ
10 ὑπογεγράφθω περὶ ψυχῆς.

II Ἐπεὶ δ' ἐκ τῶν ἀσαφῶν μὲν φανερωτέρων δὲ γίνε-
ται τὸ σαφές καὶ κατὰ τὸν λόγον γνωριμώτερον, πειρα-
τέον πάλιν οὕτως ἐπελθεῖν περὶ αὐτῆς· οὐ γὰρ μόνον τὸ ὅτι
δεῖ τὸν ὀριστικὸν λόγον δηλοῦν, ὥσπερ οἱ πλείστοι τῶν ὄρων
15 λέγουσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν ἐνυπάρχειν καὶ ἐμφαίνε-
σθαι. Νῦν δ' ὥσπερ συμπεράσμαθ' οἱ λόγοι τῶν ὄρων εἰσὶν·
οἶον τί ἐστὶν τετραγωνισμός ; Τὸ ἴσον ἑτερομήκει ὀρθογώνιον
εἶναι ἰσοπλευρον. Ὁ δὲ τοιοῦτος ὅρος λόγος τοῦ συμπεράσμα-
τος. Ὁ δὲ λέγων ὅτι ἐστὶν ὁ τετραγωνισμός μέσου εὗρεσις,
20 τοῦ πράγματος λέγει τὸ αἷτιον.

Λέγωμεν οὖν, ἀρχὴν λαβόν-
τες τῆς σκέψεως, διωρίσθαι τὸ ἔμψυχον τοῦ ἀψύχου τῷ
ζῆν. Πλεοναχῶς δὲ λεγομένου τοῦ ζῆν, κἂν ἔν τι τούτων
ἐνυπάρχη μόνον, ζῆν αὐτό φαμεν, οἶον νοῦς, αἴσθησις, κί-
νησις καὶ στάσις ἢ κατὰ τόπον, ἔτι κίνησις ἢ κατὰ τρο-
25 φὴν καὶ φθίσις τε καὶ αὔξεισις. Διὸ καὶ τὰ φυόμενα
πάντα δοκεῖ ζῆν· φαίνεται γὰρ ἐν ἑαυτοῖς ἔχοντα δύναμιν
καὶ ἀρχὴν τοιαύτην, δι' ἧς αὔξησιν τε καὶ φθίσιν λαμ-
βάνουσι κατὰ τοὺς ἐναντίους τρόπους· οὐ γὰρ ἄνω μὲν αὔξει-

8 δὲ UVX: τε rell. om. P || 9-10 τύπῳ — ψυχῆς: ὡς μὲν οὖν εἰπεῖν τύπῳ
περὶ ψυχῆς εἰρήσθω τὸν τρόπον τοῦτον P || ταῦτα V || 11 δ' ἐξ ἀσαφῶν
F^o || μὲν om. X || 12 τὸν om. V || 13 οὕτως ἐπελθεῖν H^a: οὕτω γ' ἐπελ-
θεῖν E·CVyR·P οὕτως ἐπανελθεῖν UXM || 14 τὸν — δηλοῦν: τὸν λόγον
τὸν ὀριστικὸν P || 15 ὑπάρχειν F^o || 16 συμπεράσματα τῶν ὄρων
οἱ λόγοι εἰσὶν F^o || 17 τίς X || τετραγωνισμός H^a·VR·P: ὁ τετραγ.
ECUXy || 18 ὁ δὲ — λόγος: οὗτος μὲν γὰρ ὁ P λόγος om. ECVp || 19
ὅτι: τί VP || alt. ὁ om. H^a·XF^o·P post τετραγωνισμός add. γραμμῆς
F^o || μέσου CH^a: ὁ ἐκ μέσης M ὅτι μέσης VP μέσης rell. || 20 λέγωμεν
CH^a·P || 21 post σκέψεως add. τοῦ πράγματος UXM || λαβόντες ante
διωρίσθαι transp. XM || 22 λεγομένου τοῦ ζῆν H^a: λεγομένου I^o
τοῦ ζῆν λεγομένου rell. || 25 pr. καὶ om. V || φθίσιν... αὔξησιν UXM
|| 26 ἑαυτοῖς H^a: αὐτοῖς rell. || 28 ἄνωθεν V || μὲν om. V.

kinliği olması gemicinin gemininki olması gibi mi, orası belirsiz.⁴³

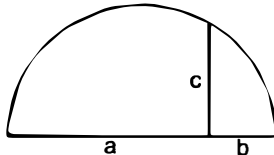
[413a9] O halde ruhu böylece ana hatlarıyla belirlemiş ve bir taslak çıkarmış olalım.

2. [10] Bariz görünmesine rağmen açık olmayan şeylerden hareketle açık olana ve aklen [*kata ton logon*] daha çok tanınana ulaşıldığına göre, ruh konusunu şimdi bir de böyle kat etmeye çalışmak gerek. Çünkü tanımlayıcı ifade [*horistikos logos*] birçok tanımın [*horos*] yaptığı gibi olguyu belirtmekle yetinmemeli, nedeni de içermeli ve görünür kılmalı. Günümüzde yapılan tanımlardaki ifadeler ise sonuçlar gibidir. Örneğin "Kareleştirmek nedir?" sorusuna "Bir dikdörtgenle aynı alana sahip dik bir eşkenar dörtgen bulmak" dersek bu tanım sonucun bir ifadesidir. Oysa "Kareleştirmek bir ortayı bulmaktır" diyen kişi meselenin nedenini söyler.⁴⁴

[413a20] O zaman incelememizde bunu ilke edinelim ve ruhlunun ruhsuzdan yaşamakla ayrıldığını söyleyelim. Yaşamak ise birden fazla anlama gelir ve bir şeye "yaşıyor" dememiz için bunlardan birini bile içermesi yeter: Örneğin akıl, duyumsama, yer değiştirme hareketi ve durma, ayrıca beslenme hareketi, bozulma ve de büyüme. Yerden biten şeylerin bile "yaşıyor" olduğu görüşünün hakim olması bundan. Çünkü karşıt yerlere doğru büyümelerini ve bozulmalarını sağlayan böyle bir güç ve il-

⁴³ Gemicî örneği başka bir bağlamda başka bir anlamda verilmişti: I, 3, 406a6-12. Ross bu pasaja bir sözcük ekleyerek şu anlamı üretiyor: "Ayrıca ruhun bedeninin yetkinliği olması bu şekilde mi, yoksa gemicinin gemininki olması gibi mi, orası belirsiz". Ross'un bu "düzeltmesi" Themistios ve Philoponos'un yorumlarından destek bulsa da elyazmalarının hiçbirine dayanmaz.

⁴⁴ Kareleştirmenin kare olmayan bir geometrik şekli aynı *büyüklikte* bir kare haline getirmek olduğu barizdir, olgusaldır, sözlük tanımı gereğidir. Önemli olan ise o şeklin kareleştirildiğinde hangi *uzunlukta* bir kenara sahip olması gerektiği ve bu uzunluğun nasıl bulunacağıdır. Dikdörtgeni kareleştirmenin bir yolu, dikdörtgenin uzun kenarı (diyelim *a*) ve kısa kenarının (diyelim *b*) oluşturacağı *a+b*'nin çap olduğu bir yarım dairede *a*'nın bitip *b*'nin başladığı noktadan yukarıya doğru çembere dik çekilen bir *c* çizgisinin uzunluğundan bir kare üretmektir.

ται, κάτω δ' οὐ, ἀλλ' ὁμοίως ἐπ' ἄμφω καὶ πάντα ὅσα αἰ
 30 τρέφεται τε καὶ ζῇ διὰ τέλους, ἕως ἄν δύνηται λαμβάνειν
 τροφήν. Χωρίζεσθαι δὲ τοῦτο μὲν τῶν ἄλλων δυνατόν, τὰ
 δ' ἄλλα τούτου ἀδύνατον ἐν τοῖς θνητοῖς. Φανερόν δ' ἐπὶ
 τῶν φυομένων· οὐδεμία γὰρ δύναμις τούτοις ὑπάρχει ἄλλη
 [413b] ψυχῆς. Τὸ μὲν οὖν ζῆν διὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην ὑπάρχει
 τοῖς ζῶσι, τὸ δὲ ζῶον διὰ τὴν αἴσθησιν πρῶτως· καὶ γὰρ τὰ
 μὴ κινούμενα μηδ' ἀλλάττοντα τόπον, ἔχοντα δ' αἴσθησιν
 ζῶα λέγομεν καὶ οὐ ζῆν μόνον. Αἰσθήσεως δὲ πρῶτον ὑπάρ-
 5 χει πᾶσιν ἀφή. Ὡσπερ δὲ τὸ θρεπτικὸν δύναται χωρίζε-
 σθαι τῆς ἀφῆς καὶ πάσης αἰσθήσεως, οὕτως ἡ ἀφή τῶν
 ἄλλων αἰσθήσεων. Θρεπτικὸν δὲ λέγομεν τὸ τοιοῦτον μόριον
 τῆς ψυχῆς οὐ καὶ τὰ φυόμενα μετέχει· τὰ δὲ ζῶα πάντα
 φαίνεται τὴν ἀπτικήν αἴσθησιν ἔχοντα· δι' ἣν δ' αἰτίαν
 10 ἐκάτερον τούτων συμβέβηκεν, ὕστερον ἐροῦμεν.

Νῦν δ' ἐπὶ το-
 σοῦτον εἰρήσθω μόνον, ὅτι ἐστὶν ἡ ψυχὴ τῶν εἰρημένων τούτων
 ἀρχὴ καὶ τούτοις ὠρισταί, θρεπτικῶ, αἰσθητικῶ, διανοη-
 τικῶ, κιν' σει. Πότερον δὲ τούτων ἕκαστόν ἐστι ψυχὴ ἢ μόριον
 ψυχῆς, καὶ εἰ μόριον, πότερον οὕτως ὥστ' εἶναι χωριστόν
 15 λόγῳ μόνον ἢ καὶ τόπῳ, περὶ μὲν τινῶν τούτων οὐ χαλεπὸν
 ἰδεῖν, ἔνια δὲ ἀπορίαν ἔχει. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τῶν φυτῶν ἔνια
 διαιρούμενα φαίνεται ζῶντα καὶ χωριζόμενα ἀπ' ἀλλήλων,

29-30 πάντα ὅσα αἰ τρέφεται τε καὶ E^oCH^oM: πάντα ἐκτρέφε-
 ται τε καὶ UX πάντοσε καὶ τρέφεται καὶ V πάντοτε καὶ τρέφονται
 τε καὶ F^o πάντα ὅσα ἐκτρέφεται τε καὶ Förster πάντα καὶ τρέφεται
 διὰ τέλους καὶ ζῇ P || 33 δύναμις τούτοις ὑπάρχει H^oF^o: αὐτοῖς
 ὑπάρχει δύναμις tell.

[413 b] 2 τοῖς ζῶσι E^oCH^oV: · παρὰ τοῖς ζώοις P πᾶσι τοῖς
 ζώοις U τοῖς ζώοις πᾶσι XF^o || 3 αἰσθησιν δ' ἔχοντα VF^o || 4 μόνον:
 μόνον ὥσπερ τὰ φυτὰ F^o || 4-5 πᾶσιν ὑπάρχει πρῶτον ἀφή X ὑπάρχει
 πᾶσα ἀφή F^o || 5 δέ: γὰρ XF^o || 7-8 θρεπτικὸν — μετέχει om. P ||
 8 φυόμενα: φυτὰ UX || 9 φαίνεται τὴν ἀφήν αἰσθησιν ἔχ. F^o || 10
 συμβεβηκός F^o || τοῦτο F^o || 11 ἡ om. V || 12 αἰσθητικῶ:
 αἰσθητικῶ V || 13 ἡ ψυχὴ V || 14 μόρια F^o || 15 μόνῳ F^oP || μὲν: μὲν
 οὖν XP || τούτων om. UXP || 16 ὡς C || 16-17 φαίνεται διαιρούμενα
 ἔνια ζῶντα P.

keyi kendilerinde barındırdıkları açık. Ne de olsa her zaman beslenen ve besin alma gücüne sahip oldukça da yaşayan şeyler, aşağıya doğru büyümeyip *sırf* yukarı doğru büyümeyizler, *hem* aşağıya *hem* yukarıya doğru büyürler, hatta *her yönde* büyürler. Bu güç öbür güçlerden müstakil olabilse de ölümlülerde öbür güçler bu güçten müstakil olamaz.⁴⁵ Bitkilerden de belli: Ruhun başka hiçbir gücüne sahip değiller. O halde yaşayan şeyler bu ilke gereği yaşamaya sahiptir, hayvan ise öncelikle duyumsama gereği yaşamaya sahiptir. Nitekim hareket etmediği ve yer değiştirmedeği halde duyumsayanlara yalnızca “yaşayan” demeyiz, “hayvan” deriz. Duyular arasında da dokunma bütün hayvanlarda bulunur. Beslenme, dokunma duyusundan ve bütün öbür duyulardan müstakil olabildiği gibi, dokunma da bütün öbür duyulardan müstakil olabilir. Bitkilerin de pay aldığı ruh kısmına “beslenen kısım” diyoruz; bütün hayvanların ise dokunma duyusuna sahip olduğu açık. Ama bunların her birinin niçin olduğunu sonra söyleyeceğiz.

[413b11] Şimdilik yalnızca şu kadarını söylemiş olalım: Ruh bu saydıklarımızın ilkesidir ve bunlarla tanımlanır—beslenme, duyumsama, akıl yürütme ve hareket. Bunların her biri ruh mu, yoksa ruhun birer kısmı mı; eğer kısım, bunlar yalnızca ifade bakımından mı, yoksa yer bakımından da mı müstakil, bazı durumlarda bunu görmek zor olmasa bile bazılarında sorun var.⁴⁶ Çünkü tıpkı bazı bitkilerin bölündükten sonra parçaları birbirinden ayrılmış halde bile bariz şekilde yaşaması gibi, bitkilerdeki ruh da her birinde yetkinlik halinde

⁴⁵ Aristoteles’in buradaki “ölümlülerde” uyarısı çok önemli. Zira hayvanlar, bitkilerde de bulunan beslenme ve üreme olmadan duyumsamaya sahip olamazlar. İnsanlar da beslenme ve üremenin yanında duyumsama gücüne sahip olmadan akla sahip olamazlar. Ancak ayüstünde bulunan ezeli varolan ya da varolanlar –bunlara ister “akıllı küreler” densin, ister “baş hareket ettirici” ya da “tanrı”– beslenmeden, üremeden, duyumsamadan akledebilirler.

⁴⁶ Aristoteles, yer yer ruh kısımlı bir şeymiş gibi konuşsa da ruhu kısımlarına ayırmak konusunda temkinli davranıyor: Ruh, *logos* bakımından kısımlara ayrılabilse de yer bakımından kısımlı değil. Onun için ruh, II, 3, 414b19-28’deki örnekten de anlaşılacağı üzere, kısımlı olmaktan ziyade türevli görünüyor; insan ruhu hayvan ruhunun, hayvan ruhu da bitki ruhunun türevi. Diğer bir deyişle, akletme duyumsama gücünün, duyumsama da beslenme ve üreme güçlerinin varlığını gerektiriyor. Bu konuyu Aristoteles III, 10, 433b1-13’te bir daha gündeme getirecek.

ὥς οὐσης τῆς ἐν τούτοις ψυχῆς ἐντελεχείᾳ μὲν μιᾷς ἐν ἐκάστῳ
 φυτῷ, δυνάμει δὲ πλείονων, οὕτως ὁρῶμεν καὶ περὶ ἐτέρας
 20 διαφορὰς τῆς ψυχῆς συμβαῖνον ἐπὶ τῶν ἐντόμων ἐν τοῖς
 τεμνομένοις· καὶ γὰρ αἰσθησιν ἐκάτερον τῶν μερῶν ἔχει
 καὶ κίνησιν τὴν κατὰ τόπον, εἰ δ' αἰσθησιν, καὶ φαντασίαν
 καὶ ὄρεξιν· ὅπου μὲν γὰρ αἰσθησις, καὶ λύπη τε καὶ ἡδονή,
 ὅπου δὲ ταῦτα, ἐξ ἀνάγκης καὶ ἐπιθυμία. Περὶ δὲ τοῦ νοῦ
 25 καὶ τῆς θεωρητικῆς δυνάμεως οὕτω φανερόν, ἀλλ' ἔοικε
 ψυχῆς γένος ἕτερον εἶναι, καὶ τοῦτο μόνον ἐνδέχεται χωρί-
 ζεσθαι, καθάπερ τὸ αἰδίδιον τοῦ φθαρτοῦ. Τὰ δὲ λοιπὰ μόρια
 τῆς ψυχῆς φανερόν ἐκ τούτων ὅτι οὐκ ἔστι χωριστά, καθάπερ
 τινὲς φασιν· τῷ δὲ λόγῳ ὅτι ἕτερα, φανερόν· αἰσθητικῷ
 30 γὰρ εἶναι καὶ δοξαστικῷ ἕτερον, εἴπερ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι
 τοῦ δοξάζειν. Ὅμοιως δὲ καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον τῶν εἰρημέ-
 νων. Ἔτι δ' ἐνίοις μὲν τῶν ζώων ἅπανθ' ὑπάρχει ταῦτα,
 τισὶ δὲ τινα τούτων, ἐτέροις δὲ ἐν μόνον, τοῦτο δὲ ποιήσει δια-
 [414a] φορὰν τῶν ζώων· διὰ τίνα δ' αἰτίαν, ὕστερον ἐπισκεπ-
 τέον. Παραπλήσιον δὲ καὶ περὶ τὰς αἰσθήσεις συμβέβηκεν· τὰ
 μὲν γὰρ ἔχει πάσας, τὰ δὲ τινας, τὰ δὲ μίαν τὴν ἀναγ-
 καιοτάτην, ἀφῆν.

Ἐπεὶ δὲ ᾧ ζῶμεν καὶ αἰσθανόμεθα διχῶς
 5 λέγεται, καθάπερ ᾧ ἐπιστάμεθα (λέγομεν δὲ τὸ μὲν ἐπι-
 στήμην τὸ δὲ ψυχὴν, ἐκατέρῳ γὰρ τούτων φαμὲν ἐπίστα-
 σθαι), ὁμοίως δὲ καὶ ᾧ ὑγιαίνομεν (τὸ μὲν ὑγίειν τὸ δὲ
 μορίῳ τινὶ τοῦ σώματος ἢ καὶ ὅλῳ), τούτων δ' ἡ μὲν ἐπιστήμη

18 τούτοις : αὐτοῖς VXP || 19 φυτῷ om. V || 20 ἐν om. F^b || 21
 τεμνομένοις H^a : διατεμν. tell. || ἔχει ἕκαστον τῶν μερῶν V || τῶν
 μορίων F^a || 23 τε om. H^a || 25 οὕτω H^aF^b οὐδὲν πω E^aC οὐδέπω
 UVXY^p || 26 καὶ om. M || ἐνδέχεσθαι X || 31 δὲ om. F^b || 32 ἔτι :
 ὅτι E^aC || ὑπάρχειν XV || 33 ποιήσει : ποιεῖ UXF^bP || διαφορὰς P.

[414 a] 1 αἰτίαν : αἰτίαν γέγονεν UXyM || σχεπτέον P || 2 τὰς
 om. E^aC U || αἰσθησιν C || 3 τινας : ἐλάττους P || τῶν ἀναγκαιοτάτων F^b
 || 4 ἐπεὶ : ἔτι conl. Torstrik || 7 ὑγίειν E^a ὑγίειαν UVX ὑγεία yF^bP.

tek bir ruh, gücüllük halinde ise birçok ruhtur, ki zaten kesilmiş böceklerde böyle bir şeyin farklı ayırım noktalarında gerçekleştiğini görüyoruz: Kesilen parçaların her biri tek başına duyumsamaya da yer değiştirmeye de sahiptir; e duyumsamaya sahipse hayal gücüne ve arzuya da sahiptir; zira duyumun olduğu yerde acı ve haz vardır, bunların olduğu yerde ise zorunlu olarak iştah. Ancak akıl ya da teorik güç konusunda henüz hiçbir şey açık değil; görüldüğü kadarıyla bu, ruhun bir başka cinsidir ve ezeli olanın fani olandan müstakil olması gibi müstakil olup ayrılabilen de ancak bu ruh cinsidir. Bunlardan belli ki ruhun geri kalan kısımları, başkalarının dediği gibi⁴⁷ müstakil kısımlar değildir. Kısımların ifade olarak birbirlerinden başka oldukları belli: Duyumsayan kısmın olmaklığıyla bir görüşe [*doksa*] sahip olan kısmın farklı—tabii duyumsamak görüş sahibi olmaktan farklıysa. Sözü geçen öbür kısımlar için de benzer bir durum geçerli. Ayrıca yaşayanların bazısında bu kısımların hepsi var, bazısında birkaçı, bazısında da yalnızca biri; zaten yaşayanlar arasındaki farkı yaratan da bu. Nedenini sonra incelemek gerek.⁴⁸ Duyulardaki durum da buna yakındır. Bazısı duyuların hepsine sahiptir, bazısı birkaçına, bazısı da bir tek en zorunlu duyuya, yani dokunmaya.

[414a4] Şimdi, “bilmeyi sağlayan şey” için bilgi de diyebiliriz, ruh da. Çünkü burada bilgi formudur, biçimdir, *logos*’tur, bir işlem [*energeia*]⁴⁹ gibidir; ruhun bilen kısmı ise bu işlemi kabul edebilenidir. Benzer bir şekilde “sağlıklı olmayı sağlayan şey” için hem sağlık diyebiliriz, hem de bedenın bir parçası ya da tümü diyebiliriz.

⁴⁷ Platon, *Timaios*, 69D6-72D3’e bakınız.

⁴⁸ III, 12 ve 13’e bakınız.

⁴⁹ “Etkinlik” yahut “fiil” şeklinde çevrilegelmiş olan *energeia* terimini; etkin olmama, hatta edilgin olmayı da kapsayabilecek bir *energeia*’dan söz edebileceğimiz için, ayrıca sözcüğün kökünde bulunan ve “iş” anlamına gelen *ergon*’la bağını daha iyi gösterdiği için, “işlerlik” veya “işlem” şeklinde karşılamayı uygun bulduk. Bu sayede edilgin bir işlerlikten de söz edebiliyoruz, duyumsama gibi. “Giriş”teki konuya ilişkin dipnota bakılabilir (s. 24, 11. dipnot).

τε καὶ ὑγίεια μορφή καὶ εἰδός τι καὶ λόγος καὶ οἶον ἐνέρ-
 10 γεια τοῦ δεκτικοῦ, ἡ μὲν τοῦ ἐπιστημονικοῦ, ἡ δὲ τοῦ ὑγιασ-
 τικοῦ (δοκεῖ γὰρ ἐν τῷ πάσχοντι καὶ διατιθεμένῳ ἡ τῶν ποιη-
 τικῶν ἐνέργεια ὑπάρχειν)· ἡ ψυχὴ δὲ τοῦτο ᾧ ζῶμεν καὶ
 αἰσθανόμεθα καὶ διανοοῦμεθα πρῶτως· ὥστε λόγος τις ἂν εἴη
 καὶ εἶδος, ἀλλ' οὐχ ὕλη καὶ τὸ ὑποκείμενον.

Τριχῶς γὰρ
 15 λεγομένης τῆς οὐσίας, καθάπερ εἵπομεν, ὧν τὸ μὲν εἶδος,
 τὸ δὲ ὕλη, τὸ δὲ ἐξ ἀμφοῖν, (τούτων δ' ἡ μὲν ὕλη δύνამις,
 τὸ δὲ εἶδος ἐντελέχεια), ἐπεὶ τὸ ἐξ ἀμφοῖν ἔμψυχον, οὐ
 τὸ σῶμά ἐστιν ἐντελέχεια ψυχῆς, ἀλλ' αὕτη σώματός τι-
 νος. Καὶ διὰ τοῦτο καλῶς ὑπολαμβάνουσιν οἷς δοκεῖ μῆτ'
 20 ἄνευ σώματος εἶναι μῆτε σῶμά τι ἡ ψυχὴ. Σῶμα μὲν
 γὰρ οὐκ ἔστι, σώματος δέ τι, καὶ διὰ τοῦτο ἐν σώματι
 ὑπάρχει, καὶ ἐν σώματι τοιούτῳ, καὶ οὐχ ὥσπερ οἱ πρότε-
 ρον εἰς σῶμα ἐνῆρμον αὐτήν, οὐθὲν προσδιορίζοντες ἐν τίνι
 καὶ ποίῳ, καίπερ οὐδὲ φαινομένου τοῦ τυχόντος δέχεσθαι τὸ
 25 τυχόν. Οὕτω δὲ γίνεται καὶ κατὰ λόγον· ἐκάστου γὰρ ἡ ἐν-
 τελέχεια ἐν τῷ δυνάμει ὑπάρχοντι καὶ τῇ οἰκείᾳ ὕλῃ πέ-
 φυκεν ἐγγίνεσθαι. Ὅτι μὲν οὖν ἐντελεχείᾳ τίς ἐστι καὶ λόγος
 τοῦ δύναμιν ἔχοντος εἶναι τοιούτου, φανερόν ἐκ τούτων.

III Τῶν δὲ δυνάμεων τῆς ψυχῆς αἱ λεχθεῖσαι ταῖς μὲν

9 τι om. V || quart. καὶ om. UX || 10 τῶν δεκτικῶν XP ||
 ὑγιαστοῦ XP || 12 ἐνέργεια ὑπάρχειν H^aF^b: ὑπάρχειν ἐνέργεια tell.
 ὑπάρχειν om. y || τούτῳ F^b || ᾧ ζῶμεν om. V || 13 αἰσθανόμεθα : αἰσθ.
 καὶ κινούμεθα P || 14 οὐχ : οὐχ ὡς UV yP || ὑποκείμενον : ὑποκ.
 ὥσπερ εἴρηται P || 15 καθάπερ εἵπομεν om. P || 15-16 εἶδος, τὸ δὲ
 ὕλη : ὕλη τὸ δὲ εἶδος UXP || 16 δ' om. P || δυνάμει y || 17 ἐπεὶ
 τὸ : ἐπεὶ δὲ τὸ UMP ἔπειτα τὸ E^a ἐπὶ F^a || 19 καλῶς om. V || 19-20
 μῆτ' — μῆτε : οὔτε ἄνευ σώματος ἡ ψυχὴ οὔτε P || 20 μῆτ' ἐν
 σώματι F^a || μὲν om. UX || 21 δέ : δὲ εἶδος V || 22 ἐν om. UXP ||
 alt. καὶ : ἀλλ' P || οἱ πρότεροι F^b || 23 προσδιορίζοντες : προσδιο-
 ρίσαντες UXP || 25 καὶ om. H^aF^bP || 27 γίνεσθαι M || καὶ λόγος
 om. V || 28 εἶναι τοιούτου : τοιουδὲ εἶναι UXM || ἐκ τούτου F^a ||
 29 τῶν δὲ — λεχθεῖσαι : αἱ δ' εἰρημέναι τῶν δυ ἀμεων τῆς ψυχῆς P.

Burada sağlık formdur, biçimdir, *logos*'tur, bir işlem gibidir; beden ise iyileştirme işlemini kabul edebilendir. Ne de olsa etkin tarafın işlemi, belli bir düzene sahip olan edilgin tarafta gerçekleşir gibi görünüyor. İşte “yaşamayı ve duyumsamayı sağlayan şey” derken de durum böyle. Ruh, yaşamamızı ve duyumsamamızı ilk anlamda sağlayandır: Bir madde ve taşıyıcı değil, bir *logos* ve biçimdir ruh.

[14] çünkü daha önce de söylediğimiz gibi varlık “biçim”, “madde” ve “bu ikisinden çıkan <birleşik varlık>” olmak üzere üç anlama geldiğinden (bunlardan madde g, biçim de yetkinlik), ruhlı olan “bu ikisinden çıkan <birleşik varlık>” olduğuna göre, *beden* ruhun yetkinliği değil, *ruh* bedeninin yetkinliği. Bu yüzden ruhun bedensiz olmadığı ama bir beden de olmadığı görüşünü savunanlar güzel bir yarıda bulunuyorlar. Çünkü ruh bir beden değildir, bir *bedenin* bir şeyidir, bu yüzden bedende bulunur ama *belli* bir bedende bulunur—yani bizden ncekilerin⁵⁰ yaptığı gibi, ruhu bir bedene uydurup sonra da ruhun hangi ve nasıl bir bedende bulunduğu meselesini belirsiz bırakmak olmaz; rastgele bir şeyin rastgele bir şeyi kabul ettiği görülmüş şey değil. Zaten olan bu, mantıklı da: Bir şeyin yetkinliği, o gce, yani uygun maddeye sahip olanın içinde ortaya çıkar doğal olarak. O halde ruh böyle olma gücüne sahip bir şeyin yetkinliği ve biçimidir [*logos*], söylenenlerden bu açık.

3. [414a28] Dediğimiz gibi, bazıları ruhun bu saydığımız

⁵⁰ Burada kastedilen kişiler arasında Pythagorasçıların olduğu açıktır. I, 3, 407b13-26'ya bakınız.

30 ὑπάρχουσι πᾶσαι, ὥσπερ εἶπομεν, τοῖς δέ τινες αὐτῶν, ἐνίοις δὲ μία μόνη. Δυναμείς δ' εἶπομεν θρεπτικόν, ὀρεκτικόν, αἰσθητικόν, κινητικόν κατὰ τόπον, διανοητικόν. Ὑπάρχει δὲ τοῖς μὲν φυτοῖς τὸ θρεπτικόν μόνον, ἐτέροις δὲ τοῦτό [414b] τε καὶ τὸ αἰσθητικόν. Εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν, καὶ τὸ ὀρεκτικόν· ὄρεξις μὲν γὰρ ἐπιθυμία καὶ θυμὸς καὶ βούλησις, τὰ δὲ ζῶα πάντα μίαν ἔχουσι τῶν αἰσθήσεων, τὴν ἀφήν· ὧ δ' αἰσθησις ὑπάρχει, τούτῳ ἡδονή τε καὶ λύπη καὶ τὸ ἡδύ τε καὶ λυπηρόν, οἷς δὲ ταῦτα, καὶ ἡ ἐπιθυμία· τοῦ γὰρ ἡδέος ὄρεξις αὕτη. Ἔτι δὲ τῆς τροφῆς αἰσθησιν ἔχουσιν. Ἡ γὰρ ἀφή τῆς τροφῆς αἰσθησις· ξηροῖς γὰρ καὶ ὑγροῖς καὶ θερμοῖς καὶ ψυχροῖς τρέφεται τὰ ζῶντα πάντα, τούτων δ' αἰσθησις ἀφή· (τῶν δ' ἄλλων αἰσθητῶν κατὰ συμβεβη-
10 κός. Οὐθὲν γὰρ εἰς τροφήν συμβάλλεται ψόφος οὐδὲ χρῶμα οὐδὲ ὁδμή. Ὁ δὲ χυμὸς ἔν τι τῶν ἀπτῶν ἐστίν). Πείνα δὲ καὶ δίψα ἐπιθυμία, καὶ ἡ μὲν πείνα ξηροῦ καὶ θερμοῦ, ἡ δὲ δίψα ψυχροῦ καὶ ὑγροῦ· ὁ δὲ χυμὸς οἶον ἡδυσμά τι τούτων ἐστίν. Διασαφητέον δὲ περὶ αὐτῶν ὕστερον, νῦν δ' ἐπὶ τοσοῦτον
15 εἰρήσθω, ὅτι τῶν ζῴων τοῖς ἔχουσιν ἀφήν καὶ ὄρεξις ὑπάρχει. Περὶ δὲ φαντασίας ἄδηλον, ὕστερον δ' ἐπισκεπτέον. Ἐνίοις δὲ πρὸς τούτοις ὑπάρχει καὶ τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, ἐτέροις δὲ καὶ τὸ διανοητικόν τε καὶ νοῦς, οἶον ἀνθρώποις καὶ εἴ τι τοιοῦτον ἕτερόν ἐστιν ἢ τιμιώτερον.

30 ὥσπερ εἶπομεν H^aR^v : καθάπερ εἶπομεν UVXF^bP om. E^aCy || 30-31 τοῖς — δ' εἶπομεν om. F^b || 33 τοῦτό : αὐτό UXMP.

[414b] 1 τε om. V γε P || εἰ δὲ τὸ αἰσθητικόν om. UX add. in marg. F^a || 2 ὀρέξεις E^a || μὲν om. H^aR^v || βούλησις καὶ θυμὸς y || 3 μίαν ἔχουσι τῶν H^aF^bR^vP : μίαν ἔχουσι δὲ τῶν y ἔχουσι μίαν γε τῶν CUVXF^a || 4 τὸ om. F^a || 5 τε om. E^aC || 6 αὕτη : ἐστίν αὕτη UXMP || δὲ om. E^aCyF^bR^vP || 7 καὶ ὑγροῖς om. V || 8 ζῶντα : ζῶα VF^bMP || 9 τοῖς δ' ἄλλοις αἰσθητοῖς Torstrik || 10 οὐδὲ χρῶμα om. E^a || 11 ὁ δὲ : οὐδὲ yF^a || 12 θερμοῦ καὶ ξηροῦ XP || 13 ὑγροῦ καὶ ψυχροῦ XP || τι om. EUVX || 14 δὲ : δὲ καὶ H^aR^v || 15 εἰρήσθω : διωρίσθω UVXP || 18 pr. καὶ om. y F^a || δὲ διανοητικόν καὶ νοῦς F^a || ἀνθρώπος VX || tert. καὶ : καὶ XM || 19 τι ζῶον τοιοῦτον P || ἕτερον ἢ ἢ R^v.

güçlerinin hepsine, bazıları birkaçına, bazıları yalnızca bir tanesine sahip. Bu güçler beslenme, arzulama, duyumsama, yer değiştirme ve akıl yürütme. Bitkiler yalnızca beslenme gücüne sahip, öbürleri <yani hayvanlar> ise bu gücün yanı sıra duyumsama gücüne de sahip. Ama duyumsama gücü varsa arzulama gücü de vardır; çünkü arzu iştah, şevk ve istektir; bütün hayvanlar da duyuların en az bir tanesine (yani dokunma duyusuna) sahiptir; e duyumsama gücüne sahip olan, hazza ve acıya, haz verene ve acı verene de sahiptir, bunlara sahip olan ise iştaha da sahiptir, zira iştah haz verene yönelik arzudur. Ayrıca besine yönelik duyu da onlarda bulunur, çünkü dokunma besinin duyusudur, zira tüm hayvanlar kuru, ıslak, sıcak ya da soğuk şeylerle beslenir ve bunlara yönelik olan duyu da dokunmadır (öbür duyular burada ilineksel çünkü ne ses ne renk ne de koku beslenmeye katkıda bulunur, tat ise zaten dokunulur olanlardan biridir). Açlık ve susuzluk birer iştah; açlık kuru ve sıcak olana, susuzluk ıslak ve soğuk olana; tat ise bunların çeşnisi gibi bir şey. Bu konuların ileride açıklanması gerek,⁵¹ şimdilik dokunma duyusu olanların arzuya da sahip olduğunu söylemiş olalım. Hayal gücü konusu bulanık, sonra incelemek gerek.⁵² Ayrıca bazıları bunlara ek olarak yer değiştirmeye, başkaları akıl yürütme ve akla sahiptir –örneğin insanlar, bir de buna benzer ya da daha üstün bir şey varsa.⁵³

⁵¹ II, 10'a bakınız.

⁵² Aristoteles'te gayet tartışmalı olan "hayal gücü" (*phantasia*) konusu için aşağıda III, 3, 427b14-429a9; III, 7, 431a17, b2; III, 8, 432a8-10'a ve ayrıca *Bellek ve Hatırlama Üzerine*, 1, 449b31-450a1'e bakılabilir.

⁵³ Belki *Metafizik*, XII, 8, 1073a23-34'e bakılabilir.

20 αὐτὸν τρόπον εἰς ἃν εἴη ὁ λόγος ψυχῆς τε καὶ σχήματος· οὔτε γὰρ ἐκεῖ σχῆμα παρὰ τὸ τρίγωνόν ἐστι καὶ τὰ ἐφεξῆς, οὔτ' ἐνταῦθα ἡ ψυχὴ παρὰ τὰς εἰρημένας. Γίνοιτο δ' ἂν καὶ ἐπὶ τῶν σχημάτων λόγος κοινός, ὃς ἐφαρμόσει μὲν πᾶσιν, ἴδιος δ' οὐδενὸς ἔσται σχήματος. Ὅμοιως δὲ καὶ ἐπὶ ταῖς εἰ-
25 ρημέναις ψυχαῖς. Διὸ γελοῖον ζητεῖν τὸν κοινὸν λόγον καὶ ἐπὶ τούτων καὶ ἐφ' ἐτέρων, ὃς οὐδενὸς ἔσται τῶν ὄντων ἴδιος λόγος, οὐδὲ κατὰ τὸ οἰκεῖον καὶ ἄτομον εἶδος, ἀφέντας τὸν τοιοῦτον. Παραπλησίως δ' ἔχει τῷ περὶ τῶν σχημάτων καὶ τὰ κατὰ ψυχὴν· αἰεὶ γὰρ ἐν τῷ ἐφεξῆς ὑπάρχει δυνάμει
30 τὸ πρότερον ἐπὶ τε τῶν σχημάτων καὶ ἐπὶ τῶν ἐμψύχων, οἷον ἐν τετραγώνῳ μὲν τρίγωνον, ἐν αἰσθητικῷ δὲ τὸ θρεπτικόν. Ὡστε καθ' ἕκαστον ζητητέον, τίς ἐκάστου ψυχῆ, οἷον τίς φυτοῦ καὶ τίς ἀνθρώπου ἢ θηρίου. Διὰ τίνα δ' αἰτίαν τῷ ἐφε-
[415a] ξῆς οὕτως ἔχουσι, σκεπτέον. Ἄνευ μὲν γὰρ τοῦ θρεπτικοῦ τὸ αἰσθητικὸν οὐκ ἔστιν· τοῦ δ' αἰσθητικοῦ τὸ θρεπτικὸν χωρίζεται ἐν τοῖς φυτοῖς. Πάλιν δ' ἄνευ μὲν τοῦ ἀπτικοῦ τῶν ἄλλων αἰσθήσεων οὐδεμία ὑπάρχει, ἀφ᾽ ἧς δ' ἄνευ τῶν ἄλλων
5 ὑπάρχει· πολλὰ γὰρ τῶν ζώων οὔτ' ὄψιν οὔτ' ἀκοὴν ἔχουσιν οὔτ' ὁσμῆς αἰσθησιν. Καὶ τῶν αἰσθητικῶν δὲ τὰ μὲν ἔχει τὸ κατὰ τόπον κινητικόν, τὰ δ' οὐκ ἔχει. Τελευταῖον δὲ καὶ ἐλάχιστα λογισμὸν καὶ διάνοιαν· οἷς μὲν γὰρ ὑπ-

20 ὁ λόγος H^a : λόγος tell. || περὶ ψυχῆς M || 21 ἐκεῖ : ἐκεῖσε F^b || σχῆμα om. F^b || παρὰ : περὶ H^a || ἐστι om. V || ἐξῆς R^v || 22 ἡ om. U P || γένοιτο EVXF^a γίγνοιτο E^aCyP || 24 ἐστι VXP εἴη C || 26 ἐστι UXMP || 27 κατὰ : πρὸς yR^v || καὶ : καὶ τὸ E^aCH^a yR^v || 29 κατὰ E^aCy : κατὰ τὴν F^b περὶ τὴν EUXMP || ἐν τῷ : ἐν τῇ P || 30 alt. ἐπὶ om. P || 31 τὸ τρίγωνον VF^b || 32-33 ὥστε — θηρίου post 28 τοιοῦτον transponenda videntur Förster.

[415'a] 1 γὰρ om. F^a || 2 τοῖς δ' αἰσθητικοῖς V || 2-3 τὸ θρεπτικὸν χωρίζεται H^ayF^bR^v : χωρίζεται τὸ θρεπτικὸν tell. || 3 μὲν om. H^a (add. supra a secunda manu) R^v || 5 γὰρ : δὲ UXM || ἔχει V || 6 ὁσμῆς αἰσθησιν : ὁσμῆς οὔτ' ἄλλην αἰσθησιν V ὁσμῆς ὅλως αἰσθησιν UXMP || 7 κινητικόν om. R^v || τελευταία CH^aP || 8 ἐλάχιστον UVM || post διάνοιαν add. οἷον ὁ ἀνθρώπος ἢ εἴ τι τοιοῦτον ἄλλο [ἕτερον P] ὑπάρχει H^ayMR^vP.

[414b19] Belli ki ruhun tanımının [logos] birliği, şeklin tanımının birliğiyle aynı tarzda. Zira üçgen ve türevlerinin dışında şekil olmadığı gibi, saydıklarımızın dışında da ruh yok. şekillerin hepsine uyan ortak bir tanım olsa, bu tanım hiçbir şekle özgü olmayacak, saydığımız ruhlar için de durum benzer. Bu ve başka konularda hiçbir varolana özgü olmayan ortak tanımı araştırıp da uygun ve bölünmez türü ayrıca araştırmamak komik olur. Ruh konusundaki durum şekillerinkine çok yakın: şekillerde de, ruh sahibi olan varlıkta da, sonraki öncekini gücül halde içeriş; örneğin dörtgen üçgeni gücül halde içeriş, ruhun duyumsayan kısmı da beslenen kısmı. Öyleyse tek tek her biri için ruhun ne olduğunu araştırmalı, örneğin bitki için ve insan için ya da vahşi hayvan için. Hangi nedenden dolayı böyle sıralanıyorlar, bunu da incelemeli.⁵⁴ Beslenen kısım olmaksızın duyumsayan kısım olmuyor; oysa bitkilerde beslenen kısım duyumsayan kısımdan müstakil. Yine, dokunma duyusu olmaksızın öbür duyular bulunmazken dokunma öbürleri olmadan bulunuyor; nitekim görme, işitme ve koku alma duyusu olmayan hayvan çok. Duyumsama gücü olanların ise bazılarında yer değiştirme gücü var, bazılarında yok. Son olarak, çok az sayıda hayvan hesaplama [logismos] ve akıl yürütme gücüne sahip. Ne de olsa bozuluşa tâbî olanlar

⁵⁴ III, 12, 434a22-435b24.

ἀρχει λογισμὸς τῶν φθαρτῶν, τούτοις καὶ τὰ λοιπὰ πάντα,
 10 οἷς δ' ἐκείνων ἕκαστον, οὐ πᾶσι λογισμός, ἀλλὰ τοῖς μὲν
 οὐδὲ φαντασία, τὰ δὲ ταύτη μόνῃ ζῶσιν. Περὶ δὲ τοῦ θεωρη-
 τικοῦ νοῦ ἕτερος λόγος. Ὅτι μὲν οὖν ὁ περὶ τούτων ἐκάστου
 λόγος οὗτος οἰκειότατος καὶ περὶ ψυχῆς, δῆλον.

IV Ἀναγκαῖον δὲ τὸν μέλλοντα περὶ τούτων σκέψιν ποιεῖ-
 15 σθαι λαβεῖν ἕκαστον αὐτῶν τί ἐστίν, εἴθ' οὕτως περὶ τῶν ἐχομέ-
 νων καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἐπιζητεῖν. Εἰ δὲ χρή λέγειν τι ἕκαστον
 αὐτῶν, οἷον τί τὸ νοητικὸν ἢ τὸ αἰσθητικὸν ἢ τὸ θρεπτικόν,
 πρότερον ἔτι λεκτέον τί τὸ νοεῖν καὶ τί τὸ αἰσθάνεσθαι· πρό-
 20 τεραι γάρ εἰσι τῶν δυνάμεων αἱ ἐνέργειαι καὶ αἱ πράξεις κατὰ
 τὸν λόγον. Εἰ δ' οὕτω, τούτων δ' ἔτι πρότερα τὰ ἀντικείμενα
 δεῖ τεθεωρηκέναι, περὶ ἐκείνων πρῶτον ἂν δέοι διορίσαι διὰ τὴν
 αὐτὴν αἰτίαν, οἷον περὶ τροφῆς καὶ αἰσθητοῦ καὶ νοητοῦ. Ὡστε
 πρῶτον περὶ τροφῆς καὶ γεννήσεως λεκτέον.

Ἡ γὰρ θρεπτικὴ
 ψυχὴ καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει, καὶ πρώτη καὶ κοινοτάτη
 25 δυνάμεις ἐστὶ ψυχῆς, καθ' ἣν ὑπάρχει τὸ ζῆν ἅπασιν. Ἡς ἐσ-
 τιν ἔργα γεννῆσαι καὶ τροφῇ χρῆσθαι. Φυσικώτατον γὰρ τῶν
 ἔργων τοῖς ζῶσιν, ὅσα τέλεια καὶ μὴ πηρώματα ἢ τὴν γένε-
 σιν αὐτομάτην ἔχει, τὸ ποιῆσαι ἕτερον οἷον αὐτό, ζῶν μὲν

9 τῶν φθαρτῶν om. EP || πάντα τῶν εἰρημένων P || 11 τὰ :
 τοῖς y || μόνῃ : μόνον UXM || 12 νοῦ om. PV || ἐκάστου om.
 V || 14 ποιήσασθαι P || 15 τί ἐστίν om. UX || 16 ἢ καὶ UXM ||
 τῶν om. yF^b || καὶ περὶ τῶν ἄλλων om. P || 17 τί om. UF^b || pr.
 τὸ om. EU || pr. ἢ : ἢ τί E || 18 ἔτι : ἐστὶ P om. V || πρότεραι
 E^a : πρότερον tell. || 19 εἰσι om. R^a || αἱ ἐνέργειαι τῶν δυνάμεων
 H^ayF^bR^a || 20 τὸν om. E^a || ἔτι : ἐστὶ H^a || πρότερον EUX || 21 δεῖ
 τεθεωρηκέναι om. F^b || δεῖ : καὶ δεῖ UXMP || πρῶτον ἂν : ἂν πρῶτον
 F^bR^a ἂν πρότερον y πρότερον ἂν P || 22 καὶ αἰσθητῆς καὶ νοητῆς
 F^b || 24 pr. καὶ om. V || alt. καὶ om. EUVXYP || 25 ψυχῆς om. V ||
 ἦς : οἷς Vy || 26 ἔργον EP || τε καὶ PR^a || χρῆσασθαι UVXM || φυσικώ-
 ττον XP : φυσικώτερον E^aCH^ay φυσικώτατα VF^b || 26-27 τοῖς
 ζώοις τῶν ἔργων XF^bM || 28 αὐτομάτην : αὐτόματον EH^aUP.

arasında hesaplamaya sahip olanlar bütün öbürlerine de sahiptir, oysa öbürlerine sahip olanların hepsi hesaplamaya sahip değil, hatta bazılarında hayal gücü bile yok, bazıları da sırf hayal gücüyle yaşar. Teorik akıl ise başka bir tartışma.⁵⁵ Ruh bağlamında bunların her birini tek tek tartışmak [*logos*] en uygunu, bu belli.

4. [415a14] Bu kısımları inceleyecek kişi her birinin ne olduğunu kavramalı, sonra takip eden kısımları, daha sonra da öbür meseleleri araştırmalı.⁵⁶ Ancak akleden, duyumsayan, beslenen ve benzeri kısımların ne olduğunu söylemesi gerekiyorsa, öncelikle akletmenin, duyumsamanın ne olduğunu söylemeli, çünkü mantıken⁵⁷ [*kata ton logon*] işlemler [*energeia*] ve eylemler [*praksis*] güçlerden önce gelir. Ama eğer öyleyse, onlardan da önce müteakibillerini incelemiş olmak gerekir; bu durumda yine aynı nedenle önce bunlar hakkında ayrımlar yapmak gerekiyordur, yani besin hakkında, duyumsanan hakkında ve akledilen hakkında. O halde önce beslenmeden ve üremeden konuşmak gerek.

[23] Çünkü beslenmeye yönelik ruh öbürlerinde de bulunur, ruhun ilk ve en ortak gücüdür—yaşamının bütün canlılarda bulunmasını sağlayan güç. İşi üremek ve besin kullanmak. Çünkü bir yaşayan için en doğal iş, tamsa ve sakat veya kendiliğinden doğmuş değilse, kendi gibi bir baş-

⁵⁵ III, 4-7.

⁵⁶ Örneğin beslenmeyi önce, beslenmeyi “takip eden” sindirimi sonra, sindirimi “takip eden” uykuyu da en son araştırmak gerekir.

⁵⁷ Ya da “ifade olarak”.

ζῶον, φυτὸν δὲ φυτόν, ἵνα τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θεοῦ μετέχωσιν ἢ [415b] δύνανται· πάντα γὰρ ἐκείνου ὀρέγεται, καὶ ἐκείνου ἔνεκα πράττει ὅσα πράττει κατὰ φύσιν (τὸ δ' οὐ ἔνεκα διττόν, τὸ μὲν οὐ, τὸ δὲ ῥ). Ἐπεὶ οὖν κοινωνεῖν ἀδυνατεῖ τοῦ ἀεὶ καὶ τοῦ θεοῦ τῇ συνεχείᾳ, διὰ τὸ μηδὲν ἐνδέχεσθαι τῶν φθαρτῶν ταύ-⁵ τὸ καὶ ἐν ἀριθμῷ διαμένειν, ἢ δύναται μετέχειν ἕκαστον, κοι-
νωνεῖ ταύτῃ, τὸ μὲν μᾶλλον τὸ δ' ἥττον· καὶ διαμένει οὐκ αὐτὸ ἄλλ' οἶον αὐτό, ἀριθμῷ μὲν οὐχ ἔν, εἶδει δ' ἔν.

Ἔστι δὲ ἡ ψυχὴ τοῦ ζῶντος σώματος αἰτία καὶ ἀρχή. Ταῦτα δὲ πολ-
λαχῶς λέγεται. Ὀμοίως δ' ἡ ψυχὴ κατὰ τοὺς διωρισμένους¹⁰ τρόπους τρεῖς ἐστὶν αἰτία· καὶ γὰρ ὄθεν ἡ κίνησις αὕτη, καὶ οὐ ἔνεκα, καὶ ὡς ἡ οὐσία τῶν ἐμψύχων σωμάτων ἡ ψυχὴ αἴτιον. Ὅτι μὲν οὖν ὡς οὐσία, δῆλον· τὸ γὰρ αἴτιον τοῦ εἶναι πᾶσιν ἡ οὐσία, τὸ δὲ ζῆν τοῖς ζῶσι τὸ εἶναι ἐστὶν, αἴτιον δὲ καὶ ἀρχὴ τούτων ἡ ψυχὴ. Ἔτι τοῦ δυνάμει ὄντος λόγος ἡ¹⁵ ἐντελέχεια.

Φανερόν δ' ὡς καὶ οὐ ἔνεκεν ἡ ψυχὴ αἰτία· ὥσπερ γὰρ ὁ νοῦς ἔνεκά του ποιεῖ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἡ φύσις, καὶ τοῦτ' ἐστὶν αὐτῆς τέλος. Τοιοῦτον δ' ἐν τοῖς ζώοις καὶ κατὰ φύσιν ἡ ψυχὴ· πάντα γὰρ τὰ φυσικὰ σώματα τῆς ψυχῆς ὄργανα, καὶ καθάπερ τὰ τῶν ζώων, οὕτω καὶ

29 ἵνα : ἵνα δὴ P || μετέχωσιν : μετέχουσιν E·UR· μετάσχουσιν V.

[415 b] 2 κατὰ φύσιν πράττει H·yR· κατὰ φύσιν om. F^b πράττει om. MP || 2-3 τὸ μὲν ῥ, τὸ δὲ οὐ y || 4 τῇ om. F^b || 5-6 ταύτῃ κοινωνεῖ UXMP || 7 δ' ἐν EE·Cy : δ' ἐν διόπερ [ἐστὶ διόπερ X, διὸ V] τὸ σπέρμα τῶν ζώων καὶ φυτῶν ὄργανόν ἐστὶ τῆς ψυχῆς UVXMP || ἡ om. V || 9 ὁμοίως : ὁμῶς UXF^bR·P || δ' om. F^b || διηρημένους UX || 10 τρόπους τρεῖς ἐστὶν αἰτία H^a : τρεῖς ἐστὶν αἰτία R· τρεῖς αἰτίαι ἐστὶ F^b τρεῖς om. X αἴτιον P || κίνησις αὕτη H·V : κίνησις αὕτῃ CyUXP κίνησις E || 12 pr. αἴτιον P : αἰτία rell. || οὖν om. H^a || ὡς om. UM || 13 αἴτιον : αἰτία EUX || 14 τούτων : τούτου EP || ἐν δυνάμει UXM || 15 αἴτιον ἡ ψυχὴ P || 16 ὁ om. V || ποιεῖ : νοεῖ E·CH·V || 17 αὐτῇ UXP αὐτοῖς V || 18 καὶ κατὰ φύσιν ἡ ψυχὴ H·F^bR· : ἡ ψυχὴ καὶ κατὰ φύσιν rell. || τὰ om. M || 19 pr. καὶ om. UXM || τὰ om. XMP.

kasını üretmektir, hayvansa bir hayvan, bitkiyse bir bitki üretmektir, ki daimi ve tanrısal olandan gücü ölçüsünde pay alsın. Zira hepsi bunu arzular, doğal olarak yaptıkları her şeyi bunun için yaparlar (“bunun için” iki anlama gelir: “bunun uğruna”, bir de “bunun hesabına”⁵⁸). O halde bozuluşa tâbî olan şeyler sayıca *bir* ve aynı kalamalarından ötürü, daimi ve tanrısal olanla ortaklıkları süreklilik arz etmediği için, bazısı az bazısı çok olmak üzere her biri kendi gücü ölçüsünde ondan pay alır; ve bizzat varlığını sürdürmemesine rağmen, kendisiyle *sayıca* değil, *türce* bir olan bir benzeri varlığını sürdürür.

[415b8] Ruh yaşayan bedeninin neden ve ilkesi, ama bunlar birçok anlama geliyor. Ruh daha önce ayırtırdığımızı⁵⁹ üç anlamıyla nedendir: Ruhun canlı bedenlerin nedeni olması, *hareketin kaynağı* anlamında, ayrıca *niçin* [*to hou heneka*] anlamında, bir de *varlık* anlamındadır. [12] Ruhun onların *varlık* anlamında nedeni olduğu açık: Varlık her şeyin var olmasının nedeni, yaşayanların var olması yaşamak, ruh da bunların nedeni ve ilkesi. Ayrıca yetkinlik gücül olanın biçimidir [*logos*].

[15] Ruhun onların *niçini* anlamında nedeni olduğu da açık: Akıl yaptığını *bir şey için* yaptığı gibi doğa da öyle yapar ve bu *niçin* onun amacıdır. Yaşayanlar bağlamında bu doğal olarak ruh, nitekim hayvan olsun bitki olsun canlılardaki tüm doğal cisimler ruhun organlarıdır

⁵⁸ Bu bağlamda “bunun için” sözünden kasıt “bunun uğruna”dır.

⁵⁹ *Fizik*, II, 3, 194b16-35 ya da *Metafizik*, V, 2, 1013a24-b3’e gönderme olabilir.

20 τὰ τῶν φυτῶν, ὡς ἔνεκα τῆς ψυχῆς ὄντα. Διττῶς δὲ τὸ οὐ
ἔνεκα, τό τε οὐ καὶ τὸ ὧ.

Ἄλλὰ μὴν καὶ ὄθεν πρῶτον ἡ
κατὰ τόπον κίνησις, ψυχῇ. Οὐ πᾶσι δ' ὑπάρχει τοῖς ζῶσιν
ἡ δύναμις αὕτη. Ἔστι δὲ καὶ ἀλλοιώσεις καὶ αὔξεις κατὰ
ψυχὴν· ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις ἀλλοιώσις τις εἶναι δοκεῖ, αἰ-
25 σθάνεται δ' οὐθέν δ' μὴ μετέχει ψυχῆς. Ὀμοίως δὲ καὶ περὶ
αὔξησέως τε καὶ φθίσεως ἔχει· οὐδὲν γὰρ φθίνει οὐδ' αὔξεται
φυσικῶς μὴ τρεφόμενον, τρέφεται δ' οὐθέν δ' μὴ κοινωνεῖ
ζωῆς. Ἐμπεδοκλῆς δ' οὐ καλῶς εἴρηκε τοῦτο, προστιθείς τὴν
αὔξησιν συμβαίνειν τοῖς φυτοῖς κάτω μὲν ῥιζουμένοις διὰ τὸ
[416a] τὴν γῆν οὕτω φέρεσθαι κατὰ φύσιν, ἄνω δὲ διὰ τὸ
πῦρ ὡσαύτως. Οὔτε γὰρ τὸ ἄνω καὶ κάτω καλῶς λαμβά-
νει· οὐ γὰρ τὸ αὐτὸ πᾶσι τὸ ἄνω καὶ κάτω καὶ τῷ παντί,
ἀλλ' ὡς ἡ κεφαλὴ τῶν ζώων, οὕτως αἱ ῥίζαι τῶν φυτῶν,
5 εἰ χρή τὰ ὄργανα λέγειν ἕτερα καὶ ταῦτά τοις ἔργοις.
Πρὸς δὲ τούτοις τί τὸ συνέχον εἰς τάναντία φερόμενα τὸ πῦρ
καὶ τὴν γῆν ; Διασπασθήσεται γάρ, εἰ μὴ τι ἔσται τὸ κω-
λύον· εἰ δ' ἔσται, τοῦτ' ἔστιν ἡ ψυχὴ καὶ τὸ αἷτιον τοῦ αὐ-
ξάνεσθαι καὶ τρέφεσθαι.

Δοκεῖ δὲ τισιν ἡ τοῦ πυρὸς φύσις
10 ἀπλῶς αἰτία τῆς τροφῆς καὶ τῆς αὔξησέως εἶναι· καὶ γὰρ
αὐτὸ φαίνεται μόνον τῶν σωμάτων ἢ τῶν στοιχείων τρεφό-
μενον καὶ αὐξόμενον. Διὸ καὶ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ ἐν τοῖς

20 διχῶς XP || τὸ om. P || 22 ἡ ψυχὴ F^b P || ἐνυπάρχει
V || ζώοις EX || 23 ἔστι δὲ om. V || 25 μετέχει ψυχῆς : ψυχὴν
ἔχει UXMP || 26 τε om. EXP || αὔξεται : αὔξανεται EVX || 27
pr. μὴ om. P || τρέφομεν E || 28 εἴρηκεν εἰς τοῦτο V || προσθεῖς P ||
29 ῥιζουμένοις H^aF^bP : ῥιζουμένων UXV συρριζουμένοις E^aC.

[416 a] 1 οὕτω : κάτω V || τὸ post διὰ τὸ add. Ross || 2 καὶ
τὸ κάτω P || 5 τὸ δ' αὐτὸ [δεῖ F^b] λέγειν ὄργανον ὧ ἂν ἡ τὸ αὐτὸ
ἔργον add. post ἔργοις H^a [loco 5 εἰ — ἔργοις] F^b A^{id}. || 6 φερόμενον
MP || 7 τι om. F^b || ἔστι XP || 7-8 κωλύσον UVMP || 8 ἔσται :
ἔστι VP || τὸ om. E^aCH^a || αὔξεσθαι P || 9 τε καὶ F^b || 11 αὐτὸ
μόνον φαίνεται F^b || μόνον om. P || 12 αὐξανόμενον UVXF^bP || 12-
13 διὸ καὶ — ἐργαζόμενον om. F^b

—bunların *niçini* ruhtur. Ancak “bunun için” iki anlama gelir: “Bunun uğruna”, bir de “bunun hesabına”.⁶⁰

[415b21] Ruh onların *yer değiştirme hareketlerinin ilk kaynağıdır* aynı zamanda. Gene de bu güç yaşayanların hepsinde bulunmaz. Ayrıca başkalaşma da büyüme de ruha göre olur, zira duyumsamanın bir çeşit başkalaşma olduğu düşünülür ve ruhtan pay almayan hiçbir şey duyumsamaz. Büyüme ve bozulma konusu da benzer şekilde: Beslenmeyen hiçbir şey doğal bir şekilde ne bozulur ne büyür, yaşamaya ortak olmayan hiçbir şey de beslenmez. Empedokles bu konuyu güzel ifade etmedi, çünkü şunu ekledi: Bitkilerin köklerini aşağıya doğru salmaları toprağın doğal olarak aşağıya doğru hareket etmesinden kaynaklanıyormuş, yukarıya doğru boy atmaları da ateşin yukarıya doğru hareket etmesinden. Bir kere Empedokles aşağıyı ve yukarıyı güzel kavramıyor; aşağıyla yukarı tek tek her şey için de evren için de aynı değil ki: Hayvanlar için kafaya bitkilerde kökler denk düşer—organların aynı olup olmadığını işlevlerine göre söylemek gerekiyorsa. Kaldı ki toprakla ateş karşıt yönlerde gider, ikisini bir arada tutan ne? Engelleyen bir şey olmasaydı ikisi birbirinden ayrılıp giderdi; engelleyen bir şey varsa, o şey ruh olacak—büyümeyle beslenmenin nedeni olarak ruh.

[416a9] Bazılarına göre⁶¹ ise beslenme ve büyümenin nedeni basitçe ateşin doğasıdır, çünkü beslendiği ve büyüdüğü açıkça görünen tek yalın cisim ya da öge ateş. Bu yüzden bitki-

⁶⁰ Yukarıda II, 4, 415b2-3'te canlıların bütün yaptıklarını, özellikle de üremelerini, tanrısallın *hesabına* değil, tanrısallın *uğruna* yaptıkları söylenmişti—yani bu durumun tanrısall olana bir getirisi yoktur. Burada ise beden ruhun *uğruna* mı, yoksa *hesabına* mı işlediği soruluyor ama Aristoteles bu konuyu açık bırakıyor gibi görünüyor.

⁶¹ Burada Herakleitos ve ayrıca Hippasos kastediliyor olabilir. *Metafizik*, I, 5, 984a7-8'e bakınız.

ζώοις ὑπολάβοι τις ἂν τοῦτο εἶναι τὸ ἐργαζόμενον. Τὸ δὲ
 συναίτιον μὲν πῶς ἐστίν, οὐ μὴν ἀπλῶς γε αἷτιον, ἀλλὰ
 15 μᾶλλον ψυχὴ· ἡ μὲν γὰρ τοῦ πυρὸς αὐξησης εἰς ἄπει-
 ρον, ἕως ἂν ᾗ τὸ καυστόν, τῶν δὲ φύσει συνισταμένων πάν-
 των ἐστὶ πέρασ καὶ λόγος μεγέθους τε καὶ αὐξήσεως· ταῦτα
 δὲ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' οὐ πυρός, καὶ λόγου μᾶλλον ἢ ὕλης.

Ἐπεὶ
 δ' ἡ αὐτὴ δύναμις τῆς ψυχῆς θρεπτικὴ καὶ γεννητικὴ, καὶ περὶ
 20 τροφῆς ἀναγκαῖον διωρίσθαι πρῶτον· ἀφορίζεται γὰρ πρὸς
 τὰς ἄλλας δυνάμεις τῷ ἔργῳ τούτῳ. Δοκεῖ δ' εἶναι ἡ τροφή
 τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ, οὐ πᾶν δὲ παντί, ἀλλ' ὅσα τῶν
 ἐναντίων μὴ μόνον γένεσιν ἐξ ἀλλήλων ἔχουσιν ἀλλὰ καὶ
 αὐξησιν· γίνεται γὰρ πολλά ἐξ ἀλλήλων, ἀλλ' οὐ πάντα
 25 ποσά, οἷον ὑγιές ἐκ κάμνοντος. Φαίνεται δ' οὐδ' ἐκεῖνα τὸν
 αὐτὸν τρόπον ἀλλήλοις εἶναι τροφή, ἀλλὰ τὸ μὲν ὕδωρ
 τῷ πυρὶ τροφή, τὸ δὲ πῦρ οὐ τρέφει τὸ ὕδωρ. Ἐν μὲν οὖν
 τοῖς ἀπλοῖς σώμασι ταῦτ' εἶναι δοκεῖ μάλιστα τὸ μὲν
 τροφή τὸ δὲ τρεφόμενον.

Ἀπορίαν δ' ἔχει· φασὶ γὰρ οἱ
 30 μὲν τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ τρέφεσθαι, καθάπερ καὶ αὐξά-
 νεσθαι, τοῖς δ' ὥσπερ εἵπομεν τὸ ἔμπαλιν δοκεῖ, τὸ ἐναντίον
 τῷ ἐναντίῳ, ὡς ἀπαθοῦς ὄντος τοῦ ὁμοίου ὑπὸ τοῦ ὁμοίου,
 τὴν δὲ τροφήν μεταβάλλειν καὶ πέττεσθαι· ἡ δὲ μετα-
 βολὴ πᾶσιν εἰς τὸ ἀντικείμενον ἢ τὸ μεταξύ. Ἔτι πάσχει
 35 τι ἡ τροφή ὑπὸ τοῦ τρεφομένου, ἀλλ' οὐ τοῦτο ὑπὸ τῆς
 [416b] τροφῆς, ὥσπερ οὐδ' ὁ τέκτων ὑπὸ τῆς ὕλης, ἀλλ' ὑπ'

14 πῶς om. F^b || 15 ἡ ψυχὴ E^aUVXy || ἄπειρα P ἄπειρος V || 16
 συνεστώτων P || 17 ἐστὶ καὶ πέρασ V || μεγέθους τε : καὶ μεγέθους
 UXM || τοῦτο V || 18 τῆς om. UVXMP || 19 δὴ ἡ X || alt. καὶ
 om. UVXP || 20 διορίσκει P διορίσασθαι y || 21 δ' ἡ τροφή εἶναι
 H^ayF^b || 23 γέννησιν E^aH^aF^b || ἔχουσιν : λαγούσιν F^b || 24 πάντα
 om. H^aUXyF^bM || 26-27 τῷ πυρὶ μὲν τὸ ὕδωρ P || 28 ἀπλοῖς :
 ἄλλοις UX || 31 τὸ ἔμπαλιν H^ay τοῦμπαλιν tell. || 32 ὑπὸ τοῦ ὁμοίου
 om. E^aCF^bP || 34 ἡ : καὶ X || alt. τὸ om. E^a || 35 τι om. P.

ler ve hayvanlarda da işleyen şeyin bu olduğu fikrini benimseyebilir insan. Ancak ateş bunların yan nedeni [*synaition*] sayılır, en azından temel nedeni değil; temel neden daha ziyade ruh, çünkü yakılabilecek bir şeyler bulunduğu sürece ateş sınır tanımadan büyürken, doğal olarak oluşturulmuş her şeyin büyüklüğünde ve büyümesinde bir sınır ve oran [*logos*] vardır; işte bunlar da ateşten değildir, ruhtandır, maddeden ziyade biçimdendir [*logos*].

[416a19] Beslenmeyle üreme ruhun tek bir gücü olduğuna göre, önce beslenme hakkında ayrımlar yapmak gerek, çünkü bu gücü öbür güçlerden ayıran şey beslenme işlevidir.⁶² Bir görüşe göre karşıt karşıtının besinidir. Gene de her karşıt her karşıtın besini değil, birbirinin oluşması kadar büyümesini de sağlayan karşıtlar birbirinin besinidir. Çünkü birçok karşıt karşıtından gelmekle birlikte bunların hepsi nicelik değildir, örneğin sağlıklı insan hasta insandan gelir. Hatta bu karşıtlar bile aynı tarzda birbirinin besini değil gibi görünüyor: Su ateşin besini, ancak ateş suyu beslemez. Dolayısıyla karşıtlardan birinin besin, öbürünün beslenen olması en çok yalın cisimlerde görülen bir durum.

[416a29] Ancak bir sorun var: Bazıları benzerin benzerle beslendiğini ve büyüdüğünü söylüyorsa bile,⁶³ dediğimiz gibi, başkaları tam tersine karşıtın karşıtla beslendiğini söylüyor çünkü benzer benzerin etkisine kapalıdır, oysa besinin dönüştürülmesi ve sindirilmesi gerekiyor ve her şeyde değişim bir taraftan karşı tarafa ya da bir ara terime doğru gerçekleşiyor. Ayrıca besin beslenenin etkisine maruz kalır, beslenense besinin etkisine maruz kalmaz; marangoz tahtanın değil, tahta marangozun etkisine maruz kalır ya öyle. Marangoz işlemez haldeyken işlerliğe geçer, o kadar.

⁶² Yani ruhun üreme-beslenme gücünü incelemeye üremeden değil de beslenmeden başlamak gerek, çünkü beslendiği halde üremeyen hayvanlar var (örneğin yaşlılar, yavrular, katırlar ve benzerleri), oysa üredikleri halde beslenmeyen yok.

⁶³ Metnin devamı, Demokritos ve Empedokles'in kastedildiğini düşündürüyor. Empedokles'in ilgili pasajları DK31B62.6-8 ve DK31B90.1-2'dir, Demokritos için *Oluş ve Bozuluş Üzerine*, I, 7, 323b10'a bakınız.

ἐκείνου αὐτῇ· ὁ δὲ τέκτων μεταβάλλει μόνον εἰς ἐνέργειαν ἐξ ἀργίας. Πότερον δ' ἐστὶν ἡ τροφή τὸ τελευταῖον προσγινόμενον ἢ τὸ πρῶτον, ἔχει διαφοράν. Εἰ δ' ἄμφω, ἀλλ' ἡ⁵ μὲν ἄπεπτος ἡ δὲ πεπεμμένη, ἀμφοτέρως ἂν ἐνδέχοιτο τὴν τροφήν λέγειν· ἡ μὲν γὰρ ἄπεπτος, τὸ ἐναντίον τῷ ἐναντίῳ τρέφεται, ἡ δὲ πεπεμμένη, τὸ ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ. Ὡστε φανερόν ὅτι λέγουσί τινα τρόπον ἀμφοτέροι καὶ ὀρθῶς καὶ οὐκ ὀρθῶς. Ἐπεὶ δ' οὐθὲν τρέφεται μὴ μετέχον ζωῆς, τὸ ἔμ-
¹⁰ ψυχον ἂν εἴη σῶμα τὸ τρεφόμενον, ἡ ἔμψυχον, ὥστε καὶ ἡ τροφή πρὸς ἔμψυχόν ἐστι καὶ οὐ κατὰ συμβεβηκός.

Ἔστι

δ' ἕτερον τροφῇ καὶ αὐξητικῶ εἶναι· ἡ μὲν γὰρ ποσόν τι τὸ ἔμψυχον, αὐξητικόν, ἡ δὲ τόδε τι καὶ οὐσία, τροφή· σώζει γὰρ τὴν οὐσίαν, καὶ μέχρι τούτου ἐστὶν ἕως ἂν¹⁵ τρέφεται· καὶ γενέσεως ποιητικόν, οὐ τοῦ τρεφόμενου, ἀλλ' οἶον τὸ τρεφόμενον· ἥδη γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ ἡ οὐσία, γεννᾷ δ' οὐθὲν ἑαυτό, ἀλλὰ σώζει. Ὡσθ' ἡ μὲν τοιαύτη τῆς ψυχῆς ἀρχὴ δύναμις ἐστὶν οἷα σώζειν τὸ δεχόμενον αὐτὴν ἢ τοιοῦτον, ἡ δὲ τροφή παρασκευάζει ἐνεργεῖν. Διὸ στερηθὲν²⁰ τροφῆς οὐ δύναται εἶναι. Ἐπεὶ δ' ἐστὶ τρία, τὸ τρεφόμενον καὶ ᾧ τρέφεται καὶ τὸ τρέφον, τὸ μὲν τρέφον ἐστὶν ἡ πρώτη ψυχὴ, τὸ δὲ τρεφόμενον τὸ ἔχον ταύτην σῶμα, ᾧ δὲ τρέφεται, ἡ τροφή. Ἐπεὶ δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους ἅπαν προσαγορεύειν δίκαιον, τέλος δὲ τὸ γεννῆσαι οἶον αὐτό,²⁵ εἴη ἂν ἡ πρώτη ψυχὴ γεννητικόν οἶον αὐτό. Ἔστι δὲ ᾧ τρέ-

[416 b] 3 ἀργείας γ || ἡ om. V || 4 εἰ δ' ἄμφω om. UM || εἰ : ἐπεὶ P || 5-7 ἀμφοτέρως — πεπεμμένη om. M || 8 πρ. καὶ om. M || 10 καὶ ἡ V || 11 πρ. ἐστι : ἔσται V || 14 ἂν τρέφεται VX F^b P : ἂν τρέφῃ E·CH·y καὶ τρέφῃται U || 15 γεννήσεως E·VP || 15-16 ἀλλ' — τρεφόμενον om. V || 16 αὐτοῦ : αὐτῇ E·CP αὐτῇ y F^b || 17 ἑαυτοῦ E·CH·VP^b : αὐτό UyP αὐτό ἑαυτοῦ X || ψυχῆς : τροφῆς Cy || 18 δεχόμενον E·H·y : τε δ' ἐχόμενον C ἔχον UVXP || 19 στερηθεὶς P || 20-23 ἐπεὶ — τροφή post αὐτό (25) ponunt Torstrik, Ross || 22 ἔχον : δεχόμενον P || αὐτὴν VP || 23 τοῦ om. H· || ἅπαν H· : ἅπαντα rell. || 25 εἴη — αὐτό om. F^b || τρέφει CH·y F^b : τρέφεται rell.

Besinden kasıt <canlıya> eklenen son şey mi, yoksa ilk şey mi, bu da fark eder. Ama eğer sindirilmiş olan da sindirilmemiş olan da besinse, o zaman besin her iki anlama da gelebilir demektir: Sindirilmemiş haldeki besin kastediliyorsa karşıt karşıttan besleniyordur, sindirilmiş haldeki kastediliyorsa bu sefer de benzer benzerden besleniyordur. O halde her iki görüşün de bir anlamda haklı, bir anlamda haksız olduğu açık. Yaşamdan pay almayan hiçbir şey beslenmediğine göre, beslenen şey *canlı olması bakımından* canlı bir beden, dolayısıyla besin de canlıya yönelik olacak—ilineksel anlamda da değil.

[416b11] Beslemekle büyütmek başka şeyler. Canlının bir nicelik olması bakımından besin canlıyı *büyütür*; canlının belirli bir şey ve varlık olması bakımındansa besin canlıyı *besler*. Çünkü beslenebildiği sürece canlının varlığını besin muhafaza eder. Besin oluşumu sağlar, ama besleneninkini değil, beslenene benzer olanını.⁶⁴ Çünkü beslenenin varlığı zaten vardır ve hiçbir şey kendi kendini üretmez—muhafaza eder. Dolayısıyla ruhun bu ilkesi, sahibini, olduğu haliyle muhafaza eden bir güçtür, besin ise ilkenin işleme geçmesini [*energein*] hazırlar. Bu nedenle, besinden yoksunsa var olma gücü de yoktur. Beslenen şey, onun kendisiyle beslendiği şey ve onu besleyen şey olmak üzere burada üç şey olduğuna göre, besleyen şey ilk ruh, beslenen şey ruha sahip olan beden, onun kendisiyle beslendiği şey ise besin. Madem her şeyi amacına göre adlandırmak doğru davranış ve madem amaç kendi gibi bir şey oluşturmak, o zaman ilk ruh kendi gibi bir şeyi üretme ilkesi olur. Ama

⁶⁴ Beslenme besleneni var etmez, beslenmek için zaten bir beslenenin var olması şarttır. Beslenme, beslenenin yavrusunu var eder.

φει διττόν, ὥσπερ καὶ ᾧ κυβερνᾷ, καὶ ἡ χεὶρ καὶ τὸ πη-
δάλιον, τὸ μὲν κινοῦν καὶ κινούμενον, τὸ δὲ κινοῦν μόνον. Πά-
σαν δ' ἀναγκαῖον τροφήν δύνασθαι πέττεσθαι, ἐργάζεται
δὲ τὴν πέψιν τὸ θερμόν· διὸ πᾶν ἔμψυχον ἔχει θερμότητα.
30 Τύπῳ μὲν οὖν ἡ τροφή τί ἐστὶν εἴρηται· διασαφητέον ἵδ'
ἐστὶν ὕστερον περὶ αὐτῆς ἐν τοῖς οἰκείαις λόγοις.

V Διωρισμένων δὲ τούτων λέγομεν κοινῇ περὶ πάσης αἰ-
σθήσεως. Ἡ δ' αἴσθησις ἐν τῷ κινεῖσθαι τε καὶ πάσχειν
συμβαίνει, καθάπερ εἴρηται· δοκεῖ γὰρ ἀλλοιώσις τις εἶναι.
35 Φασὶ δέ τινες καὶ τὸ ὅμοιον ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πάσχειν. Τοῦτο
[417a] δὲ πῶς δυνατόν ἢ ἀδύνατον, εἰρήκαμεν ἐν τοῖς καθόλου
λόγοις περὶ τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν. Ἐχει δ' ἀπορίαν διὰ τί
καὶ τῶν αἰσθήσεων αὐτῶν οὐ γίνεται αἴσθησις, καὶ διὰ τί
ἄνευ τῶν ἔξω οὐ ποιοῦσιν αἴσθησιν, ἐνόητος πυρὸς καὶ γῆς καὶ
5 τῶν ἄλλων στοιχείων, ὧν ἐστὶν ἡ αἴσθησις καθ' αὐτὰ ἢ τὰ
συμβεβηκότα τούτοις. Δῆλον οὖν ὅτι τὸ αἰσθητικὸν οὐκ ἔστιν
ἐνεργεία, ἀλλὰ δυνάμει μόνον. Διὸ οὐκ αἰσθάνεται καθάπερ τὸ
καυστὸν οὐ καίεται αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἄνευ τοῦ καυστικοῦ· ἔκαίε
γὰρ ἂν ἑαυτό, καὶ οὐθὲν ἐδεῖτο τοῦ ἐντελεχείᾳ πυρὸς ὄντος.

9^ο Ἐπειδὴ

10 δὲ τὸ αἰσθάνεσθαι λέγομεν διχῶς (τό τε γὰρ δυνάμει ἀκούον
καὶ ὁρῶν ἀκούειν καὶ ὁρᾶν λέγομεν, κἂν τύχῃ καθεῦδον, καὶ

26 pr. et 'alt. καὶ om. UXP || ἡ om. X || 27 alt. κινοῦν :
κινούμενον M || 28 δύνασθαι : δυνατὸν yF^o || 30 ἡ τροφή τίς ἐστὶν
U τί ἐστὶν ἡ τροφή V τίς ἐστὶν ἡ τροφή P || 31 ἐστὶν om. X || 32
λέγομεν CH^aVX : λέγωμεν rell. || 33 τε : τι UX τι τὸ αἰσθητήριον V.

[417 a] 1-2 τοῦτο — πάσχειν om. U || 1 εἰρήκαμεν : εἴρηται
μὲν V εἴρηται μὲν καὶ XM || 2 λόγοις εἰρήσεται δὲ καὶ νῦν F^o ῥηθήσεται
δὲ καὶ νῦν post πάσχειν transp. P || διὰ τὸ P || 3 οὐ post τί (2)
transp. UX || 4 αἰσθήσεις UXM || 5 ἡ om. UP || καθ' αὐτήν P || 6
ἐνεστιν Uy || 7 οὐκ αἰσθάνεται H^aXF^o : om. rell. || 8 αὐτὸ om. y
|| καθ' αὐτό : καθ' ἑαυτὸ E^a ὅφ' ἑαυτοῦ UM ὅφ' αὐτοῦ XF^o || ἔκαε
XF^oM || 9 ἑαυτό : αὐτό XF^oP αὐτό UyM || ἐπεὶ XP || 10 διχῶς
λέγομεν H^a || ἀκούον om. V || ὁρῶν καὶ ἀκούον H^ay || 11 κἂν :
καὶ ἂν UXF^o.

“besleyen şey” iki anlama gelir, tıpkı dümene de ele de “yön veren şey” denebilmesi gibi–ilki hem hareket ettirir hem hareket ettirilir, ikincisi yalnızca hareket ettirir. Ancak her besin sindirilebilmelidir, sindirimi işletense sıcaklıktır. Bu yüzden canlı olan her şey sıcaklığa sahiptir. Böylece besinin ne olduğu ana hatlarıyla söylendi; daha ayrıntılı açıklamaları daha sonra bu konuya ayrılmış tartışmalarda [*logois*] yapalım.⁶⁵

5. [416b32] Bu ayrımları yaptıktan sonra şimdi de genel olarak her türlü duyumdan söz ediyoruz. Daha önce söylendiği gibi, duyumsamak hareket ettirmeye ve etkilenmeye girer, çünkü bir çeşit başkalaşma olduğu görüşü hakimdir. Bazıları benzerin benzerden etkilendiğini de söylüyor.⁶⁶ Bunun ne anlamda mümkün ya da imkansız olduğunu ise etkileme ve etkiye maruz kalma hakkındaki genel tartışmalarımızda söylemiştik.⁶⁷ Ancak şöyle bir sorun var: Madem duyu organları ateş, toprak ve öbür öğeleri içeriyor ve öğelerin kendilerini ya da ilineklerini duyumsuyor, duyu organları neden kendi kendilerini duyumsamasın ve dışarıdan bir etki yokken duyum neden gerçekleşmesin? O halde belli ki duyumsayan kısım işler halde değil, yalnızca gücül halde. Duyu organı da kendi kendini bu nedenle duyumsamıyor, tıpkı yanıcı bir şeyin yakıcı bir şey olmadan kendi kendine tutuşmaması gibi – yoksa kendi kendini tutuştururdu, yetkinlik halinde bir ateşe gerek kalmazdı.

[417a9] Madem duyumsamayı iki anlamda kullanıyoruz (işitme ya da görme gücüne sahip olup da tesadüfen uyur halde olan biri için de, zaten işler halde işitmekte ya da görmekte olan biri için de “kulağı işitiyor” ve “gözü görüyor” diyoruz ya), duyumdan da kasıt *güç halinde* bir duyum olabileceği gibi, *işler hal-*

⁶⁵ Külliyyatın başka yerlerinde de *Besin Üzerine* gibi bir başlığa sahip bir metinden söz edilir. Elimize geçmemiştir. Beslenme konusunda *Hayvanların Üremesi Üzerine*, II’ye bakılabilir.

⁶⁶ Burada Demokritos ve Empedokles kastediliyor olsa gerek. Hemen yukarıda 416a29’daki dipnota, ayrıca I, 2, 405b15’e, 4, 410a23’e ve Ek 1’e bakınız.

⁶⁷ Ek 1’e bakınız.

τὸ ἤδη ἐνεργοῦν), διχῶς ἂν λέγοιτο καὶ ἡ αἴσθησις, ἡ μὲν ὡς δυνάμει, ἡ δὲ ὡς ἐνεργείᾳ. Ὅμοίως δὲ καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι, τό τε δυνάμει ὄν καὶ τὸ ἐνεργείᾳ. Πρῶτον μὲν οὖν ὡς 15 τοῦ αὐτοῦ ὄντος τοῦ πάσχειν καὶ τοῦ κινεῖσθαι καὶ τοῦ ἐνεργεῖν λέγομεν· καὶ γὰρ ἐστὶν ἡ κίνησις ἐνεργείᾳ τις, ἀτελής μέντοι, καθάπερ ἐν ἐτέροις εἴρηται. Πάντα δὲ πάσχει καὶ κινεῖται ὑπὸ τοῦ ποιητικοῦ καὶ ἐνεργείᾳ ὄντος. Διὸ ἔστι μὲν ὡς ὑπὸ τοῦ ὁμοίου πάσχει, ἔστι δὲ ὡς ὑπὸ τοῦ ἀνομοίου, καθά- 20 περ εἵπομεν· πάσχει μὲν γὰρ τὸ ἀνόμοιον, πεπονθὸς δ' ὁμοίον ἐστίν.

Διαιρετέον δὲ καὶ περὶ δυνάμεως καὶ ἐντελεχείας. Νῦν γὰρ ἀπλῶς λέγομεν περὶ αὐτῶν. Ἔστι μὲν γὰρ οὕτως ἐπιστήμὸν τι ὡς ἂν εἵπομεν ἄνθρωπον ἐπιστήμονα, ὅτι ὁ ἄνθρωπος τῶν ἐπιστημόνων καὶ ἐχόντων ἐπιστήμην· ἔστι δ' 25 ὡς ἤδη λέγομεν ἐπιστήμονα τὸν ἔχοντα τὴν γραμματικὴν· ἐκάτερος δὲ τούτων οὐ τὸν αὐτὸν τρόπον δυνατὸς ἐστίν, ἀλλ' ὁ μὲν ὅτι τὸ γένος τοιοῦτον καὶ ἡ ὕλη, ὁ δ' ὅτι βουλευθεὶς δυνατὸς θεωρεῖν, ἂν μὴ τι κωλύσῃ τῶν ἔξωθεν· ὁ δ' ἤδη θεωρῶν, ἐντελεχεῖα ὢν καὶ κυρίως ἐπιστάμενος τότε τὸ Α. 30 Ἀμφότεροι μὲν οὖν οἱ πρῶτοι κατὰ δύναμιν ἐπιστήμονες, ἔλλ' ὁ μὲν διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς καὶ πολλάκις ἐξ ἀναντίας μεταβαλὼν ἔξω, ὁ δ' ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν αἴσθησιν

13 δύνάμεις... ἐνεργεία P ||³ τὸ αἰσθητόν Torstrik et Ross || ὁμοίως... 14 ἐνεργεία om. F^o || 14 μὲν om. XF^o || οὖν om. VP || ὡς : ὡς οὐ P || 15 pr. τοῦ om. E·CH·VyM || 16 λέγωμεν E·CF^o·M || 17 ἐν ἐτέρῳ F^o || 18 καὶ ὑπὸ UM || διὸ : διὸ καὶ F^o || 20 μὲν om. X || ἀνόμοιον ὄν U || 21 pr. καὶ om. X || 22 νῦν μὲν P || 23 ἐπιστήμων τις P || εἵπωμεν ECyP || 24 καὶ τῶν ἐχόντων UXF^o·M || 25 ἐπιστήμονα : ἐπίστασθαι UXF^o·M || τὴν om. VP || 26 ἐκάτερον V || 27 pr. ὅτι om. V || τοιοῦτον τὸ γένος V || ἡ om. V || βουλευθεὶς V || 28 θεωρεῖν δυνατὸς H^o || ἂν : ἐάν UVXM || 29 ὢν om. V || τότε τὸ : ὅτι τότε H^o ὅτι τότε τι y || 30 ὄντες, ἐνεργείᾳ γίνονται ἐπιστήμονες post ἐπιστήμονες add. Ross || 31 καὶ ἀλλοιωθεὶς καὶ X || 32 μεταβάλλων XF^o.

deki duyum da olabilir. Duyumsanan da benzer şekilde: Gücül halde de olabilir, işler halde de.⁶⁸ O halde ilk başta, etkiye maruz kalmak, hareket ettirilmek ve işlemek hakkında bunlar aynı şeymiş gibi konuşuyoruz; ne de olsa başka yerlerde dediğimiz gibi hareket bir çeşit işlerliktir, ama eksik bir işlerlik.⁶⁹ Her şey etkide bulunan ve işler halde olan bir şey tarafından etkiye maruz bırakılır ve hareket ettirilir. Bu yüzden, dediğimiz gibi,⁷⁰ bir anlamda benzerden etkilenir, bir anlamda ise benzemezden. Çünkü benzer olmayan maruz kalır, ama bir kez etkiye maruz kaldı mı artık benzerdir.

[417a21] Güç ve yetkinlik konusunda şu anda basit basit konuşuyoruz ama ayrımlar yapmak gerek. İnsan türünün “bilen” ve “bilgiye sahip olan” bir hayvan türü olmasından dolayı bir insan için “bilen” denir. Başka bir anlamda, okuma yazma bilgisine sahip olan kişi için “bilen” denir. Bu iki kişi de güç sahibidir ama aynı tarzda değil: İlki belli bir cins ve maddede olduğu için, öbürü ise dışarıdan bir şey engellemediği sürece istediği zaman bilgisini kullanabileceği için güç sahibidir. Ama <üçüncü olarak> bir de bilgisini zaten kullanmakta olan kişi vardır: Yetkinlik halindedir ve o şu işaretin A harfi olduğunu esas anlamda bilendir. Öyleyse ilk iki kişi, gücül halde “bilen” dir: İlki, öğrenme sayesinde başkalaşır ve sık sık bir durumdan karşıt duruma geçer;⁷¹ ikincisiyse, duyumsama ya da

⁶⁸ Burada Ross ve Torstrik’in okumasını izliyoruz. Jannone edisyonunda bu cümle “Duyumsama da...” diye başlıyor ve önceki cümleyi tekrar ediyor.

⁶⁹ *Fizik*, III, 2, 201b31-33; *Metafizik*, IX, 6, 1048b28-36.

⁷⁰ II, 4, 416a29-416b9.

⁷¹ Jannone’nin Eski Yunanca metninde 417a31’in en başındaki epsilon harfi ile 32’nin en başındaki alfa harfi yer değiştirmeli. Yani metin şöyle olmalı: ἀμφοτέροι μὲν οὖν οἱ πρῶτοι κατὰ δύναμιν ἐπιστήμονες, ἀλλ’ ὁ μὲν διὰ μαθήσεως ἀλλοιωθεὶς καὶ πολλάκις ἐξ ἐναντίας μεταβαλὼν ἔξεως, ὁ δ’ ἐκ τοῦ ἔχειν τὴν αἴσθησιν ἢ τὴν γραμματικὴν, μὴ ἐνεργεῖν δ’ εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἄλλον τρόπον.

[417b] ἢ τὴν γραμματικὴν, μὴ ἐνεργεῖν δ' εἰς τὸ ἐνεργεῖν ἄλλον τρόπον.

Οὐκ ἔστι δ' ἀπλοῦν οὐδὲ τὸ πάσχειν, ἀλλὰ τὸ μὲν φθορά τις ὑπὸ τοῦ ἐναντίου, τὸ δὲ σωτηρία μᾶλλον τοῦ δυνάμει ὄντος ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος καὶ ὁμοίου οὕτως ὡς δύναμις ἔχει πρὸς ἐντελέχειαν· θεωροῦν γὰρ γίνεται τὸ ἔχον τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἢ οὐκ ἔστιν ἀλλοιοῦσθαι (εἰς αὐτὸ γὰρ ἡ ἐπίδοσις καὶ εἰς ἐντελέχειαν) ἢ ἕτερον γένος ἀλλοιώσεως. Διὸ οὐ καλῶς ἔχει λέγειν τὸ φρονοῦν, ὅταν φρονῇ, ἀλλοιοῦσθαι, ὥσπερ οὐδὲ τὸν οἰκοδόμον ὅταν οἰκοδομῇ. Τὸ μὲν οὖν εἰς ἐντελέχειαν ἄγον ἐκ δυνάμει ὄντος κατὰ τὸ νοοῦν καὶ φρονοῦν οὐ διδασκαλίαν ἀλλ' ἑτέραν ἐπωνυμίαν ἔχειν δίκαιον· τὸ δ' ἐκ δυνάμει ὄντος μανθάνον καὶ λαμβάνον ἐπιστήμην ὑπὸ τοῦ ἐντελεχείᾳ ὄντος καὶ διδασκαλικοῦ ἦτοι οὐδὲ πάσχειν φατέον, ὥσπερ εἴρηται, ἡ δὲ δύο τρόπους εἶναι ἀλλοιώσεως, τὴν τε ἐπὶ τὰς στερητικὰς διαθέσεις μεταβολὴν καὶ τὴν ἐπὶ τὰς ἔξεις καὶ τὴν φύσιν.

Τοῦ δ' αἰσθητικοῦ ἡ μὲν πρώτη μεταβολὴ γίνεται ὑπὸ τοῦ γεννῶντος, ὅταν δὲ γεννηθῇ, ἔχει ἤδη ὥσπερ ἐπιστήμην καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι. Καὶ τὸ κατ' ἐνέργειαν δὲ ὁμοίως λέγεται τῷ θεωρεῖν· διαφέρει δέ, ὅτι τοῦ μὲν τὰ ποιητικὰ τῆς ἐνεργείας ἔξωθεν, τὸ ὁρατὸν καὶ τὸ ἀκουστόν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ λοιπὰ τῶν αἰσθητῶν.

[417 b] 2 πάσχον V || 3 γένεσις καὶ σωτηρία V || μᾶλλον ὑπὸ X || 4 ὄντος καὶ ὑπὸ ἐντελεχείᾳ F^b ἐντελεχείᾳ ὄντος τοῦ δυνάμει ὄντος Ross || 6 τὴν om. XF^b || ἐαυτοῦ XF^b || 7 ἡ ἐντελέχεια V || γένος : εἶδος V || 8 τὸ φρονοῦν λέγειν H^a || 9 ὥσπερ om. V || 10 ἀνάγον ἐκ τοῦ δυνάμει γ' ἀλλ' ἐκ δυνάμει P || ὄντος — νοοῦν om. γ' || 11-12 οὐ διδασκαλίαν — ὄντος om. F^b || 12 ἐκ δυνάμει ὄντος secl. Torstrik || ὄντος : ὄντος κατὰ τὸ νοοῦν καὶ φρονοῦν X || 13 ἦτοι : εἴτα V || οὐδὲν X || 14 ὥσπερ εἴρηται om. UXF^bM || εἶναι : τῆς F^b || 15 νόησις ἐστὶν ἀλλοιώσις καὶ μεταβολὴ τοῦ πεφυκότος αἰσθάνεσθαι ἐπὶ τὴν καθ' ἑξίν add. in marg. eadem manu M || 16 pr. τὴν om. V || καὶ ἐπὶ V περὶ H^a || δ' om. P || 18 καὶ τὸ om. V || 19 δὲ om. V || ὁμοίως δὲ E^aC || τῷ : τὸ CVP || 21 τὰ λοιπὰ : τὰ λοιπὰ ἀπὸ U τὰ ἄλλα ἀπὸ XF^b.

okuma yazma gücüne sahip olup da bunu işletmeyendir; onun artık işleme geçişi başka şekilde olur.⁷²

[417b2] “Etkiye maruz kalmak” da basit değil. Bir anlamı, *karşıtın* etkisi altında bozulmaktır. Başka bir anlamı, daha ziyade, gücül olanın yetkin olan tarafından muhafaza edilmesidir ve burada etkilenen taraf bir gücün yetkinliğe benzemesi anlamında etkileyen tarafa *benzerdir*. Çünkü bilgiye sahip olan bilgiyi kullanır hale gelir, ama bu ya bir başkalaşma değildir (zira kendine ve yetkinliğe doğru bir ilerlemedir [*epidosis*]) ya da başkalaşmanın farklı bir cinsidir. Bu yüzden anlayanın anladığı sırada başkalaştığını söylemek güzel değil – tıpkı mimarın ev inşa ettiği sırada başkalaştığını söylemek gibi. Öyleyse akletme ve anlama bakımından gücül halde olanı yetkin hale geçirene “öğretim” demektense ona türemiş başka bir isim vermek doğru olur; kendisi gücül haldeyken, yetkin halde bulunanın ve öğretme gücü olanın etkisi altında öğrenen ve bilgi alan kişi için ise, ya, dediğimiz gibi, “etkiye maruz kalıyor” dememeli, ya da iki ayrı tarz başkalaşma olduğunu söylemeli: Biri yoksunluklara doğru, öbürü de sahip olma durumlarına [*hekseis*] ve doğaya doğru.

[417b17] Duyumsayan kısmın ilk değişimi doğurtanın etkisiyle meydana gelir; canlı doğduğunda duyumsamaya artık zaten sahiptir, tıpkı bilgiye zaten sahip olan biri gibi. İşler halde duyumsama ise bilgiyi kullanmaya benzer anlamdadır; şu farkla ki duyumsamayı işler hale getiren şeyler (görülen, işitilen ve de öbür duyumsananlar) dışarıdandır.

⁷² Güç, birinci yetkinlik ve ikinci yetkinlik ayrımı için Giriş yazısına bakınız.

Αἶτιον δ' ὅτι τῶν καθ' ἕκαστον ἢ κατ' ἐνέργειαν αἰσθησις, ἢ δ' ἐπιστήμη τῶν καθόλου· ταῦτα δ' ἐν αὐτῇ πῶς ἐστὶ τῇ ψυχῇ. Διὸ νοῆσαι μὲν ἐπ' αὐτῷ, ὁπόταν βούληται, αἰσθάνεσθαι δ' οὐκ ἐπ' αὐτῷ· ἀναγκαῖον γὰρ ὑπάρχειν τὸ αἰσθητόν· ὁμοίως δὲ τοῦτ' ἔχει καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ταῖς τῶν αἰσθητῶν, καὶ διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν, ὅτι τὰ αἰσθητὰ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τῶν ἔξωθεν.

Ἄλλὰ περὶ μὲν τούτων διασαφήσαι καιρὸς γένοιτ' ἂν καὶ εἰσαυθις. Νῦν δὲ διωρίσθω τοσοῦτον, ὅτι οὐχ ἁπλοῦ ὄντος τοῦ δυνάμει λεγομένου, ἀλλὰ τοῦ μὲν ὥσπερ ἂν εἴποιμεν τὸν παῖδα δύνασθαι στρατηγεῖν, τοῦ δὲ ὡς τὸν ἐν ἡλικίᾳ ὄντα, οὕτως ἔχει τὸ αἰσθητικόν. Ἐπεὶ δ' ἀνώνυμος [418a] αὐτῶν ἡ διαφορά, διώρισται δὲ περὶ αὐτῶν ὅτι ἕτερα καὶ πῶς ἕτερα, χρῆσθαι ἀναγκαῖον τῷ πάσχειν καὶ ἀλλοιοῦσθαι ὡς κυρίοις ὀνόμασιν. Τὸ δ' αἰσθητικὸν δυνάμει ἐστὶν οἷον τὸ αἰσθητὸν ἤδη ἐντελεχεῖα, καθάπερ εἴρηται. Πάσχει μὲν οὖν οὐχ ὁμοιον ὄν, πεπονθὸς δ' ὁμοίωται καὶ ἔστιν οἷον ἐκεῖνο.

VI Λεκτέον δὲ καθ' ἐκάστην αἰσθησιν περὶ τῶν αἰσθητῶν πρῶτον. Λέγεται δὲ τὸ αἰσθητὸν τριχῶς, ὧν δύο μὲν καθ' αὐτὰ φαμεν αἰσθάνεσθαι, τὸ δὲ ἐν κατὰ συμβεβηκός. Τῶν δὲ δύο τὸ μὲν ἰδίον ἐστὶν ἐκάστης αἰσθήσεως, τὸ δὲ κοινὸν πασῶν. Λέγω δ' ἰδίον μὲν ὃ μὴ ἐνδέχεται ἑτέρᾳ αἰσθῆσαι αἰσθάνεσθαι, καὶ περὶ ὃ μὴ ἐνδέχεται ἀπατηθῆναι, οἷον ὄψις χρώματος καὶ ἀκοὴ ψόφου καὶ γεῦσις χυμοῦ. Ἡ

22 ἕκαστα F^b || 24 διὸ : διὸ τὸ V || διανοῆσαι F^b || δταν VXF^bP || βούλεται V || 25 γὰρ : μὲν γὰρ P || 26 τούτῳ UXF^b || alt. ταῖς om. H^aXF^bP || 28 ἕκαστον V || 29 τοσοῦτον : τοῦτο CUM || 31 εἰπωμεν UXF^bM.

[418 a] 2 χρῆσθαι δ' CXy || τῷ : τὸ E^ay || 3 ὡς om. X || δ' om. E^c || 4 ἤδη ὡς ἐντελέχεια M || πάσχον P || 5 ὄν om. MP || 8 ὧν : οἷον y || δυοῖν UXF^b || 10 μὲν ἐν ἰδίον V || αἰσθήσεως : τῆς αἰσθήσεως y om. V || 11-12 ἑτέρᾳ — ἐνδέχεται om. P (in marg. add. P^a).

Neden, çünkü işler haldeki duyum tek tek şeylere, bilgi ise tümellere yöneliktir ve bu tümeller bir şekilde ruhun kendisindedir. İşte bu yüzden biri ne zaman istese bir şeyi düşünmek onun elindedir, duyumsamaksa öyle değil; çünkü bir duyulurun hazır bulunması şart. Duyulur olanlara yönelik bilgilerde de durum böyledir ve nedeni aynıdır: Duyulur olanlar tek tek şeylerdir ve dışarıdandır.

[417b29] Ama başka bir sefer bu konulara açıklık getirme fırsatımız olabilir. Şimdilik şu kadarını belirlemiş olalım: “Güç” basit anlamlı değildir, çünkü bir çocuğun komutan olabileceğini söylerken kastettiğimiz anlam vardır, bir de yetişkin birinin komutan olabileceğini söylerken kastettiğimiz anlam vardır. Duyumsama da böyle. Ama bu iki anlamın birbirinden farklı olduğu ve aradaki farkların neler olduğu belirlenmiş olmasına rağmen ikisinin arasındaki farka bir isim verilmediğine göre, “etkiye maruz kalmak” ve “başkalaşmak” sözlerini kullanmak gerekiyor, çünkü bunlar yaygın sözler.⁷³ Dediğimiz gibi, duyumsayan taraf, gücül halde, duyumsanan tarafın zaten yetkin halde olduğu gibidir. Dolayısıyla benzer olmadığı sırada etkiye maruz kalır, ancak bir kez etkiye maruz kaldı mı ona benzer hale gelmiştir ve onun gibidir.

6. [418a6] Tek tek duyuları incelemek için önce duyulur olanları tartışmak gerek. “Duyulur olan”, ikisi asli, biri ilineksel olmak üzere, üç anlama gelir. İki asli anlamından ilki, tek bir duyuya özeldir; ikincisi bütün duyulara ortaktır. “Özel duyulur” derken, başka bir duyu tarafından duyumsanmayı kabul etmeyen ve hakkında yanlış kabul etmeyen duyulurları kastediyorum. Örneğin görme için renk, işitme için ses ve tat almak için tat; dokunma ise

⁷³ “Başkalaşmak” ve “etkiye maruz kalmak”, hem 1’den 2’ye geçen bir şey için, hem 2’den 3’e geçen bir şey için kullanılabilir. Dolayısıyla aslında bu iki fiilin anlamı bulanık. Buna rağmen yaygın oldukları için Aristoteles bunları kullanıyor.

δ' ἀφή πλείους μὲν ἔχει διαφοράς· ἀλλ' ἐκάστη γε κρίνει
 15 περὶ τούτων, καὶ οὐκ ἀπατάται ὅτι χρῶμα οὐδ' ὅτι ψόφος,
 ἀλλὰ τί τὸ κεχρωσμένον ἢ ποῦ, ἢ τί τὸ ψοφοῦν ἢ ποῦ. Τὰ
 μὲν οὖν τοιαῦτα λέγεται ἴδια ἐκάστου, κοινὰ δὲ κίνησις, ἡρε-
 μία, ἀριθμός, σχῆμα, μέγεθος· τὰ γὰρ τοιαῦτα οὐδεμιᾶς
 ἐστὶν ἴδια, ἀλλὰ κοινὰ πάσαις. Καὶ γὰρ ἀφή κινήσις τίς
 20 ἐστὶν αἰσθητὴ καὶ ὄψει. Κατὰ συμβεβηκὸς δὲ λέγεται αἰ-
 σθητόν, οἶον εἰ τὸ λευκὸν εἴη Διάρους υἱός· κατὰ συμβε-
 βηκὸς γὰρ τούτου αἰσθάνεται, ὅτι τῷ λευκῷ συμβέβηκε
 τοῦτο οὐ αἰσθάνεται.

Διὰ καὶ οὐδὲν πάσχει ἢ τοιοῦτον ὑπὸ τοῦ
 αἰσθητοῦ. Τῶν δὲ καθ' αὐτὰ αἰσθητῶν τὰ ἴδια κυρίως ἐστὶν
 25 αἰσθητά, καὶ πρὸς ᾧ ἡ οὐσία πέφυκεν ἐκάστης αἰσθήσεως.

VII Οὐ μὲν οὖν ἐστὶν ἡ ὄψις, τοῦτ' ἐστὶν ὁρατόν. Ὅρατόν
 δ' ἐστὶ χρῶμα μὲν, καὶ ὁ λόγῳ μὲν ἐστὶν εἰπεῖν, ἀνώνυμον δὲ
 τυγχάνει ὄν· δηλὸν δὲ ἔσται ὁ λέγομεν προελθοῦσι μά-
 λιστα. Τὸ γὰρ ὁρατόν ἐστὶ χρῶμα. Τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ ἐπὶ τῶν
 30 καθ' αὐτὸ ὁρατῶν· καθ' αὐτὸ δὲ οὐ τῷ λόγῳ, ἀλλ' ὅτι ἐν
 αὐτῷ ἔχει τὸ αἷτιον τοῦ εἶναι ὁρατόν. Πᾶν δὲ χρῶμα κινη-
 [41 8b]τικόν ἐστὶ τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανοῦς, καὶ τοῦτ' ἐστὶν
 αὐτοῦ ἡ φύσις. Διόπερ οὐχ ὁρατόν ἄνευ φωτός, ἀλλὰ πᾶν

14 πλείστας V || μὲν secl. Ross || ἑκαστον P || 15 τούτων : τούτου
 V αὐτῶν y || οὐδ' ὅτι : ἢ ὅτι XF^b || 16 pr. ἢ ποῦ om. U || ἢ τί — ποῦ om.
 V || 17 οὖν om. P (add. P^a) || λέγεται om. F^b || ἐκάστης H^a ἐκάστη
 UVX || 19 πάσαις om. H^a UXF^b || ἀφή C ἢ ἀφή E^a || τίς post ἐστὶν
 add. H^a || 20 ἐστὶν om. XF^b || 21 διάρους y διάρρου V || υἱός om. H^a
 (add. supra altera manus) || 22 τοῦτο P || αἰσθάνεσθαι UXF^b ||
 διότι V || τὸ λευκὸν H^a || 23 οὐ : ᾧ V || καὶ om. UVF^b || ἢ om.
 UXM || 26 οὖν om. P || ἢ om. UF^b || alt. ὁρατόν om. F^b || 27 δ'
 ἐστὶ χρῶμα μὲν : ἐστὶ δὲ χρῶμά τε F^b δὲ χρῶμα μὲν P || εἰπεῖν om. H^a
 || 28 ἐστὶν P || ὁ λέγομεν om. UXF^b τε ὁ λέγομεν post ὁρατόν (29)
 transp. XM || μάλιστα : om. E^a UXM μάλλον V || 29 ὁρατόν γε F^b
 || pr. ἐστὶ om. UF^b || alt. τὸ om. V || 29-30 τῶν... ὁρατῶν E^a CH^a :
 τοῦ... ὁρατοῦ om. UF^b || 30 ἀλλ' om. P || 31 αὐτῷ : ἐαυτῷ E^a Cy
 αὐτῷ X.

[418 b] 1 ἐστὶν αὐτὴ ἡ φύσις F^b || 2 διότι y || πᾶν τὸ ἐκάστου :
 πάντως ἑκαστον UXF^b.

birçok ayırım barındırır. Ama hiç olmazsa her duyu kendi özel duyulurlarını ayırt eder ve yanılıyorsa duyumsananın renk ya da ses olduğu konusunda yanılmıyordur, renkli olanın ne olduğu, nerede olduğu, sesli olanın ne olduğu ya da nerede olduğu konusunda yanılıyordur. Öyleyse böyle olanlara “özel duyulurlar” deniyor; “ortak duyulurlar” ise hareket, durağanlık, sayı, şekil, büyüklük; çünkü bunlar duyuların hiçbirine özel değil, bütün duyulara ortak.⁷⁴ Ne de olsa bir hareket, dokunma yoluyla da görme yoluyla da duyumsanabilir. “İlineksel duyulur” ise beyaz olanın Diares’in oğlu olduğu durumdaki gibi söylenir; zira Diares’in oğlunun duyumsanıyor olması ilinekseldir, çünkü bu duyumsananla beyaz olan birbirine ilişmiş.

[23] Dolayısıyla hiçbir şey ilineksel anlamdaki duyulurun etkisine maruz kalmaz. Asli duyulurlar arasında esas olanlar özel duyulurlardır; her bir duyunun varlığı da doğal olarak bu özel duyulurlara yöneliktir.

7. [418a26] Görme duyusunun yöneldiği şey görülür olandır. Görülür olan ise renktir, bir de ifade edilebilse bile bugüne kadar ad verilmemiş bir şeydir.⁷⁵ Bununla neyi kastettiğimiz ileride gayet açık hale gelecek. Görülür olan, renktir. Bu da kendi başına görülür olanlar için geçerlidir. “Kendi başına” derken tanım açısından değil, görülür olmanın nedenini kendinde taşıması açısından diyorum. Her renk, işler haldeki saydamı hareket ettirir, doğası bu. Işık yokken görülür olmaması da bundan: Her

⁷⁴ Aristoteles *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*’de (1, 437a8-10) bazı ortak duyulurların yalnızca görme ve dokunmayla duyumsandığını söylüyor.

⁷⁵ Burada kastedilen şey fosfordur. Ayrıca II, 7, 419a2-5’e bakınız.

τὸ ἐκάστου χρώμα ἐν φωτὶ ὁράται. Διὸ περὶ φωτὸς πρῶτον
λεκτέον τί ἐστίν.

Ἔστι δὴ τι διαφανές. Διαφανές δὲ λέγω ὃ ἐστι μὲν
5 ὁρατόν, οὐ καθ' αὐτὸ δὲ ὁρατόν ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν, ἀλλὰ δι'
ἀλλότριον χρώμα. Τοιοῦτον δὲ ἐστὶν ἀήρ καὶ ὕδωρ καὶ πολλὰ
τῶν στερεῶν· οὐ γὰρ ἡ ὕδωρ οὐδ' ἡ ἀήρ, διαφανές, ἀλλ' ὅτι
ἐστί τις φύσις ὑπάρχουσα ἡ αὐτὴ ἐν τούτοις ἀμφοτέροις καὶ
ἐν τῷ αἰδίῳ τῷ ἄνω σώματι. Φῶς δὲ ἐστὶν ἡ τούτου ἐνέργεια,
10 τοῦ διαφανοῦς ἢ διαφανές. Δυνάμει δὲ ἐν ᾧ τοῦτ' ἔστι καὶ τὸ
σκότος. Τὸ δὲ φῶς οἶον χρώμά ἐστι τοῦ διαφανοῦς, ὅταν ἡ
ἐντελεχεῖα διαφανές ὑπὸ πυρὸς ἢ τοιούτου οἶον τὸ ἄνω
σῶμα· καὶ γὰρ τούτῳ τι ὑπάρχει ἐν καὶ ταυτόν. Τί μὲν οὖν
τὸ διαφανές καὶ τί τὸ φῶς, εἴρηται, ὅτι οὔτε πῦρ οὔθ' ὅλως
15 σῶμα οὐδ' ἀπορροή σώματος οὐδενός (εἴη γὰρ ἂν σῶμά τι
καὶ οὕτως), ἀλλὰ πυρὸς ἢ τοιούτου τινὸς παρουσία ἐν τῷ δια-
φανεῖ· οὐδὲ γὰρ δύο σώματα ἅμα δυνατόν ἐν τῷ αὐτῷ εἶναι.

Δοκεῖ τε τὸ φῶς ἐναντίον εἶναι τῷ σκότῳ· ἔστι δὲ τὸ σκότος
στέρησις τῆς τοιαύτης ἕξεως ἐκ διαφανοῦς, ὥστε δηλὸν ὅτι
20 καὶ ἡ τούτου παρουσία τὸ φῶς ἐστίν. Καὶ οὐκ ὀρθῶς Ἐμπε-
δοκλῆς, οὐδ' εἴ τις ἄλλος οὕτως εἴρηκεν, ὡς φερομένου τοῦ
φωτὸς καὶ τεινομένου ποτὲ μεταξὺ τῆς γῆς καὶ τοῦ περι-
έχοντος, ἡμᾶς δὲ λανθάνοντος· τοῦτο γὰρ ἐστὶ καὶ παρὰ
τὴν τοῦ λόγου ἐνάργειαν καὶ παρὰ τὰ φαινόμενα· ἐν μι-

3 ὁράται : ὁρατόν UXF^b καθοράται V || 4 ληπτέον X || 5 εἰπεῖν
ἀπλῶς UXF^b || 6 pr. καὶ om. XF^b || 7 post. στερεῶν add. οἶον
ὕδατος κρύσταλλος Cet in marg. H^a || οὐδ' om. UXF^b || alt. ἢ om.
XF^b || 8 τις om. E·CVγMP || ἐνυπάρχουσα UVXP || 10 διαφανές :
διαφανοῦς y || ἐν οἷς UX || 12 ὑπὸ τοῦ XF^bP || 13 τούτοις F^b || ὑπάρχει
τι XF^bMP || ταυτό P || 14 pr. τὸ om. UXF^b || 16 τινὸς om. F^b || 17
οὐδὲ : οὔτε UX || δυνατόν ἅμα XF^b εἶναι δυνατόν V || 18 σκότῳ : σκότει
VXP || alt. τὸ om. VF^b || 19 ἐν διαφανεῖ P || 20 καὶ
τὸ φῶς ἢ τούτου παρουσία ἐστί UXF^b ἐστὶ φῶς ἢ τούτου παρουσία
M || 21 οὐδ' : ἢ F^b || εἰ om. V || 22 τεινομένου : γιγνομένου
UXyP γινομένου H^aF^b || μεταξὺ ποτε F^b || 23 περὶ y || 24 τοῦ
λόγου : ἐν τῷ λόγῳ UVXF^bM || ἐνάργειαν H^ayP : ἐνέργειαν E^aC
ἀλήθειαν UVXF^bM || περὶ y.

şeyin rengi ışıktadır görülür. Demek ki önce ışığın ne olduğunu söylemek gerek.

[418b4] Şimdi, saydam diye bir şey var. Saydamdan kasıt, görülür olan; ancak kendi başına değil de, basitçe söylemek gerekirse, başka bir şeyin renginden dolayı görülür olan. Hava, su ve birçok katı⁷⁶ böyle. Saydam olmalarının nedeni, hava ve su olmaları değil, yukarıdaki ezeli cisimde bulunanla eş bir doğaya sahip olmaları.⁷⁷ İşte ışık da *saydam* olarak saydamın işlerliği.⁷⁸ Bunun olduğu yerde gücül halde karanlık da vardır. Ne zaman ki ateşin ya da ona benzer bir şeyin (mesela ateşle bir ve aynı şeyi içeren yukarıdaki cismin) etkisi altında saydam yetkin hale gelir, işte o zaman ışık saydamın adeta rengi olur. Öyleyse saydamın ve ışığın ne olduğu söylendi: Işık ne ateştir, ne genelde bir cisimdir, ne de bir cismin sızıntısıdır (ki olsaydı cisim de olurdu ve o tarz olurdu); ışık, ateşin ya da benzer bir şeyin saydamda bulunmasıdır; ne de olsa iki cismin aynı şeyde bulunması mümkün değil.

[418b18] Işığın karanlığa karşıt olduğu görüşü yaygındır. Oysa karanlık, saydamda⁷⁹ böyle bir durumun [*heksis*] yoksunluğudur, dolayısıyla bu durumun bulunuşunun ışık olduğu açık. Bu konuda Empedokles doğru konuşmuyor, ışığın yer-yüzüyle çevre arasında biz farkına varmadan taşınıp gerildiğini söyleyen bir başkası da. Aklın açıklığıyla [*tên tou logou enargeian*] da görünenlerle [*phainomena*] de ters düşer bu: Kısa

⁷⁶ Bundan kasıt cam ve kristaller olsa gerek.

⁷⁷ Saydamlığın cisimlere dağılımı konusunda *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 3, 439a18 ve devamı; dairesel hareket etme gücüne sahip ezeli göksel cisim olarak beşinci öge *aithêr* için *Gökyüzü Üzerine*, I, 3, 270b20; *Meteoroloji*, I, 3, 339b25 ve devamı. Ayrıca artık Aristoteles'e ait olmadığı düşünülen *Peri Kosmou* [*Alem Üzerine*], 2, 392a5 ve devamı.

⁷⁸ Yani ışık *hava ya da su* olarak saydamın işlerliği değildir, *saydam* olarak saydamın işlerliğidir.

⁷⁹ Jannone'yi değil, P elyazmasını izliyoruz. Jannone'nin okuması "saydamdan".

25 κρῶ μὲν γὰρ διαστήματι λάθοι ἄν, ἀπ' ἀνατολῆς δ' ἐπὶ
δυσμᾶς τὸ λανθάνειν μέγα λίαν τὸ αἴτημα.

Ἔστι δὲ χρώ-
ματος μὲν δεκτικὸν τὸ ἄχρουν, ψόφου δὲ τὸ ἄψοφον.
Ἄχρουν δ' ἐστὶ τὸ διαφανὲς καὶ τὸ ἀόρατον ἢ τὸ μόλις
ὀρώμενον, οἷον δοκεῖ τὸ σκοτεινόν. Τοιοῦτον δὲ τὸ διαφανὲς
30 μὲν, ἀλλ' οὐχ ὅταν ᾖ ἐντελεχεία διαφανές, ἀλλ' ὅταν δυ-
νάμει· ἡ γὰρ αὕτη φύσις ὅτε μὲν σκότος ὅτε δὲ φῶς
[419a] ἐστίν.

Οὐ πάντα δὲ ὀρατὰ ἐν φωτὶ ἐστίν, ἀλλὰ μόνον ἐκάστου
τὸ οἰκεῖον χρῶμα· ἓνια γὰρ ἐν μὲν τῷ φωτὶ οὐχ ὀράται,
ἐν δὲ τῷ ὑκότηῳ ποιεῖ αἰσθησιν, οἷον τὰ πυρῶδη φαινόμενα
καὶ λάμποντα (ἀνώνυμα δ' ἐστὶ ταῦτα ἐνὶ ὀνόματι), οἷον
5 μύκης, κέρας, κεφαλαὶ ἰχθύων καὶ λεπίδες καὶ ὀφθαλ-
μοί· ἀλλ' οὐδενὸς ὀράται τούτων οἰκεῖον χρῶμα. Δι' ἣν
μὲν οὖν αἰτίαν ταῦτα ὀράται, ἄλλος λόγος.

Νῦν δ' ἐπὶ το-
σοῦτον φανερόν ἐστιν, ὅτι τὸ μὲν ἐν φωτὶ ὀρώμενον χρῶμα.
Διὸ οὐχ ὀράται ἄνευ φωτός· τοῦτο γὰρ ἦν αὐτῷ τὸ
10 χρῶμα εἶναι, τὸ κινητικῶς εἶναι τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφα-
νοῦς· ἡ δ' ἐντελέχεια τοῦ διαφανοῦς φῶς ἐστίν· σημεῖον δὲ τού-
του φανερόν· ἐὰν γάρ τις θῇ τὸ ἔχον χρῶμα ἐπ' αὐτὴν
τὴν ὄψιν, οὐκ ὀψεται· ἀλλὰ τὸ μὲν χρῶμα κινεῖ τὸ δια-
φανές, οἷον τὸν ἀέρα, ὑπὸ τούτου δὴ συνεχοῦς ὄντος κινεῖται
15 τὸ αἰσθητήριον. Οὐ γὰρ καλῶς τοῦτο λέγει Δημόκριτος οἰό-

25 μὲν om. H^aF^b || διαστήματι X || 26 αἰτίαμα F^b || 27 δὲ
om. P || 28 ἄχρουν V || ἐστὶ om. P || alt. τὸ om. P || μόλις XF^b
|| 29 σκοτεινόν : ἐσκοτισμένον H^ay || δὲ : ἐστὶ F^b || ἀφανές V.

[419 a] 1 pr. ἐστίν om. CF^b || ὀράται τὰ ἐν φωτὶ X || ἐκάστῳ V || 3
σκότῳ : σκότει U^aXP || πυρῶδη E^a || 4 εἰς C || 5 pr. et alt. καὶ
om. XF^b || λεπίδες E^aC || 6 τούτων om. F^b τὸ οἰκεῖον χρῶμα τού-
των P || οἰκεῖον H^a : τὸ οἰκεῖον rell. || 7 ὀρατὰ E^aC || 8 ὀρώμενον :
φαινόμενον F^b || 9 διὸ : διὸ καὶ UX || τὸ CH^aVP || τῷ E^ay om.
UX || 10 διαφανῶς P || 11 - 17 ἡ δ' ἐντελέχεια—εἴη om. Vin marg.
suppl. V^a || 12 εἰ γὰρ P || θῇ : θείη XF^b || 14 δὴ : δὲ UVXP || 15 τὸ
αἰσθητόν F^b.

mesafede gözümüzden kaçsa bile doğudan batıya kadar gözümüzden kaçması zorlama bir fikir.

[418b27] Rengi kabul eden renksizdir, sesi kabul eden sessiz. Saydam renksizdir, tamamen ya da neredeyse görünmez olan da renksizdir (karanlık için de bu görüş yaygındır). Karanlık da saydam gibisinden bir şey olabilir, ama yetkinlik halindeki saydam değil, gücül haldeki. Nitekim bu doğa kâh karanlık, kâh ışıktır.

[419a1] Görülür olan her şey ışıktaki görülür diye bir şey yok; yalnızca her şeyin kendi öz [*oikeion*] rengi ışıktaki görülür. Nitekim bazı şeyler ışıktaki görünmezken karanlıkta bir duyum yaratır, örneğin ateşli ve parıltılı görünenler [*phainomena*] (bunların hepsini kapsayan tek bir sözcük yok), örneğin mantar, boynuz, balıkların kafaları, pulları ve gözleri. Fakat karanlıkta gördüğümüz şey, bunların öz rengi değildir. Karanlıkta görülmelerinin nedeni ise başka bir tartışma.

[419a8] Şimdilik şu kadarı açık: Işıktaki görülen şey renktir. Bu yüzden, ışık olmaksızın renk görülmez. Renk olmaklık da buydu zaten: İşler haldeki saydamı hareket ettirici olmak. Saydamın yetkinliği ise ışıktır. Bunun açık bir göstergesi ise birisi renkli bir şeyi gözün dibine koyunca o şeyin görülmemesidir. Renk, saydamı (örneğin havayı) hareket ettirir, saydam da kendisiyle süreklilik içinde olan duyu organını. Nitekim eğer aradaki ortam

μενος, εἰ γένοιτο κενὸν τὸ μεταξύ, ὁρᾶσθαι ἂν ἀκριβῶς καὶ εἰ μύρμηξ ἐν τῷ οὐρανῷ εἴη· τοῦτο γὰρ ἀδύνατόν ἐστιν. Πάσ-
 σχοντος γάρ τι τοῦ αἰσθητηρίου γίνεται τὸ ὁρᾶν· ὑπ' αὐτοῦ
 μὲν οὖν τοῦ ὁρωμένου χρώματος ἀδύνατον· λείπεται δὴ ὑπὸ
 20 τοῦ μεταξύ, ὥστ' ἀναγκαῖόν τι εἶναι μεταξύ· κενοῦ δὲ γενο-
 μένου οὐχ ὅτι ἀκριβῶς, ἀλλ' ὅλως οὐθὲν ὀφθῆσεται.

Δι' ἣν
 μὲν οὖν αἰτίαν τὸ χρῶμα ἀναγκαῖον ἐν φωτὶ ὁρᾶσθαι, εἴρη-
 ται. Πῦρ δὲ ἐν ἀμφοῖν ὁράται, καὶ ἐν σκότῳ καὶ ἐν φωτὶ,
 καὶ τοῦτο ἐξ ἀνάγκης· τὸ γὰρ διαφανὲς ὑπὸ τούτου γίνεται
 25 διαφανές. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ περὶ ψόφου καὶ ὁσμῆς
 ἐστίν· οὐθὲν γὰρ αὐτῶν ἀπτόμενον τοῦ αἰσθητηρίου ποιεῖ τὴν
 αἴσθησιν, ἀλλ' ὑπὸ μὲν ὁσμῆς καὶ ψόφου τὸ μεταξύ κι-
 νεῖται, ὑπὸ δὲ τούτου τῶν αἰσθητηρίων ἐκότερον· ὅταν δ' ἐπ'
 αὐτό τις ἐπιθῇ τὸ αἰσθητήριον τὸ ψοφοῦν ἢ τὸ ὄζον, οὐδεμίαν
 30 αἴσθησιν ποιήσει. Περὶ δὲ ἀφῆς καὶ γεύσεως ἔχει μὲν
 ὁμοίως, οὐ φαίνεται δέ· δι' ἣν δ' αἰτίαν, ὕστερον ἔσται δῆλον.
 Τὸ δὲ μεταξύ ψόφων μὲν ἀήρ, ὁσμῆς δ' ἀνώνυμον· κοινὸν
 γάρ τι πάθος ἐπ' ἀέρος καὶ ὕδατός ἐστιν, ὥσπερ τὸ δια-
 φανὲς χρώματι, οὕτω τῷ ἔχοντι ὁσμὴν δ' ἐν ἀμφοτέροις
 35 ὑπάρχει τούτοις· φαίνεται γὰρ καὶ τὰ ἐνυδρα τῶν ζώων
 [419b] ἔχειν αἴσθησιν ὁσμῆς. Ἀλλ' ὁ μὲν ἄνθρωπος καὶ τῶν
 πεζῶν ὅσα ἀναπνεῖ, ἀδυνατεῖ ὁσμᾶσθαι μὴ ἀναπνέοντα. Ἡ
 δ' αἰτία καὶ περὶ τούτων ὕστερον λεχθήσεται.

16 ἀκριβῶς om. X || 17 ἐστὶν ἀδύνατον UXM || 18 τι om. H·U || αἰσθητηρίου H·Vy : αἰσθητικοῦ E·CUXP || 19 ὡς om. U || δὲ UXF·M || 20 ὥστ' — μεταξύ om. UXF· || 21 οὐθὲν : οὐδὲ P μὴθὲν y || 22 ὁρᾶσθαι ἐν φωτὶ y || 23 τὸ πῦρ P || σκότῳ : σκότει H·UVXy F·P || 26 αὐτῶν om. P || 28-29 δὲ τις ἐπ' αὐτῷ V || 29 τις ἐπιθῇ om. E· || pr. τὸ om. E· || 31 δ' om. X || ἐστὶ X || 33 γάρ τι UV : γὰρ δὲ E·CP τι γὰρ H·XM || 34 χρώματος P || δ' ἐν : ὅν ἐν P ὅν XM || 35 καὶ om. V.

[419 b] 2 ὁδμᾶσθαι E·CP.

boş olsaydı gökteki bir karıncanın bile net görülebileceğini söyleyen Demokritos güzel konuşmamış gibi görünüyor. Bu imkansız çünkü. Ne de olsa duyu organı bir şeyin etkisine maruz kaldığı zaman görme gerçekleşir. Bu da görülen rengin etkisi altında gerçekleşiyor olamaz. Aradaki ortam kalıyor geriye. O halde bir ortamın arada bulunması şart. <Demokritos'un görüşündeki gibi> arası boş olsaydı, net görmeyi bırakın, hiçbir şey görülmezdi.

[419a22] Öyleyse rengin neden ışıpta görülmesinin şart olduğu söylenmiş oldu. Ateş ise her ikisinde de görülür, yani hem karanlıkta hem aydınlıkta; bu da zorunlu. Çünkü saydam, ateşin etkisi altında saydam hale gelir. Aynı açıklama sesle koku için de geçerli, nitekim bunlar da duyu organına dokunuyorsa duyuma yol açmaz; kokuyla ses ortamı harekete geçirir, ortam da duyu organını; ama ses ya da koku çıkaran şey, duyu organının tam üstüne yerleştirilince, hiçbir duyum gerçekleşmeyecektir. Dokunma ve tat duyusu için de benzer bir durum vardır, öyle gözükme bile. Bunun nedeni sonra açıklığa kavuşacak. Seslerin ortamı havayken kokunun ortamının bir adı yok, çünkü bu havayla suya ortak bir haldir [*pathos*]; renkler için saydam neyse, kokular için hava ve su odur, nitekim su hayvanları bile bir koku duyusuna sahipmiş gibi görünüyor. Ancak insan ve soluk alan kara hayvanları, soluk almadıkça, koku alamaz. Bunların nedeni de sonra söylenecek.

VIII Nūn δὲ πρῶτον περὶ ψόφου καὶ ἀκοῆς διορίσωμεν. Ἔσ-
 5 τι δὲ διττὸς ὁ ψόφος· ὁ μὲν γὰρ ἐνεργεία τις, ὁ δὲ δυνάμει·
 τὰ μὲν γὰρ οὐ φαμεν ἔχειν ψόφον, οἷον σπόγγον, ἔρια, τὰ
 δ' ἔχειν, οἷον χαλκὸν καὶ ὅσα στερεὰ καὶ λεῖα, ὅτι δύνα-
 ται ψοφῆσαι. Τοῦτο δ' ἐστὶν αὐτοῦ μεταξύ καὶ τῆς ἀκοῆς
 ἐμποιῆσαι ψόφον ἐνεργεία.

Γίνεται δ' ὁ κατ' ἐνέργειαν ψό-
 10 φος αἰεί τινος πρὸς τι καὶ ἔν τινι· πληγὴ γάρ ἐστιν ἡ ποι-
 οῦσα. Διὸ καὶ ἀδύνατον ἐνὸς ὄντος γενέσθαι τὸν ψόφον· ἕτερον
 γὰρ τὸ τύπτον καὶ τὸ τυπτόμενον· ὥστε τὸ ψοφοῦν πρὸς τι
 ψοφεῖ· πληγὴ δ' οὐ γίνεται ἄνευ φορᾶς.

Ὡςπερ δ' εἵπομεν,
 οὐ τῶν τυχόντων πληγὴ ὁ ψόφος· οὐθένα γὰρ ποιεῖ ψόφον
 15 ἔρια ἂν πληγῇ, ἀλλὰ χαλκὸς καὶ ὅσα λεῖα καὶ κοῖλα,
 ὁ μὲν χαλκός, ὅτι λεῖος· τὰ δὲ κοῖλα τῇ ἀνακλάσει πολ-
 λὰς ποιεῖ πληγὰς μετὰ τὴν πρώτην, ἀδυνατοῦντος ἐξελθεῖν
 τοῦ κινηθέντος.

Ἔτι ἀκούεται ἐν ἀέρι καὶ ὕδατι, ἀλλ' ἦττον.
 Οὐκ ἔστι δὲ ψόφου κύριος ὁ ἀήρ· ὑδὲ τὸ ὕδωρ· ἀλλὰ δεῖ στε-
 20 ρεῶν πληγὴν γενέσθαι πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὸν αέρα.
 Τοῦτο δὲ γίνεται, ὅταν ὑπομένη πληγεῖς ὁ ἀήρ καὶ μὴ δια-
 χυθῇ. Διὸ ἐὰν ταχέως καὶ σφοδρῶς πληγῇ, ψοφεῖ· δεῖ
 γὰρ φθάσαι τὴν κίνησιν τοῦ ραπίζοντος τὴν θρύψιν τοῦ αέρος,
 ὥςπερ ἂν εἰ σωρὸν ἢ ὄρμαθὸν ψάμμου τύπτοι τις φερόμε-
 25 νον ταχύ.

Ἡχὼ δὲ γίνεται, ὅταν ἀπὸ τοῦ αέρος ἐνὸς γενομέ-

4 πρῶτον om. V || ἀκοῆς UV: ἀσπρήσεως E·CH·XyP || 5 ἐνεργεία H·P:
 ἐνεργία E·C ἐνέργεια UVXy || δυνάμει: δύναμις XyM || 6 ἔριον P || 8
 ἀκοῆς ἱκανὸν F^o || 11 γίνεσθαι XF^o || τὸν om. VX || 15 ἔρια: ἔριον
 UVXF^oM || ἂν πληγῇ E·CH·y: εἰ πληγῇ P ἢ πατάξεν ἢ πληγὴν
 VXF^oM || 16 μὲν γὰρ V || 18 κινηθέντος: κινουμένου F^o || ἐν: ὡς
 CH^a || καὶ: κἀν Ross || ἦσσαν XF^o || 19 ψόφος V || κυρίως CV ||
 οὐδὲ: οὔτε δὲ E^a || ἀλλὰ διὰ στερεῶν γενέσθαι πληγὴν XF^o || 21
 ὑπομένη E·CH·y || 22 διὸ: διὸ καὶ F^o || 24 ἂν om. UVXF^o || ἄμμου
 XF^o || τύπτει H·XF^oP || 25 τάχει P || ἀπὸ τοῦ om. UVXF^o.

8. [419b4] Şimdi önce ses [*psophos*] ve işitme hakkında ayrımlar yapalım. Ses iki anlama gelir: İşler haldeki ses, bir de gücül haldeki ses. Sünger ve yün gibi bazı şeylerin sesi yoktur deriz; tuncun ya da herhangi bir katı ve pürüzsüz cismin ise sesi vardır deriz, ses çıkarma *gücü* var diye. Bu ise kendisiyle işitme organı arasındaki ortamda *işler halde* bir ses yaratmak.

[419b9] Ama işler haldeki bir ses, hep bir şeyin içinde bir şeyin bir şeyle ilişkisi üzerinden meydana gelir. Çünkü sesi yaratan şey bir darbedir, dolayısıyla tek bir şeyden ses çıkmaz, zira darbe vuranla darbe vurulan başka başka şeyler. Dolayısıyla ses çıkaran şey, bir şeyle ilişkisi üzerinden ses çıkarır. Yer değiştirme olmadan da darbe olmaz.⁸⁰

[419b13] Söylediğimiz gibi, ses rastgele şeylerin darbesi değil: Yüne vurulduğunda ses çıkmazken, tunca ve pürüzsüz ya da oyuk cisme vurmak ses çıkarır. Tunç pürüzsüz olduğu için ses çıkarır; oyuk şeylerse yansıtma özellikleri sayesinde ilk darbenin ardından birçok darbe üretir, çünkü harekete geçirilen <hava> dışarı çıkamaz.

[419b18] Ayrıca havada ve az da olsa suda ses işitilir. Ancak sesin esası [*kyrios*] hava ya da su değil, katı cisimlerin birbirine ve havaya darbe vurmasıdır. Bu da darbe alan hava dışarı sızmayıp yerli yerinde kaldığı zaman olur. Dolayısıyla hızlı ve sert vurulursa ses çıkar; vurulan şeyin hareketi havanın dağılmasının önüne geçmeli, sanki biri hızlı hareket eden bir kum yığınının ya da burgacına vururmuş gibi.

[419b25] Yankı ise havanın bir hazne tarafından çevrelen-

⁸⁰ Ve yer değiştirme de *bir şeyin içinde* gerçekleştiğine göre, işler haldeki bir ses, *bir şeyin içinde bir şeyin bir şeyle ilişkisi* üzerinden meydana gelir hep.

του διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ διορίσαν καὶ κωλύσαν θρυφθῆναι
 πάλιν ὁ ἀήρ ἀπωσθῇ, ὥσπερ σφαῖρα. Ἔοικε δ' ἀεὶ γίνεσθαι
 ἡχώ, ἀλλ' οὐ σαφής, ἐπεὶ συμβαίνει γε ἐπὶ τοῦ ψόφου
 καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ φωτός· καὶ γὰρ τὸ φῶς ἀεὶ ἀνακλᾷ-
 30 ται (οὐδὲ γὰρ ἂν ἐγίνετο πάντῃ φῶς, ἀλλὰ σκότος ἔξω τοῦ
 ἡλιωμένου), ἀλλ' οὐχ οὕτως ἀνακλᾶται ὥσπερ ἀφ' ὕδατος
 ἢ χαλκοῦ ἢ καὶ τινος ἄλλου τῶν λείων, ὥστε σκιὰν ποιεῖν,
 ἢ τὸ φῶς ὀρίζομεν.

Τὸ δὲ κενὸν ὀρθῶς λέγεται κύριον τοῦ
 ἀκούειν. Δοκεῖ γὰρ εἶναι κενὸν ὁ ἀήρ, οὗτος δ' ἐστὶν ὁ ποιῶν
 35 ἀκούειν, ὅταν κινηθῇ συνεχῆς καὶ εἰς. Ἀλλὰ διὰ τὸ ψαθυρὸς
 [420a] εἶναι οὐ γεγωνεῖ, ἂν μὴ λείον ἢ τὸ πληγέν. Τότε δὲ εἰς
 γίνεται ἅμα διὰ τὸ ἐπίπεδον· ἐν γὰρ τὸ τοῦ λείου ἐπίπεδον.

Ψοφητικὸν μὲν οὖν τὸ κινητικὸν ἐνὸς ἀέρος συνεχεῖα μέχρις
 ἀκοῆς. Ἀκοὴ δὲ συμφυῆς ἀέρι· διὰ δὲ τὸ ἐν ἀέρι εἶναι, κι-
 5 νουμένου τοῦ ἔξω ὁ εἶσω κινεῖται. Διόπερ οὐ παντὶ μέρει τὸ
 ζῶον ἀκούει, οὐδὲ πάντῃ διέρχεται ὁ ἀήρ· οὐ γὰρ πάντῃ ἔχει
 ἀέρα τὸ κινησόμενον μέρος καὶ ἔμψυχον. Αὐτὸς μὲν δὲ ἄψοφον
 ὁ ἀήρ διὰ τὸ εὐθρυπτον· ὅταν δὲ κωλυθῇ θρύπτεσθαι, ἢ τούτου
 κινήσεις ψόφος. Ὁ δ' ἐν τοῖς ὤσιν ἐγκατασκοδόμηται πρὸς τὸ
 10 ἀκίνητος εἶναι, ὅπως ἀκριβῶς αἰσθάνηται πάσας τὰς δια-
 φορὰς τῆς κινήσεως. Διὰ ταῦτα δὲ καὶ ἐν ὕδατι ἀκούου-
 μεν, ὅτι οὐκ εἰσέρχεται πρὸς αὐτὸν τὸν συμφυῆ ἀέρα· ἀλλ'

26 τὸ ἀγγεῖον secl. Förster || 28 γε om. F^b || 30 οὐδὲ : οὐ UXF^b ||
 ἂν om. H^aP || πάντα P || 31 ἡλιωμένου H^aUXyP : ἡλιουμένου E^aCV ||
 32 καὶ om. V || 34 ἐστὶν ὅτε ποιῶν F^b || 35 συνεχῶς F^b || ψαθυρὸν X.

[420 a] 1 οὐ : οὔτε F^b || 2 ἅμα γὰρ UXF^b || ἐν — ἐπίπεδον om.
 P || 3 τὸ om. F^b || συνεχοῦς μέχρι P || 4 ἀκοῇ... pr. ἀέρι : ἀκοῇ...
 ἀήρ Py ἀκοῇ... <ἐστίν> ἀήρ Ross || alt. δὲ om. y || 5 ὁ : τὸ UVXP ||
 ἔσω U || κινεῖ VMP || διὸ V || παντὶ μέρει H^ay : πάντα P πάντῃ rell. ||
 6 post ἀκούει add. ἀλλ' ὡσὶν H^ay || pr. πάντῃ : πανταχοῦ τοῦ σώματος
 (in rasura) H^ay πάντα P || ὁ ἀήρ om. H^ay || 6-7 ἀέρα ἔχει τὸ
 κινούμενον F^b || 7 ἔμψυχον ὥσπερ ἢ κόρη τὸ [τὸ om. P] ὑγρὸν
 H^ayP || αὐτὸς H^a : αὐτὸ rell. || 8 ἢ : ἢ τοῦ U || 9 τὸ : τῷ XF^b.

diği ve dağılması engellendiği için yekpare halde kalıp top gibi geri sektiği zaman ortaya çıkar. Görünen o ki yankı her zaman oluşur ama belli belirsiz oluşur, ki buradan sesin de tıpkı ışık gibi olduğu sonucu çıkar, çünkü ışık da her zaman yansır (yoksa her tarafta ışık olmazdı, güneş görmeyen her yer karanlık olurdu), ancak ışık <her zaman> suda, tunçta ya da başka bir pürüzsüz cisimdeki kadar yansımaz, yansımadağı zaman da gölgeye neden olur—ışığa da böylece bir sınır çekmiş oluruz.

[419b33] İşitmenin esasının boşluk olduğunu söylemekte haklılık payı var. Çünkü yaygın görüşe bakılırsa hava boşluktur ve hava da kesintisiz ve yekpare bir şekilde hareket ettirilince işitmeyi yaratır.⁸¹ Ancak kolayca dağılan yapısı sebebiyle ses ortaya çıkmaz—darbe vurulan cismin pürüzsüz olduğu durumlar hariç: Pürüzsüz yüzey sayesinde hava aynı anda yekpare hale gelir, çünkü pürüzsüz yüzey yekparedir.

[420a2] Öyleyse ses çıkarabilen, havayı işitme organına kadar yekpare bir şekilde kesintisizce hareket ettirendir. Aslında işitme organı havayı doğal olarak içerir [*symphyês*]. Organın kendisi de havanın içinde olduğu için, dıştaki hava hareket edince içtekini harekete geçirir. Dolayısıyla hayvan herhangi bir kısmıyla işitmez, hava da her taraftan içeri girmez; nitekim hareket ettirilecek ruhlu⁸² kısmın her tarafında hava bulunmaz. Gerçekten de hava kolayca dağılabildiği için kendi başına sessiz bir şeydir; dağılması engellenince havanın hareketi sestir. Öte yandan kulakların içindeki hava, hareketsiz kalsın ve böylece hareketteki bütün ayrımları net bir şekilde duyumsasın diye kulakların içine hapsedilmiş haldedir. Suda bile işitmemiz aynı nedenlerden: Su kulaktaki doğal havaya kadar sızamaz çünkü sarmallar

⁸¹ Burada Aristoteles'in boşluğun varlığını kabul etmediğini, boşlukla havayı birbirine karıştıranlar için konuştuğunu belirtmekte fayda var. Boşluk konusundaki temellendirme için *Fizik*'e bakılabilir (IV, 7, 213b32-214a17).

⁸² Burada elyazmalarındaki *empsykhon* ("ruhlu") sözcüğünün yerine Torstrik *empsychon* ("sesli") okumasını öneriyor. Jannone'nin eleştirel notlarında bu okumayı neden kaydetmediğini anlamak mümkün değil. Torstrik'in okumasını Ross kabul ediyor. Torstrik'in okuması, sonraki cümleden gücünü alıyor. Metindeki bu belirsizlik de Jannone'nin sessizliği de aşağıda 420b31'de sürüyor.

οὐδ' εἰς τὸ οὖς διὰ τὰς ἑλικας. Ὅταν δὲ τοῦτο συμβῇ, οὐκ ἀκούει· οὔτε ἂν ἡ μῆνιγξ κάμη, ὥσπερ τὸ ἐπὶ τῇ κόρῃ δέμα [δταν κάμη]. Ἀλλὰ καὶ σημεῖον τοῦ ἀκούειν ἢ μὴ τὸ ἡχεῖν αἰετὸ οὖς ὥσπερ τὸ κέρας· αἰετὸ γὰρ οἰκείαν τινὰ κίνησιν ὁ ἀῆρ κινεῖται ὁ ἐν τοῖς ὠσίν· ἀλλ' ὁ ψόφος ἀλλότριος καὶ οὐκ ἴδιος. Καὶ διὰ τοῦτο φασιν ἀκούειν τῷ κενῷ καὶ ἡχοῦντι, ὅτι ἀκούομεν τῷ ἔχοντι ὠρισμένον τὸν ἀέρα.

Πότερον

20 δὲ ψοφεῖ τὸ τυπτόμενον ἢ τὸ τύπτον; Ἡ καὶ ἄμφω, τρόπον δ' ἕτερον· ἔστι γὰρ ὁ ψόφος κίνησις τοῦ δυναμένου κινεῖσθαι τὸν τρόπον τοῦτον ὅνπερ τὰ ἀφαλλόμενα ἀπὸ τῶν λείων, δταν τις κρούσῃ. Οὐ δὴ πᾶν, ὥσπερ εἴρηται, ψοφεῖ τὸ τυπτόμενον καὶ τύπτον, οἷον ἐὰν πατάξῃ βελόνη βελόνην·
25 ἀλλὰ δεῖ τὸ τυπτόμενον ὁμαλὸν εἶναι, ὥστε τὸν ἀέρα ἀθροῦν ἀφάλλεσθαι καὶ σειέσθαι.

Αἱ δὲ διαφοραὶ τῶν ψόφων ἐν τῷ κατ' ἐνέργειαν ψόφῳ δηλοῦνται· ὥσπερ γὰρ ἄνευ φωτὸς οὐχ ὁράται τὰ χρώματα, οὕτως οὐδ' ἄνευ ψόφου τὸ ὁξύ καὶ τὸ βαρὺ. Ταῦτα δὲ λέγεται κατὰ μεταφοράν ἀπὸ
30 τῶν ἀπτῶν· τὸ μὲν γὰρ ὁξύ κινεῖ τὴν αἴσθησιν ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἐπὶ πολὺ, τὸ δὲ βαρὺ ἐν πολλῷ ἐπ' ὀλίγον. Οὐ δὴ ταχὺ τὸ ὁξύ, τὸ δὲ βαρὺ βραδύ, ἀλλὰ γίνεται τοῦ μὲν διὰ τὸ τάχος ἢ κίνησις τοιαύτη, τοῦ δὲ διὰ βραδυτήτα. Καὶ

14 οὐτε : οὐδ' UVXP || 15 δταν κάμη om. E·CH^a || ἀλλ' οὐ
copi. Ross || 16 pr. αἰετὸ om. UVXM || τὸ οὖς om. P || γὰρ
ὁ ἀῆρ F^b || 17 ὁ ἀῆρ κινεῖται : κινεῖται ὁ ἀῆρ UVM ὁ ἀῆρ κινεῖ
P || alt. ὁ om. CH·UXF^b || 19 δτε P || τὸν om. UVXF^bM ||
22 ἀφαλλόμενα : ἀλλόμενα UVXF^b || ἀπὸ om. P || 23 τι C ||
ὡς εἴρηται C || 24 τὸ τυπτόμενον H·F^bP : τυπτόμενον tell. || καὶ
τύπτον : καὶ τὸ τύπτον F^bP om. UVX || 25 εἶναι τὸ τύπτον καὶ
τυπτόμενον ὁμαλὸν P || ἀθρόον UVX || 26 ψόφων : ψοφούντων
E·UVX || 27 ἐν om. V || ἐνεργεία F^b || 28 αἱ χροαὶ οὐχ ὁρῶνται
P || 30 τὴν αἴσθησιν post πολὺ (31) transp. P || 31 ἐπ' om.
H·UyMP || 31-32 οὐ — βραδύ om. H·y || 31 οὐ δὴ : οὕτω δὴ C
ὥστε οὐχί P ὥστε οὐδὲ V || 33 τοῦ τάχους H^a.

suyun kulağa girmesini engeller. Sızdı mı, kulak işitmez olur. Kulak zarı hasar görünce de kulak işitmez, gözbebeğinin zarı hasar görünce olduğu gibi. Fakat kulağın işitip işitmediğinin göstergesi sürekli boru gibi uğuldama-sıdır, çünkü kulaktaki hava hep kendine göre bir çeşit hareket içerisinde, ses ise dış kaynaklıdır ve kulağa özgü değildir. Boş ve uğuldayan bir şeyin işitmeyi sağladığını söylerler ya, işte bundan: Havanın kapalı tutulduğu bir kısım sayesinde işitiyoruz çünkü.

[420a20] Darbeyi vuran mı ses çıkarıyor, darbe vurulan mı? Yoksa farklı tarzlarda her ikisi de mi? Nitekim ses, biri pürüzsüz bir yüzeye vurduğunda geri seken şeyler gibi hareket etme gücü taşıyanın hareketidir. Dediğimiz gibi, her nesnenin her nesneye darbesi ses vermez, örneğin bir iğne bir iğneye çarpınca. Vurulan, düzgün olmalı ki hava toplu halde sekip titreşsin.

[420a26] Seslerin arasındaki farklar, işler haldeki seste açığa çıkar: Işık olmadan renklerin görülmemesi gibi, ses olmadan da ince ve kalın işitilmez. Ancak dokunulur şeylere benzeterek seslere de “ince” ve “kalın” denir; çünkü ince olan, duyu organını kısa bir süre içinde pek çok kez hareket ettirir, kalın olan ise uzun bir zamanda az. Bu ince olanın hızlı, kalın olanın yavaş olduğu anlamına gelmez; hareketin o niteliği ilk durumda hız-dan, ikincisinde yavaşlıktan kaynaklanıyor. Dokunma

[420b] ἔοικεν ἀνάλογον ἔχειν τῷ περὶ τὴν ἀφήν ὀξεῖ καὶ ἀμβλεῖ· τὸ μὲν γὰρ ὀξύ οἶον κεντεῖ, τὸ δ' ἀμβλύ οἶον ὠθεῖ διὰ τὸ κινεῖν τὸ μὲν ἐν ὀλίγῳ τὸ δὲ ἐν πολλῷ, ὥστε συμβαίνειν τὸ μὲν ταχὺ τὸ δὲ βραδὺ εἶναι.

Περὶ μὲν οὖν ψόφου
 5 ταύτῃ διωρίσθω. Ἡ δὲ φωνὴ ψόφος τίς ἐστὶν ἐμψύχου· τῶν γὰρ ἀψύχων οὐθὲν φωνεῖ, ἀλλὰ καθ' ὁμοιότητα λέγεται φωνεῖν, οἶον αὐλὸς καὶ λύρα καὶ ὅσα ἄλλα τῶν ἀψύχων ἀπότασιν ἔχει καὶ μέλος καὶ διάλεκτον. Ἔοικε γὰρ ὅτι καὶ ἡ φωνὴ ταύτ' ἔχει. Πολλὰ δὲ τῶν ζώων οὐκ ἔχουσι
 10 φωνήν, οἶον τὰ τε ἄναιμα καὶ τῶν ἐναίμων οἱ ἰχθύες. Καὶ τοῦτ' εὐλόγως, εἴπερ ἀέρος κίνησις ἐστὶν ὁ ψόφος. Ἄλλ' οἱ λεγόμενοι φωνεῖν, οἶον ἐν τῷ Ἀχελῷ, ψοφοῦσι τοῖς βραγχείοις ἢ τινι ἐτέρῳ τοιούτῳ.

Φωνὴ δ' ἐστὶ ζώου ψόφος, καὶ οὐ τῷ τυχόντι μορίῳ. Ἄλλ' ἐπεὶ πᾶν ψοφεῖ τύπτοντός
 15 τινος καὶ τι καὶ ἐν τινι, τοῦτο δ' ἐστὶν ἀήρ, εὐλόγως ἂν φωνοῖ ταῦτα μόνον ὅσα δέχεται τὸν ἀέρα. Ἡδὴ γὰρ τῷ ἀναπνεομένῳ καταχρῆται ἡ φύσις ἐπὶ δύο ἔργα, καθάπερ τῇ γλώττῃ ἐπὶ τὴν γεῦσιν καὶ τὴν διάλεκτον, ὧν ἡ μὲν γεῦσις ἀναγκαῖον (διὸ καὶ πλείοσιν ὑπάρχει), ἡ δ' ἐρμη-
 20 νεῖα ἔνεκεν τοῦ εὐ, οὕτω καὶ τῷ πνεύματι πρὸς τε τὴν θερμότητα τὴν ἐντὸς ὡς ἀναγκαῖον (τὸ δ' αἴτιον ἐν ἐτέροις εἰρήσεται) καὶ πρὸς τὴν φωνήν, ὅπως ὑπάρχη τὸ εὐ. Ὅργανον δὲ τῇ ἀναπνοῇ ὁ φάρυγξ· οὐ δ' ἔνεκα τὸ μόριόν

[420 b] 1 ἔχειν ἀνάλογον XF^bP || 2 ἀμβλύ οἶον : βαρὺ ὡσερ P || 3 συμβαίνειν : συμβαίνει UVXP || 4 ταχεῖ εἶναι τὸ δὲ βραδὺ P || βραδὺ τὸ δὲ ταχὺ F^b || 5 ἐστὶν om. H^a || 5-6 τῶν — φωνεῖ : οὐδὲν γὰρ φωνεῖ ἀψύχον P || 7 αὐλοὶ P || 8 γὰρ : δὲ UV || 10 οἱ ἰχθύες H^aVF^b : ἰχθύες tell. || 11 κίνησις τις E^aCy || ἐστὶν om. P || 12 οἶον : οἱ P οἶον οἱ Ross. || Ἀχελῷφ : Ἀχελῷφ ἰχθύες V || 15 alt. καὶ om. CH^a || 16 μόνον F^b || τῷ γὰρ ἡδὴ Ross || 17 καταχρῆται H^ay || 18 ἐπὶ τε E^aCP || 19 καὶ om. E^aP || 20 ἔνεκα E^aF^bP || 21 ἀναγκαιὸν ὡν conl. Ross || τὸ δ' αἴτιον ἐν ἐτέροις εἰρήσεται post φωνῇ (22) transp. H^ay || 21-22 εἰρηται CUVXF^b || ὑπάρχει CH^aXF^b ὑπάρχοι V || 23 ἔνεκεν UVXF^b.

duyusunda ince uçlu ve kalın uçlunun durumuyla bir benzerlik var gibi görünüyor burada: İnce uçlu olan batar gibidir, kalın uçlu olansa bastırır gibi. Çünkü ilki kısa sürede, ikincisi uzun sürede harekete yol açar, işte bundan dolayı ilki hızla, ikincisi yavaşlıkla ilişkilendirilir.

[420b4] Öyleyse ses konusunu böyle ayırt etmiş olalım. Ötme, ruh taşıyan bir şeyin sesidir. Zira ruh taşımayan hiçbir şey ötmez, benzerlikten yola çıkarak bazı şeylerin öttüğü söylenebilir—örneğin kavrallar, lirler ya da bir aralığı [*apotasin*], şarkısı [*melos*] ve söyleyişi [*di-alektos*] olan başka ruhsuz şeyler. Çünkü ötmeye de bu <üçü> var gibi görünüyor. Yine de birçok hayvanda ötme yoktur, örneğin kansızlarda, kanlı olanlardan da balıklarda. Bu da mantıklı, ses havanın hareketiye tabii. Akhelôios Irmağı'ndakiler gibi öttüğü söylenen balıklar ise yüzgeçleriyle ya da benzer başka bir kısımlarıyla ses çıkarır.⁸³

[420b13] Ötme hayvan sesidir ama hayvanın rastgele bir kısmından çıkmaz. Her ses, bir şeyin bir şeye *bir şeyin içinde* (havada) çarpmasından çıktığına göre, ancak havayı içeri alanların ötmesi mantıklı. Doğa içe çekilen havayı iki iş için kullanır: Dili hem tat hem de söyleyiş için kullandığı gibi (tat alma zorunlu bir duyu, bu yüzden pek çok hayvanda var; iletişim [*hermêneia*]⁸⁴ ise iyi <yaşamak> için var), soluğu da hem iç sıcaklık için gerekli bir şey olarak kullanır (bunun nedeni başka yerlerde söylenecek), hem de hayvan ötsün ve bu sayede iyi <yaşasın> diye kullanır.⁸⁵ Soluk almanın organı gırtlaktır.⁸⁶ Bu kısım da akciğer için çalışır. Nitekim akciğer sayesinde kara hayvanları öbür

⁸³ *Hayvan Araştırmaları*, IV, 9, 535b14-536a4.

⁸⁴ Aristoteles *hermêneia*'yı külliyyatın genelinde Türkçede karşılanageldiği üzere "yorum" anlamında değil de "iletişim", "anlatım" ya da "anlam" manasına gelecek şekilde kullanıyor. *Ruh Üzerine*'de de sözcüğün "iletişim" manası ağır basar görünüyor. Sözcüğün külliyyattaki dağılımı için Bonitz'e bakılabilir (s. 287).

⁸⁵ *Hayvanların Kısımları*, II, 17, 660a35-b3 ve *Soluma Üzerine*, 10, 476a15-23'e bakınız.

⁸⁶ *Pharynx*. Aristoteles'te *pharynx* bizim "larinks" ya da "gırtlak" dediğimiz şeye, yani soluk borusunun üst kısmına denk düşer. Bu organı yemek borusunun üst kısmı olan *pharynx*'ten ilk ayırt eden Galenos'tur. Aristoteles, *Hayvan Araştırmaları*, IV, 9, 535a27 ve devamına bakılabilir.

ἐστι τοῦτο, πνεύμων· τούτῳ γὰρ τῷ μορίῳ πλεῖον ἔχει τὸ
 25 θερμὸν τὰ πεζὰ τῶν ἄλλων. Δεῖται δὲ τῆς ἀναπνοῆς καὶ
 ὁ περὶ τὴν καρδίαν τόπος πρῶτος. Διὸ ἀναγκαῖον εἶσω ἀνα-
 πνεόμενον εἰσιέναι τὸν ἀέρα. Ὡστε ἡ πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου
 ἀέρος ὑπὸ τῆς ἐν τούτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν κα-
 λουμένην ἀρτηρίαν φωνὴ ἐστίν.

Οὐ γὰρ πᾶς ζῶου ψόφος φωνή,
 30 καθάπερ εἶπομεν (ἐστὶ γὰρ καὶ τῇ γλώττῃ ψοφεῖν καὶ
 ὡς οἱ βήττοντες), ἀλλὰ δεῖ ἔμψυχόν τε εἶναι τὸ τύπτον
 καὶ μετὰ φαντασίας τινός· σημαντικὸς γὰρ δὴ τις ψόφος
 ἐστὶν ἡ φωνή· καὶ οὐ τοῦ ἀναπνεομένου ἀέρος, ὥσπερ ἡ βήξ.
 [421a] Ἀλλὰ τούτῳ τύπτει τὸν ἐν τῇ ἀρτηρίᾳ πρὸς αὐτήν.
 Σημεῖον δὲ τὸ μὴ δύνασθαι φωνεῖν ἀναπνέοντα μὴδ' ἐκπνέον-
 τα, ἀλλὰ κατέχοντα· κινεῖ γὰρ τούτῳ ὁ κατέχων. Φανερόν δὲ
 καὶ διότι οἱ ἰχθύες ἄφωναί· οὐ γὰρ ἔχουσι φάρυγγα. Τοῦτο
 δὲ τὸ μόριον οὐκ ἔχουσιν, ὅτι οὐ δέχονται τὸν ἀέρα οὐδ' ἀνα-
 πνέουσιν. Δι' ἣν μὲν οὖν αἰτίαν, ἕτερός ἐστι λόγος.

ΙΧ Περί δὲ ὁσμῆς καὶ ὁσφραντοῦ ἦττον εὐδιόριστόν ἐστι τῶν
 εἰρημένων· οὐ γὰρ δῆλον ποῖόν τί ἐστὶν ἡ ὁσμή, οὕτως ὡς ὁ
 ψόφος ἢ τὸ φῶς ἢ τὸ χρῶμα. Αἷτιον δ' ὅτι τὴν αἴσθησιν ταύτην
 10 οὐκ ἔχομεν ἀκριβῆ, ἀλλὰ χεῖρω πολλῶν ζώων· φαύλως γὰρ
 ὁ ἄνθρωπος ὁσμάται, καὶ οὐθενὸς ὁσφραίνεται τῶν ὁσφραντῶν

24 πλεῦμων E^a τοῦτό ἐστιν ὁ πνεύμων F^b || πλεῖστον E^a ||
 26-27 εἶσω ἀναπνεόμενον H^a : εἶσω ἀναπνεομένου rel. || 27 πληγὴ
 post. ἀέρος (28) transp. P || ἀναπνεομένου om. {add. supra altera
 manus} H^ay || 28 ψυχῆς : ψυχικῆς δυνάμειως H^ay || 30 εἰρηται P ||
 γὰρ καὶ : γάρ τι καὶ H^a γὰρ UVXF^b || alt. καὶ om. E^a || 31 ὡς : ὡς
 ποιοῦσιν P || δεῖ : δὴ UV || τε : τι UVXF^b om. H^a || δεῖ τὸ τύπτον
 XF^b || 32 δὴ om. UVXF^b || 33 βήξ : βῆξις E^aCH^aXy.

[421 a] 1 τοῦτο X || ἀρτηρία : ἀρτηρία ἀέρα F^b || 3 ἀλλὰ κατέχοντα
 om. E^aCH^ay || τοῦτο E^aV || ὁ om. F^b || δὲ : γὰρ U || 5-6 post
 ἀναπνέουσιν add. ἀλλ' οἱ λέγοντες οὕτως ἀμαρτάνουσιν [διαμαρτά-
 νουσιν X] VX (in marg. altera manu) Uy || 6 μὲν οὖν : δ' VXP
 om. U || ἕτερός om. F^b || ἐστι : ἐστὶ UVXF^b ἐστὶ περὶ
 αὐτῶν EP om. C || 7 δὲ : δὲ τῆς C || 8 ποιεῖ V || ἡ om. UXF^b ||
 9 ἢ τὸ φῶς CH^aXyF^b : καὶ τὸ φῶς EP om. E^aUV || 10 χεῖρων E^a
 χεῖρωνα UV χεῖριστα EP || 11 ὁ ἄνθρωπος H^aF^bP : ἄνθρωπος rel.
 || ὁσφραίνεται : αἰσθάνεται UVXF^b αἰσθάνεσθαι P.

hayvanlardan daha fazla sıcaklık taşır. Soluk alma öncelikle kalbin etrafındaki bölgeye lazım. Dolayısıyla havanın solunarak içeri alınması şart. O halde ötme, içe çekilen havanın bu kısımlardaki ruh tarafından "soluk borusu" denen kısma çarptırılmasıdır.

[420b29] Çünkü hayvanın her sesi ötme değildir, bunu daha önce söylemiştik (zira dille ya da öksürükle de ses çıkarılabilir); ötme için, darbeyi vuranın ruhlu olması⁸⁷ ve bir çeşit hayalle birlikte olması gerekir; çünkü ötme anlamlı sestir, öksürük gibi içe çekilen havanın sesi değildir. Ötmede soluk borusundaki hava içe çekilen hava ile soluk borusuna çarptırılır. Bunun bir göstergesi de hava içe çekilirken ya da dışarı verilirken ötülememesi, oysa tutulurken ötülebilmesi. Çünkü havayı hareket ettirmek için onu tutmak gerekir. Balıkların da niçin ötmedikleri açık. Gırtlakları yok da ondan. Bu kısma sahip değililer çünkü ne havayı içeri alabiliyorlar ne de soluyorlar. Nedeni başka mesele.

9. [421a7] Koku ve kokulu olan, bu söylediklerimize oranla net çizgiler çekilmesi daha zor bir konu.⁸⁸ Çünkü kokunun nasıl bir şey olduğu, ses, ışık ve renk kadar açık değil. Bunun nedeni bizde bu duyunun keskin olmaması, birçok hayvandakinden daha zayıf olması; nitekim insanın koku duyusu

⁸⁷ Yukarıda 420a7' de Torstrik'in *empsychon* ("ruhlu") yerine *empsychon* ("sesli") okumasını tercih ettiğini ve Ross'un onu izlediğini, Jannone'ninse bu öneriyi göz ardı ederek bütün elyazmalarını benimsediğini görmüştük. Burada Ross yine *empsychon* ("sesli") okumasında ısrar ediyor. Oysa Jannone eleştirel notlarında Torstrik'in önerisini yansıtmakta haksız olmakla birlikte, bütün elyazmalarını izlemekte haklı görünüyor, çünkü darbesiyle ses çıkaracak bir cismin bizzat "sesli" olması kafa karıştırıcı.

⁸⁸ *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 5, 442b27-445b2.

ἀνευ τοῦ λυπηροῦ ἢ τοῦ ἡδέος, ὥς οὐκ ὄντος ἀκριβοῦς τοῦ αἰσθητηρίου· εὐλογον δ' οὕτω καὶ τὰ σκληρόφθαλμα τῶν χρωμάτων αἰσθάνεσθαι, καὶ μὴ διαδήλους αὐτοῖς εἶναι τὰς δια-
 15 φορὰς τῶν χρωμάτων πλὴν τῷ φοβερῷ καὶ ἀφόβῳ· οὕτω δὲ καὶ τὰς ὁσμάς τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος. Ὑποκρίνεται γὰρ ἀνάλογον ἔχειν πρὸς τὴν γεῦσιν καὶ ὁμοίως τὰ εἶδη τῶν χυμῶν τοῖς τῆς ὁσμῆς. Ἀλλ' ἀκριβεστέραν ἔχομεν τὴν γεῦσιν διὰ τὸ εἶναι αὐτὴν ἀφήν τινα, ταύτην δ' ἔχειν τὴν αἰ-
 20 σθησιν τὸν ἀνθρωπινὸν ἀκριβεστάτην· ἐν μὲν γὰρ ταῖς ἄλλαις λείπεται πολλῶν τῶν ζώων, κατὰ δὲ τὴν ἀφήν πολλῷ τῶν ἄλλων διαφερόντως ἀκριβοῖ. Διὸ καὶ φρονιμώτατόν ἐστι τῶν ζώων. Σημεῖον δὲ καὶ τὸ ἐν τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων παρὰ τὸ αἰσθητήριον τοῦτο εἶναι εὐφυεῖς καὶ ἀφυεῖς, παρ' ἄλλο
 25 δὲ μηδέν· οἱ μὲν γὰρ σκληρόσαρκοι ἀφυεῖς τὴν διάνοιαν, οἱ δὲ μαλακόσαρκοι εὐφυεῖς.

Ἔστι δ', ὥσπερ χυμὸς ὁ μὲν γλυκύς ὁ δὲ πικρός, οὕτω καὶ ὁσμαί. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἔχουσι ἀνάλογον τὴν ὁσμὴν καὶ χυμόν, λέγω δὲ οἶον γλυκεῖαν ὁσμὴν καὶ γλυκύν χυμόν, τὰ δὲ τοῦναντίον. Ὅμοιως δὲ καὶ
 30 δριμεῖα καὶ αὐστηρὰ καὶ ὀξεῖα καὶ λιπαρὰ ἐστὶν ὁσμή. Ἀλλ' ὥσπερ εἴπομεν, διὰ τὸ μὴ σφόδρα διαδήλους εἶναι τὰς ὁσμάς ὥσπερ τοὺς χυμούς, ἀπὸ τούτων εἴληφε τὰ ὀνό-
 [421b] ματα καθ' ὁμοιότητα τῶν πραγμάτων· ἡ μὲν γὰρ γλυκεῖα κρόκου καὶ μέλιτος, ἡ δὲ δριμεῖα θύμου καὶ τῶν

14 τὰς διαφορὰς εἶναι XF^b || 18 ἀκριβεστέρον E^c || 19 καὶ διὰ γ || αὐτὴν εἶναι UVM || αὐτὴν om. P || τὴν αἰσθησιν om. V || 21 πολλῶν : πολλῷ E^cCH^aV || pr. τῶν om. EXF^bP || ἀφήν διαφερόντως F^b || 21-22 πολλῷ τῶν ἄλλων om. XF^b || 22-23 ἐστὶ τῶν ζώων om. γ || 23 καὶ τὸ E^cCH^a : τὸ XF^b τὸ καὶ rell. || 24 εἶναι : ἐστὶν X om. F^b || 25 γὰρ om. F^b || 26 ὁ μὲν χυμὸς P || 27-29 ἄλλα — τοῦναντίον secl. Förster || 29 τὰ δὲ τοῦναντίον post χυμόν (28) transp. UVXF^b || 30 δριμύν καὶ αὐστηρόν F^b || λυπαρὰ E || 32 ἀπὸ τούτων secl. Ross.

[421 b] 1 γὰρ om. XF^b || 2 γλυκεῖα : γλυκεῖα ἀπὸ τοῦ E^cCH^aγM.

zayıftır ve haz ya da acı getirmeyen hiçbir kokuyu alamaz, bu da insanda koku alma organının keskin olmadığını gösterir.⁸⁹ Sert gözlü hayvanların da renkleri böyle duyumsaması mantıklı, illa korkutucu olup olmamasına göre renklerin arasındaki farkları ayırt ederler, insan cinsi de kokuları böyle duyumsar işte. Tat almayla orantılı [*analogon*] bir durum söz konusu gibi görünüyor, tat türleriyle koku türleri arasında da durum böyle. Fakat insanda tat duyusu daha keskindir, çünkü tat alma bir çeşit dokunmadır ve insan dokunma duyusu en keskin hayvandır. Ne de olsa insan öbür duyular konusunda pek çok hayvanın gerisinde kalsa da dokunma duyusunun keskinliği bakımından öbür hayvanlara fark atar. Bu yüzden insan hayvanların en zeki olanıdır. Bunun bir göstergesi de insan cinsinde kimlerin yetenekli kimlerin yeteneksiz olduğunun sırf bu duyudan belli olmasıdır: Akıl yürütme konusunda sert derililer yeteneksiz, yumuşak derililer yeteneklidir.

[421a27] Nasıl tatlardan bazıları tatlı, bazıları acıdır, kokular da böyle. Bazı şeylerin kokusuyla tadı arasında bir orantı vardır, yani örneğin tadı tatlı olduğu gibi kokusu da tatlıdır; fakat bazı şeylerde tersi geçerli. Benzer şekilde koku da tat gibi kekremsi, ekşi, keskin ve yağlı olur. Ancak, söylediğimiz gibi, kokuları tatlar kadar ayırtıramadığımız için, aralarındaki benzerlikten yola çıkarak kokulara tatların adlarını veririz: Safran ve bal tatlı kokar, kekik ve benzeri şeyler kekremsi kokar. Başka ko-

⁸⁹ *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 5, 443b21-444b7 ile karşılaştırınız.

τοιούτων· τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἔστι δ' ὥσπερ ἡ ἀκοὴ καὶ ἐκάστη τῶν αἰσθήσεων, ἡ μὲν τοῦ ἀκουστοῦ⁵ καὶ ἀνηκούστου, ἡ δὲ τοῦ ὁρατοῦ καὶ ἀοράτου, καὶ ἡ ὁσφρησις τοῦ ὁσφραντοῦ καὶ ἀνοσφράντου. Ἀνοσφραντον δὲ τὸ μὲν παρὰ τὸ ὅλως ἀδύνατον ἔχειν ὁσμήν, τὸ δὲ μικρὰν ἔχον καὶ τὸ φαύλην. Ὅμοιως δὲ καὶ τὸ ἄγευστον λέγεται.

Ἔστι δὲ καὶ ἡ ὁσφρησις διὰ τοῦ μεταξύ, οἶον ἀέρος ἢ ὕδατος· καὶ¹⁰ γὰρ τὰ ἔνυδρα δοκοῦσιν ὁσμῆς αἰσθάνεσθαι, ὁμοίως καὶ ἔναιμα καὶ ἄναιμα, ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τῷ ἀέρι· καὶ γὰρ τούτων ἔνια πόρρωθεν ἀπαντᾷ πρὸς τὴν τροφήν ὑποσμα γινόμενα. Διὸ καὶ ἄπορον φαίνεται, εἰ πάντα μὲν ὁμοίως ὁσμᾶται, ὁ δ' ἄνθρωπος ἀναπνέων μὲν, μὴ ἀναπνέων δὲ¹⁵ ἄλλ' ἐκπνέων ἢ κατέχων τὸ πνεῦμα οὐκ ὁσμᾶται, οὔτε πόρρωθεν οὔτ' ἐγγύθεν, οὐδ' ἂν ἐπὶ τοῦ μυκτῆρος ἐντὸς τεθῇ (καὶ τὸ μὲν ἐπ' αὐτῷ τιθέμενον τῷ αἰσθητηρίῳ ἀναίσθητον εἶναι κοινὸν πάντων· ἀλλὰ τὸ ἄνευ τοῦ ἀναπνεῖν μὴ αἰσθάνεσθαι ἴδιον ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων· δηλὸν δὲ πειρωμένοις). Ὡστε²⁰ τὰ ἄναιμα, ἐπειδὴ οὐκ ἀναπνέουσιν, ἑτέραν ἂν τιν' αἰσθησιν ἔχοι παρὰ τὰς λεγομένας. Ἀλλ' ἀδύνατον, εἴπερ τῆς ὁσμῆς αἰσθάνεται· ἡ γὰρ τοῦ ὁσφραντοῦ αἰσθησις καὶ δυσώδους καὶ εὐώδους ὁσφρησίς ἐστιν. Ἔτι δὲ καὶ φθειρόμενα φαίνεται ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν ὁσμῶν ὑφ' ὧνπερ ἄνθρωπος, οἶον ἀσφάλ-

3 καὶ om. V || 4 pr. ἡ H^a: καὶ ἡ E^aCyP om. UVXF^a || 5 τοῦ ἀοράτου CXF^a ἀνοράτου V || alt. ἡ om. VXF^a || 6 καὶ : καὶ τοῦ CUXF^a || 7 ἀδύνατον om. y || εἶναι ante ἔχειν add. Ross || τὸ δὲ τὸ V || 8 pr. τὸ om. yP || ὡσαύτως P || pr. δὲ om. V || γευστὸν καὶ τὸ γευστον VM || λέγεται om. H^a || 10 ὁσμῆς om. V || ὁμοίως : ὁμοίως δὲ UVXF^a om. P || 11 τὰ ἔναιμα καὶ τὰ ἄναιμα UVXyF^a || ὥσπερ γὰρ καὶ U || 14 μὲν om. CH^aU || μὴ ἀναπνέων δὲ om. UVXF^aM || 15 ἄλλ' ἐκπνέων om. y || οὔτε : οὐδὲ CU || 16 πόρρω EP || ἐγγὺς EP || 18 εἶναι : εἶναι καὶ X || 20 ἄν om. yF^a || 21 ἔχη P ἔχει VyF^a || 22 αἰσθάνεσθαι E^a || δυσώδης καὶ εὐώδης C εὐώδους καὶ δυσώδους XF^aP || 23 δὲ : δὴ E^aCy || 24 ἐφ' y || ὧνπερ καὶ E ὧν καὶ P.

kular da böyle. Kokuda durum işitme ve öbür duyular-
daki gibi: İşitme duyusu işitilebilir olana ve işitilemez
olana, görme duyusu görülebilir olana ve görülemez
olana yöneldiği gibi, koku alma duyusu da kokulu olana
ve kokusuz olana yönelir. "Kokusuz" diye, kokuya sahip
olması büsbütün imkansız olana da denir, kokusu çok az
ya da zayıf olana da. Aynı şey "tatsız" için geçerli.

[421b9] Koku alma da hava ya da su gibi bir ortamda
gerçekleşir. Nitekim hava hayvanları kadar su hayvanla-
rının da ister kanlı ister kansız olsunlar, koku aldıkları
görüşü yaygındır. Çünkü bunların bazıları koku olunca
uzaktan besine gelir. Burada bir sorun da baş gösteriyor:
Bütün hayvanlar aynı şekilde koku alıyorsa, ve ayrıca in-
sanın uzaktan, yakından, hatta burun deliğinin içinden
gelen kokuları alabilmesi için soluğunu vermemesi ve
tutmaması gerekiyorsa, yani insan yalnızca soluğunu
içeri çektiği sırada koku alıyorsa (ki zaten duyu organı-
nın tam üstüne konan şeyi duyumsayamamak bütün
hayvanlara ortak olmakla birlikte, koku almak için so-
luğu içeri çekme gerekliliği insana özgüdür, bu tecrü-
beyle de sabittir), o halde, kansız hayvanlar, soluk alma-
dıklarına göre, saydıklarımızın dışında bir duyuya sahip
olmalı; ancak duyumsadıkları şey kokuyorsa, bu imkansız;
çünkü hoş ya da nahoş kokulu şeylerin duyusu koku al-
madır; kaldı ki insanı tahrip eden zift, kükürt ve benzeri

25-του καὶ θείου καὶ τῶν τοιούτων. Ὁσφραίνεσθαι μὲν οὖν ἀναγκαῖον, ἀλλ' οὐκ ἀναπνέοντα.

Ἔοικε δὲ τοῖς ἀνθρώποις διαφέρειν τὸ αἰσθητήριον τοῦτο πρὸς τὸ τῶν ἄλλων ζώων, ὥσπερ τὰ ὄμματα πρὸς τὰ τῶν σκληροφθάλμων· τὰ μὲν γὰρ ἔχει φράγμα καὶ ὥσπερ ἔλυτρον τὰ βλέφαρα, ἃ μὴ κινῆσας μὴδ' ἀνασπᾶσας οὐχ ὁρᾷ· τὰ δὲ σκληρόφθαλμα οὐδὲν ἔχει τοιούτον, ἀλλ' εὐθέως ὁρᾷ τὰ γινόμενα ἐν τῷ διαφανεῖ· οὕτως οὖν καὶ τὸ ὁσφραντικὸν αἰσθητήριον τοῖς μὲν [422a] ἀκάλυφες εἶναι, ὥσπερ τὸ ὄμμα, τοῖς δὲ τὸν ἀέρα δεχομένοις ἔχειν ἐπικάλυμμα, ὃ ἀναπνεόντων ἀποκαλύπτεσθαι, διευρυνομένων τῶν φλεβῶν καὶ τῶν πόρων. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἀναπνέοντα οὐκ ὁσμᾶται ἐν τῷ ὑγρῷ· ἀναγκαῖον γὰρ ὁσφρανθῆναι ἀναπνεύσαντα, τοῦτο δὲ ποιεῖν ἐν τῷ ὑγρῷ ἀδύνατον. Ἔστι δ' ἡ ὁσμὴ τοῦ ξηροῦ, ὥσπερ ὁ χυμὸς τοῦ ὑγροῦ, τὸ δὲ ὁσφραντικὸν αἰσθητήριον δυνάμει τοιούτον.

Χ Τὸ δὲ γευστὸν ἐστὶν ἄπτόν τι· καὶ τοῦτ' αἷτιον τοῦ μὴ εἶναι αἰσθητὸν διὰ τοῦ μεταξὺ ἀλλοτρίου ὄντος σώματος· οὐδὲ γὰρ ἡ ἀφή· καὶ τὸ σῶμα δὲ ἐν ᾧ ὁ χυμὸς, τὸ γευστὸν, ἐν ὑγρῷ ὡς ὕλη· τοῦτο δ' ἄπτόν τι. Διὸ κἂν εἰ ἐν ὕδατι ἦμεν, ἤσθανόμεθ' ἂν ἐμβληθέντος τοῦ γλυκέος· οὐκ ἦν δ' ἂν ἡ αἴσθησις ἡμῖν διὰ τοῦ μεταξύ, ἀλλὰ τῷ μιχθῆναι τῷ ὑγρῷ, καθάπερ ἐπὶ τοῦ ποτοῦ. Τὸ δὲ χρῶμα οὐχ οὕτως ὁρᾶται τῷ μίγνυσθαι, οὐδὲ ταῖς ἀπορροαῖς. Ὡς μὲν οὖν τὸ μεταξύ οὐθέν ἐστίν· ὡς δὲ χρῶμα τὸ ὁρατὸν, οὕτω

28 τῶν ζώων σκληρόφθαλμα y¹ || 29 ἔχον P || φράγμα : πῶμα EP || ἔλυτρα F^b || 2 ἀν μὴ XF^bP || κινήσας : κινήση EP κινήσεις X κινήσαντα μὴδὲ ἀνασπᾶσαντα H^a || 30 ἀνασπᾶση EP ἀνασπᾶσεις X || 31 εὐθέως E·CH·y : εὐθὺς EUVXF^b εὐθέα P || τὸ γινόμενον UXF^b.

[422 a] 2 ἔχειν : ὥσπερ XF^b || ἀποκαλύπτεται conl. Ross ἀνακάλυπτεσθαι UP || 3 φλεβίων UVX || 5 ἀναπνεύσαντας P || 7 τὸ δυνάμει UXF^b || 8 ἐστὶν om. H^a || 10 τῇ ἀφῇ conl. Ross || δὲ om. EUXF^b || 11 ὡς ὕλη om. y || ὕλη : ὕλη H·UVF^b ἐν ὕλει C ἐν ὕδατι X || κἂν : καὶ UVXF^b || εἰ om. H^a || 12 ἦμεν : εἴμεν E·C εἴμεν E ὤμεν P || αἰσθανόμεθα ECP αἰσθανόμεθα E^a || 16 pr. τὸ : τῷ X.

gibi şiddetli kokuların bu kansız hayvanları da tahrip ettiği belli; dolayısıyla solumamalarına rağmen koku alıyor olsalar gerek.

[421b27] Görünen o ki insanın koku alma organı öbür hayvanlarınkinden farklıdır, tıpkı gözlerinin de sert gözlü hayvanlarınkinden farklı olması gibi; çünkü gözkapığı, kıpırdatılmadan ya da aralanmadan görülemeyecek bir zar ve adeta bir kılıf olsa da sert gözlü hayvanlarda böyle herhangi bir şey yoktur, onlar saydamda olup bitenleri doğrudan görür; işte bazı hayvanlarda göz gibi koku alma organı da örtüsüzdür, havayı içeri kabul eden hayvanlarda ise soluk içe çekilince kanalları ve gözenekleri genişletecek şekilde kalan bir örtü vardır. Soluk alan hayvanların sudayken koku almaması bundan: Koku alabilmek için soluk almaları gerekir ve bunu suda yapamazlar. Koku kuruya yönelir, tadın ıslağa yöneldiği gibi–zaten koku alma organı gücül halde böyledir <yani kurudur>.

10. [422a8] Tadılır olan, dokunulur bir şeydir. Ortamdaki yabancı bir cisim aracılığıyla duyumsanmaması bundan. Dokunma da böyle çünkü. Tadı barındıran, yani tadılır olan, madde olarak, ıslak bir şeyin içindedir, yani dokunulur bir şeyin içindedir. Bu yüzden, suda olsaydık bile, tatlı bir şey suya sızınca onu duyumsardık; ancak duyumumuz bir ortamdan değil de bir içecekteki gibi tadın ıslaklıkla karışmasından kaynaklanırdı. Oysa rengin görülmesi böyle değildir; rengin görülmesi karışmadan da sızıntılardan da kaynaklanmaz. Öyleyse bir anlamda tat almanın ortamı yoktur, ama rengin görülür olan olması gibi, tat da tadılır

τὸ γευστὸν ὁ χυμός. Οὐθὲν δὲ ποιεῖ χυμοῦ αἴσθησιν ἄνευ
 ὑγρότητος, ἀλλ' ἔχει ἐνεργεία ἢ δυνάμει ὑγρότητα, οἷον τὸ
 ἀλμυρόν· εὐτηκτόν τε γὰρ αὐτὸ καὶ συντηκτικὸν γλώττης.
 20 Ὡςπερ δὲ καὶ ἡ ὄψις ἐστὶ τοῦ τε ὁρατοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου (τὸ
 γὰρ σκότος ἀόρατον, κρίνει δὲ καὶ τοῦτο ἡ ὄψις), ἔτι τοῦ
 λῖαν λαμπροῦ (καὶ γὰρ τοῦτο ἀόρατον, ἄλλον δὲ τρόπον τοῦ
 σκότους), ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκοή ψόφου τε καὶ σιγῆς, ὧν
 τὸ μὲν ἀκουστὸν τὸ δ' οὐκ ἀκουστόν, καὶ μεγάλου ψόφου,
 25 καθάπερ ἡ ὄψις τοῦ λαμπροῦ (ὥςπερ γὰρ ὁ μικρὸς ψόφος
 ἀνήκουστος, τρόπον τινὰ καὶ ὁ μέγας τε καὶ ὁ βίαιος), ἀό-
 ρατον δὲ τὸ μὲν ὅλως λέγεται, ὥςπερ καὶ ἐπ' ἄλλων τὸ
 ἀδύνατον, τὸ δ' ἐὰν πεφυκὸς μὴ ἔχη ἢ φαύλως, ὥςπερ
 τὸ ἄπουν καὶ τὸ ἀπύρηνον· οὕτω δὲ καὶ ἡ γεῦσις τοῦ γευστοῦ
 30 τε καὶ ἀγεύστου, τοῦτο δὲ τὸ μικρὸν ἢ φαῦλον ἔχον χυμὸν
 ἢ φθαρτικὸν τῆς γεύσεως.

Δοκεῖ δ' εἶναι ἀρχὴ τὸ ποτόν καὶ
 ἄποτον· γεῦσις γάρ τις ἀμφοτέρα· ἀλλὰ τὸ μὲν φαύλη
 καὶ φθαρτικὴ τῆς γεύσεως, τὸ δὲ κατὰ φύσιν. Ἔστι δὲ κοι-
 νὸν ἀφῆς καὶ γεύσεως τὸ ποτόν.

Ἐπεὶ δ' ὑγρὸν τὸ γευστόν,
 [422b] ἀνάγκη καὶ τὸ αἰσθητήριον αὐτοῦ μήτε ὑγρὸν εἶναι ἐν-
 τελεχείᾳ μήτε ἀδύνατον ὑγραίνεσθαι. Πάσχει γάρ τι ἡ γεῦ-
 σις ὑπὸ τοῦ γευστοῦ, ἢ γευστόν. Ἀναγκαῖον ἄρα ὑγρανθῆναι

17 καὶ τὸ V || χυμοῦ om. F^b αἴσθησιν χυμοῦ EUVMP || 18 ἀλλ' ἔχει
 — ὑγρότητα om. E^c add. in marg. H^a || 19 ἀλμυρόν H^a ἀλμυροῦν XM
 || τηκτόν UXF^bMP || συντηκτόν X συμπηκτόν y || γλώσσης H^aUV || 20
 pr. καὶ om. H^aP || ἡ om. U || τε om. E^cCy || alt. τοῦ om. CUy || 21
 ἔτι τοῦ : ἔτι τι E^a ἔτι τε conl. Ross || 23 τε κριτικὴ καὶ V || 25 ὡς
 γὰρ XF^b || 26 οὕτως τρόπον y || τε om. H^a || alt. ὁ om. yP || 28
 ἐὰν : ἂν E^aCH^ayP || ἔχει V || φαῦλον F^b || 29 ἀπλουν E^a || alt. τὸ om.
 E^aCH^aU || ἀπύρινον V ἄπυρον y || δὲ οὕτω post γεῦσις transp.
 P || 30 τε om. UVyF^bP || καὶ : καὶ τοῦ UVF^b || 31 ἢ καὶ τῆς γεύσεως
 φθαρτικὸν y || καὶ : καὶ τὸ P || 32 γὰρ ἂν τις U || 32-33 τὸ... τὸ :
 τῷ... τῷ P τοῦ... τοῦ conl. Ross || 33 τῆς γεύσεως om. yP.

[422 b] 1 ἀναγκαῖον y || καὶ om. VXF^b || 2—3 ὑπὸ τοῦ γευστοῦ
 ἢ γεῦσις P || 3 ἀνάγκη P || ἄρα om. P.

olandır. Ancak ıslaklık olmadan hiçbir şey bir tat duyumu yaratmaz, ya işler halde ya gücül halde bir ıslaklığa sahip olması gerekir. Örneğin tuzlu bir şey: Kendisi zaten kolay eriyebilen bir şey olduğu için dilin üzerinde eriyiverir. Nasıl ki görme, görülür olanın da duyusudur, ayrıca görülmez olanın da duyusudur (karanlık görülemeyecek bir şeydir, ancak karanlığı ayırt eden de görmedir), ama bir de aşırı parlak olanın duyusudur (zira bu da görülür olmayan bir şeydir, ama karanlıktan başka bir tarzda); benzer şekilde, nasıl ki işitme hem sesin duyusudur, hem sessizliğin duyusudur (ilki işitilir, ikincisi işitilmez), bir de tıpkı görmenin parlağın duyusu oluşu gibi işitme yüksek sesin de duyusudur (alçak ses işitilmez olduğu gibi yüksek ve şiddetli ses de işitilmezdir); zaten "görülmez" demek, diğer imkansızlıklarda olduğu gibi, ya büsbütün görülmez demektir, ya da doğal olarak <görülür olduğu halde> görülmez olan ya da görülürlüğü zayıf olan demektir—tıpkı "ayaksız" ya da "çekirdeksiz" derken kastettiğimiz gibi;⁹⁰ işte aynen bu şekilde tat alma tadı olanın kadar tadı olmayanın da duyusudur, yani tadı çok az ya da zayıf olanın ya da tat almayı tahrip edenin duyusudur.

[32] Ama görünen o ki başlangıç noktası, içilir olan ve içilmez olan. Çünkü bunların ikisi de tadılır birer şeydir.⁹¹ İkincisinin tadımı zordur ya da tat alma duyusunu tahrip eder, ilki ise doğal olarak tadılasıdır. İçilebilir olan, dokunmaya ve tat almaya ortaktır.

[422b1] Tadılır olan ıslak olduğuna göre, tat organı ne yetkinlik halinde ıslak olmalı ne de ıslanma gücünden yoksun olmalı. Çünkü tat alma <organı>, *tadılır bir şey olarak* tadılır olanın etkisine maruz kalır. Dolayısıyla tat alma organı ıslanmalı, ancak ıslak olmamalı, ken-

⁹⁰ Ses renksizdir; solmuş bir kumaş da renksizdir ama başka anlamda. Ses görülemez; görülemeyecek kadar küçülmüş bir şey de görülemez ama başka anlamda. Taş ayaksızdır; ayakları kopuk bir hayvan da ayaksızdır ama başka anlamda. Araba çekirdeksizdir; çekirdeksiz karpuz da çekirdeksizdir ama başka anlamda... *Metafizik*, V, 22, 1022b33-1023a2'ye bakınız.

⁹¹ Kaynaklarımızın tümünde burada "tadılır" (*geuston*) yerine "tat alma" (*geusis*) kullanılmış, ancak cümlelerin anlamı bu değişikliği yapmamızı gerektiriyor.

τὸ δυνάμενον μὲν ὑγραίνεσθαι σωζόμενον, μὴ ὑγρὸν δέ, τὸ
 5 γευστικὸν αἰσθητήριον. Σημεῖον δὲ τὸ μήτε κατάξηρον οὖ-
 σαν τὴν γλῶτταν αἰσθάνεσθαι μήτε λίαν ὑγρὰν· αὕτη γὰρ ἡ
 ἀφή γίνεται τοῦ πρώτου ὑγροῦ, ὥσπερ ὅταν προγευματίσας τις
 ἰσχυροῦ χυμοῦ γεύηται ἐτέρου· καὶ οἶον τοῖς κάμνουσι πικρὰ
 πάντα φαίνεται διὰ τὸ τῇ γλῶττι πλήρει τοιαύτης ὑγρό-
 10 τητος αἰσθάνεσθαι.

Τὰ δ' εἶδη τῶν χυμῶν, ὥσπερ καὶ ἐπὶ
 τῶν χρωμάτων, ἀπλᾶ μὲν τάναντία, τὸ γλυκὺ καὶ τὸ
 πικρὸν, ἐχόμενα δὲ τοῦ μὲν τὸ λιπαρόν, τοῦ δὲ τὸ ἀλμυρόν·
 μεταξύ δὲ τούτων τό τε δριμύ καὶ τὸ αὐστηρόν καὶ στρυφνόν
 καὶ ὀξύ· σχεδὸν γὰρ αὗται δοκοῦσιν εἶναι διαφοραὶ χυμῶν.
 15 Ὡστε τὸ γευστικὸν ἐστὶ τὸ δυνάμει τοιοῦτον, γευστὸν δὲ τὸ
 ποιητικὸν ἐντελεχεῖα αὐτοῦ.

XI Περὶ δὲ τοῦ ἀπτοῦ καὶ περὶ ἀφῆς ὁ αὐτὸς λόγος· εἰ γὰρ ἡ
 ἀφή μὴ μία ἐστὶν αἴσθησις ἀλλὰ πλείους, ἀναγκαῖον καὶ τὰ
 ἀπτὰ αἰσθητὰ πλείω εἶναι. Ἐχει δ' ἀπορίαν πότερον πλείους
 20 εἰσὶν ἢ μία, καὶ τί τὸ αἰσθητήριον τὸ τοῦ ἀπτικοῦ, πό-
 τερον ἢ σὰρξ καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ ἀνάλογον, ἢ οὐ, ἀλλὰ
 τοῦτο μὲν ἐστὶ τὸ μεταξύ, τὸ δὲ πρῶτον αἰσθητήριον ἄλλο τί
 ἐστὶν ἐντός.

Πᾶσά τε γὰρ αἴσθησις μιᾶς ἐναντιώσεως εἶναι
 δοκεῖ, οἶον ὄψις λευκοῦ καὶ μέλανος καὶ ἀκοὴ ὀξέος καὶ
 25 βαρέος καὶ γεῦσις πικροῦ καὶ γλυκέος· ἐν δὲ τῷ ἀπτῷ

4 μὲν om. UVXF^b || 6-7 ἡ ἀφή : ἀφή UVXy ἀφή conl. Ross
 || 8 χυμοῦ om. E^a || 9 πάντα πικρὰ δοκεῖ P || τὴν γλῶτταν πλήρη
 y || πλήρει τῆς F^b || 12 pr. δὲ om. F^b || 13 ἀλμυρὸν H^a || alt. τὸ om.
 UVMp || 15 εἶναι XF^b || δυνάμενον V || 17 περὶ om. UVM || 19
 πλείω αἰσθητὰ εἶναι VXMp || 20 μία ἢ πλείω εἰσὶν P || alt.
 τὸ om. VXF^b || ἀπτοῦ P || 21 ἢ om. UVM || καὶ ἐν : ὡς ἐν
 H^a || τὸ ἀνάλογον ἐν τοῖς ἄλλοις P || 23 ἐστὶ καὶ ἐντός V ||
 τε om. XF^b || μὲν γὰρ y || 24 μέλανος· ἀκοὴ δὲ ὀξέος, γεῦσις
 πικροῦ F^b || 24-25 βαρέος καὶ ὀξέος X || 25 βαρέως E^a || καὶ γεῦσις —
 γλυκέος ante καὶ ἀκοὴ (24) transp. P.

dini muhafaza ederek ıslanma *gücüne* sahip olmalı. Bunun bir göstergesi ise dilin sadece kupkuru olduğunda değil, fazla ıslak olduğunda da duyarsız olmasıdır; çünkü bu son durumda <dilini kendi> ilk ıslaklığıyla temas söz konusudur. Güçlü bir tadın arkasından başka bir şey tadıldığı zaman böyle olur. Örneğin hastalara her şey acı gelir çünkü duyumsadıkları sırada dilleri böyle bir ıslaklıkla kaplıdır.

[422b11] Tat türleri renklerdeki gibidir. Yalın tatlar karşıtlardır: Tatlıyla acı. Bunları izleyen yağlı ve tuzlu. Aralarında da kekre, ekşi, buruk ve keskin. Tatların aralarındaki farklar az çok bunlar gibi gözüküyor. O halde tat alma duyusu *gücül halde* böyle olandır, tadılır olansa duyuyu *yetkinlik halinde* öyle kılandır.

11. [422b17] Dokunulur olan ve dokunma hakkında da aynı temellendirme geçerli. Zira eğer dokunma tek bir duyu değil de birden fazlaysa, dokunulurlar da birden fazla olmalı. Şöyle sorunlar var: Dokunma tek bir duyu mu birçok duyu mu? Dokunma organı ne? Et ve başka hayvanlarda buna karşılık gelen bir kısım mı? Yoksa bu kısım ortam mı ve birincil dokunma organı başka bir iç organ mı?

[422b23] Her bir duyu tek bir karşıt ikilisine yönelik görünüyor, örneğin görme siyah ve beyaza, işitme ince ve kalına, tat alma da acı ve tatlıya yönelik. Oysa doku-

πολλαὶ ἔνεισιν ἐναντιώσεις, θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρόν, σκληρὸν μαλακόν, καὶ τῶν ἄλλων ὅσα τοιαῦτα. Ἔχει δέ τινα λύσιν πρὸς γε ταύτην τὴν ἀπορίαν, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων αἰσθήσεών εἰσιν ἐναντιώσεις πλείους, οἷον ἐν φωνῇ οὐ
 30 μόνον ὀξύτης καὶ βαρύτης, ἀλλὰ καὶ μέγεθος καὶ μικρότης καὶ λειότης καὶ τραχύτης φωνῆς καὶ τοιαυτῇ ἑτερα. Εἰσὶ δέ καὶ περὶ χρῶμα διαφοραὶ τοιαῦται ἑτεραι. Ἀλλὰ τί τὸ ἐν τὸ ὑποκείμενον, ὥσπερ ἀκοῇ ψόφος, οὕτω τῇ ἀφῇ, οὐκ ἔστιν ἔνδηλον.

Πότερον δ' ἐστὶ τὸ αἰσθητήριον ἐντός, ἢ οὐ, ἀλλ' εὐ-
 [423a] θέως ἢ σάρξ, οὐδὲν δοκεῖ σημεῖον εἶναι τὸ γίνεσθαι τὴν αἴσθησιν ἅμα θιγγανομένων. Καὶ γὰρ νῦν εἴ τις περὶ τὴν σάρκα περιτείνειεν οἷον ὑμένα ποιήσας, ὁμοίως τὴν αἴσθησιν εὐ-
 θέως ἀψάμενος ἐνσημαίνει· καίτοι δῆλον ὡς οὐκ ἔστιν ἐν τούτῳ
 5 τὸ αἰσθητήριον· εἰ δέ καὶ συμφυῆς γένοιτο, θάττον ἔτι δι-
 ικνοῖτ' ἂν ἡ αἴσθησις. Διὸ τὸ τοιοῦτον μῶριον τοῦ σώματος ἔοικεν οὕτως ἔχειν ὥσπερ ἂν εἰ κύκλῳ ἡμῖν περιεπεφύκει ὁ ἀήρ· ἔδοκοῦμεν γὰρ ἂν ἐνί τινι αἰσθάνεσθαι καὶ ψόφου καὶ χρώματος καὶ ὁσμῆς, καὶ μία τις αἴσθησις εἶναι ὅψις ἀκοῇ
 10 ὁσφρησις. Νῦν δέ διὰ τὸ διωρίσθαι δι' οὐ γίνονται αἱ κινήσεις, φανερά τὰ εἰρημένα αἰσθητήρια ἑτερα ὄντα. Ἐπὶ δέ τῆς ἀφῆς τοῦτο μὲν νῦν ἄδηλον· ἐξ ἀέρος μὲν γὰρ ἡ ὕδατος ἀδύνατον συ-
 στηναὶ τὸ ἔμψυχον σῶμα· δεῖ γάρ τι στερεὸν εἶναι. Λείπεται

26 εἰσὶν VXF^bP || ὑγρὸν ξηρὸν y || ξηρὸν om. F^b || 28 γε om. F^b || 29 εἰσὶ πως P || πλείστα y || 30 σμικρότης y || 31 τοιαῦτα F^b || ἄλλαι τοιαῦται διαφοραὶ P || 33 τῇ ἀκοῇ y || 34 ἐνδῆλον Cy : ἐν δῆλον H^a ἐν δῆλον E^a δῆλον UVXF^bM ἄδηλον δοκεῖ εἶναι P.

[423 a] 1 εἶναι om. XF^b || τὸ : τῷ E^a || 1-2 τὸ γίνεσθαι — θιγγανομένων : τὸ ἅμα θιγγάνοντος φαίνεσθαι τὴν αἴσθησιν γινομένην P || 2 θιγγανομένων y || νῦν om. UV || εἴ τις τι conl. Ross || 4 ἀψαμένου conl. Torstrik || ἐνσημανεῖ conl. Ross || 5 γίγναιτο UVX εἴη P || θᾶσσον XF^b || 6 τοιοῦτο E^aC || 7 ἂν, om. XF^b || 7-8 περιπέφυκεν ἀήρ F^b || 8 ἄνομ. H^a || τινι om. yP || 9 εἶναι : ἦν ἢ XF^b || καὶ ἀκοῇ M || 10 νῦν—διωρίσθαι : ἀλλὰ διὰ τὸ κεχωρισμένον εἶναι P || κινήσεις καὶ αἰσθήσεις U || 11 φανερόν F^b || εἰρημένα om. X || 12 pr. μὲν om. UVXyP || 13 τι om. UXF^bP.

nulurlarda karşıtlıklar birçok: Sıcakla soğuk, kuruyla ıslak, sertle yumuşak ve benzerleri. Yine bu sorun için bir çözüm yok değil: Öbür duyularda da karşıtlıklar birden çok, örneğin ötmede incelik ve kalınlığın yanında, yükseklik ve alçaklık, pürüzsüzlük ve tırmalayıcılık ve benzerleri var. Renkte de bunlar gibi başka başka farklar var. Peki işitme duyusuna sesin denk düşmesi gibi, dokunma duyusuna denk düşen, altta yatan tek şey ne? Orası belli değil.

[422b35] Dokunma organı bir iç organ mı değil mi, değilse bu organ basbayağı et mi, bu konularda dokunma duyusunun temasla aynı anda gerçekleşmesi bir gösterge gibi görünmüyor. Çünkü şimdi biri ince bir kılıf yapıp etini onunla sıkı sıkıya sarsaydı da, benzer şekilde, dokunulduğunda <bu kılıf> duyumu hemen iletirdi; oysa duyu organının kılıfın içinde olmadığı açık. Kılıf doğal olsaydı, duyum daha bile çabuk aktarılırdı. Dolayısıyla bedenin bu kısmı adeta bizi çevreleyen doğal bir hava katmanı gibi görünüyor. Çünkü <dokunmanın organı et olsaydı> sesi de rengi de kokuyu da tek bir duyu organıyla duyumsadığımızı ve görme, işitme ve koku almanın tek bir duyu olduğunu düşünüyor olurduk. Oysa <bu duyulardaki> hareketler birbirinden ayrı <ortamlarda> gerçekleştiği için, söylediğimiz duyu organlarının da birbirinden ayrı olduğu açık. Dokunma duyusunda ise işte bu belirsiz. Ne de olsa canlı bir beden havadan ya da sudan oluşamaz, çünkü katı bir şey olması gerek. Bu

δὲ μικτὸν ἐκ γῆς καὶ τούτων εἶναι, οἷον βούλεται ἡ σὰρξ καὶ
 15 τὸ ἀνάλογον· ὥστε ἀναγκαῖον εἶναι καὶ τὸ σῶμα μεταξὺ τοῦ
 ἀπτικοῦ προσπεφυκός, δι' οὗ γίνονται αἱ αἰσθήσεις πλείους οὐ-
 σαι. Δηλοῖ δ' ὅτι πλείους ἢ ἐπὶ τῆς γλώττης ἀφή· ἀπάντων
 γὰρ τῶν ἀπτῶν αἰσθάνεται κατὰ τὸ αὐτὸ μόριον καὶ χυμοῦ.
 Εἰ μὲν οὖν καὶ ἡ ἄλλη σὰρξ ἡσθάνετο τοῦ χυμοῦ, ἐδόκει ἂν ἡ
 20 αὐτὴ καὶ μία εἶναι αἰσθησις ἡ γεῦσις καὶ ἡ ἀφή· νῦν δὲ
 δύο διὰ τὸ μὴ ἀντιστρέφειν.

Ἀπορήσειε δ' ἂν τις, εἰ πᾶν
 σῶμα βάθος ἔχει, τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ τρίτον μέγεθος. Ὡν δ' ἐστὶ
 δύο σωμαίων μεταξὺ σῶμά τι, οὐκ ἐνδέχεται αὐτὰ ἀλλή-
 λων ἄπτεσθαι· τὸ δ' ὑγρὸν οὐκ ἔστιν ἄνευ σώματος, οὐδὲ τὸ
 25 διερόν, ἀλλ' ἀναγκαῖον ὕδωρ εἶναι ἢ ἔχειν ὕδωρ· τὰ δὲ
 ἀπτόμενα ἀλλήλων ἐν τῷ ὕδατι, μὴ ξηρῶν τῶν ἄκρων ὄν-
 των, ἀναγκαῖον ὕδωρ ἔχειν μεταξύ, οὐ ἀνάπλεα τὰ ἔσχατα.
 Εἰ δὲ τοῦτ' ὀληθές, ἀδύνατον ἄψασθαι ἄλλο ἄλλου ἐν ὕδατι·
 τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ ἐν τῷ ἀέρι (ὁμοίως γὰρ ἔχει ὁ ἀήρ
 30 πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τὰ ἐν αὐτῷ τῷ ὕδατι, λαν-
 θάνει δὲ μᾶλλον ἡμᾶς, ὥσπερ καὶ τὰ ἐν τῷ ὕδατι ζῶα,
 [423b] εἰ διερόν διεροῦ ἄπτεται)· πότερον οὖν πάντων ὁμοίως
 ἐστὶν ἡ αἰσθησις, ἢ ἄλλων ἄλλως, καθάπερ νῦν δοκεῖ ἡ μὲν
 γεῦσις καὶ ἡ ἀφή τῷ ἄπτεσθαι, αἱ δ' ἄλλαι ἄποθεν.

14 δὲ E·UVXP : δὴ cell. || βούλεται εἶναι P || 15 ἀναγκαῖον
 καὶ VXY ἀνάγκη P || εἶναι τὸ σῶμα U || τὸ μεταξὺ XYP || 16
 ἀπτοῦ F^o || αἱ om. VyM || 17 γλώσσης XYF^o || πάντων XF^o || 18
 αἰσθεταί CUY || 19 καὶ om. U || ἡ om. V || τοῦ om. XF^oP || ἂν
 om. UXF^o || 20 ἵνα καὶ μία XF^o || αἰσθησις εἶναι y || alt. ἡ om.
 F^o || 21 ἔχει δ' ἀπορίαν P || 23 δύο om. UVXF^o || αὐτὰ : ταῦτα
 UVXP || 25 pr. ὕδωρ : ὕδατος UVF^oM || 27 ἔχειν ὕδωρ XF^o || οὐ :
 φ UVX || 28 ἀδύνατον ἂν εἴη P || 29 ἔχει om. H^o || 30 τὸ om.
 E^o H^oP || alt. αὐτῷ om. UVXF^o || 31 μᾶλλον om. XF^o.

[423 b] 1 διαιρὸν διαιροῦ E^o || ὁμοίως πάντων XF^o ἀπάντων ὁμοίως
 UV || 2 νῦν om. F^o || μὲν : μὲν γὰρ y || 3 ἀφή ἐν τῷ XF^o || τὸ ἄπτεσθαι
 C.

ikisiyle toprağın karışımı olmak kalıyor geriye—tıpkı etin ve ona denk düşen şeyin istediği gibi. Dolayısıyla beden dokunma duyusunun doğal ortamı olmalı ve birçok farklı duyum bu ortam aracılığıyla gerçekleşmeli. Birçok duyum olduğu dilin üzerindeki dokunma duyusundan belli: Tadın yanı sıra bütün dokunulurlar bu kısımda duyumsanır. Dolayısıyla eğer etin geri kalanı da tadı duyumsasaydı, tat alma ve dokunma tek bir duyu gibi gelirdi. Gene de tam örtüşmedikleri için bu ikisi iki farklı duyu.

[423a22] Şöyle de bir sorun çıkabilir: Her cisim derinliğe (yani üçüncü büyüklüğe) sahipse ve iki cisim arasında başka bir cisim varsa, ikisi birbirine değiyor olamaz. Ama ıslak da sıvı da bir cisim olmadan olamaz, su olmaları ya da suya sahip olmaları şart. İki cisim suyun içinde birbirine değiyorsa ve uçları da kuru değilse aralarında su bulunuyor ve kenarlarını örtüyor olmalı. Bu doğruysa suyun içinde birbirine değememeleri gerekir (sudaki cisimler nasıl suya bulanmışsa havadaki cisimler de havaya bulanmış olmalı, şu farkla ki biz bunu daha az fark ederiz, tıpkı sıvının sıvıya bulanmış halde olduğunu su hayvanlarının fark etmemesi gibi). Dolayısıyla soru şu: Her şey benzer şekilde mi duyumsanıyor? Yoksa, günümüzde tat almayla dokunmanın temaslı, öbür duyularınsa dışarıdan gerçekleştiğini düşünenlerin dediği gibi, bazıları bir şekilde, başkaları ise başka şekilde mi duyumsanıyor?

ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὸ σκληρὸν καὶ τὸ μαλακὸν δι' ἐτέρων αἰ-
 5 σθανόμεθα, ὥσπερ καὶ τὸ ψοφητικὸν καὶ τὸ ὁρατὸν καὶ τὸ
 ὁσφραντόν· ἀλλὰ τὰ μὲν πόρρωθεν, τὰ δ' ἐγγύθεν. Διὸ
 λανθάνει· ἐπεὶ αἰσθανόμεθά γε πάντων διὰ τοῦ μέσου· ἀλλ'
 ἐπὶ τούτων λανθάνει. Καίτοι καθάπερ εἵπομεν καὶ πρότερον,
 κἂν εἰ δι' ὑμένοιο αἰσθανοίμεθα τῶν ἀπτῶν ἀπάντων λανθά-
 10 νοντος ὅτι διείργει, ὁμοίως ἂν ἔχοιμεν ὥσπερ καὶ νῦν ἐν
 τῷ ὕδατι καὶ ἐν τῷ ἀέρι· δοκοῦμεν γὰρ νῦν αὐτῶν ἅπτεσθαι
 καὶ οὐδὲν εἶναι διὰ μέσου.

Ἄλλὰ διαφέρει τὸ ἀπτὸν τῶν ὁρα-
 τῶν καὶ ψοφητικῶν, ὅτι ἐκείνων μὲν αἰσθανόμεθα τῷ
 τὸ μεταξὺ ποιεῖν τι ἡμᾶς, τῶν δὲ ἀπτῶν οὐχ ὑπὸ τοῦ με-
 15 ταξὺ ἀλλ' ἅμα τῷ μεταξὺ, ὥσπερ ὁ δι' ἀσπίδος πλη-
 γεῖς· οὐ γὰρ ἡ ἀσπίς πληγεῖσα ἐπάταξεν, ἀλλ' ἅμ' ἅμφω
 συνέβη πληγῇ. Ὅλως δ' ἔοικεν ἡ σὰρξ καὶ ἡ γλῶττα, ὡς
 ὁ ἀήρ καὶ τὸ ὕδωρ πρὸς τὴν ὄψιν καὶ τὴν ἀκοήν καὶ τὴν
 ὁσφρησιν ἔχουσιν, οὕτως ἔχειν πρὸς τὸ αἰσθητήριον ὥσ-
 20 περ ἐκείνων ἕκαστον. Αὐτοῦ δὲ τοῦ αἰσθητηρίου ἀπτομένου
 οὕτ' ἐκεῖ οὕτ' ἐνταῦθα γένοιτ' ἂν αἰσθησις, οἷον εἴ τις σῶμα
 λευκὸν ἐπὶ τοῦ ὀμματος θείη τὸ ἔσχατον. Ἡ καὶ δῆλον
 ὅτι ἐντὸς τὸ τοῦ ἀπτοῦ αἰσθητήριον. Οὕτω γὰρ ἂν συμβαίνοι
 ὅπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἐπιτιθεμένων γὰρ ἐπὶ τὸ αἰσθητή-
 25 ριον οὐκ αἰσθάνεται, ἐπὶ δὲ τὴν σάρκα ἐπιτιθεμένων αἰσθά-

5 ψοφητὸν UVXF^b ἔχον ψόφον P || 5-6 καὶ τὸ ὁσφρ. om. F^b ||
 τὰ (bis): τὸ (bis) UVXF^b || 7-8 ἐπεὶ — λανθάνει del. Essen || 7 γε
 om. y || 8 εἴπαμεν E^a εἴρηται EP || καὶ om. XF^b || 9 κἂν: καὶ y
 || αἰσθανοίμεθα C: αἰσθχνόμεθα H^a αἰσθανόμεθα VXF^b ἡσθανοίμεθα
 EE^a ἡσθανόμεθα y || ἀπτῶν: ἀπόντων X || 11 ἐν om. VyF^b || νῦν
 om. E^a UVXF^b P || 12 τὸ: μὲν τὸ F^b om. X || ὁρατῶν: ὁρατικῶν
 E^a CH^a y || 13 τῶν ψοφητικῶν UVXM ψοφητῶν F^b || ἐκείνων Ey:
 ἐκεῖνα rell. || 14-15 μεταξὺ τι ποιεῖν ἡμᾶς F^b || 15 ἅμα τοῦ H^a ||
 16 ἅμ' om. CUVXyF^b || 17 ὥσπερ H^a || 18 ὁ om. CH^a VX || 20
 ἀπτομένων UVXF^b || 21 ἂν om. UVX || εἴ τις post λευκὸν (22)
 transp. y || 22 τὸ λευκὸν E^a H^a P || ἢ EXM: ἢ CH^a yF^b P om. UV ||
 23 αἰσθητήριον H^a: αἰσθητικόν rell. || οὕτως H^a || 24 ὅπερ: ὥσπερ
 UXM.

[423b4] Durum böyle değil. Tıpkı işitilir, görülür ve kokulu olanları duyumsadığımız gibi, sertle yumuşağı bile başka şeyler aracılığıyla duyumsuyoruz. Birincileri uzaktan, ikincileri yakından duyumsuyoruz, o kadar. Fark etmememiz de bundan. Her halükarda her şeyi bir *orta* aracılığıyla duyumsuyoruz—bu son durumda ortadakileri fark etmiyoruz yalnızca. Gene de daha önce dediğimiz gibi bütün dokunulurları bir zar aracılığıyla duyumsuyor olsaydık ve arada böyle bir zar olduğunu bilmiyor olsaydık, şimdi suda ve havada nasıl duyumsuyorsak öyle duyumsardık: Dokunulurlara doğrudan dokunuyormuşuz ve arada sanki bir orta yokmuş gibi gelirdi bize.

[423b12] Dokunulur olanla görülür ve işitilir olan arasında fark var yine de. Çünkü görmede ve işitmede ortamın bizim üstümüzde bir etki yapmasından dolayı duyumsarız, oysa dokunulur olanları, ortamın üstümüzdeki etkisiyle değil, ortamla aynı anda duyumsarız. Kalkanına darbe yiyen bir asker gibi: Kalkan önce bir darbe yiyor da sonra kendi bir darbe vuruyor değil, kalkana gelen darbeye askere gelen darbe bir çırpıda olur. Genelde görünen o ki hava ile su görme, işitme ve koku alma için neyse, et ile dil de kendilerine denk düşen duyu organı için o. Beyaz bir cismi gözün yüzeyinin üstüne koyunca duyum oluşmadığı gibi, hiçbir durumda da nesne duyu organına dokununca duyum oluşmaz. Buradan da belli ki dokunma organı içeride. Ne de olsa böyle olunca öbür duyulara uyuyor. Çünkü öbür duyulurlar duyu organlarının tam üstüne koyulunca duyumsanmazken, dokunulur olan, etin üstüne koyulunca duyumsanıyor. Dolay-

νεται· ὥστε τὸ μεταξὺ τοῦ ἀπτικού ἢ σάρξ.

Ἄπτά μὲν οὖν εἰ-
σιν αἱ διαφοραὶ τοῦ σώματος ἢ σώμα· λέγω δὲ διαφορὰς
αἱ τὰ στοιχεῖα διορίζουσι, θερμὸν ψυχρόν, ξηρὸν ὑγρόν, περὶ
ὧν εἰρήκαμεν πρότερον ἐν τοῖς περὶ τῶν στοιχείων. Τὸ δὲ αἰσ-
θητήριον αὐτῶν τὸ ἀπτικόν, καὶ ἐν ᾧ ἡ καλουμένη ἀφή ὑπάρ-
χει αἰσθησις πρώτῃ, τὸ δυνάμει τοιοῦτόν ἐστι μόνον. Τὸ γὰρ
[424a] αἰσθάνεσθαι πάσχειν τί ἐστίν. Ὡστε τὸ ποιοῦν οἶον αὐ-
τὸ ἐνεργεῖα, τοιοῦτον ἐκεῖνο ποιεῖ δυνάμει ὄν. Διὸ τοῦ ὁμοίως
θερμοῦ καὶ ψυχροῦ ἢ σκληροῦ καὶ μαλακοῦ οὐκ αἰσθανόμεθα,
ἀλλὰ τῶν ὑπερβολῶν, ὡς τῆς αἰσθήσεως οἶον μεσότητός τινος
οὔσης τῆς ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ἐναντιώσεως. Καὶ διὰ τοῦτο κρί-
νεται τὰ αἰσθητά. Τὸ γὰρ μέσον κριτικόν. Γίνεται γὰρ πρὸς ἐκά-
τερον αὐτῶν θάτερον τῶν ἄκρων· καὶ δεῖ ὥσπερ τὸ μέλλον αἰ-
σθήσεσθαι λευκοῦ καὶ μέλανος μηδέτερον αὐτῶν εἶναι ἐνε-
ργεῖα, δυνάμει δ' ἄμφω (οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων), καὶ ἐπὶ τῆς
ἀφῆς μήτε θερμὸν μήτε ψυχρόν. Ἔτι δ' ὥσπερ ὁρατοῦ καὶ
ἀοράτου ἦν πως ἡ ὄψις, ὁμοίως δὲ καὶ αἱ λοιπαὶ τῶν ἀντι-
κειμένων, οὕτω καὶ ἡ ἀφή τοῦ ἀπτοῦ καὶ ἀνάπτου· ἀναπτον
δ' ἐστὶ τό τε μικρὰν ἔχον πᾶμπαν διαφορὰν τῶν ἀπτῶν,
οἶον πέπονθεν ὁ ἀήρ, καὶ τῶν ἀπτῶν αἱ ὑπερβολαί, ὥσπερ
τὰ φθαρτικά.

Καθ' ἐκάστην μὲν οὖν τῶν αἰσθήσεων εἴρηται
τύψ.

XII Καθόλου δὲ περὶ πάσης αἰσθήσεως δεῖ λαβεῖν ὅτι ἡ

26 τὸ om. EXF^bP || ἀπτά H^uM : ἀπται EE^aCUVX αὐται P || 28
αἱ : αἱς E^aUVXF^b || 29 εἴρηται EP || τῶν om. UVXF^b || 31
αἰσθησις om. E^aUVXF^bP || πρώτως γP.

[424 a] 1 οἶον om. EP || οἶα τὰ ἀπτά ἐνεργεῖα add. in marg. H^a
|| 2 τὸ δυνάμει EP || ὁμοίου CH^aF^b || 3 pr. καὶ E^aCH^aγ : ἢ EUVP ||
4 ὡς : ὡς ἂν τοῦ αἰσθητηρίου EP || 5 καὶ : ἢ καὶ U om. E^a || 6 αἰσθη-
τήρια UVXF^bM || alt. γάρ : δὲ P || 7 αἰσθάνεσθαι E^aCP || 8 εἶναι
om. X || 9 δὲ : δὴ Vom. Xy || alt. ἐπὶ om. UVXM || 10 τοῦ τε ὁρατοῦ
καὶ τοῦ EP || 12 pr. καὶ om. XF^b || alt. καὶ : καὶ τοῦ C || 13 πᾶμπαν
ἔχον EX || πᾶμπαν post ἀπτῶν transp. P.

sıyla et, dokunma duyusunun ortamıdır.

[423b26] O halde dokunulur olanlar, cismin *cisim olarak* farklarıdır, yani öğeleri birbirinden ayırıştıran farklardır: Sıcakla soğuk, kuruyla ıslak. Bunları daha önce *Öğeler Üzerine*⁹² de ele almıştık. Bunları duyumsayan organ, dokunma duyusunun organıdır ve dokunma denen duyusun birincil olarak bulunduğu kısım,⁹³ gücül halde bu dördü gibidir. Ne de olsa duyumsama bir çeşit etkilendir. Dolayısıyla etkileyen taraf, işler halini gücül halde öyle olan etkilenen tarafa yansıtır. Bizim kadar sıcak, soğuk, sert ya da yumuşak olanı bu yüzden duyumsamayız, aşırılıkları duyumsarız, dolayısıyla duyumsama duyulurlardaki karşıtlığın bir çeşit ortalaması [*mesotês*] gibidir. Duyulurları bu sayede ayırt eder [*krinei*]. Zira orta, ayırt edicidir. Ne de olsa her iki aşırı uca da dönüşür. Zaten bir şey beyazı ve siyahı duyumsayacaksa, *işler halde* beyaz da siyah da olmamalı, *gücül halde* ise hem beyaz hem siyah olmalıdır (öbür duyular için de aynısı geçerli), dokunma duyusunda sıcak da soğuk da olunmamalı. Ayrıca görme bir şekilde görülür olana ve görülmez olana yönelikse, öbür duyular da zıtlara [*antikeimenôn*] yönelikse, dokunma da dokunulur olana ve dokunulmaz olana yöneliktir: "Dokunulmaz" demek, ya hava gibi dokunma açısından çok az fark yaratan demektir ya da tahripkar şeyler gibi dokunma ölçeğindeki aşırılıklar demektir.

[424a15] O halde tek tek duyular konusunda ana hatlarıyla konuşmuş olduk.

12. [424a16] Genel olarak her duyu için şunu kavramalı:

⁹² *Oluş ve Bozuluş Üzerine* II, 2 ve 3'e bakınız.

⁹³ Trendelenburg'a göre "birincil duyu organı" ettir, Tricot'a göre ise kalptir.

μὲν αἰσθησίς ἐστι τὸ δεκτικὸν τῶν αἰσθητῶν εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης, οἷον ὁ κηρὸς τοῦ δακτυλίου ἄνευ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ²⁰ χρυσοῦ δέχεται τὸ σημεῖον, λαμβάνει δὲ τὸ χρυσοῦν ἢ τὸ χαλκοῦν σημεῖον, ἀλλ' οὐχ ἡ χρυσὸς ἢ χαλκός· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ αἰσθησις ἐκάστου ὑπὸ τοῦ ἔχοντος χρῶμα ἢ χυμὸν ἢ ψόφον πάσχει, ἀλλ' οὐχ ἡ ἑκαστον ἐκείνων λέγεται, ἀλλ' ἡ τοιονδί, καὶ κατὰ τὸν λόγον. Αἰσθητήριον δὲ πρῶτον ἐν²⁵ ᾧ ἡ τοιαύτη δύναμις. Ἔστι μὲν οὖν ταυτόν, τὸ δ' εἶναι ἕτερον· μέγεθος μὲν γὰρ ἂν τι εἴη τὸ αἰσθανόμενον· οὐ μὴν τό γε αἰσθητικῶς εἶναι οὐδ' ἡ αἰσθησις μέγεθός ἐστιν, ἀλλὰ λόγος τις καὶ δύναμις ἐκείνου.

Φανερόν δὲ ἐκ τούτων καὶ διὰ τί ποτε των αἰσθητῶν αἱ ὑπερβολαὶ φθείρουσι τὰ αἰσθητή-³⁰ρια· ἐὰν γὰρ ἡ ἰσχυροτέρα τοῦ αἰσθητηρίου ἡ κίνησις, λύεται ὁ λόγος (τοῦτο δὲ ἡ αἰσθησις), ὥσπερ καὶ ἡ συμφωνία καὶ ὁ τόνος κρουομένων σφόδρα τῶν χορδῶν· καὶ διὰ τί ποτε τὰ φυτὰ οὐκ αἰσθάνεται, ἔχοντά τι μόριον ψυχικὸν καὶ πάσχοντά τι ὑπὸ τῶν ἀπτῶν αὐτῶν· καὶ γὰρ ψύχεται [424b] καὶ θερμαίνεται· αἴτιον γὰρ τὸ μὴ ἔχειν μεσότητα, μηδὲ τοιαύτην ἀρχὴν οἷαν τὰ εἶδη δέχεσθαι τῶν αἰσθητῶν, ἀλλὰ πάσχειν μετὰ τῆς ὕλης. Ἀπορήσειε δ' ἂν τις εἰ πάθοι ἂν τι ὑπ' ὁσμῆς τὸ ἀδύνατον ὁσφρανθῆναι, ἢ ὑπὸ χρώματος⁵ τὸ μὴ δυνάμενον ἰδεῖν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Εἰ δὲ τὸ ὁσφραντὸν ὁσμῇ, εἴ τι ποιεῖ, τὴν ὁσφρησιν ἢ ὁσμῇ ποιεῖ·

18 εἰδῶν om. EUXF^bP || 19 ὁ om. E·CH·y || δακτύλου E·V || 20-21 λαμβάνει — σημεῖον om. F^b || 20 tert. τὸ om. P || 21 χαλκὸν U || ἢ : ὡς U || χαλκός ἢ χρυσός E·XF^bP || 24 ἢ X || τὸν om. E· || 25 ταυτόν E·H·UVP : ταυτό Cy τὸ αὐτό EP ταῦτα XF^bM || 25-26 ἕτερον μέγεθος· μέγεθος μὲν y || 26 μὲν om. C || ἂν τι : πάντῃ P || εἴη : ἦν XF^b || μὲν τῷ H·yM || 28 ἐκεῖνο E· || δὴ ἐκ C || 29 ποτε om. y || φθίνουσι P || 30 ἢ om. VXF^bMP || ἰσχυρωτέρᾳ E· || 31 δὲ E·Cy : δ' ἦν UVXM || pr. ἢ om. EP || 32 τόνος καὶ ἡ κρούσις et om. σφόδρα X || 34 τι om. EUXF^bM || ἀπὸ y || αὐτῶν om. XF^bP.

[424 b] 2 μηδὲ : καὶ XF^b om. U || δέχεσθαι τὰ εἶδη VXF^bM || 3 τῆς om. P || 4 τι om. EE·CH·yP || ἢ om. EP || τοῦ χρώματος H·y || 6 pr. ἢ ὁσμῇ E || εἴ τι : ὅτι y.

Duyu, duyulurların biçimlerini maddesiz kabul etme gücü olandır. Balmumu, yüzüğün demirini ya da altınını kabul etmeksizin damgasını kabul eder ya, aynı öyle: Altından ya da bakırdan yapılmış olan damgayı kabul eder ama *altın olarak* ya da *bakır olarak* değil. İşte bütün duyular, rengi, tadı ya da sesi olan bir şeyin etkisine maruz kalırlar, ancak bunlardan her biri için söylenen şey olmaları bakımından değil, şöyle ya da böyle olmaları ve bir orana [*logos*] göre olmaları bakımından onların etkisine maruz kalırlar. Duyu organı da böyle bir gücü ilk barındırandır.⁹⁴ Dolayısıyla bir bakıma ikisi aynı ama bir bakıma da olmaklıkları birbirinden farklı; duyumsayan şey bir büyüklük olmalı, oysa duyumsayıcı olmak da duyu da bir büyüklük değil, bir çeşit orandır [*logos*] ve öncekinin <yani duyumsayanın> bir gücüdür.

[424a28] Duyulur olanlardaki aşırılıkların duyu organlarını neden tahrip ettiği bunlardan belli: Hareket duyu organı için fazla kuvvetli olursa oran [*logos*] çözülür (duyu da zaten bu oran). Tellere fazla sert vurulunca ahengin ve tonun bozulması gibi. Ruhsal bir kısma sahip olmalarına rağmen ve soğuyup ısındıklarına göre dokunulurlara bir ölçüde maruz kalmalarına rağmen, bitkilerin neden duyumsamadığı da belli: Bir orta halleri yok, yani duyulurların biçimlerini almalarını sağlayan ilkeleri yok, etkiye *maddeyle birlikte* maruz kalıyorlar. Şunu da sorabilir insan: Koku alma gücü olmayan bir şey acaba bir kokunun etkisine maruz kalabilir mi? Ya da görme gücü olmayan bir şey rengin etkisine maruz kalabilir mi? Öbür duyular için de benzer sorular sorulabilir. Oysa eğer koku kokan şeyse etkisi olsa olsa koku almadır. Dolayısıyla koku alma gü-

⁹⁴ Geleneksel yoruma göre buradaki anlam şöyledir: "Birincil duyu organı da böyle bir gücü barındırandır". Örneğin Tricot burada "birincil duyu organı" olarak kalbin kastedildiğini not ediyor. Biz ise Sachs'in okumasını izliyoruz.

ὥστε τῶν ἀδυνάτων ὁσφρανθῆναι οὐθέν οἶόν τε πάσχειν ὑπ' ὁσμῆς· ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· οὐδὲ τῶν δυνατῶν, ἀλλ' ἢ αἰσθητικὸν ἕκαστον. Ὑποκρίσθαι δὲ δηλὸν καὶ οὕτως.
 10 Οὐτε γὰρ φῶς καὶ σκότος οὔτε ψόφος οὔτε ὁσμὴ οὐδὲν ποιεῖ τὰ σώματα, ἀλλ' ἐν οἷς ἐστίν, οἷον ἀήρ ὁ μετὰ βροντῆς διίστησι τὸ ξύλον. Ἀλλὰ τὰ ἀπτά καὶ οἱ χυμοὶ ποιοῦσιν· εἰ γὰρ μή, ὑπὸ τίνος ἂν πάσχοι τὰ ἄψυχα καὶ ἀλλοιοῖτο ; Ὑποκρίσθαι οὖν κακεῖνα ἐμποιεῖ ἢ οὐ πᾶν σῶμα παθητικὸν ὑπ' ὁσ-
 15 μῆς καὶ ψόφου· καὶ τὰ πάσχοντα ἀόριστα, καὶ οὐ μένει, οἷον ἀήρ· ὅξει γὰρ ὥσπερ παθὼν τι. Τί οὖν ἐστὶ τὸ ὁσμᾶσθαι παρὰ τὸ πάσχειν τι ; Ὑποκρίσθαι τὸ μὲν ὁσμᾶσθαι καὶ αἰσθάνεσθαι, ὁ δ' ἀήρ παθὼν ταχέως αἰσθητὸς γίνεται.

7 τὸ ἀδύνατον y || οὐθέν μὴ F^b || 7-8 ὑπ' ὁσμῆς om. UVXF^bM || 8 τῶν δυνατῶν : τῶν ἀδυνάτων X || 9 ἑκάστου conl. Rodier || δὲ om. VM || 11 ἀήρ ὁ : ὁ ἀήρ VXF^bM ὁ ἀήρ ὁ U || 12 ἀλλὰ δὲ EP || 13 καὶ : ἢ E εἰ P || ἀλλοιοῖ P || 14 ἄρ' οὖν οὐ X || ἐμποιεῖ E^aCH^ay : ποιεῖ EPF^b ποιήσῃ VXM ἐμποιήσῃ U || 16-17 τί — τι om. UVXF^bM || 17 καὶ om. F^b || 18 ταχέως om. y.

cü olmayan hiçbir şey kokunun etkisine maruz kalmaz. Aynı açıklama öbür duyular için de geçerli. Duyumsama gücüne sahip olanlar ancak duyarlı oldukları şeylerin etkisine maruz kalabiliyor zaten. Şuradan da belli: Işık, karanlık, ses ve koku cisimlere hiçbir şey yapmıyor, içinde oldukları şey ise yapıyor. Gökgürültülü havanın odunu yarması gibi. Oysa dokunulurlar ve tatlar bir etkide bulunuyor. Zaten bulunmasalar, ruh sahibi olmayan cisimleri etkiye maruz bırakan ve değiştiren ne olabilir ki? O halde acaba öbürleri de mi cisimlerin üzerinde etki yaratıyor? Ya da kokunun ve sesin etkisine maruz kalma gücü her cisimde yok. Etkiye maruz kalanlar da belirsiz ve oynak, örneğin hava — ki hava da sanki bir etkiye maruz kalmış gibi kokar. O zaman koku almak belli bir etkiye maruz kalmanın yanı sıra nedir? Ya da şöyle: Koku almak duyumsamaktır, etkiye maruz kalan hava ise hızla duyumsanabilir hale gelir.

[424b22] Ι Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν αἰσθησις ἑτέρα παρὰ τὰς πέντε (λέγω δὲ ταύτας ὄψιν, ἀκοήν, ὄσφρησιν, γεῦσιν, ἀφήν), ἐκ τῶνδε πιστεύσειεν ἂν τις. Εἰ γὰρ παντός, οὐ ἔστιν αἰσθησις ἀφή, 25 καὶ νῦν ἔχομεν αἰσθησιν (πάντα γὰρ τὰ τοῦ ἀπτοῦ ἢ ἀπτὸν πάθη τῇ ἀφῇ ἡμῖν αἰσθητά ἐστιν), ἀνάγκη τ', εἴπερ ἐκλείπει τις αἰσθησις, καὶ αἰσθητήριόν τι ἡμῖν ἐκλείπειν· καὶ ὅσων μὲν αὐτοὶ ἀπτόμενοι αἰσθανόμεθα, τῇ ἀφῇ αἰσθητά ἐστιν, ἣν τυγχάνομεν ἔχοντες, ὅσα δὲ διὰ τῶν μεταξὺ καὶ μὴ αὐ- 30 τῶν ἀπτόμενοι, τοῖς ἀπλοῖς, λέγω δ' οἶον ἀέρι καὶ ὕδατι· ἔχει δ' οὕτως, ὥστ' εἰ μὲν δι' ἐνὸς πλείω αἰσθητά ἕτερα ἀλλήλων ὄντα τῷ γένει, ἀνάγκη τὸν ἔχοντα τὸ τοιοῦτον αἰσθητήριον ἀμφοῖν αἰσθητικὸν εἶναι (οἶον εἰ ἐξ ἀέρος ἐστὶ τὸ αἰσθητήριον, καὶ ἔστι μεταξὺ ὁ ἀήρ καὶ ψόφου καὶ χρώας), εἰ δὲ [425a] πλείω τοῦ αὐτοῦ, οἶον χρώας καὶ ἀήρ καὶ ὕδωρ (ἄμφω γὰρ διαφανῇ), καὶ ὁ τὸ ἕτερον αὐτῶν ἔχων μόνον αἰσθηθήσεται τοῦ δι' ἀμφοῖν τῶν δὲ ἀπλῶν ἐκ δύο τούτων αἰσθητήρια μόνον ἐστίν, ἐξ ἀέρος καὶ ὕδατος (ἡ μὲν γὰρ κόρη ὕδατος, ἡ δ' ἀκοή 5 ἀέρος, ἡ δ' ὄσφρησις θατέρου τούτων), τὸ δὲ πῦρ ἢ οὐθενὸς ἡ κοινὸν πάντων (οὐθὲν γὰρ ἄνευ θερμότητος αἰσθητικόν), γῇ

[424 b] 22 ἑτέρα om. P || 24 τῶνδε CH^aVy : τῶνδε δῆλον UXF^a τούτων EI. || 25 αἰσθησιν ἔχομεν ELX || 25-26 πάθη ἢ ἀπτὸν ἀφῇ y || 27 τι : om. L post ἡμῖν transp. X || ἐκλείπειν E || μὲν : μὴ P || 28 αὐτοὶ CH^a : αὐτῶν rell. || τῇ om. X || 30 ἀπλοῖς : ἀπλοῖς διαστήμασι CH^ay || 31-32 ἀλλήλων ὄντα τῷ γένει : ὄντα τῷ γένει ἀλλήλων X ὄντα ἀλλήλων τῷ γένει EI || τὸ om. CH^aUy || 34 μεταξὺ H^a : om. rell. || χροιάς E.

[425 a] 2 γὰρ : δὲ V || ὁ om. X || 8 τοῦ δι' CH^ay : τοῦ L om. rell. || 6 οὐδὲ X || αἰσθητήριον P || γῇ : om. P || ἡ δὲ γῇ UV.

III

1. [424b22] Beş duyu (yani görme, işitme, koku alma, tat alma ve dokunma) dışında bir duyu olmadığına ikna olmak için şunlardan yola çıkılabilir: Dokunma duyusuyla duyumsanabilen her şeyi biz zaten duyumsuyorsak (ne de olsa dokunulur olanın *dokunulur olarak* sahip olduğu bütün özelliklerin [*pathê*] bizim için duyumsanabilir olması dokunma duyusuyla olur), o zaman bir duyu bizde eksik olduğu takdirde bir duyu organının da bizde eksik olması gerekir; temas ederek duyumsadığımız şeylerin duyumsanabilir olması dokunma duyusuyla olur ve bizde dokunma duyusu zaten var; temas etmeksizin yani bir ortam üzerinden duyumsadığımız şeylerin duyumsanabilir olması ise hava ve su gibi yalın cisimler aracılığıyla olur; ancak şöyle bir durum da var: Eğer cinsçe birbirinden farklı olan duyulur şeyler tek bir ortam aracılığıyla duyumsanabiliyorsa, o ortamla aynı nitelikte bir duyu organına sahip olan hayvan (örneğin hem sesin hem rengin <ortamı> olan havadan oluşan bir duyu organına sahip bir hayvan) her ikisini de duyumsayabilmelidir; yok eğer rengin hem havanın hem suyun içinde görülebilmesi gibi (ikisi de saydam ya) aynı şey birden fazla ortamda duyumsanabiliyorsa, bu durumda bir hayvan o ortamlardan yalnızca birine sahip olsa bile her ikisinden geleni de duyumsayacaktır; duyu organlarını yalın cisimlerden yalnızca ikisi oluşturabilir, onlar da havayla su (ne de olsa gözbebeği sudan, işitme organı havadan, koku alma organı ise her ikisinden oluşuyor); ateş ya hiçbirinde yok ya da hepsinde ortak (çünkü sıcaklık olmadan duyarlılık ol-

δὲ ἡ οὐθενός, ἡ ἐν τῇ ἀφῇ μάλιστα μέμικται· διὸ λείποιτ' ἂν μὴθὲν εἶναι αἰσθητήριον ἔξω ὕδατος καὶ ἀέρος· ταῦτα δὲ καὶ νῦν ἔχουσιν ἔνια ζῶα· πᾶσαι ἄρα αἱ αἰσθήσεις ἔχονται
 10 ὑπὸ τῶν μὴ ἀτελῶν μὴδὲ πεπηρωμένων· φαίνεται γὰρ καὶ ἡ ἀσπάλαξ ὑπὸ τὸ δέρμα ἔχουσα τοὺς ὀφθαλμούς· ὥστ' εἰ μὴ τι ἕτερόν ἐστι σῶμα, καὶ πάθος ὃ μὴθενός ἐστι τῶν ἐνταῦθα σωμάτων, οὐδεμία ἂν ἐκλείποι αἰσθησις.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν κοινῶν οἷόν τ' εἶναι αἰσθητήριόν τι ἴδιον, ὥν ἐκάστη αἰσθήσει
 15 αἰσθανόμεθα κατὰ συμβεβηκός, οἷον κινήσεως, στάσεως, σχήματος, μεγέθους, ἀριθμοῦ, ἑνός· ταῦτα γὰρ πάντα κινήσει αἰσθανόμεθα, οἷον μέγεθος κινήσει· ὥστε καὶ τὸ σχῆμα· μέγεθος γάρ τι καὶ τὸ σχῆμα· τὸ δ' ἡρεμοῦν τῷ μὴ κινεῖσθαι· ὃ δ' ἀριθμὸς τῇ ἀποφάσει τοῦ συνεχούς, καὶ τοῖς ἰδίοις· ἐκάστη
 20 γὰρ ἐν αἰσθάνεται αἰσθησις. Ὡστε δῆλον ὅτι ἀδύνατον ὁτιοῦν ἰδίαν αἰσθησιν εἶναι τούτων, οἷον κινήσεως· οὕτω γὰρ ἔσται ὥσπερ νῦν τῇ ὄψει τὸ γλυκὺ αἰσθανόμεθα. Τοῦτο δ' ὅτι ἀμφοῖν ἔχοντες τυγχάνομεν αἰσθησιν, ἢ ὅταν συμπέσωσιν ἀναγνωρίζομεν· εἰ δὲ μή, οὐδαμῶς ἂν ἄλλ' ἢ κατὰ
 25 συμβεβηκός αἰσθανοίμεθα, οἷον τὸν Κλέωνος υἱὸν οὐχ ὅτι Κλέωνος γὰρ υἱός, ἀλλ' ὅτι λευκός· τούτῳ δὲ συμβέβηκεν υἱῷ Κλέωνος εἶναι. Τῶν δὲ κοινῶν ἔχομεν ἤδη αἰσθησιν κοινήν, οὐ κατὰ συμβεβηκός· οὐκ ἄρ' ἐστὶν ἰδία· οὐδαμῶς γὰρ ἂν

7 ἡ οὐθενός ἡ LCH^aXy : οὐθενός ἡ E om. UVM || ἰδίως post μέμικται add. ELUVX || διὸ om. M || λείποιτ' E || 3 ζῶων P || οὖν ἄρα y || αἰ om. X || 10 γὰρ δὲ UVP || καὶ om. X || 11 σπάλαξ CVM πάλαξ y || τὸ om. F^b || τοὺς om. ELUVX || 13 ἂν om. EX || ἐκλείποι CH^aUV : λείποι E λείποιτο L ἐλλείποι Py || αἰσθησιν X || 14 τι ἴδιον om. y || ὧν καὶ E || 15 οὐ κατὰ Torstrik || 17 τὸ CH^ay : om. tell. || 18 καὶ CH^ay : om. tell. || μὴ om. M || 23 ἔχομεν τυγχάνοντες XF^b || ἢ καὶ E || 24 ἀναγνωρίζομεν LH^aP : ἅμα γνωρίζομεν E γνωρίζομεν CUVXyF^bM || 25 αἰσθανοίμεθα CH^a : ἡσθανόμεθα UVX αἰσθανόμεθα ELYP || 26 κλέωνος γὰρ υἱός CH^aUV || ἄλλο τὸ λευκόν UXF^b || τοῦτο ELVXP || 27 τῷ δὲ κοινῷ V || ἤδη ἔχομεν αἰσθησιν ELY ἔχομεν αἰσθησιν ἤδη VXM αἰσθησιν ἔχομεν καὶ ἤδη F^b || 28 ἄρ' om. CH^a.

maz); toprak ise ya hiçbirinde bulunmaz ya da en çok dokunma duyusunun karışımında bulunur; dolayısıyla bir duyu organını oluşturabilecek suyla hava hariç hiçbir yalın cisim kalmamış oluyor; zaten bu ikisine sahip hayvanlar da yok değil; o halde yetişkin olmayanları ve sakatları bir yana bırakırsak, hayvanlar bütün duyulara sahiptir; nitekim köstebeğin bile derisinin altında gözlerinin olduğu bariz; sonuçta eğer başka bir <yalın> cisim yoksa ve buradaki cisimlerin özelliklerinden [*pathos*] başka bir özellik yoksa, duyular tam takım oluyor.⁹⁵

[425a14] Fakat duyuların her biriyle ilineksel olarak duyumsadığımız ortak duyulurlara (örneğin harekete, durağanlığa, şekle, büyüklüğe, sayıya, birliğe) özgü olan özel bir duyu organı yok, nitekim bunların hepsini hareketle duyumsarız. Örneğin bir büyüklüğü duyumsarız. Dolayısıyla şekli de öyle, çünkü şekil de bir büyüklük. Durağan olanı hareket *etmemesiyle*, sayıyı sürekliliğin değillenmesiyle ve özel duyularla duyumsarız, çünkü her duyu tek bir şeyi duyumsar. O halde bunlara özgü, örneğin harekete özgü özel bir duyunun olması belli ki imkansız; yoksa durum bizim tadılır olanı gözle duyumsamamız gibi olurdu; oysa tadılır olanı gözle duyumsamamızın nedeni, o tatla o görüntüyü çakıştıkları sırada tanımış olmamızdan ötürü ikisine ilişkin duyumuzun çakışmasıdır. Yoksa onları <yani ortak duyulurları> hiçbir zaman duyumsayamazdık, anca ilineksel olarak duyumsardık, örneğin Kleon'un oğlunu *Kleon'un oğlu olarak* değil de beyaz olarak duyumsamamız gibi; oysa beyaz olanın Kleon'un oğlu olması ilineksel.⁹⁶ Oysa ortak duyulurlara yönelik duyumuz ortak bir duyu, ilineksel bir duyu değil. O halde ortak olanlara özgü olan

⁹⁵ Anlaması olağanüstü zor olan bu argümanı çevirirken Tricot, Aleksandros'un *Aporiai kai lyseis*, III, 6, 90, 4'ünü izliyor.

⁹⁶ II, 6'daki ayrımla söylersek, ortak duyulurlar, ne özel duyulurlardan olabilir, ne de ilineksel duyulurlardan olabilir. Bu ortak duyulurları duyumsayanın ne olduğu sorusu geliyor tabii ki akla.

ἡσθανόμεθα ἀλλ' ἢ οὕτως ὥσπερ εἴρηται τὸν Κλέωνος υἱὸν
 30 ἡμᾶς ὁρᾶν. Τὰ δ' ἀλλήλων ἴδια κατὰ συμβεβηκὸς αἰσθάν-
 νονται αἱ αἰσθήσεις, οὐχ ἢ αἱ αὐταί, ἀλλ' ἢ μία, ὅταν
 [425b] ἅμα γένηται ἡ αἴσθησις ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ, οἷον χολή ὅτι
 πικρὰ καὶ ξανθή· οὐ γὰρ δὴ ἐτέρας γε τὸ εἰπεῖν ὅτι ἄμφω
 ἔν· διὸ καὶ ἀπατάται, καὶ ἐὰν ἢ ξανθόν, χολὴν οἶεται εἶ-
 ναι.

Ζητήσῃ δ' ἂν τις τίνος ἔνεκα πλείονας ἔχομεν αἰσθήσεις,
 5 ἀλλ' οὐ μίαν μόνην. Ἡ ὅπως μὴ λανθάνῃ τὰ ἀκολουθοῦντα
 καὶ κοινά, οἷον κίνησις καὶ μέγεθος καὶ ἀριθμός· εἰ γὰρ ἦν
 ἡ ὄψις μόνη, καὶ αὕτῃ λευκοῦ, ἐλάνθανεν ἂν ἡμᾶς μᾶλλον
 κἂν ἐδόκει ταυτόν εἶναι πάντα διὰ τὸ ἀκολουθεῖν ἀλλήλοις
 ἅμα χρῶμα καὶ μέγεθος. Νῦν δ' ἐπεὶ καὶ ἐν ἐτέρῳ αἰσθητῷ
 10 τὰ κοινὰ ὑπάρχει, δῆλον ποιεῖ ὅτι ἄλλο τι ἕκαστον αὐ-
 τῶν.

II Ἐπεὶ δ' αἰσθανόμεθα ὅτι ὁρῶμεν καὶ ἀκούομεν, ἀνάγκη
 ἢ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι ὅτι ὁρᾷ, ἢ ἐτέρα. Ἀλλ' ἡ αὕτῃ ἔσται
 τῆς ὄψεως καὶ τοῦ ὑποκειμένου χρώματος. Ὡστε ἢ δύο τοῦ
 15 αὐτοῦ ἔσονται ἢ αὕτῃ αὐτῆς. Ἔτι δ' εἰ ἐτέρα εἴη τῆς
 ὄψεως αἰσθησις, ἢ εἰς ἄπειρον εἰσιν ἢ αὕτῃ τις ἔσται αὐτῆς.
 Ὡστ' ἐπὶ τῆς πρώτης τοῦτο ποιητέον. Ἐχει δ' ἀπορίαν· εἰ γὰρ
 τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι ἔστιν ὁρᾶν, ὁρᾶται δὲ χρῶμα ἢ τὸ
 ἔχον, εἰ ὄψεται τις τὸ ὁρῶν, καὶ χρῶμα ἔξει τὸ ὁρῶν πρῶ-
 20 τον. Φανερόν τοίνυν ὅτι οὐχ ἔν τὸ τῇ ὄψει αἰσθάνεσθαι· καὶ

29 ἢ om. EL || τὸν om. F^b || 29-30 τὸν — ὁρᾶν secl. Torstrik ||
 31 ἢ om. EL || αἱ αὐταί : αὐταί CV αἴται XY.

[425 b] 1 γένηται om. UVM || χολή ὅτι H^a : χολὴν ὅτι EL ὅτι
 χολή CUVXYF^bP χολῆς ὅτι conl. Ross || 4 διὰ τίνος U || πλείους
 ELUVX πλείους γε F^b || 5 μόνον UVXM || μὴ CH^aVXY : ἤττον
 ELU || 7 ἢ om. CH^aUV || μόνον LP || ἡμᾶς F^b : om. tell. || 8
 κἂν : καὶ ELP || ταυτόν CH^aXyF^b : ταῦτά ELVP τοῦτο UM || ἀλλήλοις
 P || 9 ἅμα : ἀεὶ conl. Torstrik || alt. καὶ om. UXF^b || ἐν om. ELP ||
 12 ἀκούωμεν y || 13 ἐτέρῳ y || 15 δ' εἰ : δὴ L δὲ P καὶ εἰ E εἰ H^ay ||
 ἢ τῆς E || 16 pr. ἢ om. UX || ἀνείσιν XF^b || ἔσται : ἔστιν XF^b ||
 ἐκυτῆς P || 19 alt. τὸ ὁρῶν : τὸ ὁρᾶν X.

özel bir duyu yok; yoksa ortak duyulurları, *Kleon'un oğlunu* gördüğümüzü söylediğimiz zaman kastettiğimizin dışındaki bir anlamda duyumsamıyor olurduk. Duyular başka duyuların özel duyulurlarını ilineksel olarak duyumsar: Özel duyulurlar olarak değil, tek bir şey üzerinde farklı farklı duyumlar aynı anda gerçekleştiğinde onları tek bir duyum olarak duyumsar, örneğin safranın hem acı hem sarı olduğunu duyumsar; çünkü bu iki niteliği *tek bir şeyin* taşıdığını söyleyecek <ortak duyudan> başka bir duyu yoktur; <ortak duyunun> yanılması da bundan: Sarıyı gördü mü safrasanır.

[425b4] Niçin bir değil de birden fazla duyumuz var diye sorulabilir. Hareket, büyüklük ve sayı gibi, <özel duyulurları> takip eden ortak duyulurların dikkatimizden kaçmaması için belki de. Çünkü eğer yalnızca görme duyumuz olsaydı ve yalnızca beyazı görüyor olsaydık, bunlar dikkatimizden daha çok kaçarlardı; ne de olsa renkle büyüklük aynı anda birbirini takip ettiği için hepsi bize aynı gibi gelirdi. Oysa ortak duyulurlar başka duyulurlarda da bulunduğundan, bu durum ortak duyulurlardan her birinin <öbür duyulardan> farklılığını belli ediyor.

2. [425b12] Ama görür ve iştir halde olduğumuzu da duyumsadığımıza göre, bunu ya görmeyle ya başka bir duyumuzla duyumsuyor olmalıyız, ancak bu başka duyu hem görmeyi hem de altta yatan rengi duyumsuyor olacak, dolayısıyla ya tek bir şeyi iki duyu duyumsuyor ya da bir duyu kendi kendini duyumsuyor olacak. Kaldı ki görmeyi başka bir duyu duyumsayacaksa ya bu sonsuza gider ya da kendi kendisini duyumsayan bir duyu olacak. Madem öyle, bunu duyunun kendisine yaptırmak gerekiyor. Ama bir sorun var: Görmek görme duyusuyla duyumsamak demekse renk ya da renkli şey görülüyor demektir; eğer biri göreni görecekse, o ilk gören renkli olacaktır. O halde görme duyusuyla duyumsamak diye tek bir şey olmadığı açık. Çünkü görmediğimiz

γὰρ ὅταν μὴ ὁρῶμεν, τῇ ὄψει κρίνομεν καὶ τὸ σκότος καὶ τὸ φῶς, ἀλλ' οὐχ ὡσαύτως. Ἔτι δὲ καὶ τὸ ὁρῶν ἔστιν ὡς κε-
 χρωμάτισται. Τὸ γὰρ αἰσθητήριον δεκτικὸν τοῦ αἰσθητοῦ ἄνευ
 τῆς ὕλης ἕκαστον. Διὸ καὶ ἀπελθόντων τῶν αἰσθητῶν ἔνισιν
 25 αἱ αἰσθήσεις καὶ φαντασίαι ἐν τοῖς αἰσθητηρίοις.

Ἡ δὲ τοῦ
 αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ τῆς αἰσθήσεως ἡ αὐτὴ μὲν ἐστὶ καὶ μία,
 τὸ δ' εἶναι αὐταῖς οὐ τὸ αὐτό· λέγω δ' οἷον ὁ ψόφος ὁ κατ'
 ἐνέργειαν καὶ ἡ ἀκοὴ ἡ κατ' ἐνέργειαν· ἔστι γὰρ ἀκοὴν ἔχοντα
 μὴ ἀκούειν, καὶ τὸ ἔχον ψόφον οὐκ αἰεὶ ψοφεῖ, ὅταν δ' ἐνεργῇ
 30 τὸ δυνάμενον ἀκούειν καὶ ψοφῇ τὸ δυνάμενον ψοφεῖν, τότε
 ἡ κατ' ἐνέργειαν ἀκοὴ ἅμα γίνεται καὶ ὁ κατ' ἐνέργειαν ψό-
 [426a] φος, ὧν εἴποι ἂν τις τὸ μὲν εἶναι ἄκουσιν τὸ δὲ ψόφη-
 σιν. Εἰ δὲ ἔστιν ἡ κίνησις καὶ ἡ ποίησις καὶ τὸ πάθος ἐν τῷ
 ποιουμένῳ, ἀνάγκη καὶ τὸν ψόφον καὶ τὴν ἀκοὴν τὴν κατ'
 ἐνέργειαν ἐν τῇ κατὰ δύναμιν εἶναι· ἡ γὰρ τοῦ ποιητικοῦ καὶ
 5 κινητικοῦ ἐνέργεια ἐν τῷ πάσχοντι ἐγγίνεται· διὸ οὐκ ἀνάγκη
 τὸ κινεῖν κινεῖσθαι. Ἡ μὲν οὖν τοῦ ψοφητικοῦ ἐνέργεια ψόφος
 ἢ ψόφησις ἐστίν, ἡ δὲ τοῦ ἀκουστικοῦ ἀκοὴ ἢ ἄκουσις· διττὸν
 γὰρ ἡ ἀκοή, καὶ διττὸν ὁ ψόφος. Ὁ δ' αὐτὸς λόγος καὶ ἐπὶ τῶν
 ἄλλων αἰσθήσεων καὶ αἰσθητῶν. Καὶ ὥσπερ ἡ ποίησις καὶ ἡ
 10 πάθησις ἐν τῷ πάσχοντι ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ ποιούντι, οὕτω καὶ ἡ
 τοῦ αἰσθητοῦ ἐνέργεια καὶ ἡ τοῦ αἰσθητικοῦ ἐν τῷ αἰσθητικῷ.

21 σκότος ἢ καὶ XYF^b τὸ σκότος ὅν M || 22 ὥς καὶ X || 24
 αἰσθητηρίων VM || 25 αἱ om. UVXF^b || φαντασίαι τοῦ αἰσθητηρίου
 F^b || 27 οὐ τὸ αὐτὸ αὐταῖς EL αὐτοῦ οὐ ταῦτόν XM || 28 pr. ἢ om.
 ELX || ἡ κατ' ἐνέργειαν om. P || ἔχων P || 29 καὶ τὸ — ἀκούειν
 om. F^b || ἐνεργεῖ EP || 30 ψοφεῖν : ψοφεῖ E || τότε : om. E τότε
 καὶ C || 31 ἀκοή — ἐνέργειαν om. E.

[426 a] 1 ὧν : ὥστε UVM || εἴποι : εἴποιεν ELyP εἴπειεν CF^b
 φῆσειεν UVXM || 3 ἀνάγκη : ἀρα y || καὶ τὴν κατ' ἐνέργειαν ἀκοὴν
 F^b || 4 ἐν τῷ y ἐν τι V || 4-5 καὶ κινητικοῦ om. y || 6 οὖν om. F^b
 add. supra H^a || ἐνέργειά ἐστὶ : ἐστὶ ἐνέργεια EL || 7 ἐστὶν om.
 ELUVXP || ἀκουστοῦ M || 8 διττὸς C || 9 καὶ ὥσπερ CH^ay : ὥσπερ
 γὰρ UXV ὥσπερ γὰρ καὶ ELP || 10 alt. ἐν : ἂν E || 11 ἐνέργεια —
 αἰσθητικοῦ om. CH^aUy.

zaman bile karanlığı ve ışığı görme duyumuzla ayırt ediyoruz—<rengi görmekle> aynı şekilde olmasa da. Hem zaten gören de renkli hale gelmiş gibidir. Zira her duyu organı, duyulur olanı maddesi olmadan kabul etme gücüdür. Zaten duyulur olan ortadan kalktıktan sonra bile duyu organında duyumlar ve hayaller kalması da bundandır.

[425b26] Duyulur olanın ve duyunun işlerliği bir ve aynı olsa bile, onların olmaklıkları aynı değildir. Yani işler haldeki sesle işler haldeki işitmeyi ele alalım örneğin: İşitme duyusuna sahip olan işitmiyor olabilir, sesi olan da her an ses çıkarmıyor olabilir; ancak işitme gücü olan işler hale gelince ve ses çıkarma gücü olan da işler halde ses çıkarınca, işitme ve işler halde ses işte o zaman aynı anda ortaya çıkar—ilki için “işitiyor”, ikincisi içinse “ses çıkarıyor” denebilir. Eğer hareket, hem etkileme hem de etkilenme [*pathos*], etkilenende gerçekleşiyorsa, o zaman işler haldeki sesin ve işitmenin gücül bir şeyde gerçekleşmesi gerekir. Çünkü etkin olanın ve hareket ettirenin işlemi [*energeia*] etkilenende ortaya çıkar. Bu yüzden de hareket ettirenin kendisinin hareket etmesi şart değil. Dolayısıyla ses çıkarma gücü olanın işlemi sestir ya da ses çıkarmadır; işitme gücü olanınki de işitme duyusudur ya da işitmedir; çünkü işitme iki anlama gelir, ses de öyle. Aynı açıklama diğer duyular ve duyulurlar için de geçerli. Etkileme ve etkilenme [*pathêsis*], etkileyende değil, etkilenende gerçekleştiği gibi, duyulur olanın ve duyunun işlerliği de duyuda gerçekleşir. Bazı durumlarda iki

Ἄλλ' ἐπ' ἐνίων μὲν ὠνόμασται, οἷον ἡ ψόφησις καὶ ἡ ἄκουσις, ἐπ' ἐνίων δὲ ἀνώνυμον θάτερον· δρασις γὰρ λέγεται ἡ τῆς ὀψεως ἐνέργεια, ἡ δὲ τοῦ χρώματος ἀνώνυμος, καὶ γεῦσις ἡ τοῦ
15 γευστικοῦ, ἡ δὲ τοῦ χυμοῦ ἀνώνυμος.

Ἐπεὶ δὲ μία μὲν ἐστὶν ἐνέργεια τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, τὸ δ' εἶναι ἕτερον, ἀνάγκη ἅμα φθεῖρεσθαι καὶ σώζεσθαι τὴν οὕτω λεγομένην ἀκοὴν καὶ ψόφον, καὶ χυμὸν δὴ καὶ γεῦσιν καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως· τὰ δὲ κατὰ δύναμιν λεγόμενα οὐκ ἀνάγκη·
20 ἄλλ' οἱ πρότερον φυσιολόγοι τοῦτο οὐ καλῶς ἔλεγον, οὐθὲν οἰόμενοι οὔτε λευκὸν οὔτε μέλαν εἶναι ἄνευ ὀψεως, οὐδὲ χυμὸν ἄνευ γεύσεως. Τῇ μὲν γὰρ ἔλεγον ὀρθῶς, τῇ δ' οὐκ ὀρθῶς· διχῶς γὰρ λεγομένης τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, τῶν μὲν κατὰ δύναμιν τῶν δὲ κατ' ἐνέργειαν, περὶ μὲν οὖν
25 τούτων συμβαίνει τὸ λεχθέν, ἐπὶ δὲ τῶν ἐτέρων οὐ συμβαίνει. Ἄλλ' ἐκεῖνοι ἀπλῶς ἔλεγον περὶ τῶν λεγομένων οὐχ ἀπλῶς.

Εἰ δὴ συμφωνία φωνή τις ἐστὶν, ἡ δὲ φωνή καὶ ἀκοή ἐστὶν ὡς ἓν, καὶ ἔστιν ὡς οὐχ ἓν ἡ οὐ τὸ αὐτό, λόγος δ' ἡ συμφωνία, ἀνάγκη καὶ τὴν ἀκοὴν λόγον τινὰ εἶ-
30 ναι. Καὶ διὰ τοῦτο καὶ φθεῖρει ἕκαστον ὑπερβάλλον, καὶ τὸ ὀξύ καὶ τὸ βαρὺ, τὴν ἀκοὴν· καὶ ἐν χυμοῖς τὴν γεῦσιν, καὶ [426 b] ἐν χρώμασι τὴν ὀψιν τὸ σφόδρα λαμπρὸν ἢ τὸ ζοφερόν, καὶ ἐν ὀσφρῆσει ἡ ἰσχυρὰ ὀσμή καὶ γλυκεῖα καὶ πικρά, ὡς λόγου τινὸς ὄντος τῆς αἰσθήσεως. Διὸ καὶ

12 μὲν καὶ CUXF^oM || ἡ — ἡ om. M || 13 ἐπ' ἐν ὧν δὲ LH^oP : ἐπὶ δ' ἐνίων rell. || 14 et 15 ἀνώνυμον H^oF^oP || 16 ἡ ἐνέργεια ἡ EP ἐνέργεια ἡ LUX || καὶ ἡ E || 21 εἶναι οὔτε μέλαν XF^o || 22 λέγοντες γ || 23 αἰσθητικοῦ V || 24 περὶ : ἐπὶ LUXF^o || μὲν οὖν H^o : om. rell. || 25 τὸ — συμβαίνει om. UV || τῶν om. XF^o || 27 δὴ ἡ L δ' ἡ F^o || 27-28 ἡ ἀκοή EH^o || 28 ἐν ἐστὶ E || καὶ — αὐτό secl. Torstrik || ἡ οὐ om. EL || οὐδὲ τὸ αὐτὸ V ἢ τὸ αὐτὸ M || 29 καὶ om. F^o || 30 alt. καὶ om. LF^o || 31 ὁμοίως δὲ ante alt. καὶ add. EL || χυμῶ P.

[426 b] 1 λαμπρὸν : λάμπων LC || alt. τὸ om. EL || 3 πικρά : λιπαρά EL || διὸ om. UXF^o.

tarafın da ismi varken (örneğin “ses çıkarma” ve “işitme”), bazı durumlarda taraflardan biri isimlidir. Örneğin görme duyusunun işlerliğine “görmek” denir, fakat rengin işlerliğine denk düşen bir isim yok; tat duyusunun işlerliğine “tat alma” denir, fakat tadın işlerliği için bir sözcük yok.

[426a15] Duyumsama gücünün ve duyulurun ol-
maklıkları birbirinden farklı olsa da işlerlikleri tek bir şey
olduğuna göre, işler haldeki işitmenin ve sesin tahrip ol-
ması ya da muhafaza edilmesi aynı anda gerçekleşir zo-
runlu olarak. Tat alma ile tat da böyle, öbürleri de. Ama
gücül halde söylenenler için bu durum şart değil. İlk do-
ğabilimcilerin bunun tersini söylemesi güzel değil:
Görme olmadan siyah da beyaz da olmazmış; tat alma
olmadan tat diye bir şey yokmuş. Dedikleri bir açıdan
doğru, bir açıdan değil. Çünkü duyu da duyulur olan da
iki anlamda, bir gücüllük anlamında ve işlerlik anla-
mında söylendiğine göre, söyledikleri şey bu ikinci an-
lamda tutuyor ama birinci anlamda tutmuyor. Anlamı
basit olmayan bir şeyden basitmiş gibi konuşuyorlardı.

[426a27] Madem ahenk bir çeşit ötmektir <daha doğ-
rusu “sestir”> ve ötmeye <daha doğrusu “ses çıkar-
mayla”> işitme bir açıdan bir ve aynı olmamalarına rağ-
men başka bir açıdan tek bir şeydir, o halde ahenk bir
oran [*logos*] olduğuna göre işitme de bir çeşit oran olmalı.
Bu yüzden, ince olsun kalın olsun her aşırılık, işitmeyi
tahrip eder. Tatlardaki aşırılık da zaten tat almayı, renk-
lerdeki aşırı parlaklık ve karanlık görmeyi, güçlü koku
da ister tatlı ister acı olsun koku almayı tahrip eder,
çünkü duyu bir çeşit orandır. Bu yüzden haz verirler: İn-

ἡδέα μὲν, ὅταν εἰλικρινῇ καὶ ἄμικτα ὄντα ἄγεται εἰς τὸν λόγον,
 ὁ οἶον τὸ ὀξύ ἢ γλυκὺ ἢ ἄλμυρόν, ἡδέα γὰρ τότε· ὅλως δὲ
 μᾶλλον τὸ μικτὸν συμφωνία ἢ τὸ ὀξύ ἢ βαρὺ. Ἀφῇ δὲ
 τὸ θερμαντὸν ἢ ψυκτὸν ἢ δ' αἰσθησις ὁ λόγος· ὑπερβάλ-
 λοντα δὲ ἢ λυπεῖ ἢ φθείρει.

Ἐκάστη μὲν οὖν αἰσθησις τοῦ ὑπο-
 κειμένου αἰσθητοῦ ἐστίν, ὑπάρχουσα ἐν τῷ αἰσθητηρίῳ ἢ αἰσ-
 10 θητήριον, καὶ κρίνει τὰς τοῦ ὑποκειμένου αἰσθητοῦ διαφο-
 ράς, οἶον λευκὸν μὲν καὶ μέλαν ὄψις, γλυκὺ δὲ καὶ πικρὸν γεύ-
 σις. Ὅμοίως δ' ἔχει τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων. Ἐπεὶ δὲ τὸ
 λευκὸν καὶ τὸ γλυκὺ καὶ ἕκαστον τῶν αἰσθητῶν πρὸς ἕκαστον
 κρίνομεν, τινὲς καὶ αἰσθανόμεθα ὅτι διαφέρει. Ἀνάγκη δὲ αἰ-
 15 σθήσει· αἰσθητὰ γὰρ ἐστίν. Ἡ καὶ δῆλον ὅτι ἡ σὰρξ οὐκ ἐστὶ
 τὸ ἔσχατον αἰσθητήριον· ἀνάγκη γὰρ ἦν ἀπτόμενον αὐτοῦ
 κρίνειν τὸ κρίνον. Οὕτε δὴ κεχωρισμένοις ἐνδέχεται κρίνειν ὅτι
 ἕτερον τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ, ἀλλὰ δεῖ ἐνὶ τινὶ ἄμφω δῆλα
 εἶναι. Οὕτω γὰρ κἂν εἰ τοῦ μὲν ἐγὼ τοῦ δὲ σὺ αἰσθοιο,
 20 δῆλον ἂν εἴη ὅτι ἕτερα ἀλλήλων. Δεῖ δὲ τὸ ἐν λέγειν ὅτι
 ἕτερον· ἕτερον γὰρ τὸ γλυκὺ τοῦ λευκοῦ. Λέγει ἄρα τὸ αὐτό.
 Ὡστε ὡς λέγει, οὕτω καὶ νοεῖ καὶ αἰσθάνεται.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ
 οἶόν τε κεχωρισμένοις κρίνειν τὰ κεχωρισμένα, δῆλον· ὅτι
 δ' οὐδ' ἐν κεχωρισμένῳ χρόνῳ, ἐντεῦθεν. Ὡσπερ γὰρ τὸ αὐτὸ
 25 λέγει ὅτι ἕτερον τὸ ἀγαθὸν καὶ κακόν, οὕτω καὶ ὅτε θάτε-

4 εἰλικρινῇ καὶ om. X || ἄμικτα : ἀμειγῇ ἢ EL || ἄγεται EL ἄγεται
 post δταν transp. CH·UVXYF^bM || 5 ὅλως om. y || 6 μᾶλλον om.
 XF^b || συμφωνεῖ F^b || 6-7 συμφωνία — ψυκτὸν secl. Torstrik ||
 6 ἢ βαρὺ CH·UVXY : ἢ τὸ β. E καὶ τὸ β. LP || 7 θερμαντικόν X ||
 ὁ om. UVyM || 8 ἢ λυπεῖ ἢ H^a : λυπεῖ ἢ rell. || 9 ἢ αἰσθητήριον om.
 F^b || 12 τούτῳ X || καὶ τὸ λευκὸν ELXMP || 14 τινὲς H^aV : τινὲς E Cy
 τινὲς UX τινὰ L || 15 ἢ om. X || 16 αἰσθητόν F^b || αὐτοῦ ἀπτόμενον
 H^a || 17 κεχωρισμένως XY || alt. κρίνειν τὸ κρίνον H^ay || 18 γλυκὺ
 καὶ y || τινὲς ἐν F^b || δῆλα om. XF^b || 19 μὲν γὰρ ELVX || γὰρ ἔχει
 ELP || 20 λέγειν τὸ ἐν y || 21 ἕτερον γὰρ — αὐτό secl. Förster ||
 λέγεται y || 22 pr. καὶ om. CV || νοεῖ : φρονεῖ UXF^b || οὖν om.
 CVP || 23 τε κεχωρισμένων X || 24 ἐν : ἐν E ἐν L om. P ||
 κεχωρισμένῳ ἐστὶ χρόνῳ M || 25-26 τὸ — ἕτερον om. V || τὸ κακόν
 CUVX.

ce, tatlı ya da tuzlu gibi saf ya da katıksız şeyler, ne zaman belli bir orana getirilirse, o zaman haz verirler. Genel olarak ise karışmış olan bir şey, ince ya da kalın şeylerden, dokunma konusunda da ısıtılabilir ya da soğutulabilir olandan daha ahenklidir. E duyu bir oran. Oysa aşırı şeyler acı verir ve tahrip eder.

[426b8] Her duyu, *duyu organı olmak sıfatıyla* duyu organında bulunur, altta yatan bir duyulura yöneliktir ve onun farklarını ayırt eder, örneğin görme beyazla siyahı ayırt eder, tat alma ise tatlıyla acıyı. Öbür duyularda da durum böyle. Beyazı, tatlıyı ve bütün öbür duyuluları birbirleriyle ilişkileri içinde ayırt ettiğimize göre, arada fark olduğunu da bir şeyle duyumsuyoruzdur.⁹⁷ Duyulurlar söz konusu olduğuna göre bu bir duyu olmalı. Buradan da belli ki nihai duyu organı deri⁹⁸ [*sarks*] değil, yoksa ayırt edenin dokunarak ayırt etmesi gerekirdi. Tatlı olanla beyaz olanın birbirinden farklı olduğunu ayrı duyu organlarıyla ayırt etmemiz de olacak iş değil; her ikisi tek bir duyu organına açık olmalı. Yoksa ikisinden birini ben öbürünü sen duyumsamamıza rağmen, farklı oldukları açık olurdu. İkisinin birbirinden farklı olduğunu söyleyen *tek bir şey* olmalı; çünkü tatlı olan beyaz olandan farklı. Dolayısıyla bunu <farklı olduklarını> aynı şey söyler. Nasıl söylerse, öyle de akleder ve duyumsar.⁹⁹

[426b22] Ayrı ayrı duyulurları ayrı ayrı organların ayırt ediyor olamayacağı belli. Ayrı ayrı zamanlarda olamayacağı da şuradan belli: İyiyle kötünün birbirinden farklı olduğunu *bir ve aynı şeyin* söylemesi gibi, ne zaman birinin öbüründen farklı olduğunu söylese öbür-

⁹⁷ Ortak duyunun önceki üç işlevi şunlardı: Ortak duyulurları duyumsamak, organlardaki kalıntı duyum ve hayalleri duyumsamak (bu hayal gücünün de işlevi olabilir), bir de *duyumsamayı* duyumsamak. Dördüncü işlevi, farklı duyuların duyulurlarını ayırt etmek.

⁹⁸ Burada *sarks* için "et" yerine "deri" deme sebebimiz, *sarks*'a yapılacak olası bir temastan söz edilmesi ve bu *sarks*'ın nihai duyu organı olmaması. Aristoteles için nihai duyu organı kalp gibi duruyor ve kalp de etten sonuçta. Ayrıca duyumsananlar kalbe temas etmiyor. Dolayısıyla burada nihai duyu organı olmayan ve kendisine bir temasın söz konusu olduğu *sarks* için "deri" demek daha doğru olsa gerek.

⁹⁹ Burada "söyler" yerine "oranlar" demek de mümkün. Zira *logos*'un temel anlamlarından biri "oran" ve metinde geçen *legein* fiili, *logos* adının fiili.

ρον λέγει ὅτι ἕτερον καὶ τότε θάτερον, οὐ κατὰ συμβεβηκὸς τὸ ὅτε· λέγω δ', οἷον νῦν λέγω ὅτι ἕτερον, οὐ μέντοι ὅτι νῦν ἕτερον· ἀλλ' οὕτω λέγει, καὶ νῦν, καὶ ὅτι νῦν· ἅμα ἄρα. Ὡστε ἀχώριστον καὶ ἐν ἀχωρίστῳ χρόνῳ.

Ἄλλα μὴν ἀδύνατον ἅμα ³⁰ τὰς ἐναντίας κινήσεις κινεῖσθαι τὸ αὐτὸ ἢ ἀδιαίρετον καὶ ἐν ἀδιαίρετῳ χρόνῳ. Εἰ γὰρ τὸ γλυκύ, ὡδὶ κινεῖ τὴν αἴσθησιν [427a] καὶ τὴν νόησιν, τὸ δὲ πικρὸν ἐναντίως, καὶ τὸ λευκὸν ἐτέρως. Ἄρ' οὖν ἅμα μὲν καὶ ἀριθμῷ ἐν ἀδιαίρετον καὶ χρόνῳ ἀχώριστον τὸ κρίνον, τῷ εἶναι δὲ κεχωρισμένον; Ἔστι μὲν δὴ πως ὡς τὸ διαιρετὸν τῶν διηρημένων αἰσθάνεται, ⁵ ἔστι δ' ὡς ἡ ἀδιαίρετον· τῷ εἶναι μὲν γὰρ διαιρετόν, τόπω ⁵ δὲ καὶ χρόνῳ καὶ ἀριθμῷ ἀδιαίρετον. Ἡ οὐχ οἷόν τε; Δυνάμει μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ καὶ ἀδιαίρετον καὶ διηρημένον τάναντία, τῷ δ' εἶναι οὐ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργεῖσθαι διαιρετόν, καὶ οὐχ οἷόν τε ἅμα λευκὸν καὶ μέλαν εἶναι, ὥστ' οὐδὲ τὰ εἶδη πάσχειν αὐτῶν, εἰ τοιοῦτον ἡ αἴσθησις καὶ ἡ νόησις. Ἄλλ' ¹⁰ ὥσπερ ἦν καλοῦσιν τινες στιγμήν, ἡ μία ἢ δύο, ταύτη καὶ διαιρετή. Ἡ μὲν οὖν ἀδιαίρετον, ἐν τὸ κρίνον ἔστι καὶ ἅμα, ἡ δὲ διαιρετόν, οὐχ ἐν ὑπάρχει· δις γὰρ τῷ αὐτῷ χρῆται σημείῳ ἅμα. Ἡ μὲν οὖν δυσὶ χρῆται τῷ πέρατι, δύο κρίνει καὶ

26 ὅτι : ὅτε γὰρ P || τότε om. ELCUV || 27 pr. νῦν : καὶ νῦν H^a || 28 οὕτω : αὐτῷ L || λέγω H^aP || pr. καὶ om. CH^a || ὅτι : ὁ yP || 31 γὰρ : μὲν γὰρ ἔστιν y || τὸ om. ELVX.

[427 a] 1 pr. καὶ : ἡ ELUVXy || τὸ δὲ : καὶ τὸ F^b || 2 ἐν H^aP : ἐν E om. tell. || 2-8 καὶ χρόνῳ ἀχώριστον τὸ κρίνον H^a : καὶ ἀχώριστον C καὶ χρόνῳ ἀχώριστον y καὶ ἀχώριστον τὸ κρίνον tell. || 3 εἶναι : ἀριθμῷ y || καὶ χωρισμένον F^b || 4 μὲν δὴ H^ay : δὴ tell. || πως secl. Ross || τὸ om. F^b || 5 ὡς om. C || διαιρετόν E || τῷ : τὸ CP || 5^a καὶ χρόνῳ καὶ ἀριθμῷ H^a : καὶ ἀριθμῷ tell. || 6 ἀδιαίρετον καὶ διηρημένον CH^aP : διηρημένον καὶ ἀδιαίρ. XF^b ἀδιαίρετον tell. || 6-7 τάναντία : καὶ τάναντία ELP om. y || 7 διενεργεῖσθαι V εἶναι L || 10 ἡ μία H^aU ἡ μία F^b || ἡ δύο : καὶ δύο LF^b αἱ δύο VyP || 11 καὶ om. L || ἀδιαίρετον : ἀδιαίρετος CH^aUVF^bM ἀδιαίρετα y || καὶ ἅμα om. y || 12 οὐχ ἐν ὑπάρχει CH^ay : ὑπάρχει ELUVXF^b || δις γὰρ : δις ELUVXF^b διδὸ γὰρ y || τὰ αὐτῷ F^b || 13 καὶ τὰ CH^a.

rünün ilkinden farklı olduğunu da söylemiş olur; ancak bunu ne zaman söylediği ilineksel bir şey değil, yani ben bir şeyin bir şeyden farklı olduğunu *şu anda* söylesem bile *şu anda* farklı olduğunu söylemiyor olabilirim mesela; fakat o <yani iyiyle kötüyü ya da beyazla tatlıyı ayırt eden güç> hem <farklı olduklarını> *şu anda* söyler hem de *şu anda* <farklı olduklarını> söyler. Yani ikisi aynı anda olur. Dolayısıyla bunu yekpare [*akhôriston*] bir şey yekpare bir zamanda yapar.

[426b29] Fakat aynı şeyin bölünmemiş halde ve bölünmemiş bir zamanda karşıt hareketlerle aynı anda hareket etmesi imkansız. Tatlı şey duyuyu ve akletmeyi belli bir şekilde hareket ettirir, acı şey ona karşıt bir şekilde, beyaz olan ise daha başka bir şekilde hareket ettirir. Öyleyse, ayırt edici taraf, sayıca bir ve bölünmemiş, zamansal olarak da yekpareyken [*akhôriston*], acaba olmaklığı açısından müstakil halde midir? Bu durumda, bir şekilde, bölünmüş şeyleri duyumsarken kendisi bir açıdan bölünmemiştir, bir açıdansa bölünmüş haldedir. Çünkü olmaklığı açısından bölünmüş halde olmasına rağmen, yer, zaman ve sayı açılarından bölünmemiş haldedir. Yoksa bu olamaz mı? Çünkü bir ve aynı şey, hem bölünmemiş hem de bölünmüş haliyle, karşıtları *ancak gücül olarak* üstlenebilir, olmaklığı açısından üstlenemez; işlemekte olması açısından bölünmüş haldedir ve aynı anda hem beyaz hem siyah olamaz; dolayısıyla karşıtların biçimlerinin etkisine maruz kalmaz—duyumsama ve akletme böyle şeylerse tabii. Aslında durum, noktanın *bir* ya da *iki* olması bakımından bölünmüş olduğunu söyleyenlerin dediğine benziyor. Dolayısıyla ayırt eden şey, bölünmemiş olması açısından, tek bir şeydir ve şeyleri tek bir anda ayırt eder; ancak bölünmüş olması bakımından tek bir sınır işaretini [*sêmeion*] aynı anda iki kez kullanır.¹⁰⁰ Dolayısıyla sınırı *iki* olarak kullanması ve müstakil haldeki iki şeyi ayırt etmesi açısından

¹⁰⁰ Burada Jannone'yi değil, elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz. Jannone'nin metnini çevirseydik şöyle olurdu: "... ancak bölünmüş olması açısından birliğe sahip değildir. Çünkü tek bir sınır..."

κεχωρισμένα ἔστιν ὡς κεχωρισμένῳ· ἥ δ' ἐνί, καὶ ἅμα.
 15 Περὶ μὲν οὖν τῆς ἀρχῆς ἥ φαμεν αἰσθητικὸν εἶναι τὸ
 ζῶον, διωρίσθω τὸν τρόπον τοῦτον.

III Ἐπεὶ δὲ δύο διαφοραῖς ὀρίζονται μάλιστα τὴν
 ψυχὴν, κινήσει τε τῇ κατὰ τρόπον καὶ τῷ νοεῖν καὶ
 φρονεῖν, δοκεῖ δὲ καὶ τὸ νοεῖν καὶ τὸ φρονεῖν ὥσπερ
 20 αἰσθάνεσθαι τι εἶναι (ἐν ἀμφοτέροις τε γὰρ τούτοις κρίνεται
 ἡ ψυχὴ καὶ γνωρίζει τῶν ὄντων), καὶ οἱ γε ἀρχαῖοι τὸ φρο-
 νεῖν καὶ τὸ αἰσθάνεσθαι ταῦτόν εἶναι φασιν, ὥσπερ καὶ Ἐμ-
 πεδοκλῆς εἶρηκε “πρὸς παρεὸν γὰρ μῆτις ἀέξεται ἀνθρώ-
 ποισιν” καὶ ἐν ἄλλοις “ὅθεν σφίσιν αἰεὶ καὶ τὸ φρονεῖν ἀλ-
 25 λοῖα παρίσταται”, τὸ δ' αὐτὸ βούλεται τούτοις καὶ τὸ τοῦ
 Ὀμήρου “τοῖος γὰρ νόος ἐστίν”, πάντες γὰρ οὗτοι τὸ νοεῖν
 σωματικὸν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι ὑπολαμβάνουσιν, καὶ αἰσθ-
 ἀνεσθαι τε καὶ φρονεῖν τῷ ὁμοίῳ τὸ ὁμοιον, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς
 κατ' ἀρχαῖς λόγοις διωρίσαμεν· καίτοι ἔδει ἅμα καὶ περὶ τοῦ
 [427b] ἡπατῆσθαι αὐτοὺς λέγειν, οἰκειότερον γὰρ τοῖς ζώοις,
 καὶ πλείῳ χρόνον ἐν τούτῳ διατελεῖ ἡ ψυχὴ· διὸ ἀνάγκη
 ἦτοί, ὥσπερ ἔνιοι λέγουσι, πάντα τὰ φαινόμενα εἶναι ἀληθῆ,
 ἥ τὴν τοῦ ἀνομοίου θίξιν ἀπάτην εἶναι, τοῦτο γὰρ ἐναντίον τῷ
 5 τὸ ὁμοιον τῷ ὁμοίῳ γνωρίζειν· δοκεῖ δὲ καὶ ἡ ἀπάτη καὶ
 ἡ ἐπιστήμη τῶν ἐναντίων ἡ αὐτὴ εἶναι.

14 κεχωρισμένῳ : κεχωρισμένως Uy κεχωρισμένων XM
 κεχωρισμένα VP || δ' ἐν, ἐνί CyF^b δ' ἐν U δ' ἐνί, ἐν Christ || 15
 οὖν om. V || ἥ : ἥς X || τὸ ζῶον αἰσθητικὸν εἶναι ELVXY
 || αἰσθητὸν F^b || 16 ὀρίσθω E || 18-19 νοεῖν καὶ φρονεῖν H^a
 Ross : νοεῖν καὶ τῷ φρονεῖν UVX νοεῖν καὶ τῷ κρίνειν ELy || καὶ
 αἰσθάνεσθαι post φρονεῖν add. ELCXy || 20 τε om. Vy || 21 γε : τε
 UVXYF^bM || 22 εἶναι : ἀριθμῶ y || 23 ἀέξεται : δέξεται X αὔξεται
 U ἐναύξεται EP || 25 ἀλλ' οἷα X || τούτοις βούλεται EL τούτων
 X || τὸ τοῦ Ὀμήρου H^aMP : τοῦ Ὀμήρου tell. || 26 ἐπιχθονίων
 ἀνθρώπων ὅσον ἐπ' ἡμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε post
 ἐστίν add. H^aP in marg. UE || 27 ὥσπερ καὶ UVF^aM || ὑπελάμβαν-
 ον F^b.

[427 b] 1 ὑπατῆσθαι y || 2 τούτοις CH^aVyM || 4 τῷ : τὸ UV
 om. y || 5 τῷ om. CH^a || ἡ ἀπάτη καὶ om. y || 6 ἡ αὐτὴ om. XF^b
 post εἶναι transp. y.

kendisi de bir açıdan müstakil haldedir. Ama <sınırı> bir olarak kullanması bakımından iki şeyi tek bir anda ayırt eder. Şimdi hayvana duyumsama gücünü atfetmemizi sağlayan ilke hakkında böyle ayrımlar yapmış olalım.

3. [427a17] Ruhü tanımlarken iki farka, yani yer değiştirmeye ve akletmekle anlamaya en çok başvurulduğuna göre, akletmekle anlamanın adeta bir çeşit duyumsama olduğu görüşü hakim (zira ikisinde de ruh bir varolanı ayırt eder ve tanır), eskiler de anlamakla duyumsamanın aynı şey olduğunu söyler, örneğin Empedokles “İnsanları bire bir karşı karşıya kaldıkları durumlar daha kurnaz yapar” demiş, bir başka yerde “Her zaman farklı farklı şeyler anlamaları bu yüzden” demiş, zaten Homeros “çünkü akıl öyle bir şey” derken aynı şeyi ifade etmek istemişti.¹⁰¹ Sözün başında da belirttiğimiz gibi,¹⁰² bu kişilerin hepsi akletmeyi duyumsamak gibi bedensel bir şey olarak kabul ediyor ve hem duyumsamayı hem anlamayı benzerin benzerle ilişkisi sayıyorlar. Oysa yanılğı hakkında da bir söz söylemeleri gerekirdi, çünkü bu hayvanlarda en sık karşılaşılan bir durumdur ve ruh çoğu zaman yanılğı içindedir. Dolayısıyla ya bazılarının iddia ettiği üzere tüm görünenler doğrudur ya da yanılğı benzemez olanla temastan ibarettir çünkü benzerin benzerle tanınmasının karşıtı budur, oysa yanılma da bilme de karşıtlar hakkındadır.¹⁰³

¹⁰¹ Empedokles alıntıları DK31B106 ve DK31B108 numaralı fragmanlardan. Kısaltılmış Homeros alıntısı da *Odyseia*, XVIII, 130-137’de.

¹⁰² I, 2; 5, 409b26 ve devamı.

¹⁰³ Aristoteles’e göre bilginin karşıtları tanınması öğretisi için: *Birinci Çözümlemeler*, I, 1, 24a21; 36, 48b5; *Topikler*, I, 14, 105b5, 23; II, 3, 110b20; VIII, 1, 155b31, 156b11; 13, 162a2, 18; *Sofistlerin Çürütmeleri*, 10, 171a36; 15, 174b37; *Metafizik*, III, 2, 996a20; XI, 3, 1061a19; *Fizik*, VIII, 1, 251a30.

Ὅτι μὲν οὖν οὐ ταύ-
 τόν ἐστι τὸ αἰσθάνεσθαι καὶ τὸ φρονεῖν, φανερόν. Τοῦ μὲν
 γὰρ πᾶσι μέτεστι, τοῦ δὲ ὀλίγοις τῶν ζώων. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ
 νοεῖν, ἐν ᾧ ἐστι τὸ ὀρθῶς καὶ τὸ μὴ ὀρθῶς, τὸ μὲν γὰρ ὀρθῶς
 10 φρόνησις καὶ ἐπιστήμη καὶ δόξα ἀληθής, τὸ δὲ μὴ ὀρθῶς
 τάναντία τούτων, οὐδὲ τοῦτο δέ ἐστι ταυτό τῷ αἰσθάνεσθαι· ἡ
 μὲν γὰρ αἰσθησις τῶν ἰδίων αἰ ἀληθής, καὶ πᾶσιν ὑπάρ-
 χει τοῖς ζώοις, διανοεῖσθαι δ' ἐνδέχεται καὶ ψευδῶς, καὶ
 οὐδενὶ ὑπάρχει ᾧ μὴ καὶ λόγος.

Φαντασία γὰρ ἕτερον καὶ
 15 αἰσθήσεως καὶ διανοίας· αὕτη τε οὐ γίγνεται ἄνευ αἰσθή-
 σεως, καὶ ἄνευ ταύτης οὐκ ἔστιν ὑπόληψις. Ὅτι δ' οὐκ ἔστιν
 αὕτη νήσις καὶ ὑπόληψις, φανερόν. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ
 πάθος ἐφ' ἡμῖν ἐστιν, ὅταν βουλώμεθα (πρὸ ὁμμάτων γὰρ
 ἔστι ποιήσασθαι, ὥσπερ οἱ ἐν τοῖς μνημονικοῖς τιθέμενοι καὶ
 20 εἰδωλοποιοῦντες), δοξάζειν δ' οὐκ ἐφ' ἡμῖν· ἀνάγκη γὰρ
 ψεύδεσθαι ἢ ἀληθεύειν. Ἔτι δὲ ὅταν μὲν δοξάζωμεν δεινόν
 τι ἢ φοβερόν, εὐθύς συμπάσχομεν, ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν θαρρα-
 λέον· κατὰ δὲ τὴν φαντασίαν ὡσαύτως ἔχομεν ὥσπερ ἂν
 εἰ θεώμενοι ἐν γραφῇ τὰ δεινὰ καὶ θαρραλέα. Εἰσὶ δὲ καὶ
 25 αὐτῆς τῆς ὑπολήψεως διαφοραί, ἐπιστήμη καὶ δόξα καὶ
 φρόνησις καὶ τὰ ἐναντία τούτων, περὶ ὧν τῆς διαφορᾶς ἕτε-
 ρός ἐστι λόγος.

Περὶ δὲ τοῦ νοεῖν, ἐπεὶ ἕτερον τοῦ αἰσθάνε-
 σθαι, τούτου δὲ τὸ μὲν φαντασία δοκεῖ εἶναι τὸ δὲ ὑπόλη-
 ψις, περὶ φαντασίας διορίσαντας οὕτω περὶ θατέρου λεκτέον.

6-7 ταύτων: τὸ αὐτὸ Ey ἢ αὐτὸ P || 9 γὰρ om. ELH^aVXM || 10
 alt. καὶ : ἢ L ἢ y om. E || 11 τῷ : τὸ H^ay || 14 καὶ μὴ H^a || 15
 αὐτῇ : αὐτῇ EI^a ἢ αὐτῇ LUXF^b ἢ αὐτῇ conl. Förster || 16 ὅτι :
 ὅταν X || 18 γὰρ : οὖν V om. U || 19 ἐστι τι EL || 20 γὰρ ἢ EL
 || 21 ἔτι δὲ om. XF^b || μὲν om. H^a || δοξάζωμεν EL || 22 πάσχομεν
 V || δὲ καὶ ἐὰν CH^ayM : δὲ καὶ EL καὶ ἐὰν ἢ UVXF^bP || 24
 pr. καὶ : ἢ ELF^bP om. X || 25 διαφορὰ y || 26 τὰ ἐναντία :
 τάναντία ELYF^b || 27 ἐστι H^a : ἔσται XF^b ἔστω tell.

[427b6] Öyleyse duyumsamakla anlamanın aynı şey olmadığı açık, çünkü ilkinden bütün hayvanlar, ikincisinden bazı hayvanlar pay alır. Ama akletmenin doğru [*orthôs*] olanı (anlama, bilgi, doğru sanı [*alêthês doksa*]) kadar olmayarı (bunların karşıtları) da var olduğuna göre, akletmek de doğru [*orthôs*] olup olmamayı bünyesinde barındırır, dolayısıyla duyumsamakla aynı şey değildir. Çünkü özel [*idion*] duyulurların duyumsanması her daim doğrudur ve bu güç bütün hayvanlarda bulunur; oysa akıl yürütme yanlış olmayı da içinde taşır ve *logos* sahibi olmayan hiçbir şeyde bulunmaz.

[427b14] Hayal gücü ise duyumsamadan da akıl yürütmeden de farklıdır. Duyular olmadan hayal gücü ortaya çıkmaz, hayal gücü olmadan da yargı olmaz. Hayal gücünün yargıyla ve akletmeyle aynı şey olmadığı açık, zira ilki ne zaman istesek bizim elimizde olan bir haldir (nitekim hafızaya yardımcı olan işaretler kullananların resimler çizmesi gibi, biz de gözlerimizin önüne bir hayal getirebiliriz), oysa görüş oluşturmak [*doksazein*] bizim elimizde değildir; çünkü görüş ya doğru ya yanlış olmak zorunda.¹⁰⁴ Üstelik, bir şeyin dehşet verici ya da korkunç olduğu görüşüne vardığımız zaman hemen dehşete ya da korkuya da maruz kalırız—bir şeyin güven verici olduğu görüşü için de benzer bir durum geçerli. Oysa hayal gücü söz konusu olduğunda tıpkı dehşet verici ya da güven verici şeylerin resmine bakan seyirciler gibiyizdir sanki.¹⁰⁵ Bir de yargının farklı türleri var—bilgi, görüş, anlama [*phronêsis*] ve bunların karşıtları. Bunların aralarındaki farklar başka bir konu.¹⁰⁶

[427b28] Akletme ise duyumsamaktan farklı bir şey olduğuna göre ve hem hayal gücünün hem yargının akletme olduğu görüşü hakim olduğuna göre, önce hayal gücü konusunda ayrımlar yapmak ve ondan sonra öbürünü¹⁰⁷ konuşmak gerek.

¹⁰⁴ Tekboynuzlu bir at hayal etmek benim elimdedir, ancak “Bu at tekboynuzludur” yargısı ya da görüşü konusunda dünyaya tâbîyim: O at gerçekten de tekboynuzluysa haklıyım ama değilse haklı değilimdir.

¹⁰⁵ Örneğin *Poetika*, 4, 1448b10-15’e bakınız.

¹⁰⁶ Bu paragraftaki ruhsal güçler ve işlemler için *Nikomakhos’a Etik*, VI, 3-7’ye bakınız.

¹⁰⁷ Bu sözcükle Aristoteles’in yargıyı mı akletmeyi mi kastettiği belli değil.

[428a] Εἰ δὴ ἐστὶν ἡ φαντασία καθ' ἣν λέγομεν φάντασμά τι ἡμῖν γενέσθαι καὶ εἰ μὴ τι κατὰ μεταφορὰν λέγεται, μία τίς ἐστὶ τούτων δύναμις ἢ ἕξις, καθ' ἣν κρίνομεν ἡ ἀληθεύομεν ἡ ψευδόμεθα. Τοιαῦται δ' εἰσὶν αἰσθησις, δόξα, ⁵ νοῦς, ἐπιστήμη.

Ὅτι μὲν οὖν οὐκ ἔστιν αἰσθησις, δῆλον ἐκ τῶν δε. Αἰσθησις μὲν γὰρ ἦτοι δύναμις ἢ ἐνέργεια, οἷον ὄψις ἢ ὄρασις, φαίνεται δέ τι καὶ μηδετέρου τούτων ὑπάρχοντος, οἷον τὰ ἐν ὕπνοις. Εἴτα αἰσθησις μὲν ἀεὶ πάρεστι, φαντασία δ' οὐ. Εἰ δὲ τῇ ἐνεργείᾳ τὸ αὐτό, πᾶσιν ἂν ἐν-
¹⁰ δέχοιτο τοῖς θηρίοις φαντασίαν ὑπάρχειν· δοκεῖ δ' οὐ. Οἷον μύρμηκι ἢ μελίττῃ ἢ σκώληκι. Εἴτα αἱ μὲν ἀληθεῖς αἰεὶ, αἱ δὲ φαντασίαι γίνονται αἱ πλείους ψευδεῖς. Ἔτι οὐδὲ λέγομεν, ὅταν ἐνεργῶμεν ἀκριβῶς περὶ τὸ αἰσθητόν, ὅτι φαίνεται τοῦτο ἡμῖν ἄνθρωπος· ἀλλὰ μᾶλλον ὅταν μὴ ἐναρ-
¹⁵ γῶς αἰσθανώμεθα· τότε καὶ ἡ ἀληθὴς καὶ ἡ ψευδής. Καὶ ὅπερ δὲ ἐλέγομεν πρότερον, φαίνεται καὶ μύουσιν ὀράματα.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ τῶν ἀεὶ ἀληθευόντων οὐδεμία ἔσται, οἷον ἐπιστήμη ἢ νοῦς· ἔστι γὰρ φαντασία καὶ ψευδής. Λέιπεται ἄρα ἰδεῖν εἰ δόξα· γίνεται γὰρ δόξα καὶ ἀληθὴς καὶ ψευδής. Ἄλλὰ
²⁰ δόξη μὴν ἔπεται πίστις (οὐκ ἐνδέχεται γὰρ δοξάζοντα οἷς δοκεῖ μὴ πιστεύειν), τῶν δὲ θηρίων οὐθενὶ ὑπάρχει πίστις, φαντασία δὲ πολλοῖς. Ἔτι πάσῃ μὲν δόξη ἀκολουθεῖ πίστις,

[428 a] 1 ἡ om. ELF^o || 2 γενέσθαι : γίνεσθαι ELUX ἐγγίνεσθαι y || εἰ μὴ CH^a : μὴ εἴ rell. || λέγεται CH^a : λέγομεν rell. || 3 ἐστὶ om. VXF^oM add. supra H^a || καθ' ἣν : καθ' ἧς conl. Torstrik || ἡ : καὶ L || 4 ἡ LH^aXy : καὶ rell. || τοιαῦτα Vy ταῦτα LM || 5 ἐπιστήμη, νοῦς L || οὖν om. VX || αἰσθησις ἡ φαντασία y || 7 ἡ CH^a : om. y καὶ rell. || ὑπάρχοντος τούτων ELyP || 8 ὕπνοις H^a : τοῖς ὕπνοις rell. || 10 δ' οὐ om. P || 11 σκώληκι δ' οὐ Ross post Them. || alt. ἡ : καὶ Förster || 12 ἐτι οὐδὲ CH^a : ἔπειτα οὐδὲ UVXy ἔπειτα οὐ E || 14 ἐνεργῶς E || 15 αἰσθανόμεθα yF^o || τότε : πρότερον conl. Ross || καὶ ἡ... καὶ ἡ H^aVXF^oM : καὶ ἡ... καὶ ἡ C ἡ... ἡ ELy || 16 δὲ EL : δὴ rell. || 17 ἀληθευουσῶν conl. Ross || ἔσται om. XF^o || 21 δοκεῖ : δοξάζει LU || 22 δὲ ἐν ELP || ἐτι πάσῃ ELH^a : ἐτι δὲ πάσῃ F^o εἰ πάσῃ CVXy.

[428a] Eğer bir hayalin bizde ortaya çıkmasını sağlayan şey hayal gücüye ve benzetme yapmıyorsak, hayal gücü ayırt etmemizi, doğru söylememizi ya da yanlış söylememizi sağlayan güç veya huylardan [heksis] birisidir—ki bunlar duyum, görüş, akıl, bilgi.

[428a5] Hayal gücünün [*phantasia*] duyum olmadığı şunlardan belli: Duyum ya bir güçtür (örneğin görme gücüdür) ya da bir işlemdir (görüyor olma halidir), oysa bu ikisine de ait olmayan bir şey de görülür [*phainetai*]: Örneğin rüyalar. Ayrıca duyum her zaman cereyan eder, hayal gücü etmez. Eğer işlerlikleri bakımından <duyumla hayal gücü> aynı olsalardı, bütün vahşi hayvanlarda da hayal gücü bulunuyor olabilirdi; oysa karınca ve arılarda bulunmasına rağmen kurtçuklarda bulunmadığı görüşü yaygın.¹⁰⁸ Üstelik duyumlar her zaman doğru, hayaller [*phantasiai*] çoğu zaman yanlış. Sonra, bir duyuluru kesin olarak işleme aldığımız zaman “bize insan gibi görünüyor [*phainetai*]” demeyiz; açıkça duyumsamazsak böyle deriz daha ziyade. Doğruluk ya da yanlışlık bu ikinci durumda söz konusu olur. Bir de zaten daha önce söylediğimiz gibi gözlerimizi yummuşken bile bize bir şeyler görünür [*phainetai*].

[16] Ancak hayal gücü, bilgi ya da akıl gibi her zaman doğruyu verenlerden biri de olmayacak, çünkü hayal gücü yanlış da olur. O halde geriye onun görüş [*doksa*] olup olmadığına bakmak kalıyor, ne de olsa görüş doğru da yanlış da olabilir. Ancak görüşü inanç [*pistis*] takip eder¹⁰⁹ (çünkü belli bir inancı olmayan kişilerin bir görüş sahibi olmaları olacak iş değil¹¹⁰), oysa hiçbir vahşi hayvanda inanç bulunmazken hayal gücü pek çoğunda var. Üstelik, her görüşün peşinden

¹⁰⁸ Jannone'nin okumasına göre karınca ve arılarda da hayal gücü yok. Biz burada Themistios'u izleyen Ross'u izliyoruz.

¹⁰⁹ Bu atın tekboynuzlu olduğu görüşü ya da yargısı, doğru olsa da olmasa da, doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin bir inancı peşinden getirir.

¹¹⁰ Bir kişinin “Bu at tekboynuzludur” görüşüne ya da yargısına sahip olup da doğruluğuna ya da yanlışlığına ilişkin bir inanç taşınamaması pek olacak iş değil gibi görünüyor. Bu fikir hipotez yapmanın ya da varsaymanın nasıl mümkün olduğu sorusunu gündeme getiriyor.

πίστει δὲ τὸ πεπεισθαι, πειθοῖ δὲ λόγος· τῶν δὲ θηρίων
 ἐνίοις φαντασία μὲν ὑπάρχει, λόγος δ' οὐ. Φανερόν τοίνυν
 25 ὅτι οὐδὲ δόξα μετ' αἰσθήσεως, οὐδὲ δι' αἰσθήσεως, οὐδὲ συμ-
 πλοκὴ δόξης καὶ αἰσθήσεως φαντασία ἂν εἴη. Διὰ τε
 ταῦτα καὶ δηλὸν ὅτι οὐκ ἄλλη τίς ἐστὶν ἢ δόξα, ἀλλ'
 ἐκείνη, εἴπερ ἐστίν, οὐ καὶ ἡ αἰσθησις· λέγω δ', ἐκ τῆς τοῦ λευ-
 κοῦ δόξης καὶ αἰσθήσεως ἡ συμπλοκὴ φαντασία ἐστίν· οὐ γὰρ
 30 ἐκ τῆς δόξης μὲν τῆς τοῦ ἀγαθοῦ, αἰσθήσεως δὲ τῆς τοῦ
 [428b] λευκοῦ· τὸ οὖν φαίνεσθαι ἐστὶ τὸ δοξάζειν ὅπερ αἰσθάν-
 νεται μὴ κατὰ συμβεβηκός. Φαίνεται δέ γε καὶ ψευδῇ, περὶ
 ὧν ἅμα ὑπόληψιν ἀληθῇ ἔχει, οἷον φαίνεται μὲν ὁ ἥλιος πο-
 διαῖος, πέπεισται δ' εἶναι μείζων τῆς οἰκουμένης· συμβαί-
 35 νει οὖν ἥτοι ἀποβεβληκέναι τὴν ἑαυτοῦ ἀληθῇ δόξαν, ἣν εἶχε,
 σωζομένου τοῦ πράγματος, μὴ ἐπιλανθανόμενον μηδὲ μετα-
 πεισθέντα, ἢ εἴ τι ἔχει, ἀνάγκη τὴν αὐτὴν ἀληθῇ εἶναι καὶ
 ψευδῇ. Ἀλλὰ ψευδὴς ἐγίνετο, ὅτε λάθοι μεταπεσὼν τὸ
 πρᾶγμα. Οὐκ ἄρα ἐν τι τούτων ἐστὶν οὗτ' ἐκ τούτων ἡ φαντα-
 10 σία.

Ἄλλ' ἐπειδὴ ἔστι κινήεντος τουδὶ κινεῖσθαι ἕτερον ὑπὸ
 τούτου, ἡ δὲ φαντασία κίνησις τις δοκεῖ εἶναι καὶ οὐκ ἄνευ
 αἰσθήσεως γίνεσθαι ἀλλ' αἰσθανομένοις καὶ ὧν αἰσθησις
 ἐστίν, ἔστι δὲ γίνεσθαι κίνησιν ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθή-

23 τῷ δὲ πεπεισθαι πειθῷ post πεπεισθαι add. P || 27 διότι
 conī. Ross || ἄλλη τίς CH·VM : ἄλλου τινός EUX ἄλλης τινός
 y ἄλλου τις F^b || ἢ om. VXF^bP || 28 ἐκείνη CH·VM : ἐκείνου rell. ||
 εἴπερ : ἥπερ VF^b ἥσπερ y om. ELU || οὐ καὶ ἡ CH·VX : οὐπὲρ
 ἐστὶν καὶ ἡ U καὶ ἡ y οὐ καὶ EL || 29 ἔστι conī. Ross || γὰρ H^a :
 γὰρ δὴ rell.

[428 b] 1 ἔστι Trend. || 2 γε om. ELP || ψευδὴς y || 3 ἔχει EUV
 XF^b ἔχει P || 4 πέπεισται : πεπίστευται Ey πιστεύεται L || μείζων
 LH·y : μείζω rell. || 5 γοῦν XF^bM || αὐτοῦ EL || ἀληθῇ post εἶχε
 transp. VXMP || 6 ἐπιλανθανόμενον : ἐπιλαθόμενον EUy || 7 εἴ
 τι H^a : ὅτι L εἰ ἔτι rell. || τὴν αὐτὴν ante ἀνάγκη transp. Ly
 om. E || 8 ἐγένετο E || 9 οὐκ : οὔτε UVXF^b || ἄρα : γὰρ X || ἐν : ἐν
 X || 10 τοῦδε UVy || 12-13 αἰσθήσεις εἰσὶν UVM || 13 κίνησιν
 γίνεσθαι H^a γενέσθαι EUX || ἐνεργείας C.

bir inanç gelir, inancın peşinden ikna olmuşluk, ikna olmanın peşinden de bir *logos* gelir. Fakat vahşi hayvanların bazılarında hayal gücü söz konusuysa, hiçbirinde *logos* yoktur.¹¹¹ Dolayısıyla şurası açık ki hayal gücü, duyuma eşlik eden bir görüş de olamaz, duyumdan kaynaklanan bir görüş de olamaz, duyumla görüşün bir iç içeliği de olamaz. Bunlardan da dolayı görüşün hayal gücünden farklı olmadığı, ikisinin aynı olduğu belliymiş, tabii eğer hayal gücü de duyumla aynı şeye yöneliyorsa gerçekten. Demek istediğim, <bu öğretilerde> hayal gücü, bir şeyin beyaz olduğu görüşüyle beyaz olduğu duyumunun iç içeliğidir; bir şeyin iyi olduğu görüşüyle beyaz olduğu duyumunun iç içeliği olacak değil ya. O halde hayal etmek, duyunun ilineksel olmayan nesnesi hakkında bir görüş oluşturmaktır. Oysa öyle hayaller vardır ki yanlış olmalarına rağmen haklarındaki yargı aynı anda doğrudur, örneğin güneş bir ayak büyüklüğünde görüldüğü halde güneşin yaşadığımız dünyadan daha büyük olduğuna kaniyiz. O halde <bu öğreti doğruysa> ya nesne değişmeden kalmıştır ve kişi görüşünü unutmak ya da fikrini değiştirmek yerine önceki doğru görüşünü fırlatıp atmıştır, ya da önceki doğru görüşünü muhafaza ediyorsa bu görüş hem doğru hem yanlış olmak zorundadır. Oysa doğru bir görüş, ancak kişi farkına varmadan nesne değiştiği zaman yanlış hale gelir. O halde hayal gücü ne bunlardan <duyum ve görüş (ya da yargı)> biridir, ne de ikisinden çıkan bir şeydir.

[428b10] Ama bir şey hareketliyken başka bir şey onun tarafından hareket ettirilebildiği için, hayal gücünün bir çeşit hareket olduğu görüşü vardır: duyum olmadan meydana gelmez, duyumsayanlarda ortaya çıkar ve duyumun yöneldiği şeylere yöneliktir. Şöyle ki, duyumsama işlemi bir harekete yol açar, bu hare-

¹¹¹ Buradaki "takip etmek", "peşinden gelmek" fikrini mantıksal olarak düşünmek gerekiyor: *Logos* yoksa ikna olmak yok; ikna olmuşluk yoksa inanma yok; inanma yoksa herhalde ortada bir yargı ya da görüş de yoktur. *Logos*'u olmayan, dolayısıyla görüşü olmayan hayvanlardan bazıları hayal gücüne sahip olduğuna göre hayal gücü görüşle aynı şey olamaz. Peki hayal gücüyle görüşü bir tutan kim ki? Birazdan göreceğiz.

σεως, καὶ ταύτην ὁμοίαν ἀνάγκη εἶναι τῇ αἰσθῆσει, εἴη ἂν
 15 αὕτη ἡ κίνησις οὔτε ἄνευ αἰσθήσεως ἐνδεχομένη οὔτε μὴ αἰ-
 σθανομένοις ὑπάρχειν, καὶ πολλὰ κατ' αὐτὴν ποιεῖν
 καὶ πάσχειν τὸ ἔχον, καὶ εἶναι καὶ ἀληθῆ ἢ καὶ ψευδῆ. Τοῦτο
 δὲ συμβαίνει διὰ τάδε. Ἡ αἴσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθῆς
 ἐστὶν ἢ ὅτι ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος. Δεύτερον δὲ τοῦ ᾧ συμ-
 20 βέβηκε ταῦτα· καὶ ἐνταῦθα ἤδη ἐνδέχεται διαψεύδε-
 σθαι· ὅτι μὲν γὰρ λευκόν, οὐ ψεύδεται, εἰ δὲ τοῦτο λευ-
 κόν ἢ ἄλλο, ψεύδεται. Τρίτον δὲ τῶν κοινῶν καὶ ἐπομέ-
 νων τοῖς συμβεβηκόσιν, οἷς ὑπάρχει τὰ ἴδια· λέγω δ' οἶον
 κίνησις καὶ μέγεθος (ᾧ συμβέβηκε τοῖς αἰσθητοῖς), περὶ ᾧ
 25 μάλιστα ἤδη ἔστιν ἀπατηθῆναι κατὰ τὴν αἴσθησιν. Ἡ δὲ κί-
 νησις ἢ ὑπὸ τῆς ἐνεργείας τῆς αἰσθήσεως γινομένη διοίσει
 ἢ ἀπὸ τούτων τῶν τριῶν αἰσθήσεων. Καὶ ἡ μὲν πρώτη πα-
 ρούσης τῆς αἰσθήσεως ἀληθῆς, αἱ δ' ἕτεραι καὶ παρούσης καὶ
 ἀπούσης εἶεν ἂν ψευδεῖς, καὶ μάλιστα ὅταν πόρρω τὸ αἰσθη-
 30 τὸν ᾧ. Εἰ οὖν μηθὲν ἄλλο ἔχει τὰ εἰρημένα ἢ φαντασία,
 [429a] τοῦτο δ' ἐστὶ τὸ λεχθέν, ἡ φαντασία ἂν εἴη κίνησις
 ὑπὸ τῆς αἰσθήσεως τῆς κατ' ἐνέργειαν γινομένη. Ἐπεὶ δ' ἡ
 ὄψις μάλιστα αἰσθησίς ἐστι, καὶ τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ φάους εἴ-
 ληφεν, ὅτι ἄνευ φωτὸς οὐκ ἔστιν ἰδεῖν. Καὶ διὰ τὸ ἐμμένειν

14 τὴν αἰσθησιν F^b || 15 αὐτῆς E || αἰσθήσεως : κινήσεως
 Y || οὔτε : τε καὶ X τε F^bP || μὴ om. F^b || 16 ὑπάρχει EL || κατὰ
 ταύτην EL || καὶ ποιεῖν ELVM || 17 ἢ καὶ H^aVF^bM : ἢ CU καὶ ELXY
 || 19 ὀλιγιστὸν LUVX || δευτέρως F^b ἕτερον X || δὲ τοῦ ᾧ H^a : δὲ
 ἐν οἷς U δὲ τοῦ CVXY δὲ τῷ EL δὲ τούτῳ F^b || 20 συμβέβηκε
 H^aF^bP : συμβεβηκότος X συμβεβηκέναι rell. || 2 — αἰσθητοῖς ex l.
 24 post ταῦτα Bywater et Ross || διαψεύσασθαι E || 21
 διαψεύδεται UVy || τοῦτο τὸ LyM || 22 ἄλλο τι ELyP || 24 pr.
 2 om. CH^aUVXF^b || 2 — αἰσθητοῖς secl. Torstrik, ad. l. 20 post
 ταῦτα transp. Bywater et Ross || 25 ἤδη om. H^a || 26 ἢ om. CF^b ||
 τῆς αἰσθήσεως post ἐνεργείας transp. Ross : post διοίσει habent
 ELUVyF^bMP τῶν αἰσθήσεων CH^aX secl. Torstrik || 27 ἢ ἀπὸ —
 αἰσθήσεων om. UV || καὶ om. U || 29 ἂν om. XF^bP || αἰσθητήριον
 CH^aXF^b || 30 μηθὲν μὲν ELy || ἔχοι L ἔχοι ἢ Ey || ἢ : ἢ E.

[429 a] 1 εἴη ἂν F^b || 2 ἀπὸ L || γινομένη L : γινομένη E
 γινομένης H^aF^b γινομένης CUVXYM || 3 ἐστὶ om. CH^aUVXF^bM.

ket ister istemez o duyuma benzer, ne duyum olmadan ortaya çıkar, ne de duyumsamayanlarda rastlanılır; bu harekete sahip olanlar bu hareketin sonucu olarak birçok etkide bulunur ve birçok etkiye maruz kalır ve bunlar kâh doğru kâh yanlıştır.¹¹² Bu durum şunlardan dolayı olur: Özel duyulurlar doğru duyumsanır ya da en az yanlışlık payı barındırır. İkinci olarak, özel duyulurların ilişik durduğu şey vardır: Burada artık yanılmak mümkündür, çünkü beyaz olduğu konusunda yanlışlık olmaz, ancak beyaz olanın şu mu bu mu olduğu konusunda yanlışlık olur. Üçüncü olarak, ortak duyulurlar vardır, yani özel duyulurların ait olduğu ilineklere eşlik edenler: Örneğin hareket ve büyüklük (duyulurlara ilişik olanlar). İşte duyumda yanılğı en çok bu alanda olur. Duyumsama işleminin etkisiyle meydana gelen hareket de bu üç çeşit duyuma göre farklılık gösterecek: İlki, duyum hazırda mevcut bulunduğu sürece doğrudur, ötekiler ise duyum hazırda mevcut olsa da olmasa da yanlış olabilir, hele duyumsanan uzaktaysa. Öyleyse hayal gücünden başka hiçbir şey bu söylenenlere sahip değilse ve hayal gücü bu söylediğimiz şeyse, o zaman hayal gücü, işler haldeki duyumun etkisi altında ortaya çıkan bir hareket olsa gerektir. Ama duyuların başında görme duyusu geliyor diye, "hayal gücü" [*phantasia*] "ışık" [*phôs*] sözcüğünden türetilmiş, çünkü ışık yoksa görmek de yok. Görülen hayaller kalıcılık taşıdığı ve duyumlara benzediği

¹¹² Hayal gücü ya da hayal duyumsamanın kalıntısı olan bir hareketten ibaretse, bir hayalin nasıl yanlış olabileceğini nasıl açıklayabiliriz? Daha önce Empedokles ve Demokritos'a yöneltile sorunun yanıtı.

5 καὶ ὁμοίας εἶναι ταῖς αἰσθήσεσι, πολλὰ κατ' αὐτὰς πράττει τὰ ζῶα, τὰ μὲν διὰ τὸ μὴ ἔχειν νοῦν, οἷον τὰ θηρία, τὰ δὲ διὰ τὸ ἐπικαλύπτεσθαι τὸν νοῦν ἐνίοτε ἢ νόσῳ ἢ ὕπνῳ, οἷον οἱ ἄνθρωποι.

Περὶ μὲν οὖν τῆς φαντασίας, τί ἐστὶ καὶ διὰ τί ἐστίν, εἰρήσθω ἐπὶ τοσοῦτον.

10 IV Περὶ δὲ τοῦ μορίου τοῦ τῆς ψυχῆς ᾧ γινώσκει τε ἡ ψυχὴ καὶ φρονεῖ, εἴτε χωριστοῦ ὄντος εἴτε καὶ μὴ χωριστοῦ κατὰ μέγεθος ἀλλὰ κατὰ λόγον, σκεπτέον τίν' ἔχει διαφοράν, καὶ πῶς ποτε γίνεται τὸ νοεῖν. Εἰ δὴ ἐστὶ τὸ νοεῖν ὥσπερ τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ πάσχειν τι ἂν εἴη ὑπὸ τοῦ νοητοῦ ἢ
15 τι τοιοῦτον ἕτερον. Ἀπαθὲς ἄρα δεῖ εἶναι, δεκτικὸν δὲ τοῦ εἶδους καὶ δυνάμει τοιοῦτον ἀλλὰ μὴ τοῦτο, καὶ ὁμοίως ἔχειν, ὥσπερ τὸ αἰσθητικὸν πρὸς τὰ αἰσθητά, οὕτω τὸν νοῦν πρὸς τὰ νοητά. Ἀνάγκη ἄρα, ἐπειδὴ πάντα νοεῖ, ἀμυγῇ εἶναι, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, ἵνα κρατῇ, τοῦτο δ' ἐστὶν ἵνα γνω-
20 ριζῇ· παρεμφαινόμενον γὰρ κωλύει τὸ ἀλλότριον καὶ ἀντιφράζει ὥστε μὴδ' αὐτοῦ εἶναι φύσιν μηδεμίαν ἀλλ' ἢ ταύτην, ὅτι δυνατόν. Ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς (λέγω δὲ νοῦν ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχὴ) οὐθέν ἐστίν ἐνεργεῖα τῶν ὄντων πρὶν νοεῖν. Διὸ οὐδὲ μεμῆχθαι
25 εὐλογον αὐτὸν τῷ σώματι· ποῖος γὰρ ἂν τις γίγνοιτο, ἢ θερμὸς ἢ ψυχρὸς, κἂν ὄργανόν τι εἴη, ὥσπερ τῷ αἰσθητικῷ· νῦν δ' οὐθέν ἐστίν. Καὶ εὖ δὴ οἱ λέγοντες τὴν ψυχὴν εἶναι τόπον εἰδῶν, πλὴν ὅτι οὔτε ὅλη ἀλλ' ἢ νητική, οὔτε ἐντελεχεία ἀλλὰ δυνάμει τὰ εἶδη. Ὅτι δ' οὐχ ὁμοία ἢ ἀπάθεια

5 ὁμοίας : δμοιαι CH^a δμοιαν P ὁμοίως Ly || κατ' αὐτὰς : κατὰ ταύτας ELyP || πράττειν EL || 6 οἷον om. y || 7 πρ. ἢ : πάθει ἢ ELUVXyF^b || νόσοις Ly || 8 οἱ om. UXyF^b || οὖν om. E || τῆς φαντασίας H^a : φαντασίας tell. || τίς ἐστὶ UVXF^b || 9 διότι E || ἐστίν om. yP || 10 τοῦ τῆς EUyMP : τοῦ om. LCH^aXF^b || τε : τί C || 14 τὸ om. V || τι : ὅτι ELP || 16 ἔχειν om. X || 20 ἀντιφράζει H^aUF^b : ἀντιφράζει CVXyM ἀντιφράττει EL || 21 εἶναι φύσει y εἶναι φύσιν τινὰ UVM || 22 δυνατός F^b || 25 τις [τι y] γὰρ ἂν Ey || 25-26 ψυχρὸς ἢ θερμὸς ELP || 26 κἂν : ἢ κἂν ELy ἢ κἂν Förster || 28 ὅτι om. F^b || ἀλλ' ἢ om. UVXF^b.

için, birçok hayvan hayallere göre eylemde bulunur – bazıları (örneğin vahşi hayvanlar) akla sahip olmadıkları için böyledir, bazıları ise (örneğin insanlar) hastalık ya da uykudan ötürü¹¹³ akılları geçici olarak tutulduğu için.

[429a8] Öyleyse hayal gücünün ne olduğu ve neden kaynaklandığı konusunda bu kadar konuşmuş olalım.

4. [429a10] Ruhun tanımayı ve anlamayı sağlayan kısmına gelince, ister müstakil olsun, isterse biçim [*logos*] bakımından müstakil olmakla birlikte büyüklük bakımından müstakil olmasın, bu kısmın hangi farka sahip olduğu ve akletmenin nasıl olup da meydana geldiği incelenmeli.

[14] Akletme duyumsama gibiyse, ya akledilir bir şeyin etkisine bir çeşit maruz kalma olacaktır ya da bunun gibi başka bir şey. Dolayısıyla hiçbir etkiye maruz kalmamış halde [*apathês*] olmakla birlikte, biçimi kabul etmeye yatkın olmalı; biçimin kendisi değil, *gücül halde* biçim olmalı; duyumsayan kısmın duyulur olana yönelik olduğu şekilde akledilir olana yönelik olmalı. Dolayısıyla her şeyi aklettiğine göre, Anaksagoras'ın dediği gibi katıksız olması zorunlu, ki hükmetsin, yani tanısın. Yoksa yabancı bir şey araya girip kendini göstererek mani olur ve erişimi engeller. O halde şundan başkaca bir doğası yoktur: *gücül* olmak. Dolayısıyla ruhta akıl adı verilen şey (yani ruhun akıl yürütmesini ve yargıda bulunmasını sağlayan şey) henüz akletmeden önce, işler halde, varolanların hiçbirisi değildir. Bedenle karışmış halde olması bu yüzden mantıksız. Yoksa belli bir niteliği olurdu, ya sıcak ya da soğuk olurdu; ve duyumsayan kısım gibi onun da bir organı olurdu. Oysa var mı? Yok. Dolayısıyla ruhun "biçimlerin yeri" olduğunu söyleyenler iyi demiş, ancak şu var: Bütün olarak ruh böyle değil, akleden ruh böyle; akleden ruh da zaten yetkinlik halinde değil, güç halinde biçimlerdir. Fakat duyumsayan kısmın et-

¹¹³ Jannone'nin edisyonunun tersine, elyazmalarının çoğu akılı bulan-dıran etkenler listesine *pathos*'u da ekliyor.

30 τοῦ αἰσθητικοῦ καὶ τοῦ νοητικοῦ, φανερόν ἐπὶ τῶν αἰσθητη-
ρίων καὶ τῆς αἰσθήσεως. Ἡ μὲν γὰρ αἴσθησις οὐ δύναται αἰσθ-
[429b] ἄνεσθαι ἐκ τοῦ σφόδρα αἰσθητοῦ, οἷον ψόφου ἐκ τῶν
μεγάλων ψόφων, οὐδ' ἐκ τῶν ἰσχυρῶν χρωμάτων καὶ ὁσμῶν
οὔτε ὀρᾶν οὔτε ὁσμάσθαι· ἀλλ' ὁ νοῦς ὅταν τι νοήσῃ σφόδρα
νοητόν, οὐχ ἡττον νοεῖ τὰ ὑποδεέστερα, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον. Τὸ
5 μὲν γὰρ αἰσθητικὸν οὐκ ἄνευ σώματος, ὁ δὲ νοῦς χωριστός·
ὅταν δ' οὕτως ἕκαστα γένηται ὡς ὁ ἐπιστήμων λέγεται ὁ κατ'
ἐνέργειαν (τοῦτο δὲ συμβαίνει, ὅταν δύνῃται ἐνεργεῖν δι' αὐ-
τοῦ), ἔστι μὲν καὶ τότε δυνάμει πως, οὐ μὴν ὁμοίως καὶ
πρὶν μαθεῖν ἢ εὐρεῖν· καὶ αὐτὸς δὲ αὐτὸν τότε δύναται νο-
10 εῖν.

Ἐπεὶ δ' ἄλλο ἐστὶ τὸ μέγεθος καὶ τὸ μεγέθει εἶναι καὶ
ὑδωρ καὶ ὑδατι εἶναι (καὶ ἐφ' ἐτέρων δὲ πολλῶν, ἀλλ'
οὐκ ἐπὶ πάντων· ἐπ' ἐνίων γὰρ ταυτόν ἐστι), τὸ σαρκὶ εἶναι
καὶ σάρκα ἢ ἄλλῳ ἢ ἄλλως ἔχοντι κρίνει· ἡ γὰρ σὰρξ
οὐκ ἄνευ τῆς ὕλης, ἀλλ' ὥσπερ τὸ σιμόν, τόδε ἐν τῷδε. Τῷ
15 μὲν οὖν αἰσθητικῷ τὸ θερμόν καὶ τὸ ψυχρόν κρίνει, καὶ ὧν
λόγος τις ἢ σὰρξ· ἄλλῳ δὲ ἥτοι χωριστῷ ἢ ὡς ἢ κεκλα-
σμένη ἔχει πρὸς αὐτὴν ὅταν ἐκταθῇ, τὸ σαρκὶ εἶναι κρί-
νει. Πάλιν δ' ἐπὶ τῶν ἐν ἀφαιρέσει ὄντων τὸ εὐθύ ὡς τὸ
σιμόν· μετὰ συνεχοῦς γάρ· τὸ δὲ τί ἦν εἶναι, εἰ ἔστιν ἕτερον
20 τὸ εὐθεῖ εἶναι καὶ τὸ εὐθύ, ἄλλο· ἔστω γὰρ δυάς. Ἐτέρω

30 αἰσθητοῦ UVX.

[429 b] 1 οἷον τοῦ CH·UVXF^oM οἷον ἐκ τοῦ EP || 3 τι om. F^o
|| νοήσει H^oP || 5 αἰσθητὸν X || νοῦς H^oy : om. tell. || 6 pr. ὁ om. y ||
alt. ὁ om. UVXF^oM || 7-8 ἑαυτοῦ H^o || 8 ἔστιν V || μὲν οὖν L || καὶ τότε
EL : καὶ τότε ὁμοίως C add. supra H^o ὁμοίως καὶ τότε UVXF^o
γὰρ καὶ τότε y || ὁμοίως om. UVX || alt. καὶ om. y || 9 ἢ : καὶ F^o ||
δὲ αὐτὸν : ἑαυτὸν F^oP δι' αὐτοῦ Bywater, Ross || 10 pr. τὸ : τό τε y ||
alt. τὸ om. CH^o || 11 ὑδατὶ ἐστὶν XF^o || οὕτω δὲ [δὲ om. V] post εἶναι
add. ELUVXF^o || δὲ post. ἐτέρων CH^oV : om. tell. || 13 pr. ἢ : καὶ
ἢ EL καὶ y || ἔχοντι om. ELUV || κρίνει ὁ νοῦς EL || γὰρ om. C ||
15 τὸ θερμόν καὶ τὸ ψυχρόν om. V || 15-17 καὶ ὧν — κρίνει om. H^o
add. marg. ead. manu || 16 ὁ λόγος E || δὲ om. V || κεχωρισμένη
X || 17 ἑαυτὴν F^oP || εἶναι καὶ κρίνει L || 18 ἐν om. X || 19 εἰ om.
L || 20 τῷ εὐθύ εἶναι H^o || ἄλλῳ ELH^oUy.

kiye maruz kalmamış halde oluşuyla akleden kısminkinin birbirine benzer olmadığı, duyu organlarından ve duyudan belli. Çünkü duyu, aşırı duyulurlardan duyumsayamaz hale gelir; örneğin yüksek seslerden ses duyamaz, kuvvetli renk ya da kokulardan göremez ya da koku alamaz hale gelir. Oysa akıl, aşırı derecede akledilebilir olanı aklettiği zaman, alt seviyedekileri akletme gücü azalmaz, artar. Çünkü duyumsayan kısım bedensiz olmaz ama akıl müstakildir. İşler halde bilen bir kişi için söylendiği anlamda akıl tek tek şeyler haline geldiği zaman bile (yani kendi kendine işler hale geçme gücünü artık elde etmiş haldeyken bile¹¹⁴) hâlâ bir şekilde gücüdür, öğrenmeden ya da keşfetmeden öncekine benzer şekilde gücül olmasa bile. O noktada kendi kendini akletme gücüne sahiptir.¹¹⁵

[429b11] Madem bir büyüklük büyüklük olmaklıktan, su da su olmaklıktan başkadır (diğer pek çok şey için de bu geçerli, gerçi her şey için değil: bazı durumlarda ikisi aynı¹¹⁶), et *olmaklığı* ayırt eden şey ya etin kendisini ayırt edenden başka bir şeydir ya da aynı şeyin başka bir halidir, çünkü et maddesiz değildir, "ablak" gibidir: *Belli bir şeydeki belli bir şeydir*.¹¹⁷ Dolayısıyla sıcakın, soğukun ve belli bir oran içerisinde eti oluşturan bileşenlerin ayırt edilmesini sağlayan şey duyumsamadır; oysa et *olmaklığın* ayırt edilmesini sağlayan şey, ya başka, müstakil bir şeydir, ya da aynı şeyin kırık bir çizginin dümdüz gerildiğindeki hali gibi bir halidir.¹¹⁸ Soyutlamada varolanlara dönecek olursak, düz tıpkı ablak gibidir, zira süreklilikle birliktedir <tıpkı ablağın her zaman maddeyle birlikte olması gibi>.¹¹⁹ Ama *ne idüğü*, eğer düz olmaklıkla düz birbirinden farklıysa, başkadır: İkilik olsun. Dola-

¹¹⁴ II, 5, 417a27.

¹¹⁵ Bywater'ı izleyen Ross'un okumasına göre: "O noktada kendi *kendine* akletme gücüne sahiptir".

¹¹⁶ *Metafizik*, VII, 4; 6; 11, 1036a33 ve devamı.

¹¹⁷ Saf yassılık biçiminden farklı olarak, "ablaklık", yassılığın zorunlu olarak belli bir maddede, yani *bir suratta* aldığı biçimdir. *Metafizik*, VI, 1, 1025b32; VII, 5, 1030b8. *Simon* sözcüğünün "ablak" şeklinde karşılanmasına ilişkin 201. sayfadaki 143. dipnota bakılabilir.

¹¹⁸ Eti ayırt eden güç (duyumsama) burada kırık bir çizgiye benzetiliyor; et *olmaklığı* ayırt eden güç (akıl) ise o kırık çizginin düzeltilmiş haline.

¹¹⁹ *Metafizik*, VII, 11, 1036b35.

ἄρα ἡ ἐτέρως ἔχοντι κρίνει. Καὶ ὅλως ἄρα ὡς χωριστὰ τὰ πράγματα τῆς ὕλης, οὕτω καὶ τὰ περὶ τὸν νοῦν.

Ἐπορήσει

δ' ἂν τις, εἰ ὁ νοῦς ἀπλοῦς ἐστὶ καὶ ἀπαθὴς καὶ μηθενὶ μηθέν ἔχει κοινόν, ὥσπερ φησὶν Ἀναξαγόρας, πῶς νοήσει, εἰ
25 τὸ νοεῖν πάσχειν τί ἐστίν. Ἡ γάρ τι κοινόν ἀμφοῖν ὑπάρχει, τὸ μὲν ποιεῖν δοκεῖ τὸ δὲ πάσχειν. Ἔτι δ' εἰ νοητὸς καὶ αὐτός. Ἡ γὰρ τοῖς ἄλλοις ὁ νοῦς ὑπάρξει, εἰ μὴ κατ' ἄλλο αὐτὸς νοητός, ἐν δέ τι τὸ νοητὸν εἶδει, ἢ μεμιγμένον τι ἔξει, ὃ ποιεῖ νοητὸν αὐτὸν ὥσπερ τάλλα.

Ἡ τὸ μὲν πάσχειν κατὰ
30 κοινόν τι διήρηται πρότερον, ὅτι δυνάμει πῶς ἐστὶ τὰ νοητὰ ὁ νοῦς, ἀλλ' ἐντελεχείᾳ οὐδέν, πρὶν ἂν νοῇ. Δεῖ δ' οὕτως ὥσ-[430a] περ ἐν γραμματείῳ ᾧ μηθέν ὑπάρχει ἐντελεχείᾳ καταγεγραμμένον ὅπερ συμβαίνει ἐπὶ τοῦ νοῦ. Καὶ αὐτὸς δὲ νοητὸς ἐστίν ὥσπερ τὰ νοητά. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἄνευ ὕλης τὸ αὐτὸ ἐστὶ τὸ νοοῦν καὶ τὸ νοούμενον· ἡ γὰρ ἐπιστήμη ἢ θεωρητικὴ καὶ
5 τὸ οὕτως ἐπιστητὸν τὸ αὐτὸ ἐστίν. Τοῦ δὲ μὴ αἰετῶς νοεῖν τὸ αἷτιον ἐπισκεπτέον. Ἐν δὲ τοῖς ἔχουσιν ὕλην δυνάμει μόνον ἕκαστόν ἐστὶ τῶν νοητῶν. Ὡστ' ἐκείνοις μὲν οὐχ ὑπάρξει νοῦς (ἄνευ γὰρ ὕλης δυνάμεις ἐστίν ὁ νοῦς τῶν τοιούτων), ἐκείνῳ δὲ τὸ νοητὸν ὑπάρξει.

10 V Ἐπεὶ δ' ὥσπερ ἐν ἀπάσῃ τῇ φύσει ἐστὶ τι τὸ μὲν ὕλη

21 ἐτέρω X || καὶ om. LCUVXF^b || alt. ἄρα om. EP || 23 ἀπλοῦς... ἀπαθὴς EH^a : ἀπλοῦν... ἀπαθὲς rell. || 24 ἔχειν X ἔχων UVF^bMP ἔχη L || εἰ τὸ νοεῖν om. V || 25 ἢ L || ὑπάρχει om. F^b || 27 γὰρ καὶ γ || ὁ om. ELP || 29 πάσχειν om. V || 30 τι κοινόν τι F^b || διειρηται EV || 31-430 a 1 οὐδέν — ἐντελεχείᾳ om. L || ἂν : ἂν μὴ UVXyM om. EP || δεῖ : δυνάμει conl. Cornford et Ross.

[430 a] 1 ᾧ H^a : om. rell. || ὑπάρχει EH^a : ὑπάρχειν CUVXyP ἐνυπάρχει conl. Ross || καταγεγραμμένον ELH^aP : γεγραμμένον CUVXy || 2 ὥσπερ F^b || 4 alt. ἡ om. EL || 5 ἐπιστητὸν : ἐπιστον E θεωρητικὸν CH^ay || νοεῖν τοῦτον τὸ αἷτιον F^b || 6 μόνον H^ay : om. rell. || 7 ὑπάρχει V || 8 ἐστίν om. EL || ἐκεῖνο E || ἐκείνῳ τῷ νῷ H^a || 9 ἀνόητον γ.

yısıyla ayırt eden şey ya başka bir şey ya da aynı şeyin farklı bir halidir. Ve dolayısıyla genel olarak şeyler nasıl maddeden müstakil olabiliyorsa akılla ilgili konularda da durum aynıdır.¹²⁰

[429b22] Ama eğer Anaksagoras'ın dediği gibi akıl yalınsa, hiçbir etkiye maruz kalmamış haldeyse ve hiçbir şeyle ortak bir yanı yoksa,¹²¹ fakat akletmek de bir çeşit etkiye maruz kalmayrsa, o zaman akıl nasıl akledecek diye sorulabilir. Çünkü bir şeyin bir şeyi etkileyip öbürünün bu etkiye maruz kalması için ikisinde ortak bir şey bulunması gerekir gibi görünüyor. Sonra, <aklın> kendisinin de akledilir olup olmadığı <sorulabilir>: Eğer akıl başka bir şey sayesinde akledilir değilse, ve akledilir olanlar tür olarak birse, o zaman <aklın da akledilir olduğu durumda> ya başka şeyler de akla sahip olacak ya da akılda kendisine karışmış halde bir şey olacak ki öbür şeyleri yaptığı gibi aklı da akledilir kılacak.

[429b29] Ortak bir şey üzerinden etkiye maruz kalma konusunda,¹²² aklın henüz akletmeden önce *yetkin halde* değil de *gücül halde* akledilir olanlar olduğu daha önce söylenmişti. Aklın durumu hiçbir şeyin yetkin halde yazılı olmadığı bir yazı tahtasının durumu gibidir. Ayrıca¹²³ <akıl>, akledilir olanlarla¹²⁴ aynı şekilde akledilirdir: Maddesiz şeylerde akledenle akledilen zaten aynıdır, çünkü teorik bilgi türü teorik olarak bilinenle aynıdır (daima aklediyor olmamanın nedeni de ayrıca incelenmeli); maddeye sahip olanlarda ise akledilir olanlar anca *gücül* haldedir. Dolayısıyla akıl bunlarda bulunmayacak (ne de olsa akıl *madde olmaksızın* bunlar olma gücüdür), akledilirlik akılda bulunacaktır.

5. [430a10] Madem tüm doğada her cins için bir yandan madde

¹²⁰ Anlaşılabilirliği giderek azalan metin bu noktada ve devamında 8. bölüme kadar giderek zorlaşıyor. Biz bu pasajı tekrarlarıyla, kopukluklarıyla, tuhaf terimleriyle aslına sadık bir şekilde çevirmeye gayret ediyoruz.

¹²¹ Anaksagoras'ın fragmanı için DK59B12'ye bakınız.

¹²² Önceki paragrafta sorulan ilk soruya yanıt.

¹²³ Önceki paragrafta sorulan ikinci soruya yanıt.

¹²⁴ *Metafizik*, XI, 7, 9.

ἐκάστῳ γένει (τοῦτο δὲ δὲ πάντα δυνάμει ἐκεῖνα), ἕτερον δὲ τὸ αἴτιον καὶ ποιητικόν, ὅτῳ ποιεῖν πάντα, οἷον ἡ τέχνη πρὸς τὴν ὕλην πέπονθεν, ἀνάγκη καὶ ἐν τῇ ψυχῇ ὑπάρχειν ταύτας τὰς διαφοράς. Καὶ ἔστιν ὁ μὲν τοιοῦτος νοῦς τῷ πάντα 15 γίνεσθαι, ὁ δὲ τῷ πάντα ποιεῖν, ὡς ἕξις τις, οἷον τὸ φῶς· τρόπον γάρ τινα καὶ τὸ φῶς ποιεῖ τὰ δυνάμει ὄντα χρώματα ἐνεργεῖα χρώματα. Καὶ οὗτος ὁ νοῦς χωριστὸς καὶ ἀμιγῆς καὶ ἀπαθής, τῇ οὐσίᾳ ὦν ἐνέργεια. Ἀεὶ γὰρ τιμιώτερον τὸ ποιοῦν τοῦ πάσχοντος καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς ὕλης. Τὸ δ' 20 αὐτὸ ἐστὶν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι· ἡ δὲ κατὰ δύνάμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἐνί, ὅλως δὲ οὐδὲ χρόνῳ· ἀλλ' οὐχ ὅτε μὲν νοεῖ ὅτε δ' οὐ νοεῖ. Χωρισθεὶς δ' ἐστὶ μόνον τοῦθ' ὅπερ ἐστί, καὶ τοῦτο μόνον ἀθάνατον καὶ αἰδίων. Οὐ μνημονεύομεν δέ, ὅτι τοῦτο μὲν ἀπαθές, ὁ δὲ παθητὸς νοῦς 25 φθαρτός, καὶ ἄνευ τούτου οὐθὲν νοεῖ.

VI Ἡ μὲν οὖν τῶν ἀδαιρέτων νόησις ἐν τούτοις, περὶ δὲ οὐκ ἔστι τὸ ψεῦδος. Ἐν οἷς δὲ καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές, σύνθεσις τις ἡδὴ τῶν νοημάτων ὥσπερ ἐν ὄντων, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς ἔφη “ ἡ πολλῶν μὲν κόρσαι ἀναύχενες ἐβλάστησαν, ” 30 ἔπειτα συντίθεσθαι τῇ φιλίᾳ, οὕτω καὶ ταῦτα κεχωρισμένα συντίθεται, οἷον τὸ ἀσύμμετρον καὶ ἡ διάμετρος. Ἄν δὲ γενο- [430b] μένων ἢ ἐσομένων, τὸν χρόνον προσενοῶν καὶ συντιθεῖς. Τὸ γὰρ ψεῦδος ἐν συνθέσει αἰεὶ· καὶ γὰρ ἂν τὸ λευκὸν μὴ λευκόν, τὸ μὴ λευκὸν συνέθηκεν. Ἐνδέχεται δὲ καὶ διαίρεσιν

11 δ EL (e τὸ fecit) H^aUV : τὸ CX τὸ δ y || ἐκεῖνο E || 12 καὶ τὸ LP || ὅτῳ H^a : δ τῷ LCXP τῷ EUVy || ἡ om. V || 16 καὶ om. V || ὄντα om. F^b || 18 ἀπαθὴς καὶ ἀμιγῆς ELP || ὡς ὦν y || ἐνέργεια H^aUy : ἐνεργεῖα rel. || 19-22 alt. τὸ — οὐ νοεῖ secl. Ross || 21 οὐδὲ : οὐ EL || 24 παθητὸς H^a : παθητικός rel. || 27 ψεῦδος ἥδη καὶ CH^aUVXyF^b || σύνθεσις L || 28 ἥδη τῶν LH^a : ἥδη rel. || 29 ἡ : ἡ LH^aUXP || 31 συντίθεσθαι CH^aVy || ἐὰν F^b.

[430 b] 1 τῶν χρόνων X || προσενοῶν H^a πρὸς ἐν νοῶν LX || 2 αἰεὶ om. X || καὶ ante μὴ F^b || 3 <φῆ, τὸ λευκὸν καὶ> post pr. λευκόν add. Ross.

var (yani o cinsteki her şeyi olma gücüne sahip bir şey var), öbür yandan da bu her şeyi yapıp etmesi bakımından başka, *etkin* bir neden daha var (madde karşısında sanatın hali), o zaman ruhta da aynı farklar olmalı. Nitekim bir yandan *her şey haline gelmesi* bakımından <maddeye denk düşün> akıl vardır, öbür yandansa *bu her şeyi yapması* bakımından <akıl vardır>, bir çeşit sahiplik [*heksis*] olarak, ışık gibi; çünkü ışık da belli bir tarzda *gücül haldeki* renkleri *işler haldeki* renkler haline getirir.¹²⁵ İşte *bu* akıl, varlığı bakımından bir işlerlik olmasıyla, müstakildir, her türlü karışımdan ve her türlü özellikten ya da etkilenimden azadedir. Çünkü etkin olan edilgin olandan, ilke de maddeden daima daha değerlidir. İşler halde bilgi, konusuyla aynıdır; evet, *gücül haldeki* bilgi bireyde zaman bakımından önce gelir ama bütünde zaman bakımından bile önce gelmez. Ama bu demek değildir ki o akıl kâh akledip kâh akletmez.¹²⁶ Ancak müstakil haldeyken tam olduğu gibidir ve ancak bu ölümsüz ve ezelidir.¹²⁷ Ama *biz* hatırlamayız, çünkü o her türlü özellikten ya da etkilenimden azadedir, edilgin akıl ise bozuluşa tâbîdir ve o olmadan da hiçbir şey akletmez.

6. [430a25] Bölünmezlerin akledilmesi, yanlıştın söz konusu bile olmadığı alanlara özgüdür;¹²⁸ doğruyla yanlıştın söz konusu olduğu noktada ise artık kavramların [*noêmata*] bir çeşit birleşimi vardır, varolanların bir birliği gibi. Empedokles'in dediği gibi "onun için bir sürü boyunsuz kafa yerden bitmiş"¹²⁹ de sonradan dostluk sayesinde <boyunlarıyla> birleştirilmişler ya, kavramlar da aynı şekilde müstakilken birleşime girerler; örneğin "köşegen" ve "kenarla aynı birimden ölçülemezlik" [*asymmetria*]. Ama geçmiş ya da gelecekteki şeyler söz konusuysa, zaman da düşünceye eklenip [*prosennoôn*] birleşime katılır. Zira yanlışlık daima birleşimde yatar: Beyaz olan bir şeyin beyaz olmadığı düşünülüyor olsa bile, "beyaz olmamak" birleşime dahil edilmiştir.¹³⁰ Bütün bunlara bölme de denebilir.

¹²⁵ II, 7, 418b13.

¹²⁶ *Metafizik*, IX, 8, 1049b17 ve devamı.

¹²⁷ Aristoteles'te hiç kullanılmayan, ancak gelenekte sıklıkla kullanılan deyimle: "Etkin akıl" (*nous poiêtikos*, *faal akıl*, *intellectus agens*).

¹²⁸ *Yorum Üzerine*, 1, 16a8; *Metafizik*, IV, 7; VI, 4; IX, 10.

¹²⁹ DK31B57.

¹³⁰ *Metafizik*, IV, 7, 1011b26'ya bakınız; ayrıca Platon, *Sofist*, 240D-241A ve 263B; *Kratylos*, 385B ile karşılaştırılabilir.

φάναι πάντα. 'Αλλ' οὖν ἔστι γε οὐ μόνον τὸ ψεῦδος ἢ ἀληθές,
5 8τι λευκὸς Κλέων ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἦν ἢ ἔσται. Τὸ δὲ ἐν
ποιοῦν, τοῦτο ὁ νοῦς ἕκαστον.

Τὸ δ' ἀδιαίρετον ἐπεὶ διχῶς, ἢ
δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ, οὐθὲν κωλύει νοεῖν τὸ ἀδιαίρετον, ὅταν
νοῇ τὸ μῆκος (ἀδιαίρετον γὰρ ἐνεργείᾳ) καὶ ἐν χρόνῳ ἀδιαί-
ρέτῳ· ὁμοίως γὰρ ὁ χρόνος διαιρετὸς καὶ ἀδιαίρετος τῷ
10 μῆκει· οὐκ οὖν ἔστιν εἰπεῖν ἐν τῷ ἡμίσει τί ἐννοεῖ ἑκατέρῳ· οὐ
γὰρ ἔστιν, ἂν μὴ διαιρεθῇ, ἀλλ' ἢ δυνάμει· χωρὶς δ' ἐκά-
τερον νοῶν τῶν ἡμίσεων διαιρεῖ καὶ τὸν χρόνον ἅμα· τότε
δ' οἶονεῖ μῆκει. Εἰ δ' ὡς ἐξ ἀμφοῖν, καὶ ἐν τῷ χρόνῳ τῷ
ἐπ' ἀμφοῖν.

Τὸ δὲ μὴ κατὰ ποσὸν ἀδιαίρετον ἀλλὰ τῷ εἴ-
15 δει νοεῖ ἐν ἀδιαιρέτῳ χρόνῳ καὶ ἀδιαιρέτῳ τῆς ψυχῆς.
Κατὰ συμβεβηκὸς δέ, καὶ οὐχ ἢ ἐκεῖνα, διαιρετὰ ᾧ νοεῖ
καὶ ἐν ᾧ χρόνῳ, ἀλλ' ἢ ἀδιαίρετα· ἔνεστι γὰρ κὰν τούτοις
τι ἀδιαίρετον, ἀλλ' ἴσως οὐ χωριστόν, ὃ ποιεῖ ἓνα τὸν χρόνον
καὶ τὸ μῆκος. Καὶ τοῦθ' ὁμοίως ἐν ἅπαντί ἐστι τῷ συνεχεῖ
20 καὶ χρόνῳ καὶ μῆκει.

Ἡ δὲ στιγμή καὶ πᾶσα διαίρεσις, καὶ
τὸ οὕτως ἀδιαίρετον, δηλοῦται ὥσπερ ἡ στέρησις· καὶ ὁμοιος
ὁ λόγος ἐπὶ τῶν ἄλλων, οἷον πῶς τὸ κακὸν γνωρίζει ἢ
τὸ μέλαν· τῷ ἐναντίῳ γὰρ πῶς γνωρίζει. Δεῖ δὲ δυνάμει
εἶναι τὸ γνωρίζον καὶ ἐν εἶναι ἐν αὐτῷ. Εἰ δὲ τινι μὴ ἔστιν

4 τὸ om. LF^bP || 5 ἔσται : ἐστὶ X || τὸ δὲ XM || 6 τούτων F^b
|| 7 τὸ δυνάμει UXM || 8 ἐν χρόνῳ ἀδιαίρετον P || 9 καὶ ἀδιαίρετος
om. X || 10 ἐνδεῖ LCy || 12 νοῶν τῶν ἡμίσεων : τῶν ἡμίσεων νοῶν
UM om. CXy || διαιρῶν F^b || τότε : τότε X || 13 μῆκει : μῆκη
UXy || ὡς om. UX || ἐν om. CV || alt. τῷ : τὸ U om. X || 14 τὸ
ποσὸν LXF^bP || 15 ψυχῆς νοήσῃ H^bV || 17 ἀλλ' ἢ <ἐκεῖνα> ἀδιαίρετα
Rosa || ἔνεστι γὰρ : om. X ἔστι γὰρ ἐν F^b || 24 γνωρίζειν V ||
καὶ ἐν εἶναι ἐν αὐτῷ LXF^b : καὶ ἐνεῖναι ἐν αὐτῷ CH^bUVy μὴ ἐν
εἶναι αὐτῶν Torstrik ἐκεῖνα ἐν αὐτῷ Förster.

En azından sırf Kleon'un şu an beyaz olduğunu söylemek değil, aynı zamanda onun geçmişte beyaz olduğunu ya da gelecekte beyaz olacağını söylemek de doğru ya da yanlış olabilir. Bunların her birini *birleştiren* akıldır.

[430b7] "Bölünmez" sözcüğü ise, *güç* açısından bölünemez olan şey, bir de *işlerlik* açısından bölünmemiş halde olan şey olmak üzere iki anlama geldiğine göre, aklın bir uzunluğu bölünmez bir zamanda akletmesine engel yoktur (çünkü uzunluk *işlerlik* açısından bölünmezdir). Zaten zaman da uzunluk gibi hem bölünürlük hem de bölünmezlik taşır.¹³¹ Dolayısıyla <zamanın> hangi yarısında <uzunluğun> hangi yarısının akledildiği söylenemez. Çünkü <bütün, işler halde> bölünmediği sürece, <yarım da> yoktur—olsa olsa *gücül* halde vardır. Ancak <akıl, uzunluğun> iki yarısını ayrı ayrı aklediyorsa, aynı anda zamanı da ikiye bölüyordur, ki bu durumda birçok uzunluğu akleder gibidir.¹³² Ama her iki yarımından çıkan bir şey olarak <uzunluğu aklediyorsa>, ikisini beraberce kuşatan bir zamanda <aklediyor> demektir.

[430b14] Nicelik bakımından değil de biçim bakımından bölünmez olan ise bölünmez bir zamanda ve ruhun bölünmez bir <işlemlile> akledilir. Ama bunları akletmeyi sağlayan şeyin ve akletme zamanının bölünebilirliği, öncekiler gibi değil, ilinekseldir; <kendileri> bölünmezdir;¹³³ çünkü bunlarda bölünmez bir şey vardır ki müstakil olmasa bile zamanı ve uzunluğu *bir* kılar. Ve bu, ister zaman olsun, ister uzunluk olsun, her tür süreklilik için geçerlidir.

[430b20] Nokta ve her türlü bölme işlemi, bu şekilde bölünmez olan her şey gibi, yoksunluk yoluyla kendini gösterir. Bu açıklama öbürleri için de geçerli: Örneğin <ruh> kötüyü ya da siyahı nasıl tanır? Bir şekilde karşıtı üzerinden tanır. Ama tanıyanın güç halinde olması ve bir <karşıtı> içinde bulundurması şarttır.¹³⁴ Eğer nedenlerden biri-

¹³¹ *Metafizik*, V, 6; X, 1.

¹³² Jannone'nin izlediği elyazmalarını değil, Tricot ve Ross'un izlediği elyazmalarını benimsiyoruz.

¹³³ "Kendileri" sözcüğünü Ross ekliyor.

¹³⁴ Burada Tricot'nun da izler gibi görüldüğü Bywater'ın eklemesini makul buluyoruz. Jannone'nin okuması ise şöyle: "... ve *bir*'i içermesi şarttır".

25 ἐναντίον τῶν αἰτίων, αὐτὸ ἑαυτὸ γινώσκει καὶ ἐνεργεῖα ἐστὶ καὶ χωριστόν.

Ἔστι δ' ἡ μὲν φάσις τι κατὰ τινος, ὥσπερ ἡ κατάφασις, καὶ ἀληθῆς ἢ ψευδῆς πᾶσα. Ὁ δὲ νοῦς οὐ πᾶς, ἀλλ' ὁ τοῦ τί ἐστὶ κατὰ τὸ τί ἦν εἶναι ἀληθῆς, καὶ οὐ τι κατὰ τινος· ἀλλ' ὥσπερ τὸ ὁρᾶν τοῦ ἰδίου ἀληθές, εἰ δ' ἄνθρωπος τὸ λευκὸν ἢ μὴ, οὐκ ἀληθές αἰεί, οὕτως ἔχει ὅσα ἄνευ τῆς ὕλης.

[431a] VII Τὸ αὐτὸ δέ ἐστιν ἡ κατ' ἐνέργειαν ἐπιστήμη τῷ πράγματι. Ἡ δὲ κατὰ δύνάμιν χρόνῳ προτέρα ἐν τῷ ἐνί, ὅλως δὲ οὐδὲ χρόνῳ. Ἔστι γὰρ ἐξ ἐντελεχείᾳ ὄντος πάντα τὰ γινόμενα. Φαίνεται δὲ τὸ μὲν αἰσθητὸν ἐκ δυνάμει ὄντος τοῦ αἰσθητικοῦ ἐνεργεῖα ποιοῦν· οὐ γὰρ πάσχει οὐδ' ἀλλοιοῦται. Διὸ ἄλλο τοῦτο εἶδος κινήσεως· ἡ γὰρ κίνησις τοῦ ἀτελοῦς ἐνέργεια ἦν, ἡ δ' ἀπλῶς ἐνέργεια ἑτέρα ἡ τοῦ τετελεσμένου.

Τὸ μὲν οὖν αἰσθάνεσθαι ὁμοιον τῷ φάναι μόνον καὶ νοεῖν· ὅταν δὲ ἡδὺ ἢ λυπηρόν, ὅλον καταφᾶσα ἢ ἀποφᾶσα, διώκει ἢ φεύγει· καὶ ἔστι τὸ ἡδεσθαι ἢ λυπεῖσθαι τὸ ἐνεργεῖν τῇ αἰσθητικῇ μεσότητι πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἢ κακόν, ἢ τοιαῦτα. Καὶ ἡ φυγὴ καὶ ἡ ὀρεξις ταῦτό ἡ κατ' ἐνέργειαν, καὶ οὐχ ἕτερον τὸ ὀρεκτικὸν καὶ φευκτικόν, οὐτ' ἀλλήλων οὔτε τοῦ αἰσθητικοῦ· ἀλλὰ τὸ εἶναι ἄλλο.

25 αὐτὸ αὐτὸ LUP αὐτὸ αὐτῷ M || ἐνεργεῖα M || 26 ἔτι δ' ἐστὶν ἢ Y || τις L || 27 ἀπόφασις conl. Torstrik || 28 ἐστὶ ἢ κατὰ XF^o || οὐ τι : οὐκ ἔτι F^o || 31 τῆς ὕλης H·V : ὕλης tell.

[431 a] 1 τὸ δ' αὐτό L || 2 πρότερον F^o ποτέρα U προτέρω P || ἐνὶ ὧ ἐν H·CV || 3 ἐντελεχείας XY || ὄντως XY || γινόμενα H·F^o || 4 αἰσθητήριον VX || 6 εἶδος τοῦτο L || εἶδος om. X || 7 ἦν om. LUXF^o || alt. ἡ : ἢ X om. L || 10 ἀποφεύγει C || ἢ : καὶ LXM || 11 ἢ κακόν om. CM || ἢ τοιαῦτα V ἢ τοιούτου L om. X || 12 pr. ἢ om. LF^oP || φυγὴ δὲ L φυγὴ δὴ UX || τυχόν C τοῦτο Uy om. F^o || tert. ἢ om. H·V || 13 ἕτερόν τι V || τὸ φευκτικόν L.

nin karşıtı yoksa, o zaman o kendini tanıyan, işler halde ve müstakil olan bir şeydir.

[430b26] Söyleme, tıpkı değilleme¹³⁵ gibi, *bir şey hakkında bir şeydir* ve her zaman ya doğru ya yanlıştır. Ama her akıl böyle değildir, nitekim bir şeyin neliğini ne idüğü üzerinden akletme doğrudur, *bir şey hakkında bir şey* değildir. Görülen beyaz şeyin insan olup olmadığı konusunda hep bir yanılna payı olmasına rağmen görme duyusunun kendine özgü olanı görmede asla yanılmadığı gibi, akıl için de mad-desiz olanlar böyledir.

7.¹³⁶ [431a] İşler haldeki bilgi, konusuyla aynıdır. Gücöl haldeki bilgi, bireyde zaman bakımından önce gelir, ama bütünde zaman bakımından bile önce gelmez,¹³⁷ çünkü varlığa gelen her şey yetkin halde varolan bir şeyden gelir.¹³⁸ Nitekim duyanı gücüllükten işlerliğe duyulurun geçirdiğı açık, çünkü <duyan taraf kendi kendine> ne etkiye maruz kalır ne başkalaşır. O nedenle bu, hareketten başka türlü bir şeydir, çünkü hareket eksik olanın işlerliği idi, oysa basit anlamda işlerlik, yani tamamlanmış olanın işlerliği, başka şey.

[431a8] Duyumsama tek başına söylemeye [*phanai*] ve akletmeye benzer. Ama haz ya da acı veren bir şey söz konusu olunca, ruh, evetleme ya da değilleme yaparcasına, kovalar ya da kaçır. Haz duyma ve acı çekme, duyumsayıcı bir orta halin iyi olarak iyiye ya da kötü olarak kötüye yönelik işlemidir. Bir şeyden kaçma ve bir şeye arzu, işlerlikleri bakımından, aynı şeydir; arzulayan kısımla kaçabilen kısım birbirlerinden ayrılmadığı gibi duyumsayan kısımdan da ayrılmazlar. Ama olmaları farklıdır.

¹³⁵ Torstrik'i izleyen Ross'u izliyoruz. Jannone'nin edisyonunda "evetleme".

¹³⁶ Torstrik gibi Ross da bu bölümün Aristoteles'in öğretilerinden kalıntılarının bir editör eliyle yan yana koyulmasından oluşan bir yamalı bohça olduğı görüşündedir. Bulanık bir konu bütünlüğü sağlanabilse bile bu bölümde mantıksal güzergahı takip etmek, hatta mantıksal bir güzergah bulmak zordur.

¹³⁷ III, 5, 430a19-21.

¹³⁸ *Metafizik*, VII, 7-9.

Τῇ δὲ διανοητικῇ ψυχῇ
 15 τὰ φαντάσματα οἷον αἰσθήματα ὑπάρχει. Ὅταν δὲ ἀγαθὸν
 ἢ κακόν, φησιν ἡ ἀπόφῃσι, καὶ φεύγει ἡ διώκει. Διὸ οὐδέ-
 ποτε νοεῖ ἄνευ φαντάσματος ἢ ψυχῇ. Ὡς περ δὲ ὁ ἀὴρ τὴν κό-
 ρην τοιανδί ἐποίησεν, αὐτὴ δ' ἕτερον, καὶ ἡ ἀκοὴ ὡσαύτως,
 20 τὸ δὲ ἔσχατον ἔν, καὶ μία μεσότης, τὸ δ' εἶναι αὐτῇ
 πλείω. Τίνι δ' ἐπικρίνει τί διαφέρει γλυκὺ καὶ θερμόν, εἴ-
 ρηται μὲν καὶ πρότερον, λεκτέον δὲ καὶ νῦν· ἔστι γὰρ ἔν
 τι, οὕτω δὲ καὶ ὁ ὅρος. Καὶ ταῦτα, ἐν τῷ ἀνάλογον καὶ
 τῷ ἀριθμῷ ὄν, ἔχει πρὸς ἐκάτερον, ὡς ἐκεῖνα πρὸς ἄλ-
 ληλα· τί γὰρ διαφέρει τὸ διαπορεῖν πῶς τὰ μὴ ὁμογενῇ κρίνει
 25 ἢ τὰ ἐναντία, οἷον λευκὸν καὶ μέλαν; Ἔστω δὴ ὡς τὸ Α τὸ
 λευκὸν πρὸς τὸ Β τὸ μέλαν, τὸ Γ πρὸς τὸ Δ [ὡς ἐκεῖνα
 πρὸς ἄλληλα]· ὥστε καὶ ἐναλλάξ. Εἰ δὴ τὰ ΓΔ ἐνὶ εἷη
 ὑπάρχοντα, οὕτως ἔξει ὡς περ καὶ τὰ ΑΒ, τὸ αὐτὸ μὲν
 καὶ ἔν, τὸ δ' εἶναι οὐ τὸ αὐτό, καὶ ἐκεῖνο ὁμοίως. Ὁ δ' αὐτὸς
 [431b] λόγος καὶ εἰ τὸ μὲν Α τὸ γλυκὺ εἷη, τὸ δὲ Β τὸ λευ-
 κόν.

Τὰ μὲν οὖν εἶδη τὸ νοητικὸν ἐν τοῖς φαντάσμασι νοεῖ,
 καὶ ὡς ἐν ἐκείνοις ὥριστα αὐτῷ τὸ διωκτὸν καὶ φευκτόν,
 καὶ ἐκτὸς τῆς αἰσθήσεως ὄν, ὅταν ἐπὶ τῶν φαντασμάτων ἡ,
 5 κινεῖται· οἷον αἰσθανόμενος τὸν φρυκτὸν ὅτι πῦρ, τῇ κοινῇ
 γνωρίζει, ὁρῶν κινούμενον, ὅτι πολέμιος. Ὅτε δὲ τοῖς ἐν τῇ
 ψυχῇ φαντάσμασιν ἢ νοήμασιν ὡς περ ὁρῶν λογιζέται καὶ

16 κακόν ἐστι CH·M || φησιν ἡ ἀπόφῃσι CH·X' : φῆση ἡ ἀποφῆση L
 φῆσαι ἡ ἀποφῆσαι F^o καταφῆση ἡ ἀποφῆση y || καὶ om. L F^o || 18
 αὐτῇ CH^o : αὐτῇ rell. || 19 φεύγει ἡ διώκει post ἐν add. y || αὐτῇ
 om. UVX || 21 νῦν CH·y : ὥδε rell. || 22 καὶ ὁ : ὡς ὁ UVF^o
 καὶ L || ἐν τῷ : ἐν τῷ LVX || 22-23 καὶ τῷ CH^o : ἡ τῷ Ly ἡ UVXF^oP
 om. M || 23 ἀριθμῷ ὄντα conl. Ross || ἐκάτερα XF^o || 24
 διαπορεῖν H^o : ἀπορεῖν rell. || πῶς om. X || μὴ om. Cy || 25 ὡς ἐν
 τῷ y || 26-27 ὡς — ἄλληλα secl. Christ || 27 ἐν : ἐν CH·y || 28
 οὕτως : καὶ CH^o || τὸ ΑΒ CH·UVXy ΔΒ Ross || 29 καὶ ἐν om.
 UVXF^oM || καὶ ἐκεῖνος C.

[431 b] 1 καὶ : καὶ UVXF^o || εἷη : ἡ F^o || 3 ἐν om. y || ὥριστο
 UVXF^oM || αὐτῷ : αὐτῷ C αὐτὸ yF^o οὕτω H^o || 4 ὄν : ὡν y om.
 L || ἡ X || 6 ὅτε LC.

[431a14] Duyumların gördüğü işi akıl yürüten ruhta hayaller yerine getirir: Bir şeyin iyi ya da kötü olduğunu söylediği ya da reddettiği zaman, kaçır ya da kovalar. Ruh bu yüzden asla hayalsiz akletmez. Hava gözbebeğini, gözbebeği de başka bir şeyi etkilediği gibi, işitmede de aynı süreç işler ama en sondaki birdir ve orta da birdir—<görme, işitme ve öbür duyularda bunların> olmaklığı birden fazla olsa bile. Tatlı ve sıcaklığın farkını ayırt edenin ne olduğunu daha önce söylemiş-tik¹³⁹ ama şöyle de söylemek gerekiyor: *Bir*'dir, ancak bir sınırın *bir* olduğu gibi *bir*'dir:¹⁴⁰ Orantı olarak ve sayı olarak *bir* kaldığı içindir ki bu ikisinin <tatlı ve sıcaklığın> arasındaki ilişkiyle öbürlerinin <acı ve soğğun> arasındaki ilişki aynıdır. Aynı cinsten olmayanları <örneğin tatlı ve sıcak> ruhun nasıl ayırt ettiğini sormakla, siyahla beyaz gibi karşıtları nasıl ayırt ettiğini sormak arasında ne fark var ki? Beyaz olarak A ile siyah olarak B arasındaki ilişki C ile D arasında olsun ki çaprazlaya-bilelim: Eğer C ile D'ye tek bir şey sahipse, o zaman tıpkı A ile B gibi olmaklıkları aynı olmasa da bir ve aynı şeye ait olacaklardır, başka durumlarda da benzer şekilde. Eğer A tatlı B ise beyaz olsaydı da aynı açıklama geçerli olacaktı.¹⁴¹

[431b2] Öyleyse akleden kısım biçimleri hayallerin içerisinde akleder ve duyumsanmasalar bile onları kovalanacak ya da kaçılacak şeyler olarak belirlediği için hayallere rastgeldiğinde harekete geçer. Örneğin bir meşalenin ateş olduğunu duyumsayan biri, ortak <duyu> sayesinde meşalenin hareket ettiğini görünce onun düşmana ait olduğunu bilir. Bazen de ruh, gözle görüyormuşçasına, hayaller ve kavramlar sayesinde şimdiki zamandan hareketle geleceği hesaplayıp tartar. Bir haz

¹³⁹ III, 2, 426b12-23.

¹⁴⁰ *Metafizik*, V, 17, 1002a4-5.

¹⁴¹ Elyazmalarındaki metin böyle. III, 2, 426b17-21'e bakılabilir.

βουλεύεται τὰ μέλλοντα πρὸς τὰ παρόντα. Καὶ ὅταν εἴπῃ ὡς ἐκεῖ τὸ ἡδὺ ἢ λυπηρόν, ἐνταῦθα φεύγει ἢ διώκει, 10 καὶ ὅλως ἐν πράξει. Καὶ τὸ ἄνευ δὲ πράξεως, τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ ψεῦδος, ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐστὶ τῷ ἀγαθῷ καὶ κακῷ· ἀλλὰ τῷ γε ἀπλῶς διαφέρει καὶ τινί.

Τὰ δὲ ἐν ἀφαιρέσει λεγόμενα νοεῖ ὥσπερ ἂν εἰ τὸ σιμόν, ἢ μὲν σιμόν, οὐ κεχωρισμένως, ἢ δὲ κοῖλον, εἴ τις ἐνόει ἐνεργείᾳ, ἄνευ 15 τῆς σαρκὸς ἂν ἐνόει ἐν ἢ τὸ κοῖλον· οὕτω τὰ μαθηματικά οὐ κεχωρισμένα ὡς κεχωρισμένα νοεῖ, ὅταν νοῇ ἐκεῖνα. Ὅλως δὲ ὁ νοῦς ἐστίν, ὁ κατ' ἐνέργειαν, τὰ πράγματα [νοῶν]. Ἄρα δ' ἐνδέχεται τῶν κεχωρισμένων τι νοεῖν αὐτὸν ὄντα μὴ κεχωρισμένον μεγέθους, ἢ οὐ, σκεπτέον ὕστερον.

20 VIII Nῦν δὲ περὶ ψυχῆς τὰ λεχθέντα συγκεφαλαιώσαντες, εἴπωμεν πάλιν ὅτι ἡ ψυχὴ τὰ ὄντα πῶς ἐστὶ πάντα· ἢ γὰρ αἰσθητὰ τὰ ὄντα ἢ νοητά, ἔστι δ' ἡ ἐπιστήμη μὲν τὰ ἐπιστητά πως, ἢ δ' αἰσθησις τὰ αἰσθητά· πῶς δὲ τοῦτο, δεῖ ζητεῖν.

Τέμνεται οὖν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ αἰσθησις εἰς τὰ 25 πράγματα, ἡ μὲν δυνάμει εἰς τὰ δυνάμει, ἡ δ' ἐντελεχείᾳ εἰς τὰ ἐντελεχεῖα. Τῆς δὲ ψυχῆς τὸ αἰσθητικὸν καὶ

8 βούλεται UV || 9 εἴπῃ : εἴποι H^a || ἢ τὸ λυπηρόν LP || καὶ ἐνταῦθα y || 10 ἐν H^a : ἐν rell. || alt. τὸ : καὶ τὸ y || 11 τὸ om. L || καὶ τῷ κακῷ LUXF^bP || 12 τῷ : τὸ LC || γε LH^a om. rell. || ἐν LH^ay : om. rell. || 13 ἂν om. UVX || εἰ om. y || εἴ τις conl. Ross. || alt. σιμόν : om. L σιμότης X || 14 κοῖλον : καμπύλον XF^b || εἴ τις : εἴ τι LH^ay om. X || ἐνεργείᾳ secl. Ross || 15 ἂν om. F^b || ἐν ᾧ om. UVM || 16 οὐ κεχωρισμένῳ M τῶν οὐ κεχωρισμένων X [add. τῇ ὑποστάσει] L [add. ὄντα] Ross || ὥσει κεχωρισμένῳ C ὡς κεχωρισμένῳ H^a || ἐκεῖνος X || 17 νοῶν om. ELH^aUX || 18 κεχωρισεγεθους E || 21 ἐστὶν ἅπαντα X || 22 γὰρ ἢ E || τὰ om. CV || τὰ ὄντως ὄντα F^b || μὲν om. F^b || 24 τέμνει ELP || εἰς om. ELXP || 25 pr. ἢ : εἰ E || τὰ δυνάμει : δυνάμεις ELP τὸ δυνάμει F^b || 26 τὰ ἐντελεχεῖα CH^ay : τὰς ἐντελεχειᾶς UX τὴν ἐντελεχειαν F^b ἐντελεχειᾶς ELP.

ya da acının orada kendisini beklediğini söylediği zaman o anda kovalar ya da kaçar—eylemde genel olarak bu geçerlidir.¹⁴² Eylemden bağımsız olanlar da, yani doğru ve yanlış, iyi ve kötüyle aynı cinstendir, şu farkla ki birinciler mutlak, ikinciler görecelidir.

[431b13] Bir soyutlama içerisinde söylenenleri tıpkı ablağı akleder gibi akleder; çünkü ablak¹⁴³ *ablak olarak* <maddeden> müstakil değildir ama birisi ablağı *yassı olarak* aklediyor olsaydı bunu yassılığın kendini gösterdiği et olmadan aklediyor olurdu. Matematikğin nesneleri böyledir: biri onları her ne zaman akletse, onlar <maddeden> müstakil olmasa da, onları müstakillermiş gibi akleder. Genel olarak da akıl, işler haldeki akıl, <aklettiği> şeylerdir. Kendisi büyüklükten müstakil olmayan bir şeyin <büyüklikten> müstakil olan bir şeyi akletmeyi kabul edip etmeyeceğini daha sonra araştırmak gerek.

8. [431b20] Şimdi de ruh üzerine söylediklerimizi toparlayacak olursak, şunu bir kez daha ifade edelim ki ruh *bir anlamda* bütün varolanlardır.¹⁴⁴ Çünkü varolanlar ya duyulurlardandır ya da akledilirlerdendir; işte <ruhtaki> bilgi de, *bir anlamda*, bilinebilir olanlardır, <gene ruhta gerçekleşen> duyum da duyulur olanlardır. *Ne anlamda?* İşte bunu araştırmak gerekiyor.

[24] Bilgi ve duyum, nesneleri nasıl ayırırsa öyle ayırır: güçlü olanlara güçlü olan denk düşer, yetkin olanlara yetkin olan. Ruhun duyumsayıcı kısmı güçlü olarak duyulurlardır, bilici kısmıysa güçlü

¹⁴² Jannone bu son yancümlede bütün elyazmalarından ayrılan H^a elyazmasındaki okumayı benimsiyor: "genellikle birini eyleme dönecektir". Burada anlatılan ve literatürde "pratik tasım" olarak geçen yapı, Aristoteles'in hayvanların yer değiştirmesi öğretisindeki yapıdır. (*Hayvanların Hareketi Üzerine*, 7, 701a7-19; *Nikomakhos'a Etik*, VI, 4, 1140b3-5.)

¹⁴³ *Simon* sıfatı Eski Yunancada *yalnızca* burun için kullanılır ve o zaman "kalkık burun" anlamına gelir. Dolayısıyla *simon*'un tanımında hangi maddeyi taşıyacağı da içerilir. Aristoteles'in bu örneği sıkça tartışmasının nedeni de budur. Bu sözcüğü Türkçede karşılamak için organik beden *yalnızca* bir parçası için kullanılan bir sözcük bulmak gerekiyordu. "Ablak" sıfatı *yalnızca* suratı ifade ettiğinden Aristoteles'in örneğini Türkçede ifade etmemizi sağlıyor.

¹⁴⁴ III, 4, 430a3 ve devamı.

ἐπιστημονικὸν δυνάμει ταῦτά ἐστι, τὸ μὲν ἐπιστητὸν τὸ δὲ αἰσθητὸν. Ἀνάγκη δ' ἢ αὐτὰ ἢ τὰ εἶδη εἶναι. Αὐτὰ μὲν δὴ οὐ· οὐ γὰρ ὁ λίθος ἐν τῇ ψυχῇ, ἀλλὰ τὸ εἶ-
 [432a] δος· ὥστε ἡ ψυχὴ ὥσπερ ἡ χεὶρ ἐστίν· καὶ γὰρ ἡ χεὶρ ὄργανόν ἐστιν ὀργάνων, καὶ ὁ νοῦς δὲ εἶδος εἰδῶν καὶ ἡ αἴσ-
 θησις εἶδος αἰσθητῶν. Ἐπεὶ δὲ οὐδὲ πρᾶγμα οὐθέν ἐστι παρὰ τὰ μεγέθη, ὡς δοκεῖ, τὰ αἰσθητὰ κεχωρισμένον, ἐν
 5 τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητὰ ἐστι, τὰ τε ἐν ἀφαι-
 ρέσει λεγόμενα, καὶ ὅσα τῶν αἰσθητῶν ἕξεις καὶ πάθη. Καὶ διὰ τοῦτο οὔτε μὴ αἰσθανόμενος οὐθέν ἂν μάθοι οὐδὲ ξυνίει· ὅταν τε θεωρῇ, ἀνάγκη ἅμα φάντασμά τι θεωρεῖν· τὰ γὰρ φαντάσματα ὥσπερ αἰσθήματά ἐστι,
 10 πλὴν ἄνευ ὕλης. Ἔστι δ' ἡ φαντασία ἕτερον φάσεως καὶ ἀποφάσεως· συμπλοκὴ γὰρ νοημάτων ἐστὶ τὸ ἀληθές ἢ ψεῦδος. Τὰ δὲ πρῶτα νοήματα τί διοίσει τοῦ μὴ φαν-
 τάσματα εἶναι; Ἡ οὐδὲ ταῦτα φαντάσματα, ἀλλ' οὐκ ἄνευ φαντασμάτων.

15 IX Ἐπεὶ δὲ ἡ ψυχὴ κατὰ δύο ὠρίσται δυνάμεις ἡ τῶν ζώων, τῷ τε κριτικῷ, ὃ διανοίας ἔργον ἐστὶ καὶ αἰσθήσεως, καὶ ἔτι τῷ κινεῖν τὴν κατὰ τόπον κίνησιν, περὶ μὲν αἰσθή-
 σεως καὶ νοῦ διωρίσθω τοσαῦτα, περὶ δὲ τοῦ κινουντος, τί ποτέ ἐστι τῆς ψυχῆς, σκεπτέον, πότερον ἐν τι μόριον
 20 αὐτῆς χωριστὸν ὄν μεγέθει ἢ λόγῳ, ἢ πᾶσα ἡ ψυχὴ,

27 ταῦτά : ταῦτόν ELP || ἐπιστητὸν : ἐπιστημονικὸν UVF^bM || 28 αἰσθητικὸν UVX || alt. ἢ om. X || εἶναι : ἐστίν X || 29 μὲν : μὲν γὰρ CUXyM.

[432 a] 1 ὥσπερ : ὡς C || ἐστίν om. Cy || 2 δὲ εἶδος H^a : ἐστίν εἶδος CVyM om. E || 3 εἶδος αἰσθητῶν secl. Förster || 4 παρὰ : περὶ F^b || τὰ μεγέθη κεχωρισμένον P || 5 τὸ νοητὸν X || 6 ἐξῆς C ἕξις X || 7 οὐτ : οὐδὲ Cy || μὴ om. C || αἰσθανόμενον EL || οὐθέν CH^ayF^b : μὴθέν οὐθέν rell. || μάθη H^a || 8 ξυνίει E : ξυνίη rell. || τε : δὲ VP || ὁ νοῦς θεωρῇ F^b || ἅμα : ἄρα UVXM || φάντασμά τι : φαντάσματι CH^aUy φαντάσματα VXMP || 9 ὥσπερ om. P || εἰσι XF^b || 10-11 καὶ ἀποφάσεως : om. UVX || 11 γὰρ ἐστὶ UVM || 12 νοήματα τίιν EL om. X || 13 ταῦτα H^a : τάλλα rell. || 15 ὠρίσθη y || alt. ἢ om. EL || 17 τῷ : τὸ CP || 19 τῇ ψυχῇ F^b || 20 ἢ μεγέθει ELVXy || ἢ om. F^b.

olarak bilinir olanlardır. Bu kısımlar zorunlu olarak ya nesnelerin kendileriyle ya da onların biçimleriyle aynıdır. Kendileriyle aynı olacak halleri yok, ruhta taş bulunmaz, biçimi bulunur. Dolayısıyla ruh el gibidir: el aletlerin aleti olduğu gibi, akıl biçimlerin biçimidir ve duyum duyulurların biçimidir. Madem duyulur büyüklüklerin dışında hiçbir şey yok gibi görünüyor, o halde akledilir olanlar duyulur biçimlerin içindedir—soyutlama içerisinde söylenenler de, duyulurların durum ve özellikleri de [*hekseis kai pathê*]. Bu yüzden hiçbir şey duyumsamayan birisi ne bir şey öğrenebilir ne de anlayabilir;¹⁴⁵ temaşa ettiğinde ise aynı zamanda bir hayali temaşa etmesi zorunludur, çünkü hayaller maddesiz olmaları dışında tıpkı duyumlar gibidirler. Ancak hayal gücü söyleme¹⁴⁶ ve değilmeden başka şeydir, çünkü doğruluk veya yanlışlık kavramların bir iç içeliğidir [*symplokê*]. Ama ilk kavramları hayal olmamaktan ne ayırt edecek?¹⁴⁷ Onlar da hayal değildir, hayalsiz varolmasalar bile.¹⁴⁸

9. [432a15] Hayvanların ruhu, bir yandan akıl yürütmenin ve duyumsamanın işi olan ayırt etme gücü, öbür yandan yer değiştirme anlamında hareket etme gücü olmak üzere, iki güçle tanımlandığına göre, duyum ve akıl konularında bu kadar ayrımla yetinelim, artık hareket ettireni incelemeli: Ruhta hareket ettiren neyin nesidir? Ruhun büyüklük olarak ya da *logos* olarak müstakil tek bir kısmı mı, yoksa tamamı mı? Tek bir kısmıysa, bu söylenegelenlerden ve

¹⁴⁵ *Birinci Çözümlemeler*, I, 18, 81a38. Thomas Aquinas'ta ve sonra ampiristlerde karşımıza çıkan "peripatetik aksiyom" *Nihil est in intellectu quod non prius sit in sensu* (Akılda hiçbir şey yoktur ki daha önce duyularda bulunmuş olmasın) sözünün kökeni bu ve benzeri satırlar gibi görünüyor.

¹⁴⁶ Hiçbir elyazmasında destek olmasa da burada "söyleme" (*phasis*) değil, "evetleme" (*kataphasis*) denmesini insan bekliyor. (III, 6, 430b27'ye bakınız.)

¹⁴⁷ Çevirmenler ve yorumcular elbirliğiyle buradaki olumsuzluk edatını görmezden geliyor ve "hayal olmaktan" diye okuyor. Oysa böyle bir okuma hiçbir elyazmasına dayanmıyor.

¹⁴⁸ Tricot bu pasajı şöyle yorumluyor: Akıl hayalsiz akletmez. Ancak bu demek değildir ki akıl ile hayal gücü aynı güçtür. Çünkü hayal gücünden farklı olarak akıl yürütme kavramları birleştirerek evetleme ve değillemeler oluşturur ve doğrulukla yanlışlığı kabul eder. Peki bu birleşimlerde kullanılan ilk kavramlar hayallerle aynı şey midir? Görünen o ki bu ilk kavramlar da hayalsiz ortaya çıkmamakla birlikte hayallerden farklıdır.

κᾶν εἰ μόριόν τι, πότερον ἰδιόν τι παρὰ τὰ εἰωθότα λέγεσθαι καὶ τὰ εἰρημένα, ἢ τούτων ἓν τι.

Ἔχει δὲ ἀπορίαν εὐθύς πῶς τε δεῖ μόρια ψυχῆς λέγειν καὶ πόσα. Τρόπον γάρ τινα ἄπειρα φαίνεται, καὶ οὐ μόνον ἃ τινες λέγοντες 25 διορίζουσι, λογιστικὸν καὶ θυμικὸν καὶ ἐπιθυμητικόν, οἱ δὲ τὸ λόγον ἔχον καὶ τὸ ἄλογον· κατὰ γὰρ τὰς διαφορὰς δι' ἃς ταῦτα χωρίζουσι, καὶ ἄλλα φανεῖται μόρια μείζω διάστασιν ἔχοντα τούτων, περὶ ὧν καὶ νῦν εἴρηται, τὸ θρεπτικόν, ὃ καὶ τοῖς φυτοῖς ὑπάρχει καὶ 30 πᾶσι τοῖς ζῴοις, καὶ τὸ αἰσθητικόν, ὃ οὔτε ὡς ἄλογον οὔτε ὡς λόγον ἔχον θεῖη ἂν τις ῥαδίως. Ἔτι δὲ τὸ φανταστικόν, [482b] ὃ γῶ μὲν εἶναι πάντων ἕτερον, τίνι δὲ τούτων ταῦτόν ἢ ἕτερον, ἔχει πολλὴν ἀπορίαν, εἴ τις θήσῃ κεχωρισμένα μόρια τῆς ψυχῆς. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ ὀρεκτικόν, ὃ καὶ λόγῳ καὶ δυνάμει ἕτερον ἂν δόξειεν εἶναι πάντων. Ἀτοπον δὲ 6 τοῦτο διασπᾶν· ἓν τε τῷ λογιστικῷ γὰρ ἡ βούλησις γίνεται, καὶ ἐν τῷ ἀλόγῳ ἡ ἐπιθυμία καὶ ὁ θυμός· εἰ δὲ τρία ἡ ψυχὴ, ἐν ἐκάστῳ ἔσται ὄρεξις.

Καὶ δὴ καὶ περὶ οὗ νῦν ὁ λόγος ἐνέστηκε, τί τὸ κινεῖν κατὰ τόπον τὸ ζῶόν ἐστιν ; Τὴν μὲν γὰρ κατ' αὐξήσιν καὶ φθίσις κίνησιν, αἱ πᾶσιν ὑπάρχου- 10 σι, τὸ πᾶσιν ὑπάρχον δόξειεν ἂν κινεῖν τὸ γεννητικόν καὶ θρεπτικόν· περὶ δὲ ἀναπνοῆς καὶ ἐκπνοῆς καὶ ὕπνου καὶ ἐργηγόρσεως ὕστερον ἐπισκεπτέον· ἔχει γὰρ καὶ ταῦτα πολ-

21 alt. τι om. F^b || παρὰ : περὶ γ || 23 λέγειν ψυχῆς XF^b || 24 μόνον πόσα U || 24-25 λέγοντες διορίζουσι γ : λέγοντες διορίζονται CH^a λέγουσι διορίζοντες rell. || 27 φανεῖται EH^a : φαίνεται CUXY φαίνονται LVF^b || 29 τὸ τε EL τὸ δὲ γ || δ om. UVX || 30 τὸ om. X || οὐθ' ὡς ἄλογον οὐθ' ὡς F^b || 31 θεῖη : θῆ X || δὲ om. F^b.

[432 b] 1 δ om. EL || τῷ : τὸ EI. || 2 κεχωρισμένον μόριον F^b || 3 ὀρεκτόν X || 4 πάντων om. Cy || καὶ ἀτοπον ELX || δὲ CH^aVy : δὴ rell. || 5 τὸ τοῦτο ELUV || τοῦτο φάναι V || τε om. γ || 7 ἐστὶν X || alt. καὶ om. F^b || 8 τί ἐστι F^b || 9 ἀπασιν ὑπάρχουσιν E || 10-11 καὶ θρεπτικόν om. EI.

bizim saydıklarımızdan başka bir özel kısım mı, yoksa onlardan biri mi?

[22] Ama hemen şöyle bir açmaz baş gösteriyor: “Ruhun kısımları” derken neyi kastediyoruz ve bu kısımlar kaç tane? Nitekim bir bakıma bunlar sonsuz sayıdadır ve bazılarının söylediği o hesaplayan, şevkli ve iştah duyan kısımlara ya da başkalarının söylediği gibi *logos* sahibi olan ve *logos*’u olmayan kısımlara ayrılmakla kalmaz gibi görünür.¹⁴⁹ Çünkü bölümlenmede kullanılan ayrımlar açısından bakarsak, ruhta öyle kısımlar vardır ki bunlardan daha büyük farklılıklar gösterir, bunlar da şimdi bizim söz ettiğimiz kısımlardır: Beslenen kısım (bitkilerde ve tüm hayvanlarda bulunur), duyumsayan kısım (kolay kolay *logos*’suz tarafa da *logos*’a sahip tarafa da konulamaz), hayal eden kısım (olmaklığı bakımından *bütün* ötekilerden farklıdır ama eğer ruhun müstakil kısımlarının olduğu öne sürülecek olursa bu kısmın tek tek hangi kısım ile aynı ya da farklı olduğu konusu büyük bir sorundur),¹⁵⁰ bir de arzulayan kısım (*logos* ve güç bakımından bunların hepsinden farklı görünebilir; ama bu kısmı ayrı tutmak saçma, çünkü <arzunun türlerinden> istek, hesaplayan kısımda meydana geliyorsa, iştah ve şevk *logos*’suz kısımda meydana gelir, yani eğer ruh üç kısımlı ise, arzu her birinde olacaktır).

[432b7] Şimdiki tartışmamıza geri dönelim: Hayvanın yer değiştirmesini sağlayan kısım nedir? Büyüme ve bozulma hareketi, hepsinde bulunduğu için, yine hepsinde bulunan üreme ve beslenme kısımlarından ileri gelir gibi görünüyor. Soluk alıp vermeyi ve uyuymayla uyanmayı daha sonra incelemek gerek çünkü burada da büyük

¹⁴⁹ Burada sözü edilen iki ayrım da yalnızca insan ruhuyla ilgilidir. İlki tabii ki Platon’un diyaloglarında tipik olarak çıkan üçlü ayrımdır. (*Timaios*, 69C; *Phaidros*, 246A, 253C; *Devlet*, IV, 434D2-441C3; IX, 580D’ye bakılabilir.) İkinci ayrım ise Aristoteles zamanında yaygın olan bir görüş olabilir. (*Nikomakhos’a Etik*, I, 13, 1102a26-28’le ve *Magna Moralia*, I, 1, 1182a23-25’le karşılaştırınız.) İnsan ruhudaki bu ikili ayrımı Aristoteles’in nasıl geliştirdiğini görmek için *Nikomakhos’a Etik*, I, 13’e bakılabilir.

¹⁵⁰ Bu kısımlar daha önce ele alınmıştır: beslenen kısım II, 4’te, duyumsayan kısım II, 5 - III, 2 arasında, hayal gücü ise III, 3, 427a14 - 429a9 arasında.

λὴν ἀπορίαν. Ἄλλὰ περὶ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως, τί τὸ
κινοῦν τὸ ζῶον τὴν πορευτικὴν κίνησιν, σκεπτέον.

Ὅτι μὲν οὖν οὐχ
15 ἡ θρεπτικὴ δύναμις, δῆλον· αἰεὶ τε γὰρ ἕνεκά του ἡ κίνησις
αὕτη, καὶ ἡ μετὰ φαντασίας ἡ ὀρέξεώς ἐστίν· οὐθὲν γὰρ
μὴ ὀρεγόμενον ἢ φεῦγον κινεῖται ἀλλ' ἢ βίᾳ. Ἔτι κἂν τὰ
φυτὰ κινητικὰ ᾦν, κἂν εἶχέ τι μόριον ὀργανικὸν πρὸς τὴν
κίνησιν ταύτην.

Ὅμοίως δὴ οὐδὲ τὸ αἰσθητικόν· πολλὰ γάρ
20 ἐστὶ τῶν ζώων ἃ αἰσθῶσιν μὲν ἔχει, μόνιμα δ' ἐστὶ καὶ ἀκί-
νητα διὰ τέλους. Εἰ οὖν ἡ φύσις μήτε ποιεῖ μάτην μηθὲν
μήτε ἀπολείπει τι τῶν ἀναγκαίων, πλὴν ἐν τοῖς πηρώμασι
καὶ ἐν τοῖς ἀτελέσιν· τὰ δὲ τοιαῦτα τῶν ζώων τέλεια καὶ
οὐ πηρώματά ἐστιν· σημεῖον δὲ ὅτι γεννητικὰ καὶ ἀκμήν
25 ἔχει καὶ φθίσιν· ὥστ' εἶχεν ἂν καὶ τὰ ὀργανικὰ μέρη τῆς
πορείας.

Ἄλλὰ μὴν οὐδὲ τὸ νοητικόν καὶ ὁ καλούμενος νοῦς
ἐστὶν ὁ κινῶν· ὁ μὲν γὰρ θεωρητικὸς οὐθὲν θεωρεῖ πρακτόν, οὐ-
δὲ λέγει περὶ φευκτοῦ καὶ διωκτοῦ οὐθὲν, αἰεὶ δὲ ἡ κίνησις ἢ
φεύγοντος ἢ διώκοντός τί ἐστίν. Ἄλλ' οὐδ' ὅταν θεωρῇ τι τοι-
30 οῦτον, ἤδη κελεύει φεύγειν ἢ διώκειν, οἷον πολλάκις διανο-
εῖται φοβερόν τι ἢ ἡδύ, οὐ κελεύει δὲ φοβεῖσθαι, ἢ δὲ καρδία
[483a] κινεῖται, ἂν δ' ἡδύ, ἕτερόν τι μόριον. Ἔτι καὶ ἐπιτάττον-
τος τοῦ νοῦ καὶ λεγούσης τῆς διανοίας φεύγειν τι ἢ διώκειν οὐ

13 τί om. E || 15 θρεπτικὸν δυνάμει F^b || τε ECH^a : τὸ X om.
LUVyF^bM || 16 pr. ἢ om. U || 17 ὀρεγόμενα L || κἂν ELH^ay :
καὶ rell. || 18 κινητικὰ ἂν ᾦν H^a || 19 δὴ CH^aX : δὲ rell. || 20
pr. ἐστὶ : εἰσι F^b || alt. ἐστὶ om. y || 21 εἰ : ἢ L || 22 τι ELH^a : om.
rell. || ἐνοm. X || 24 ὅτι ἐστὶ EL ὅτι καὶ F^b || γεννητικὸν H^aF^b || 25
φθίσιν : φύσιν V || μέρη : μόρια F^b || 26 νοητικὸν LH^a : λογιστι-
κὸν rell. || 27 κινῶν : ἐκείνων E || ὁ μὲν : ὅσα μὲν F^b || θεωρεῖ ELH^a :
νοεῖ rell. || 28 διωκτοῦ καὶ φευκτοῦ U διωκτοῦ ἢ φευκτοῦ F^b || αἰεὶ
δὲ : ἢ δὲ LP εἰ δὲ E || 29 φεύγοντός τι CUyMP || 30 κελεύῃ X ||
διώκειν ἢ φεύγειν EL.

[433 a] 1 καὶ om. P || 2 διώκειν τὸ σῶμα F^b.

sorun var.¹⁵¹ Fakat yer değiştirme anlamında harekete dönecek olursak, hayvanı mesafe kat etmeye iten kısmın ne olduğunu incelemek gerekiyor.

[14] Beslenme gücü değil, bu açık. Çünkü yer değiştirme hareketi daima bir şey uğrunadır ve hayal gücü ve arzuyla birliktedir. Zira arzulamayan ve kaçmayan hayvan hareket etmez, zorla hareket ettiriliyorsa o başka tabii. Kaldı ki <yer değiştirme beslenme gücünden kaynaklansaydı> bitkiler de hareketli olurdu ve bu harekete yönelik bir de organik¹⁵² kısımları bulunurdu.

[19] Duyumsayan kısım da değil. Ne de olsa duyumsayabildiği halde ömrü boyunca hareketsiz ve sabit kalan birçok hayvan var. şimdi eğer doğa hiçbir şeyi boşuna yapmıyor ve gerekli hiçbir şeyi esirgemiyorsa (sakat ve gelişimini tamamlayamamış olanlar bir kenara, sözünü ettiklerimiz yetişkin olan ve sakat olmayan hayvanlardır; üreyebilmelerinden ve yaşamlarında bir olgunluk ve bir bozulma döneminin olmasından belli), o halde bu hayvanların da mesafe kat etmeye [*poreia*]¹⁵³ yarayan organik kısımları olurdu.

[26] Akleden ya da “akıl” denen kısım da hareket ettiren değildir. Nitekim teorik akıl yapıp edilesi [*prakton*] hiçbir şeyi akletmez, kaçılacak ya da kovalanacak şeyler hakkında hiçbir şey söylemez, oysa hareket daima kaçan ya da kovalayan bir şeyin hareketidir. Böyle bir şeyi temaşa ettiğinde bile <teorik akıl> kaçmayı ya da kovalamayı emretmez. Örneğin korku ya da haz verici bir şey akıldan geçtiği sırada kalbin (ya da haz verici bir şey söz konusuysa başka bir kısmın) hareket etmesine rağmen korkma emrinin verilmediği olur. Hatta akıl komut verdiği zaman akıl yürüten kısım bir şeyden kaçmayı ya da bir şeyi kovalamayı söylemesine

¹⁵¹ Aristoteles’in bu konulardaki kısa çalışmaları *Küçük Doğa Kitapları*’nda yer alır.

¹⁵² Burada *organikon* sözcüğünü bugün anlaşıldığı üzere “karbon bazlı” olarak anlamamak gerekir. Sözcük, görünen o ki, “birbirinden farklı görevlere ya da iş ya da işlevlere sahip olan kısımlardan, yani *organ*lardan teşkil olan” anlamına gelir. Öte yandan Shields (2016, 171-172) *organikon*’un burada bir bütün olarak bedenın ruh için bir araç olduğuna da işaret edebileceğini belirtiyor.

¹⁵³ Bu sözcük için “ilerleme” demedik çünkü bir fasulye sıırğı da ilerler, ama yeri aynı kalır; burada kast edilen hayvanın yer değiştirerek uzaktaki besine gitmesi.

κινεῖται, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν πράττει, οἷον οἱ ἀκρατεῖς. Καὶ ὅλως δὲ ὀρώμεν ὅτι ὁ ἔχων τὴν ἱατρικὴν οὐκ ἰᾶται, ὥς
 5 ἐτέρου τινὸς κυρίου ὄντος τοῦ ποιεῖν κατὰ τὴν ἐπιστήμην, ἀλλ' οὐ τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ἡ ὁρεξις ταύτης κυρία τῆς κινήσεως· οἱ γὰρ ἐγκρατεῖς ὀρεγόμενοι καὶ ἐπιθυμοῦντες οὐ πράττουσιν ὧν ἔχουσι τὴν ὁρεξιν, ἀλλ' ἀκολουθοῦσι τῷ νῷ.

Χ φαίνεται δέ γε δύο ταῦτα κινούμενα, ἡ ὁρεξις ἢ νοῦς, εἴ
 10 τις τὴν φαντασίαν τιθεῖν ὡς νόησιν τινα. Πολλὰ γὰρ παρὰ τὴν ἐπιστήμην ἀκολουθοῦσι ταῖς φαντασίαις, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις οὐ νόησις οὐδὲ λογισμός ἐστιν, ἀλλὰ φαντασία. Ἄμφω ἄρα ταῦτα κινητικὰ κατὰ τόπον, νοῦς καὶ ὁρεξις, νοῦς δὲ ὁ ἕνεκά του λογιζόμενος καὶ ὁ πρακτικός· διαφέρει
 15 δὲ τοῦ θεωρητικοῦ τῷ τέλει. Καὶ ἡ ὁρεξις ἕνεκά του πᾶσα· οὐ γὰρ ἡ ὁρεξις, αὕτη ἀρχὴ τοῦ πρακτικοῦ νοῦ· τὸ δ' ἔσχατον ἀρχὴ τῆς πράξεως. Ὡστε εὐλόγως ταῦτα δύο φαίνεται τὰ κινούμενα, ὁρεξις καὶ διάνοια ἢ πρακτικὴ· τὸ ὀρεκτὸν γὰρ κινεῖ, καὶ διὰ τοῦτο ἡ διάνοια κινεῖ, ὅτι ἀρχὴ αὐτῆς ἐστὶ τὸ
 20 ὀρεκτὸν. Καὶ ἡ φαντασία δὲ ὅταν κινῇ, οὐ κινεῖ ἄνευ ὀρέξεως.

Ἐν δὴ τι τὸ κινεῖν πρῶτον τὸ ὀρεκτὸν. Εἰ γὰρ δύο, νοῦς καὶ ὁρεξις, ἐκίνουν, κατὰ κοινὸν ἂν τι εἶδος ἐκίνουν. Νῦν δὲ ὁ μὲν νοῦς οὐ φαίνεται κινῶν ἄνευ ὀρέξεως· ἡ γὰρ βούλησις

3 πράττειν E || οἱ ἀκρατεῖς H^a : ὁ ἀκρατής EL ἀκρατής CUVXYM || 4 ὁ om. LM || τὴν om. CX || 5 τινος ἐτέρου P || ὄντος κυρίου F^b || 6 ταύτης αἷτιον τῆς κατὰ τόπον κινήσεως F^b || 7 κινήσεως : αἰσθήσεως Cy || 9 ὁ νοῦς U || εἰ γὰρ μὴ τρία ἔσται τὰ κινητὰ ante εἰ τις τὴν add. P || 10 πολλοὶ conl. Bywater || 11 ἐν ταῖς L || ἄλλοις : ἀλόγοις F^b || 12 οὐ H^a· UyP : οὐχ ἢ L ἢ rell. || οὐδὲ : οὐ EXP ὁ C || 13 ἄρα : γὰρ H^a· F^b || κινητικὰ : κινεῖται P || 15 θεωρητικοῦ E || οὐ LX || 16 αὐτῇ CX || 17 φαίνονται y || τὰ om. Ey || 18 διάνοια ἢ CX : διάνοια rell. || ὀρεκτὸν EH^a : ὀρεκτικὸν rell. || 19 ἐστὶν αὐτῆς X ταύτης ἐστὶν F^b || 20 ὀρεκτὸν ELH^a· V : ὀρεκτικὸν rell. || ἢ : om. UVM || 21 πρῶτον H^a : om. rell. || alt. τὸ : κατὰ τὸ L || ὀρεκτὸν ELH^a· F^b· P : ὀρεκτικὸν rell. || 22 pr. ἐκίνουν : ἐκίνει X || ἐκίνουν εἶδος EL.

rağmen hareketin gerçekleşmediği bile olur; kendine hakim olamayan kişi gibi eylem iştahı rehber edinmiştir. Genelde de gördüğümüz gibi, tıp bilgisine sahip olan kişinin iyileştirmede olduğu olur, demek ki tıp bilgisine uygun hareket etmede esas etken [*kyriou*] bilginin kendisi değil, başka bir şey. Son olarak, bu <tür> harekette ağır basan etken arzu da değil. Ne de olsa kendine hakim olabilen insanlar bir arzu ve iştah duymalarına rağmen arzulanıkları şeyi yapmayıp akli takip ederler.

10. [433a10] Hareket ettirenler bu ikisi gibi görünüyor: ya arzu ya akıl-hayal gücü bir çeşit akletme olarak konumlandırılırsa tabii. Çünkü insanlar birçok zaman bilgiye sırt çevirip hayallerin peşinden giderler; başka hayvanlarda da akletme ve hesaplama yoktur, bir tek hayal gücü vardır. O halde ikisi de yer değiştirme anlamında hareket sağlar: arzu ve akıl-daha doğrusu bir amaca yönelik hesaplayan, *pratik* akıl. Ne de olsa bu aklın *teorik* akıldan farkı amacıyla yatar. Her arzu da bir amaca yöneliktir. Zaten pratik aklın başlangıç noktası, arzunun yönelik olduğu şeydir; son adımı ise eylemin başlangıcıdır.¹⁵⁴ O halde hareket ettirenlerin bu ikisi gibi görünmesi mantıklı: arzu ve pratik akıl yürütme. Zira arzulan hareket ettirir,¹⁵⁵ akıl yürütme de bundan dolayı hareket ettirir, çünkü akıl yürütmenin kaynağı arzulanandır. Hayal gücü de hareket ettirdiği zamanlarda arzu olmadan hareket ettirmez.

[21] Dolayısıyla ilk hareket ettiren tek bir şey: Arzulayan kısım.¹⁵⁶ Zira eğer akıl ve arzu olmak üzere iki şey hareket ettiriyor olsaydı, bunu ortak bir biçim uyarınca yapıyor olurlardı. Oysa aklın arzu ol-

¹⁵⁴ *Nikomakhos'a Etik*, III, 3, 1112b23; *Metafizik*, VII, 7, 1032b6 ve devamına bakılabilir.

¹⁵⁵ Harfiyen "tahrik eder".

¹⁵⁶ Bu cümlede elyazmalarında eşit güçte iki tane okuma vardır: *Orektion* ("arzulayan <kısım>") ve *orekton* ("arzulan"). Ancak iki okumanın bütünleştirilebileceğini düşünüyoruz: Ruhun kısımlarından söz ediyorsak, ilk hareket ettiren şey arzulayan kısımdır (*orektion*). Yok eğer tartışma ruhun kısımlarıyla kısıtlı değilse, o zaman ilk hareket ettiren şey arzulan kısmı da hareketlendiren şeydir, yani arzulanandır (*orekton*). (Aşağıda 433b10-11'deki bulanık ifadelerle karşılaştırınız.) Bu paragrafta ruhun kısımlarından söz edildiği için biz de burada Jannone'nin edisyonundan ayrılıp Ross ve Tricot'yu izleyerek ilk okumayı benimsiyoruz.

ὄρεξις· ὅταν δὲ κατὰ τὸν λογισμὸν κινήται, καὶ κατὰ βούλησιν
 25 κινεῖται. Ἡ δ' ὄρεξις κινεῖ παρὰ τὸν λογισμὸν· ἡ γὰρ ἐπιθυ-
 μία ὄρεξις τις ἐστίν. Νοῦς μὲν οὖν πᾶς ὀρθὸς ἐστίν· ὄρεξις δὲ
 καὶ φαντασία καὶ ὀρθή καὶ οὐκ ὀρθή. Διὸ ἀεὶ κινεῖ μὲν τὸ ὀρε-
 κτόν, ἀλλὰ τοῦτ' ἐστίν ἢ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὸ φαινόμενον ἀγα-
 θόν. Οὐ πᾶν δέ, ἀλλὰ τὸ πρακτόν ἀγαθόν. Πρακτόν δ' ἐστίν
 30 ἀγαθὸν τὸ ἐνδεχόμενον καὶ ἄλλως ἔχειν.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ τοιαύτη δύ-
 ναμις κινεῖ τῆς ψυχῆς ἡ καλουμένη ὄρεξις, φανερόν. Τοῖς δὲ
 [433b] διαιροῦσι τὰ μέρη τῆς ψυχῆς, ἐὰν κατὰ τὰς δυνάμεις
 διαιρῶσι καὶ χωρίζωσι, πάμπολλα γίνεται, θρεπτικόν, αἰ-
 σθητικόν, νοητικόν, βουλευτικόν, ἔτι δὲ ὀρεκτικόν· ταῦτα γὰρ
 πλείω διαφέρει ἀλλήλων ἢ τὸ ἐπιθυμητικόν καὶ θυμικόν.
 5 Ἐπεὶ δὲ αἱ ὀρέξεις γίνονται καὶ ἐναντίαι ἀλλήλαις, τοῦτο δὲ
 συμβαίνει ὅταν ὁ λόγος καὶ αἱ ἐπιθυμίαι ἐναντίαι ᾧσι, γίνε-
 ται δ' ἐν τοῖς χρόνου αἰσθησιν ἔχουσιν (ὁ μὲν γὰρ νοῦς διὰ τὸ
 μέλλον ἀνθέλκειν κελεύει, ἡ δ' ἐπιθυμία διὰ τὸ ἤδη· φαί-
 νεται γὰρ τὸ ἤδη ἡδὺ καὶ ἀπλῶς ἡδὺ καὶ ἀγαθὸν ἀπλῶς,
 10 διὰ τὸ μὴ ὄραν τὸ μέλλον), εἶδει μὲν οὖν ἐν ᾧ εἴη τὸ κινεῖν
 τὸ ὀρεκτικόν, ἢ ὀρεκτικόν, πρῶτον δὲ πάντων τὸ ὀρεκτόν (τοῦ-
 το γὰρ κινεῖ οὐ κινούμενον τῷ νοηθῆναι ἢ φαντασθῆναι),
 ἀριθμῷ δὲ πλείω τὰ κινεῖντα.

Ἐπεὶ δὲ ἔστι τρία, ἐν μὲν τὸ κινεῖν,
 δεύτερον δ' ᾧ κινεῖ, καὶ ἔτι τρίτον τὸ κινούμενον· τὸ δὲ κινεῖν
 15 διττόν, τὸ μὲν ἀκίνητον, τὸ δὲ κινεῖν καὶ κινούμενον. Ἔστι

25 κινεῖ : κινεῖται γ || 26 οὖν : om. F^b || alt. ἐστίν om. EL || 29
 πρ. πρακτόν : πρᾶκτικόν LP || 29-30 ἐστίν ἀγαθόν H^a : om. rell.

[433 b] 1-4 τοῖς δὲ διαιροῦσι — θυμικόν non in suo loco posita
 censet Torstrik || 2 γίνεται : γὰρ ἐστὶ C || 3 δὲ om. EL || ὀρεκτικόν :
 ὀρεκτόν CX om. γ || 4 πλείω CH^aXy : πλεόν E πλείον LUV πλείστον
 F^b || τὸ om. EL || 5 δὲ αἱ H^aU : δ' rell. || καὶ H^aUV : om. rell. || 6 ὁ :
 δ τε ELP || ἡ ἐπιθυμία LCUVXYF^bM || γίνονται L || 8 μέλλον :
 μέλλειν X || 9 alt. ἀπλῶς om. F^b || 10 οὖν om. ELU || ᾧ εἴη ἐν UM ||
 11 ἢ τὸ M || 13 ἐπειδὴ δὲ UV || 14 καὶ om. EL || ἔτι om. UVF^b || 15
 δεῖ προσυπακούειν τοῦ τέτταρα ᾧ εἴη τὰ συντελοῦντα πρὸς τοιάνδε
 κίνησιν post κινούμενον add. P || ἔστι om. M.

madan hareket ettirmediği açık. Çünkü istek bir <tür> arzu olmasına rağmen ve insan bir hesaba göre hareket ettiği her seferinde bir isteğe göre hareket ediyor olmasına rağmen, arzu akıl yürütmeye aykırı bir şekilde de hareket ettirebilir.¹⁵⁷ Zira iştah da bir çeşit arzudur. Şimdi, akıl her zaman doğru olduğu halde, arzu ve hayal gücü doğru da yanlış da olur. Dolayısıyla sonuçta arzulanan hareket ettirir, arzulanan da bazen iyi *olandır* bazen iyi *görünendir*. Burada iyiden kasıt, her çeşit iyi değil, *yapıp edilesi* iyi. Yapıp edilesi olan ise olduğundan başka türlü de olabilecek olandır.

[31] Öyleyse ruhta hareket ettiren gücün “arzu” denen güç olduğu belli. Ruhu kısımlara bölenler, bu bölme ve ayırma işleminde güçleri esas alırlarsa ruhun bir sürü kısmı oluyor: Beslenen kısım, duyumsayan kısım, akleden kısım, tartan kısım, şimdi de arzulayan kısım... Bunların arasındaki farklar iştah duyan kısım ile şevk duyan kısmın arasındaki farklardan daha büyüktür.¹⁵⁸ Madem birbirine karşıt arzular oluşuyor ve bu durum *logos* ve iştahlar birbirine karşıt olunca gerçekleşiyor ve zaman duyumuna sahip olanlarda ortaya çıkıyor (çünkü akıl geleceği gözeterek direnmeyi emreder, iştah ise hemen hazırda [*êdê*] varoları gözetir; çünkü geleceği görmediğimiz için halihazırdaki haz bize basbayağı [*haplôs*] haz verici ve basbayağı iyi gibi görünür), o halde hareket ettiren aslında *tür* olarak bir olsa gerek (yani arzulayan kısım olarak arzulayan kısım—ama her şeyden önce arzulanan şey gelir, çünkü o akledilmek ya da hayal edilmek suretiyle kendisi hareket etmeksizin hareket ettirir), buna rağmen hareket ettiriciler *sayı* olarak birçektir.

[433b13] Üç şey var: (a) Hareket ettiren, (b) hareket aracı, (c) hareket ettirilen. “Hareket ettiren”den kasıt ise, (a') kendisi hareket etmeden hareket ettiren olabileceği gibi, (a'') kendisi hareket eden ve hareket ettiren

¹⁵⁷ Bu pasaj okunurken Aristoteles'e göre arzunun (*oreksis*) şevk (*thymos*), iştah (*epithymia*) ve istek (*boulêsis*) olmak üzere üç türe ayrıldığı akılda tutulmalıdır. (*Nikomakhos'a Etik*, III, 2, 1111b20-31)

¹⁵⁸ Aristoteles'in kendisi sürekli olarak ruhun kısımlarından söz ederken ruhu kısımlara ayıranları sıklıkla eleştirir gibi durması tuhaftır. Ross'un bu konudaki görüşü, Aristoteles'in ruhun kısımlara ayrılmasına değil, bu kısımlar arasındaki geçişlerin ve işbirliklerinin üstünü örten bir kolaycılığa karşı çıktığıdır.

δὲ τὸ μὲν ἀκίνητον τὸ πρακτὸν ἀγαθόν, τὸ δὲ κινεῖν καὶ κινούμενον τὸ ὀρεκτικόν (κινεῖται γὰρ τὸ ὀρεγόμενον ἢ ὀρέγεται, καὶ ἡ ὀρεξις κίνησις τίς ἐστὶν ἡ ἐνέργεια), τὸ δὲ κινούμενόν ἐστι τὸ ζῶον· ᾧ δὲ κινεῖ ὀργάνῳ ἢ ὀρεξις, ἤδη τοῦτοσσωμα-
 20 τικόν ἐστίν· διὸ ἐν τοῖς κοινοῖς σώματος καὶ ψυχῆς ἔργοις θεωρητέον περὶ αὐτῶν. Νῦν δὲ ὡς ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸ κινεῖν ὀργανικῶς ὅπου ἀρχὴ καὶ τελευτὴ τὸ αὐτό, οἷον ὁ γιγγλυμός· ἐνταῦθα γὰρ τὸ κυρτὸν καὶ κοῖλον τὸ μὲν τελευτὴ τὸ δ' ἀρχή· διὸ τὸ μὲν ἡρεμεῖ τὸ δὲ κινεῖται, λόγῳ μὲν ἕτερα
 25 ὄντα, μεγέθει δ' ἀχώριστα· πάντα γὰρ ὥσει καὶ ἔλξει κινεῖται. Διὸ δεῖ ὥσπερ ἐν κύκλῳ μένειν τι, καὶ ἐντεῦθεν ἀρ-
 χεσθαι τὴν κίνησιν.

Ὅλως μὲν οὖν, ὥσπερ εἴρηται, ἡ ὀρεκτικὸν τὸ ζῶον, ταύτῃ αὐτοῦ κινητικόν· ὀρεκτικόν δὲ οὐκ ἄνευ φαντασίας. Φαντασία δὲ πᾶσα ἡ λογιστικὴ ἢ αἰσθητικὴ. Ταύ-
 30 τῆς μὲν οὖν καὶ τὰ ἄλλα ζῶα μετέχει.

XI Σκεπτέον δὲ καὶ περὶ τῶν ἀτελῶν, τί τὸ κινεῖν ἐστίν, [434a] οἷς ἀφή μόνον ὑπάρχει αἴσθησις, πότερον ἐνδέχεται φαντασίαν ὑπάρχειν τούτοις, ἢ οὐ, καὶ ἐπιθυμίαν. Φαίνεται γὰρ λύπη καὶ ἡδονὴ ἐνοῦσα. Εἰ δὲ ταῦτα, καὶ ἐπιθυμίαν ἀνάγκη. Φαντασία δὲ πῶς ἂν ἐνεῖη ; ἢ ὥσπερ καὶ κινεῖται ἀο-
 5 ρίστως, καὶ ταῦτ' ἔνεστι μὲν, ἀορίστως δ' ἔνεστιν.

16 κινητὸν L || tert. τὸ om. ELUVP || 17 ὀρεγόμενον CH·Xy : κινούμενον rell. || 18 ἡ om. CX || τίς om. CXy || ἢ CH·LU : ἢ VX ἢ E || ἐνέργεια : ἐνεργεία conl. Tarsirik i || 19 ἐστὶ H· : om. rell. || ἡ om. VM || 21 αὐτῶν : αὐτοῦ CxF^b || ἐν om. F^b || 22 ὅπου : ὅπερ F^b ὅπου ἂν EP || 22-23 γιγγλυσμός UVF^b γίνγλυμμος E || 23 καὶ : καὶ τὸ CX || 26 δεῖ : δὴ y || ὡς CX || ἐνταῦθα y || 27 οὖν om. F^b || 28 ἐαυτοῦ ELCP || 29 λογικὴ H·y || 31 καὶ om. E || ἀτελῶν : ἄλλων CX ἀπλῶν y.

[434 a] 1 ἀφ᾽ ἧ conl. Ross || μόνῃ F^b || ἢ αἰσθησις EH· || 2 τούτοις ὑπάρχει F^bP || 3 μὲν γὰρ F^b || ἐνοῦσα : ἔχουσα E || ἐπιθυμία F^b || 4 ἐνεῖη : εἴη LUV || αἰσθανόμενα οὕτω καὶ φαντάζεται. ἀόριστος δ' ἔνεστιν ἢ μὲν οὖν post κινεῖται add. P || 5 καὶ — ἀορίστως om. UV.

de olabilir. Öyleyse <bu bağlamda> (a') kendisi hareket etmeden hareket ettirene denk düşen şey, yapıp edilesi iyidir; (a'') kendisi hareket eden ve hareket ettirene denk düşen şey arzulayan kısımdır (çünkü arzulayan arzuladığı ölçüde hareketlidir, arzu da zaten bir çeşit hareket ya da işlerliktir); (c) hareket ettirilense hayvandır. (b) Arzunun hareket ettirirken kullandığı organ ise artık bu noktada *bedensel* bir şeydir. Bedenle ruha ortak işlevler arasında incelenmesinin gerekliliği de bundan. Şimdi özetlemek gerekirse, organ aracılığıyla [*organikôs*] hareket ettiren şey, başlangıç ve sonun kesişiminde bulunur, tıpkı eklem gibi. Çünkü eklemde içbükey başlangıç, dışbükey sonudur; ilki hareketsiz durur, ikincisi hareket eder; *logos* bakımından birbirinden farklı olsalar da büyüklük bakımından birbirinden müstakil değildirler. Ne de olsa her şey itme ve çekme yoluyla hareket eder.¹⁵⁹ Bu yüzden tekerlekteki¹⁶⁰ gibi bir şeyin hareketsiz kalması ve hareketin buradan başlaması gerekir.

[433b28] Öyleyse, söylemiş olduğumuz gibi, genel olarak, hayvanın kendi kendini hareket ettirmesi *arzulaması* itibarıyladır. Hayal gücü olmadan arzu duyamaz. Bütün olarak hayal gücü de ya hesaplayıcıdır ya duyumsamaya dayanır. <İnsandan> başka hayvanlar bu ikincisinden pay alır.¹⁶¹

11. [433b31] Bir tek dokunma duyusuna sahip olan, gelişimini tamamlamamış hayvanları hareket ettiren nedir? <Yani> hayal gücüne ve iştaha sahip olabilirler mi, olamazlar mı? Bunları incelemek gerekiyor. Acı ve haz duydukları açık, bunları duyuyorlarsa iştah da olmalı. Peki hayal gücü barındırmaları nasıl olabilir? Belli belirsiz hareket etmeleri gibi bunları da mı belli belirsiz barındırıyorlar?

¹⁵⁹ *Fizik*, VII, 2, 243a16 ve devamı. Ancak Ross'un da işaret ettiği gibi, bu genelleme yalnızca canlıların yer değiştirmesi için geçerli olsa gerek, çünkü Aristoteles *Fizik*, VI, 2, 233a17' de taşıma (*okhêsis*) ve fırdöndürmeyi (*dinêsis*) de bunlara katar. Canlıların yer değiştirme anlamındaki hareketlerinin tamamı hem itme-çekme hareketleridir ve hareketsiz kalan ve hareketi başlatan bir dayanağa muhtaçtır, bu dayanak da kalptir. (*Hayvanların Kısımları Üzerine*, III, 3, 665a10'a bakınız.)

¹⁶⁰ Ya da "dairedeki".

¹⁶¹ Hafifçe farklı bir hareket çözümlemesi için *Fizik*, VIII, 5, 256b14'e bakılabilir.

‘Η μὲν οὖν αἰσθητικὴ φαντασία, ὥσπερ εἴρηται, καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζῴοις ὑπάρχει, ἢ δὲ βουλευτικὴ ἐν τοῖς λογικοῖς. Πότερον γὰρ πράξει τόδε ἢ τόδε, λογισμοῦ ἤδη ἔργον ἐστίν· καὶ ἀνάγκη αἰεὶ ἐνὶ μετρεῖν· τὸ μείζον γὰρ διώκει. Ὡστε δύναται ἐν ἐκ πλειόνων φαντασμάτων ποιεῖν. Καὶ αἷτιον τοῦτο τοῦ δόξαν μὴ δοκεῖν ἔχειν, ὅτι τὴν ἐκ συλλογισμοῦ οὐκ ἔχει, αὕτη δὲ ἐκείνην. Διὸ τὸ βουλευτικὸν οὐκ ἔχει ἢ ὁρεξίς· νικᾷ δ’ ἐνίοτε καὶ κινεῖ τὴν βούλησιν· ὅτε δ’ ἐκείνη ταύτην, ὥσπερ σφαῖρα (σφαῖραν), ἢ ὁρεξίς τὴν ὁρεξιν, ὅταν ἀκρασία ἐνῇ· φύσει δὲ αἰεὶ ἢ ἄνω ἀρχικωτέρα καὶ κινεῖ· ὥστε τρεῖς φορές ἤδη κινεῖσθαι.

Τὸ δ’ ἐπιστημονικὸν οὐ κινεῖ τι, ἀλλὰ μένει. Ἐπεὶ δ’ ἡ μὲν καθόλου ὑπόληψις καὶ λόγος, ἢ δὲ τοῦ καθ’ ἕκαστα (ἡ μὲν γὰρ λέγει ὅτι δεῖ τὸ τοιόνδε πράττειν, ἢ δὲ ὅτι τόδε τὸ νῦν τοιόνδε, κάγῳ δὲ τοιόσδε), αὕτη ἤδη κινεῖ ἢ τὸ δόξα, οὐχ ἡ καθόλου· ἢ ἄμφω, ἀλλ’ ἡ μὲν ἡρεμοῦσα μᾶλλον, ἢ δ’ οὐ.

XII Τὴν μὲν οὖν θρεπτικὴν ψυχὴν ἀνάγκη πᾶν ἔχειν ὅτι περ ἂν ζῇ, καὶ ψυχὴν ἔχει ἀπὸ γενέσεως μέχρι φθορᾶς. Ἀνάγκη γὰρ τὸ γενόμενον αὔξῃσιν ἔχειν καὶ ἀκμὴν καὶ φθίσιν, ταῦτα δ’ ἄνευ τροφῆς ἐστὶν ἀδύνατον· ἀνάγκη ἄρα ἐνεῖναι τὴν θρεπτικὴν δύναμιν ἐν πᾶσι τοῖς φυσομένοις καὶ φθίνουσιν. Αἰσθησιν δ’ οὐκ ἀναγκαῖον ἐν ἅπασιν τοῖς ζῶσιν· οὔτε

6 ἀλόγοις CH^aXy : ἄλλοις rell. || 7 λογιστικοῖς EL || 8 ἔργον ἐστίν H^ay : ἐστὶν ἔργον rell. || αἰεὶ ἐνὶ H^a : ἐνὶ rell. || 9 πλεόνων E || 10 τούτου τὸ H^a || 11 τὴν : τὸν X || ἔχει τᾶλλα ζῶα conl. Bywater || 13 τὴν βούλησιν om. VM || σφαῖραν y || 14 σφαῖραν suppl. Torstrik || ἢ conl. Förster : ἢ codd. || ἐνῇ ELH^aP : γένηται rell. || αἰεὶ om. y || 15 ὥστε : ὡς CV || 16 κινεῖ τι H^a : κινεῖ CXF^b κινεῖται ELUVyM || μὲν τοῦ y || 17 ἕκαστον ELy || 18 ὅτι om. C || δεῖ τὸ τοιόνδε H^a : δεῖ τὸν τοιοῦτον τὸ τοιόνδε ELVyF^b δεῖ τοῦτον τὸ τοιόνδε CUX || 19 τόδε τὸ νῦν EP : τόδε νῦν CH^aXy τόδε LUV || κάτω δὲ L || αὕτη ἤδη H^a : ἤδη αὕτη rell. αὕτη CX || 20 οὐχί C || 23 ἔχη Xy || καὶ μέχρι ELP μέχρι καὶ F^b ἕως CXy καὶ UV ἕως καὶ F^b || 25 ἐστὶν H^a : om. rell. || 26 ἐν εἶναι LC || 27 οὔτε : ὥστε P.

[434a5] Daha önce söylediğimiz gibi¹⁶² duyumsamaya dayanan hayal gücü tüm hayvanlarda bulunur, tartıcı hayal gücü ise yalnızca hesaplama gücü olanlarda [*logistikos*] bulunur. Çünkü bunu mu *yoksa* şunu mu yapayım demek bile hesaplama işidir ve tartma işlemini tek bir şeyi ölçü alarak yapmak gerekir, çünkü daha ağır basanın peşinden gidilir, dolayısıyla <hesaplama yapabilen hayvanlarda> birçok hayali bütünleştirip tek bir şey yapma gücü bulunur. <Gelişimini tamamlamamış hayvanların> görüşe [*doksa*] sahip olmadığı düşünülür çünkü tasıma dayanan hayal gücüne sahip değildirler, o ise buna <sahiptir>. Dolayısıyla arzu, tartan kısmı içermez. Kâh arzu isteğe baskın çıkıp onu hareket ettirir, kâh istek arzuyu top gibi hareket ettirir, kendine hakim olamama durumunda ise arzuyu hareket ettiren arzudur. Gerçi üstün taraf *doğal olarak* her zaman daha çok hükmeden [*arkhikôtera*] taraftır ve o hareket ettirir. Sonuç olarak yer değiştirme üç türlü olur.¹⁶³ [434a16] Bilen kısım hareket etmez,¹⁶⁴ sabit durur. Tümel yargı ve *logos* ile tikel hakkındaki yargı birbirinden farklı olduğuna göre (nitekim ilki şöyle birisinin¹⁶⁵ şöyle bir eylemde bulunması gerektiğini söylerken ikincisi şu eylemin öyle bir eylem olduğunu ve benim öyle birisi olduğumu söyler), hareket ettiren de, tümel görüş değil, bu ikinci türden bir görüştür. Ya da ikisi de—ancak bir tanesi daha ziyade durağan haldedir, öbürü değildir.¹⁶⁶

12. [434a22] Öyleyse yaşayan her şeyin beslenen ruha sahip olması ve doğumundan ölümüne kadar bu ruhu taşıması şart. Çünkü doğmuş olanın büyümesi, olgunluğa varması ve bozulması şart; bunlarsa besinsiz olamaz. Dolayısıyla beslenme gücünün büyüyen ve bozulan her şeyde olması şart. [27] Duyumsama ise yaşayanların hepsi

¹⁶² III, 10, 433b29-30.

¹⁶³ Metnin çok bozuk olduğu belli. Müdahale etmeden bu bozukluğu yansıtmaya gayret ettik.

¹⁶⁴ Jannone'nin okuması herhalde "Bilen kısım hiçbir şeyi hareket ettirmez" anlamına geliyor, ancak dilbilgisel olarak yanlış görünüyor ve tek bir elyazmasına (H^a'ya) dayanıyor. Biz elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz.

¹⁶⁵ Jannone bir kez daha bir tek H^a elyazmasına bel bağlayarak "şöyle birisinin" anlamındaki *ton toiouton* deyimini siliyor. Biz yine elyazmalarının çoğunluğunu izliyoruz.

¹⁶⁶ III. kitabın 9. bölümünden buraya kadarki hareket tartışması *Hayvanların Hareketi Üzerine* ile karşılaştırılmalıdır. Nussbaum, 1983'e bakınız.

γὰρ ὧν τὸ σῶμα ἀπλοῦν, ἐνδέχεται ἀφήν ἔχειν, (οὔτε ἄνευ ταύτης οὐθὲν οἶόν τε εἶναι ζῶον) οὔτε ὅσα μὴ δεκτικὰ τῶν ³⁰ εἰδῶν ἄνευ τῆς ὕλης. Τὸ δὲ ζῶον ἀναγκαῖον αἰσθησιν ἔχειν, εἰ μὴθὲν μάτην ποιεῖ ἢ φύσις. Ἐνεκά του γὰρ ἅπαντα ὑπάρχει τὰ φύσει, ἢ συμπτώματα ἔσται τῶν ἔνεκά του. Εἰ οὖν πᾶν σῶμα πορευτικόν, μὴ ἔχον αἰσθησιν, φθειροίτο ἂν καὶ [434b] εἰς τέλος οὐκ ἂν ἔλθοι, ὃ ἐστι φύσεως ἔργον· πῶς γὰρ θρέψεται ; Τοῖς μὲν γὰρ μονίμοις ὑπάρχει τοῦτο ὅθι πεφύκασιν. Οὐχ οἶόν τε δὲ σῶμα ἔχειν μὲν ψυχὴν καὶ νοῦν κριτικόν, αἰσθησιν δὲ μὴ ἔχειν, μὴ μόνιμον ὄν, γεννητὸν δέ· [ἀλλὰ μὴν ⁵ οὐδὲ ἀγέννητον·] διὰ τί γὰρ ἔξει ; Ἡ γὰρ τῇ ψυχῇ βέλτιον ἢ τῷ σώματι. Νῦν δ' οὐδέτερον· ἢ μὲν γὰρ οὐ μᾶλλον νοήσει, τὸ δ' οὐθὲν ἔσται μᾶλλον δι' ἐκείνο· οὐθὲν ἄρα ἔχει ψυχὴν σῶμα κινούμενον ἄνευ αἰσθήσεως.

Ἄλλὰ μὴν εἶγε αἰσθησιν ἔχει, ἀνάγκη τὸ σῶμα εἶναι ἢ ἀπλοῦν ἢ μικτόν. Οὐχ ¹⁰ οἶόν τε δὲ ἀπλοῦν· ἀφήν γὰρ οὐχ ἔξει, ἔστι δὲ ἀνάγκη ταύτην ἔχειν. Τοῦτο δὲ ἐκ τῶνδε δῆλον. Ἐπεὶ γὰρ τὸ ζῶον σῶμα ἔμψυχόν ἐστι, σῶμα δὲ ἅπαν ἀπτόν, ἀπτὸν δὲ τὸ αἰσθητὸν ἀφῆ, ἀνάγκη καὶ τὸ τοῦ ζῶου σῶμα ἀπτικόν εἶναι, εἰ μέλλει σώζεσθαι τὸ ζῶον. Αἱ γὰρ ἄλλαι αἰ- ¹⁵ σθήσεις δι' ἐτέρων αἰσθάνονται, οἷον ὁσφρησις ὄψις ἀκοή· ἀπτόμενον δέ, εἰ μὴ ἔξει αἰσθησιν, οὐ δυνησεται τὰ μὲν φεύγειν τὰ δὲ λαβεῖν. Εἰ δὲ τοῦτο, ἀδύνατον ἔσται σώζε-

28 ὧν ELH·P : δσων rell. || ἀφήν : αὐτήν conl. Ross || 28-29 οὔτε — ζῶον secl. Torstrik || 29 οὐθὲν οἶόν τε LH·F^b : οἶόν τε οὐθὲν rell. || οὔτε μὴδὲ ὅσα CH·X οὐθ' ὅσα F^b || 29-30 τῶν εἰδῶν om. y || 31 φύσις : ψυχὴ C || γὰρ om. X || ὑπάρξει L || 32 τὰ : τῇ V || ἔσται : ἐστι F^b || τῶν : τὰ H^a.

[434 b] 1 ἔλθῃ H^a || 2 ὅ : ὅπερ F^b || 2 τοῦτο : ταῦτα X τὸ L || ὅθι : ὅτι VXM ὅθεν L || 4 μόνιμον δὲ ὄν C μόνον VM || ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀγέννητον secl. Torstrik || 5 οὐχ ἔξει CVy οὐ μεθέξει P || 8 κινούμενον H^a : μὴ μόνιμον ell. || ὄν ante ἄνευ add. Ross || 9 ἔχει : ἔχοι LF^b om. UV || 11 ἔχειν : εἶναι Cy || 12-13 alt. ἀπτὸν — ἀφῆ secl. Ross || 14 μέλλει : μέλλοι CyP || 17 ἔσται : ἐστι XM οὐκ ἐστι F^b.

için şart değil. Çünkü dokunma duyusu (ki hayvan için olmazsa olmazdır¹⁶⁷), bedeni yalın olanlarda ve maddesiz biçimleri alamayanlarda bulunmaz.¹⁶⁸ Ama doğa gerçekten de hiçbir şeyi boşuna yapmıyorsa, hayvanların duyumsamaya sahip olması gerekir. Çünkü doğal olan her şey ya bir amaç için vardır ya da bir amaç için varolan bir şeye denk gelenlerdendir [*sympôtomata*]. Bu durumda eğer mesafe kat edebilen herhangi bir beden duyumsamaya sahip olmasaydı, doğanın işi olan ereğine varamadan yok olup giderdi (Nasıl beslenecekti? Sabit olanlarda bu besin doğdukları yerde bulunur.¹⁶⁹) Ama [doğurulmamış değil de] doğurulmuş olan ama sabit *olmayan* bir cisim eğer ruha ve ayırt edici akla sahipse duyumsamadan yoksun olamaz. Niçin sahip olacak ki?¹⁷⁰ Ya ruh için ya beden için öylesi daha iyi olmalı. Oysa ikisi de değil: Ruhun akletmesine katkıda bulunmayacağı gibi bedene de bir getirisi olmayacak. Dolayısıyla hareket eden hiçbir cisim, duyumsama olmaksızın ruha sahip değildir.

[434b9] Ama duyumsamaya *sahipse*, bu sefer bedeninin ya yalın olması ya da karışık olması gerek. Yalın olamaz, çünkü o durumda dokunmaya sahip olamaz, oysa sahip olması şart. Şuradan belli: Madem yaşayan bir şey ruh taşıyan bir *bedendir*, her beden de dokunulur bir şeydir, dokunulur olansa dokunma yoluyla duyumsanabilendir, o halde yaşayan bir şey kendini muhafaza edecekse bedeninin dokunma duyusuna sahip olması şarttır. Çünkü öbür duyular bir şey *aracılığıyla* duyumsarlar, örneğin koku alma, görme ve işitme. Oysa <başka şeylere> temas eden bir şey, eğer duyumsama gücüne sahip değilse, bir şeylerden kaçmaktan ya da bir şeyleri yakalamaktan aciz olacak, böyle olursa da hayvan kendini muhafaza edemeyecek. Bu

¹⁶⁷ II, 11, 423a13-15; I, 4, 408a14-15.

¹⁶⁸ II, 12, 424a17 ve devamı.

¹⁶⁹ Sabit hayvanların besini suda, bitkilerin toprakta ya da suda. (*Hayvan Araştırmaları*, I, 1, 487b7'ye bakınız.)

¹⁷⁰ Elyazmalarının az çok yarısını izleyen Jannone gibi okursak, "Niçin sahip olacak ki?" sorusundan kasıt "*Ayırt eden akla ve mesafe kat etme gücüne niçin sahip olacak ki?*" sorusudur. Elyazmalarının öbür yarısını izleyen Ross gibi okursak, "Niçin sahip olmayacak ki?" sorusu "*Duyumsama gücüne niçin sahip olmayacak ki?*" demektir.

σθαι τὸ ζῶον. Διὸ καὶ ἡ γεῦσις ἐστὶν ὥσπερ ἀφή τις. Τρο-
φῆς γάρ ἐστιν, ἡ δὲ τροφή τὸ σῶμα τὸ ἀπτόν. Φόφος δὲ
20 καὶ χρώμα καὶ ὁσμὴ οὐ τρέφει, οὐδὲ ποιεῖ οὐτ' αὖξιν οὔτε
φθίσιν. Ὡστε καὶ τὴν γεῦσιν ἀνάγκη ἀφὴν εἶναι τινα, διὰ
τὸ τοῦ ἀπτοῦ καὶ θρεπτικοῦ αἰσθησιν εἶναι· αὐταὶ μὲν οὖν
ἀναγκαῖαι τῷ ζῳῷ, καὶ φανερόν ὅτι οὐχ οἷόν τε ἄνευ
ἀφῆς εἶναι ζῶον.

Αἱ δὲ ἄλλαι τοῦ τε εὖ ἔνεκα καὶ γένει
25 ζῶων ἤδη οὐ τῷ τυχόντι, ἀλλὰ τισίν, οἷον τῷ πορευτικῷ,
ἀνάγκη ὑπάρχειν· εἰ γὰρ μέλλοι σώζεσθαι, οὐ μόνον δεῖ
ἀπτόμενον αἰσθάνεσθαι ἀλλὰ καὶ ἄποθεν. Τοῦτο δ' ἂν εἴη,
εἰ διὰ τοῦ μεταξὺ αἰσθητικὸν εἴη τῷ ἐκείνῳ μὲν ὑπὸ τοῦ
αἰσθητοῦ πάσχειν καὶ κινεῖσθαι, αὐτὸ δ' ὑπ' ἐκείνου. Ὡστε
30 γὰρ τὸ κινεῖν κατὰ τόπον μέχρι τοῦ μεταβάλλειν ποιεῖ,
καὶ τὸ ὥσαν ἕτερον ποιεῖ ὥστε ὠθεῖν, καὶ ἔστι διὰ μέσου ἡ
κίνησις, καὶ τὸ μὲν πρῶτον κινεῖν καὶ ὠθεῖν οὐκ ὠθοῦμενον, τὸ
δ' ἔσχατον μόνον ὠθεῖται οὐκ ὥσαν, τὸ δὲ μέσον ἄμφω,
[435a] πολλὰ δὲ τὰ μέσα, οὕτως ἐπ' ἁλλοιωσεως, πλὴν ὅτι
μένοντος ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ ἁλλοιοῖ, οἷον εἰ εἰς κηρὸν βάψειέ
τις, μέχρι τούτου ἐκινήθη, ἕως ἔβαψεν· λίθος δὲ οὐδέν, ἀλλ'
ὑδωρ μέχρι πόρρω· ὁ δ' ἀήρ ἐπὶ πλεῖστον κινεῖται καὶ
3 ποιεῖ καὶ πάσχει, ἐὰν μείνῃ καὶ εἰς ἤ. Διὸ καὶ περὶ ἀνα-
κλάσεως βέλτιον ἢ τὴν ὄψιν ἐξιούσαν κλαῖσθαι, τὸν ἀέρα
πάσχειν ὑπὸ τοῦ σχήματος καὶ χρώματος, μέχρι περ οὐ
ἂν ἦ εἰς. Ἐπὶ δὲ τοῦ λείου ἐστὶν εἰς· διὸ καὶ οὗτος τὴν ὄψιν

18 τις : τῆς UyF^b om. MP || 19 φόφοι Uy || 23 ὅτι ἀνάγκη
ἄνευ ἀφῆς οὐχ οἷόν τε ζῶον εἶναι F^b || 24 τὸ ζῶον LP || τε om.
LF^bP || 26 μέλλοι H^o : μέλλει rell. || οὐ : οὐθέν CX || μόνον om.
CX || δεῖ : δὴ P || 27 αἰσθάνεσθαι : σώζεσθαι CX || 29 αἰσθητικοῦ
y || ὥσπερ : ὡς CX || 30 γὰρ om. y || του : τούτου VM ποῦ F^b || 32
κινεῖν : κινεῖ LyF^b || 33 οὐκ ὠθοῦν X.

[435 a] 1 τὰ LH^a : om. rell. || οὕτω καὶ P || 2 εἰ om. M || κηρὸν :
σκληρὸν P || 3 τούτου H^oLVy : τοῦ rell. || ἕως οὗ V || 5 μένη L ||
6 ἀνακλαῖσθαι L || 8 ἂν οὗ LP || εἰς ἡ UVyF^bM || τοῦ τελείου Xy
|| εἰς ἐστὶν F^b || διὸ καὶ H^a : διὸ καὶ περὶ M διότι LP διὸ πάλιν
rell.

yüzden tat alma bir çeşit dokunma gibidir; çünkü tat alma besine yöneliktir ve besin dokunulabilir bir cisimdir. Ses, renk ve koku ise besleyici değildir, büyümeye de bozulmaya da yol açmazlar. Sonuçta tat alma bir çeşit dokunma olmak zorundadır çünkü dokunulur ve besleyici olanın duyumsanmasıdır. Öyleyse <tat alma ve dokunma> hayvan için zorunludur ve hayvanın dokunma duyusu olmadan var olmayacağı açıktır.

[434b24] Öbür duyularsa hayvanın *iyiliğine* [*to eu*] hizmet eder ve zaten rastgele her hayvan cinsinde bulunmaz, ancak belli cinslerde zorunlu olarak bulunurlar, örneğin mesafe kat eden hayvanlarda. Çünkü eğer kendini muhafaza edecekse, dokunarak duyumsamanın ötesinde, uzaktan da duyumsaması gerekir.¹⁷¹ Bunun için de, duyulan şey ortamı, ortam da hayvanı etkiye maruz bırakıp hareket ettirecek şekilde, hayvan ortam aracılığıyla duyumsayabilmelidir. Benzer şekilde, bir şeyin yer değiştirmesine neden olan şey belli bir yere kadar değişiklik yaratır, iten şey ittiği şeyin başka bir şeyi itmesine yol açar ve böylece hareket bir orta [*meson*] aracılığıyla gerçekleşir: İlk hareket ettiren iter ama itilmez, sondaki ittirilir ama itmez, ortadaki ise hem ittirilir hem iter; ortadakiler de birçoğudur;¹⁷² zaten başkalaşmalarda da durum böyledir, şu farkla ki başkalaştıran şey aynı yerde kalarak başkalaştırır, diyelim birisi balmumuna bir şey batırsa balmumu ancak o şeyin battığı yere kadar hareket eder, taş hiç etkilenmezken su geniş çaplı etkilenir ama en oynak olanı havadır ve etki alıp vermede üstüne yoktur, yeter ki yekpare olsun ve aynı yerde kalsın.¹⁷³ Dolayısıyla ışığın yansımaları da, görmenin gözden çıkması ve yansıyıp göze geri dönmesiyle değil,¹⁷⁴ daha ziyade, gerçekten yekpare kalan havayı şeklin ve rengin etkiye maruz bırakmasıyla açıklamak daha iyidir.¹⁷⁵ Zaten pürüzsüz bir yüzey boyunca hava yekpare olur, dolayısıyla birisi

¹⁷¹ *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 1, 436b18.

¹⁷² *Fizik*, VIII, 10, 266b27 ve devamı.

¹⁷³ II, 8, 419b18 ve devamı.

¹⁷⁴ Bu öğretiyi savunanlardan biri, Aristoteles'e göre Empedokles gibi görünüyor: *Duyum ve Duyulurlar Üzerine*, 2, 437b23; ayrıca Empedokles'in DK31B84 numaralı fragmanına bakınız.

¹⁷⁵ II, 8, 419b27.

κινεῖ, ὥσπερ ἂν εἰ τὸ ἐν τῷ κηρῷ σημεῖον διεδίδото μέχρι
10 τοῦ πέρατος.

XIII Ὅτι δ' οὐχ οἶόν τε ἀπλοῦν εἶναι τὸ τοῦ ζώου σῶμα,
φανερὸν, λέγω δ' οἶον πύρινον ἢ ἀέρινον. Ἄνευ μὲν γὰρ
ἀφῆς οὐδεμίαν ἐνδέχεται ἄλλην αἴσθησιν ἔχειν· τὸ γὰρ
σῶμα ἀπτικὸν τὸ ἔμψυχον πᾶν, ὥσπερ εἴρηται. Τὰ δὲ
15 ἄλλα ἔξω γῆς αἰσθητήρια μὲν ἂν γένοιτο, πάντα δὲ τῷ
δι' ἐτέρου αἰσθάνεσθαι ποιεῖ τὴν αἴσθησιν καὶ διὰ τῶν με-
ταξύ· ἡ δ' ἀφή τὸ αὐτῶν ἄπτεσθαί ἐστιν, διὸ καὶ τοῦνομα
τοῦτο ἔχει. Καίτοι καὶ τὰ ἄλλα αἰσθητήρια ἀφῆ αἰσθάνε-
ται, ἀλλὰ δι' ἐτέρου· αὕτη δὲ δοκεῖ μόνη δι' αὐτῆς. Ὡστε
20 τῶν μὲν τοιούτων στοιχείων οὐθὲν ἂν εἴη σῶμα τοῦ ζώου.

Οὐδὲ

δὴ γήϊνον. Πάντων γὰρ ἡ ἀφή τῶν ἀπτῶν ἐστιν ὥσπερ με-
σότης, καὶ δεκτικὸν τὸ αἰσθητήριον οὐ μόνον δεῖσαι διαφο-
ραὶ γῆς εἰσιν, ἀλλὰ καὶ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ καὶ τῶν ἄλ-
λων ἀπτῶν ἀπάντων. Καὶ διὰ τοῦτο τοῖς ὅστοις καὶ ταῖς
25 θριξὶ καὶ τοῖς τοιούτοις μορίοις οὐκ αἰσθανόμεθα, ὅτι γῆς
[435b] ἐστιν. Καὶ τὰ φυτὰ διὰ τοῦτο οὐδεμίαν ἔχει αἴσθησιν,
ὅτι γῆς εἰσιν· ἄνευ δὲ ἀφῆς οὐδεμίαν οἶόν τε ἄλλην ὑπάρχειν,
τοῦτο δὲ τὸ αἰσθητήριον οὐκ ἔστιν οὔτε γῆς οὔτε ἄλλου τῶν
στοιχείων οὐδενός.

Φανερόν τοίνυν ὅτι ἀνάγκη μόνης ταύτης
5 στερισκόμενα τῆς αἰσθήσεως τὰ ζῶα ἀποθνήσκουσιν· οὔτε γὰρ

9 ἐκίνει CX || 11 ἀπλοῦν εἶναι post σῶμα transp. L || 12 λέγω :
λέγομεν UF^bM λέγω μὲν y || 13 ἐνδέχεται ἔχειν M || ἔχειν
αἴσθησιν L || 15 αἰσθητικά V || μὲν om. CX || πᾶν CX || τῷ : τὸ
H^aX τοῦ y τὰ C || 16 τὴν om. H^a || διὰ τῶν : διὰ τοῦ LyP ||
17 τὸ αὐτῶν H^a : τῶν ἀπτῶν y τῷ ἀπτῶν F^b τῷ αὐτῶν tell. || 18
αἰσθητικά y || 19 ἐτέρων LP || δοκεῖ om. H^a || 22 αἰσθητικὸν y ||
καὶ οὐ F^b || 23 θερμοῦ καὶ om. y || 24 ταῖς : τοῖς y || 25 γῆ Vy.

[435 b] 2 γῆ V || εἰσιν : ἐστιν LUy || 5 αἰσθήσεως ἀφῆς CX ||
ἀποθνήσκει L.

balmumuna damga basmış da iz balmumunun öbür tarafına çıkmış gibi yekpare hava görme organına etkide bulunur.

13. [435a10] Bir hayvanın bedeninin yalın olamayacağı, yani örneğin ateşten ya da havadan olamayacağı açık. Çünkü dokunma duyusu olmadan başka bir duyuya sahip olunamaz, zira söylediğimiz gibi¹⁷⁶ ruh sahibi beden bütün olarak dokunma gücü taşır. Toprak dışındaki <öğelerden> duyu organları oluşabilir, ancak oluşturdıkları organlar duyumsamayı hep başka bir şey aracılığıyla, bir ortam aracılığıyla gerçekleştirirlerken, dokunma duyusu nesnelerinin kendilerine dokunur, adı da buradan gelir. Öbür duyu organları da dokunmayla duyumsar tabii, ancak bunu başka bir şey aracılığıyla yapar. Dokunma ise kendi aracılığıyla duyumsayan tek duyu gibi görünüyor.¹⁷⁷ Dolayısıyla bir hayvanın bedeni <toprak dışındaki öğelerden> hiçbirinden oluşuyor olamaz.

[20] Ama <sırf> topraktan da olamaz. Çünkü dokunma duyusu dokunulur olan her şeyin bir ortalaması [*mesotês*] gibidir ve dokunma organı yalnızca toprağın değil, sıcaklığın, soğukluğun ve bütün öbür dokunulurların farklılıklarını kabul etme gücüne sahiptir.¹⁷⁸ Kemiklerimizin, saçımızın ya da bu gibi kısımlarla duyumsayamamamızın nedeni de budur: Çünkü topraktanlar. Bitkilerin hiçbir duyularının olmaması da bundan: Çünkü bitkiler topraktanlar ve dokunma olmadan öbür duyuların hiçbirisi olamaz, oysa dokunmanın organı ne topraktan ne de öbür öğelerin herhangi bir tanesinden ibarettir.

[435b4] O halde yoksunluğu hayvanın ölümüne yol açan tek duyunun bu duyu olması gerektiği açık. Çünkü bu duyuya hay-

¹⁷⁶ III, 12, 434b10-24.

¹⁷⁷ II, 11, 423b12 ve devamı. Metni Jannone edisyonundan Fransızcaya çeviren ve notlayan Barbotin haklı olarak ekliyor: Aristoteles'e göre dokunma duyusu bile dolaysız değildir, ortamı vardır: et. Dokunma duyusunun ortamı olan et periferiktir, oysa organı olan kalp merkezidir.

¹⁷⁸ Aristoteles'e göre toprak soğuk ve kurudur (*Oluş ve Bozuluş Üzerine*, II, 3, 330b3-5), oysa dokunma duyusu sıcaklığı ve ıslaklığı da duyumsar.

ταύτην ἔχειν οἷόν τε μὴ ζῶον, οὔτε ζῶον ὃν ἄλλην ἔχειν
 ἀνάγκη πλὴν ταύτην. Καὶ διὰ τοῦτο τὰ μὲν ἄλλα αἰσθη-
 τὰ ταῖς ὑπερβολαῖς οὐ διαφθείρει τὸ ζῶον, οἷον χρῶμα
 καὶ ψόφος καὶ ὁσμή, ἀλλὰ μόνον τὰ αἰσθητήρια, ἂν μὴ
 10 κατὰ συμβεβηκός, οἷον ἂν ἅμα τῷ ψόφῳ ὥσις γένηται
 καὶ πληγὴ, καὶ ὑπὸ ὀραμάτων καὶ ὁσμῆς ἕτερα κινεῖται,
 ἃ τῇ ἀφῇ φθείρει. Καὶ ὁ χυμὸς δὲ ἢ ἅμα συμβαίνει
 ἀπτικὸν εἶναι, ταύτῃ φθείρει. Ἡ δὲ τῶν ἀπτῶν ὑπερβολή,
 οἷον θερμῶν καὶ ψυχρῶν καὶ σκληρῶν, ἀναιρεῖ τὸ ζῶον·
 15 παντὸς μὲν γὰρ αἰσθητοῦ ὑπερβολὴ ἀναιρεῖ τὸ αἰσθητήριον,
 ὥστε καὶ τὸ ἀπτὸν τὴν ἀφήν, ταύτῃ δὲ ὠρίσται τὸ ζῆν·
 ἄνευ γὰρ ἀφῆς δέδεικται ὅτι ἀδύνατον εἶναι ζῶον. Διὸ ἡ
 τῶν ἀπτῶν ὑπερβολὴ οὐ μόνον τὸ αἰσθητήριον φθείρει, ἀλλὰ
 καὶ τὸ ζῶον, ὅτι ἀνάγκη μόνην ἔχειν ταύτην τὰ ζῶα.

Τὰς δ' ἄλ-
 20 λας αἰσθήσεις ἔχει τὸ ζῶον, ὥσπερ εἴρηται, οὐ τοῦ εἶναι
 ἕνεκα ἀλλὰ τοῦ εἶναι, οἷον ὄψιν, ἐπεὶ ἐν ἀέρι καὶ ὕδατι,
 ὅπως ὀρεῖ, ὅλως δ' ἐπεὶ ἐν διαφανεῖ, γεῦσιν τε διὰ τὸ
 ἡδὺ καὶ λυπηρόν, ἵνα αἰσθάνηται τὸ ἐν τροφῇ καὶ ἐπιθυμῇ
 καὶ κινῆται, ἀκοὴν δὲ ὅπως σημαίνεται τι αὐτῷ, γλῶτταν
 25 δὲ ὅπως σημαίνει ἐτέρῳ τι.

6 οἷον τε ἔχειν y || οἷόν τε εἰ μὴ ζῶον, οὔτε ζῶον ἄλλην F^o || ὃν
 om. UXF^oM || 8 διαφθείρει : φέρει L || 9 ἂν μὴ : ἀλλὰ CX ἂν
 μὴ ἢ LH^oP || 12 ἀ : δς y om. L || 13 ταύτην y || 14 θερμοῦ καὶ
 ψυχροῦ καὶ σκληροῦ P θερμὸν καὶ ψυχρὸν καὶ σκληρόν L || 15
 ὑπερβολὴ αἰσθητοῦ EI,yF^o || τὸ αἰσθητικόν y || 16 ὠρίσται LH^oyF^o :
 διώρίσται rell. || ζῆν H^oUy : ζῶον rell. || 17 τὸ ζῶον CM || καὶ ἢ V
 || 18 τὰ αἰσθητήρια y || 19 ἔχειν ταύτην τὰ ζῶα H^oP : ἔχειν μόνην
 ταύτην F^o || 21 ἐν om. X || 22 ὅπως CH^oX : πῶς L om. rell. ||
 ὅλως : ὅλως C (et altera manu) H^o || ἐν διαφορᾷ γεῦσις y || τε
 CH^oVX : δὲ rell. || 24 κινεῖται H^oUy || σημαίνεται τι H^o : σημαίνει
 τε CUVXy σημαίνει F^oM σημαίνεται L || 25 δὲ om. P || σημαίνεται
 τι P || ἐτέρῳ τι H^o : τι ἐτέρῳ rell.

van olmayan sahip olamayacağı gibi, hayvan olmak için bundan başka bir duyu gerekmez. Bu yüzden renk, ses ve koku gibi öbür duyulurların aşırılığı hayvanı değil, yalnızca duyu organını yok eder; hayvanı ilineksel olarak yok ettiği durumlar hariç, örneğin bir sesle birlikte bir itmenin ve darbenin gerçekleşmesi,¹⁷⁹ görülen şeylerin¹⁸⁰ ya da bir kokunun bir şeyi harekete geçirip o şeyin dokunma yoluyla bir hayvanı yok etmesi...). Tat da aslında *dokunulur bir şey de olduğu için* yok eder.¹⁸¹ Oysa sıcaklık, soğukluk ya da sertlik gibi dokunulur özelliklerin aşırılığı hayvanı ortadan kaldırabilir. Çünkü her duyulurun aşırılığı duyu organını yok ettiği gibi dokunulurdaki aşırılık da dokunma duyusunu yok eder ve <hayvanlar için> yaşamak dokunma duyusuyla tanımlanır.¹⁸² Zaten hayvanın dokunma duyusu olmadan var olamayacağı gösterilmişti. Dolayısıyla dokunulur olandaki aşırılık yalnızca duyu organını değil, aynı zamanda hayvanı da ortadan kaldırır, çünkü hayvanların sahip olmak zorunda olduğu tek duyu dokunma duyusu.

[19] Daha önce söylediğimiz gibi,¹⁸³ hayvan varolması için değil, iyiliği [*to eu*] için öbür duyulara sahiptir; örneğin görme duyusu, hayvan havada, suda ya da genel olarak saydamda görebilsin diye hayvanda bulunur; tat alma duyusu, haz ve acıdan dolayı hayvanda bulunur ki hayvan besinde ne olduğunu duyumsasın, iştahı kabarsın ve hareket etsin; işitme duyusu hayvana işaretle bulunulabilsin, dil ise o bir başkasına işaretle bulunabilsin diye vardır.

¹⁷⁹ Burada şimşek kastediliyor olsa gerek. (II, 12, 424b10-12'ye bakınız.)

¹⁸⁰ Bundan kastedilen şeylerden biri yıldırım olabilir.

¹⁸¹ Zehrin öldürücülüğü tadında değildir. II, 10, 422a8 ve devamına bakınız.

¹⁸² III, 13, 435b4-7'ye bakınız.

¹⁸³ III, 12, 434b24-25.

EK 1

Oluş ve Bozuluş Üzerine, I, 7, 323b1-324a24

“Şimdi de etkilemekten ve etkiye maruz kalmaktan söz etmek gerekiyor: Eskilerden bize kalan argümanlar [*logous*] birbirlerine karşıt argümanlar. Çoğunluk en azından şu konuda ortak düşünüyor: Benzer benzere kayıtsızmış [*apat-hes*], çünkü biri öbürüne oranla etkilemeye ya da etkilenmeye daha yatkın değilmiş (ne de olsa benzerler aynı özelliklerin tamamına benzer şekilde sahipmiş); doğal olarak etkileyenlerle etkilenenler birbirine benzemezmiş, birbirinden farklı olarmış; çünkü daha az olan ateş daha çok olan ateşin etkisi altında yok olunca bile, etkiye maruz kalmasının nedeni karşıtlıkmış; ne de olsa çok azın karşıtıymış. Demokritos ise öbürlerinden ayrılıp tek başına kendine özgü bir şey söyledi: Etkide bulunanla etkiye maruz kalan aynı ve benzerdir diyor o. Ne de olsa başka olanların ve ayrışanların birbirlerinin etkisine maruz kalması sınırlar dahilinde değilmiş; başka olanlardan biri ötekisine bir etkide bulunsa bile, başka olmaları bakımından değil, *aynı* bir şeye sahip olmaları bakımından bu etki gerçekleştirmiş.

O halde söylenenler bunlar; böyle konuşanlar da karşıt şeyler söylüyor gibi görünüyor olsa gerek. İki tarafın argümanlarındaki bu karşıtlığın nedeni, tarafların *bir bütünü* seyretmeleri gerekirken *bir kısma* denk gelip o kısmı dile getirmeleri. Çünkü benzerin ve her açıdan tamamen farksız olanın kendi benzerinden hiçbir etkiye maruz kalmaması

makuldür (Zaten biri niye etkide bulunmaya öbüründen daha yatkın olsun ki? Kaldı ki bir şey kendi benzerinin etkisine maruz kalabilseydi, o şey kendi kendisinin de etkisine maruz kalırdı; ama o durumda, yani benzer, *benzer olma sıfatıyla* etkide bulunma özelliğine gerçekten sahip olsaydı, hiçbir şey bozuluştan ve hareketten bağımsız olmazdı, zira her şey kendi kendini hareket ettirecekti); bambaşka olan ve hiç mi hiç aynılık taşımayan için aynısı geçerlidir.¹ Nitekim beyazlık çizginin etkisine hiç maruz kalmaz, çizgi de beyazlığın; ilineksel olarak şu olabilir tabii: Çizginin beyaz ya da siyah olacağı denk düşmüştür; ne de olsa birbirine karşıt olmadıkça ya da karşıtlardan oluşmuş olmadıkça bir şey bir başkasını yerinden etmez. Fakat doğal olarak etkide bulunan ve etkiye maruz kalan şeyler rastgele şeyler değil de, karşıtlar ya da karşıtlık taşıyanlar olduğuna göre, etkide bulunanın ve etkiye maruz kalanın bir yandan *cins olarak* benzer ve aynı olması, *tür olarak* benzemez ve karşıt olması şart (çünkü doğal olarak bir cisim bir cismin, tat tadın, renk rengin, genel olarak da bir şey kendisiyle aynı cinsten olan bir şeyin etkisine maruz kalır; bunun nedeni bütün karşıtların tek bir cins altına girmesi ve birbirini etkileyen ya da birbirinden etkilenenlerin karşıtlar olmasıdır), dolayısıyla etkileyenle etkilenenin bir bakıma aynı, bir bakıma başka ve benzemez olması şart. Ama etkileyenle etkilenen, cins olarak aynı ve benzer, tür olaraksa benzemez olduğuna göre, karşıtlar da böyle olduğu için, karşıtların ve aradakilerin birbirini etkileme ve birbirinden etkilenme özelliğine sahip olacağı açık. Genel olarak oluş ve bozuluş da zaten bunlarda yatar.

¹ Yani tıpatıp aynı şeyler kadar bambaşka şeylerin de birbirini etkilememesi ve birbirinden etkilenmemesi makuldür.

O halde ateşin ısıtması, soğuşun de soğutması mantıklı–yani genelde etkileyenin etkilenenini kendine benzer kılması. Çünkü etkileyenle etkilenen karşıttır ve oluş bir karşıta doğru gerçekleşir. Dolayısıyla etkilenenin etkileyene dönüşmesi şart; zira oluş böylece bir karşıta doğru gerçekleşecek. Zaten <bu tartışmadaki> tarafların, aynı şeyleri söylememekle beraber, ikisinin yine de doğayla bir temas kurmuş olması akla yatıyor [*kata logon*]. Nitekim bazen *taşıyıcının* etkilendiğini söyleriz (örneğin insanın iyileştiğini, ısındığını, soğuduğunu vs. söyleriz), bazen de *soğuşun* ısındığını, *hastanın* iyileştiğini söyleriz; e ama ikisi de doğru (etkileyen için de aynısı geçerli: Bazen *insanın* ısıttığını söyleriz, bazense *sıcağın*. Çünkü etkiye maruz kalan, bir açıdan maddedir, başka bir açıdansa karşıttır). Dolayısıyla bazı kişiler buna bakarak, etkileyenle etkilenenin aynı bir şeye sahip olması gerektiğini, bazılarıysa karşıtlara bakıp <etkileyenle etkilenenin> karşıt <bir şeye sahip olmaları gerektiğini> düşünmüş”.

EK 2: <i>Ruh Üzerine</i> Edisyonları (Hett 1957, Ross 1961, Jannone 1966 ve Thillet 2005'e göre)			
TARİH	EDITOR	ELYAZMALARI (Yeni işlenenler koyu, elenenlerin üstü çizili)	NOTLAR
1831	Bekker	ELTWSUVX	Ross 1961'in söylediğinin tersine P ve Y'yi içermeyip T'yi içerir. L'den yalnızca III. kitapta yararlanır.
1833	Trendelenburg	ELTW ^u SUVX	1877 tarihli ikinci baskıda <i>Belger</i> çalışmıştır.
1854	Bussemeker	?	
1862	Torstrik	?	III. kitabın iki versiyonunun olduğunu iddia eder ve bu ikisini yeniden oluşturmaya çalışır; Ross'a göre bu iddia kanıtlanmamış haldedir.
1884	Biehl		Teubner basımıdır, defalarca basılmıştır.
1900	Rodier	E? P?	E'yi yeniden işlemiş, Rabe 1891'in P ve M'den çıkarttığı kazanımları işlemiştir.
1907	Hicks	M	E'nin tekeline inanır.
1912	Förster	ELPTCW ^y E ^s SUVX	Ross'un temel aldığı edisyon. Aşağıda Ross 1961'deki notlara bakınız. T → C.
1933	De Corte	ELPTCW ^y MUVX	Thillet'nin elyazması soyağacı için önemsedığı, Jannone'nin de Ross'un ihmal etmesini anlamadığı bir edisyon. S → M.
1933	Siwek		Hükümsüz kalmış bir edisyon. Herhalde Siwek 1965'e bakmak lazım.
1956	Ross		Sırf E ve C ailelerini ayırır. Ross 1961 tarafından hükümsüz bırakılmıştır.
1957	Hett	ELPTWSMUVXY ^z B ⁿ NQ	
1961	Ross	ELPCW ^y E ^s SUVX + A ^a A ^a S ^s S ^s Sp ^s ΘΠΣ Φ ^φ Φ ^φ Φ ^φ	Förster'cidir. Üç aile bulur: E ailesi E ve L; C ailesi CW ^y E ^s ; U ailesi de SUVX. P zaten başlı başına. Önemce E ailesi C + U aileleriyle, C ve U aileleri de kendi aralarında denktir. Ross'a göre W üzerinde çalışmak gerek. Jannone ise W'nun H ^a 'ya dayandığı görüşündedir. Aşırı müdabalecilikle suçlanmış bir edisyondur.
1965	Siwek		Thillet'nin önemsedığı bir edisyon. 65 <i>index</i> 'ten yola çıkar ve 9 aile çıkarır. Doğayla gelenegi de işler. Özellikle geç tarihli elyazmalarının kazanımlarını kullanır. Ross'tan Jannone'ye bir geçişe benzer. Öyle zaten.
1966	Jannone	ELPCW ^H ^a yE ^s MUVXAF ^a F ^b F ^c R ^a	Siwek gibi geç tarihli elyazmalarını işler. Tutucudur. İtalyan elyazmaları konusundaki betimlemeleri kapsayıcı. Corte gibi S → M. Ayrıca W → H ^a . H ^a 'yı özellikle ana metne en yakın elyazması sayar.

EK 3: <i>Ruh Üzerine Elyazmaları</i>					
	İŞLEYEN	ADI	YY.	ÖRTÜŞMELERİ	NOTLAR
E	Bekker	Parisinus graecus 1853	10	I ve III; II'den fragmanlar	Eski, kapsamlı, okunaklı. Hicks'e göre tekeldir. <i>Ruh Üzerine</i> 'nin II. kitabı yitirilip yerine çağdaş E ^a eliyle yazılmış yapraklar dikilmiştir.
L	Bekker	Vaticanus graecus 253	13-14	424b22-486b4	Ross L'yi E'yle aynı aileye koyar, Hett farklı ailelere koyar.
P	Bekker	Vaticanus graecus 1339	12-13	412a13-424b19, 436a1-449b3, 464b19-486b4	E, C ve U ailelerinden bağımsız, sercersi bir elyazması.
T	Bekker (2. cildi Trendelenburg'dan)	Vaticanus 256	14 (2. cildi 1320-1321)	402a1-435b25	T → C (Förster, 1912)
C	Förster	Parisinus Coislinianus 386	11		T → C
W	Bekker	Vaticanus graecus 1026	13-14		Elyazısı kötü; derkenarlar ve satır arası notlar okunmasını zorlaştırıyor. 175-204. yaprakta 401a1-435b25'i içerir.
H ^a	De Corte	Marcianus graecus 214	11		Jannone'ye göre orijinale en yakın elyazması. Jannone'nin farklı tarihlendirmesi için Jannone, 1966: xxxii'ye bakınız.
v	Trendelenburg	Parisinus graecus 2034	13-14		
E ^a	Förster	Parisinus graecus 1853	10	II. kitap	E'nin ikinci eli. Tıpkı E gibi önemli çünkü muhtemelen E'yle çağdaş. "e" diyen de var, "E II" diyen de var.
S	Bekker	Laurentianus graecus 81.1	12-13	402a1-486b4	S → M (De Corte)
M	Rabe (II. kitap)	Marcianus graecus 209	13		S → M (De Corte)
U	Bekker	Vaticanus graecus 260	11; 13 (Hett)	402a1-464b18	
V	Bekker	Vaticanus graecus 266	14	402a1-480b30	
X	Bekker	Ambrosianus H 50 sup. (graecus 435)	12-13	402a1-435b25	
m	Bekker (Hicks?)	Urbina 37	14	436a1-470b5	Hicks'te ve Bekker'de M, ama Marcianus graecus 209'la karışmaması için Jannone "m" diye kısaltıyor.
Z	Bekker	Oxonienis collegii corporis Christi 108 (eskiden W. A. 27'ydi)	9-10 (Hett)	464b16-486b4	Kullanan Hett.
B ^a	Bekker	Palatinus Vaticanus 162	15-16	481a1-486b4	Kullanan Hett.
N		Vaticanus 258	14	?	Tek kullanan Hett.
Q	Mioni?	Marcianus graecus 200	15; ? 12 (Hicks)	481a1-486b4	Kullanan Hett. Q → U
A		Ambrosianus A 174 sup. (graecus 67)	15		Siwek'teki kısaltması H ^a .
F ^a		Laurentianus 87, 19	14		Siwek'teki kısaltması H ^a .

I ^b		Laurentianus 87, 20	14		Siwek'teki kısaltması ψ 'dir. Scotus'un Arapça-Latince çevirisinden hareketle varsayılan Ψ 'ye en yakın elyazmasıdır. Minio-Paluello'nun baktığı 130 okumada Ψ , E ile 80 noktada, X ile 70 noktada, C ve γ ile 50 noktada uyuşurken, I ^b ile 85 noktada uyuşur. (Jannone, 1966: xli)
F ^c		Laurentianus 87, 23	14		Siwek'teki kısaltması Z ^c . Jannone'ye göre, başka hiçbir elyazmasına indirgenemeyecek bir elyazması. V ile sıkça uyuşur ama onun bir kopyası gibi görünmez.
R ^c		Vallicellanus B 93	14	415b27'ye kadarki metni içerir.	Siwek'teki kısaltması Y ^d . Elyazısı çok kötüdür ama katip dikkatlidir, yazım hatalarından kaçınır. Jannone'ye göre bu elyazması H ^a 'nın, γ 'nın ve P'nin birbirinden bağımsız okumalarını doğrular.
Y	Bekker	Vaticanus 261	13-14	436a1-464b18	Hett kullanıyor.
I ^c	Mioni?	Marcianus graecus 206	15		$E \rightarrow \text{Marcianus graecus 228 (ki V'yi üretti)} + W + H^c$
G ^a	Mioni?	Marcianus graecus 212	15		$G^a \rightarrow H^c$
	Mioni?	Marcianus graecus 228	14		
	Mioni?	Marcianus graecus 508	14		
D ^c	Mioni?	Utinensis graecus 4	15		
A ^c , A ^p , A ⁱ		Aleksandros'un (2-3. yy.) <i>Aporiai kai Lyseis</i> 'teki alıntıları (<i>citationes</i>), açıklamaları (<i>paraphrasis</i>), metin parçaları (<i>lemmata</i>).			
Φ^a , Φ^p , Φ^c , Φ^i		Philoponos'un (5-6. yy.) alıntı, açıklama, farklı okuma (<i>variis lectio</i>) ya da metin parçaları			Mugnier'yi izleyen Hett'e göre Φ geç bir geleneğe (I.NSU geleneğine) aittir. Öbür elyazmalarından da PQTWX elyazmaları Φ 'ye yakın görünüyor. (Hett, 1957: ix-x.)
Σ^c , Σ^p , Σ^i , Σ^i		Simplikios'un (5-6. yy.) alıntı, açıklama, farklı okuma ya da metin parçaları			
Θ^c , Θ^p		Themistios'un (4. yy.) alıntı ya da açıklamaları			
II		Lydiyalı Priskianos'un (5-6. yy.) <i>Metaphrasis in Theophrastum</i> 'u			Mugnier'yi izleyen Hett'e göre II eski geleneğe (E.VY geleneğine) işaret eder. Yukarıda Philoponos hakkındaki nota bakınız.
Σ		Sophonias'ın (en erken 14. yy.) <i>Paraphrasis</i> 'i	>13		

SEÇME KAYNAKÇA¹

Referans Eserleri

- Bonitz, H., *Index Aristotelicus*, Academia Regia Borussica, Berlin, 1870; Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1955.
- Wartelle, A., *Inventaire des manuscrits grecs d'Aristote*, Les Belles-Lettres, Paris, 1963.
- Dickey, E., *Ancient Greek Scholarship*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York, 2007.
- Höffe, O., *Aristotle*, İngilizceye çeviren Christine Salazar, New York Üniversitesi Yayınları, Albany, 2003.
- Irigoin, J., *Tradition et critique des textes grecs*, Les Belles-Lettres, Paris, 1997.
- Liddell, H. G., Scott, R. & Jones, H. S., *Greek-English Lexicon*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1940. (9. baskı)
- Reynolds, L. D., & Wilson, N. G., *Scribes & Scholars*, Oxford, 2013, 208. sayfa ve devamına bakılabilir.
- Ross, W. D., *Aristotle*, Routledge, New York, 1995; Türkçe çevirisi: Ross, W. D., *Aristoteles*, çevirenler Ahmet Arslan, Zerrin Kurtoğlu, İhsan Oktay Anar, Özcan Yalçın Kavasoglu, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2011; 2014.

¹ Elinizdeki kaynakça son derece sınırlı olup edisyonları, çevirileri, yorumları ve belli başlı makale toplamlarını içerir. *Ruh Üzerine* hakkında konularına göre düzenlenmiş daha geniş bir kaynakça çalışması için Rocca-Serra, 1996'ya ve Thillet, 2005, 229-290. sayfalara bakınız. Shields, 2016, 400-410'da da yakın tarihli makale ve kitap bölümlerine ulaşılabilir.

Eski Yunanca Ruh Üzerine Edisyonları

(Yayımlanma tarihi sırasıyla)

- Manutius, A., *Aristotelis Opera Omnia*, 3. cilt, Aldus Matbaası, Venedik, 1497.
- Pacius, *Aristotelis "De anima", graece et latine, cum commentario*, Hannover, 1596; Frankfurt, 1621.
- Bekker, E. I., *Aristotelis Opera*, I. cilt, Berlin, 1831; hazırlayan O. Gigon, 1960.
- Trendelenburg, F. A., *Aristotelis "De anima libri tres"*, İena, 1833; işlenmiş ve genişletilmiş 2. baskısı: Christian Belger'le birlikte Berlin, 1877.
- Bussemaker, U. C., *Aristotelis "De anima" libri tres, Aristotelis Opera omnia'nın* III. cildi, hazırlayan Jean-Frédéric Dübner ve Heitz, Firmin-Didot Yayınları, Paris, 1848.
- Torstrik, A., *Aristotelis "De Anima"*, Berlin, 1862.
- Bonitz, H., *Aristotelische Studien*, Viyana, 1866-67.
- Wallace, E., *Aristotle's Psychology*, İngilizce çeviri ve yorum içeren edisyon, Cambridge, 1882.
- Biehl, W., *Aristotelis "De anima", libri III*, Teubner, Leipzig, 1884; işlenmiş 2. baskısı: Leipzig, 1896; 3. baskısı: Hazırlayan O. Apelt, 1911; 1926.
- Bywater, I., "Aristotelia", *Journal of Philology*, XVII. cilt, 1888, 53-74. sayfalar.
- Rabe, H., "Aristotelis *De anima* liber B secundum recensionem Vaticanam", *Gratulationsschrift der Bonner philosophische Gesellschaft an Usener*, Berlin 1891.
- Rodier, G., *Aristote: Traité de l'âme*, Paris, 1900, 2 cilt, Paris, Vrin Yayınları, 1985.
- Hicks, R. D., *Aristotle: "De anima"*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1907; Amsterdam, 1965; New York/ Cambridge, 1976; Hildesheim/Zürich/Cambridge, 1990.
- Förster, A., *Aristotelis "De anima" libri tres*, Budapeşte, 1912.
- De Corte, M., "Études sur les manuscrits du traité De l'âme d'Aristote", *Revue de philologie*, cilt LIX (1933), 141-160, 261-281, 355-367. sayfalar.

- Hett, W. S., Aristotle: *On the Soul – Parva Naturalia – On Breath*, VIII. cilt, Harvard Üniversitesi Yayınları, Massachusetts, 1936; 1957; 1964.
- Ross, W. D., *Aristotelis "De anima"*, Oxford Klasik Metinler Dizisi, Clarendon Yayınları, Oxford, 1956; 1959; 1963.
- Ross, W. D., Aristotle: *"De anima"*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1961; 1967.
- Siwek, P., *Aristotelis "Tractatus De anima"*, Lateranense Felsefe Koleksiyonu, Roma, 1965.
- Jannone, A. & Barbotin, E., Aristote: *De l'âme*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1966.
- Movia, G., Aristotele: *Anima*, Rusconi libri Yayınları, Milano, 1996; Bompiani Yayınları, 2001.

Ruh Üzerine Çevirileri

(Çeviri tarihi sırasıyla)

Türkçe çeviriler

- Gürbüz, C. (Tricot'un 1959 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Anima / Ruh Üzerine I*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1990. (I, 1, 402a1 ile II, 6, 418a26 arasının çevirisidir.)
- Gürbüz, C. (Tricot'un 1959 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Anima / Ruh Üzerine II*, Ara Yayıncılık, İstanbul, 1992. (II, 7, 418a26 ile III, 13, 435b24 arasının çevirisidir.)
- Özcan, Z. (Tricot'un 1934 Fransızca çevirisinden çeviren), Aristoteles: *Ruh Üzerine*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2000; 2001; Birleşik Yayınları, Ankara, 2011).

Latince çeviriler²

- İacobus, Venedikli, *De anima, translatio Iacobi Veniti*, hazırlayan R.-A. Gauthier, *Anonymi Magistri Artium (ca. 1245-1250), Lectura in*

² Latince *Ruh Üzerine* çevirileri için Minio-Paluello, "Le texte du *De anima* d'Aristote: la tradition latine avant 1500", *Autour d'Aristote (Mélanges Mansion)*, Université Yayınları, Louvain, 1955, 217-243. sayfalara bakınız.

- Librum "De anima" a quodam discipulo reportata* (Roma Naz. V. E. 828 elyazması), 1-496. sayfalar, Gottaferata, 1985.
- Guglielmus, Moerbekeli, *Aristotle's "De anima" in the Version of William of Moerbeke and the Commentary of St Thomas Aquinas*, hazırlayan K. Foster & S. Humphries, Londra, 1951.
- Guglielmus, Moerbekeli, *De anima, translatio Guillelmi de Moerbeke*, hazırlayan R.-A. Gauthier, *Sancti Thomae de Aquino, Sentencia in libri De anima*, Roma/Paris, 1984, 1-258. sayfalar.
- Pacius, *Aristotelis "De anima", graece et latine, cum commentario*, Hannover, 1596; Frankfurt, 1621.
- Zabarella, J., *In tres libros Aristotelis "De anima" commentarii*, L. Zetzner, Frankfurt, 1605.
- Siwek, P., *Aristotelis "Tractatus De anima"*, Lateranense Felsefe Koleksiyonu, Roma, 1965.

Almanca çeviriler

- Bender, H., *Des Aristoteles "Schrift über die Seele"*, Stuttgart, 1872.
- Essen, E., *Das erste Buch der aristotelischen "Schrift über die Seele"*, I. kitabın çevirisi İena, 1892; II. kitap 1894; III. kitap 1896.
- Rolfes, E., *Des Aristoteles "Schrift über die Seele"*, Hanstein, Bonn, 1901.
- Busse, A., *Aristoteles: "Über die Seele"*, Meiner, Leipzig, 1911, 1922.
- Lasson, A., *Aristoteles: "Über die Seele"*, E. Diederichs, İena, 1924.
- Gohlke, P., *Aristoteles: "Über die Seele"*, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1947; 1953.
- Gigon, O., *Die Werke von Aristoteles II*, Zürich, 1950.
- Theiler, W., *Aristoteles: "Über die Seele"*, Darmstadt, 1959; Berlin, 1966; Darmstadt, 1983.
- Seidl, H., *Aristoteles: De anima-Über die Seele*, Meiner, Hamburg, 1995.

İngilizce çeviriler

- Wallace, E., *Aristotle's Psychology*, İngilizce çeviri ve yorum içeren edisyon, Cambridge, 1882.
- Hicks, R. D., *Aristotle: "De anima"*, Cambridge Üniversitesi

- Yayınları, Cambridge, 1907; Amsterdam, 1965; New York/Cambridge, 1976; Hildesheim/Zürich/Cambridge, 1990.
- Stock, S. G., *The Works of Aristotle*, III. cilt, Oxford, 1925.
- Smith, J. A., *The Works of Aristotle*, III. cilt, Oxford, 1931; Clarendon Yayınları, Oxford, 1955.
- Hett, W. S., *Aristotle: On the Soul – Parva Naturalia – On Breath*, VIII. cilt, Harvard Üniversitesi Yayınları, Massachusetts, 1936; 1957; 1964.
- Hamlyn, D. W., *Aristotle's "De anima" Books II, III (with certain passages of Book I)*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1968; 1974; Christopher Shields'in katkısıyla, 2002.
- Apostle, H. G., *Aristotle's "On the Soul (De anima)"*, İowa, Grinnell, 1981.
- Lawson-Tancred, H., *Aristotle: "De Anima (On the Soul)"*, Penguin Yayınları, New York, 1986.
- Sachs, J., *Aristotle's On the Soul and On Memory and Recollection*, New Mexico, Green Lion Press, 2001.
- Shields, C., *Aristotle: De Anima*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Oxford, 2016.
- C. D. C. Reeve, *Aristotle: De Anima*, Hackett Yayınları, Cambridge, 2017.

Fransızca çeviriler

- Barthélemy-Saint-Hilaire, J., *Psychologie d'Aristote*, Paris, 1846.
- Rodier, G., *Aristote: Traité de l'âme*, Paris, 1900, 2 cilt, Paris, Vrin Yayınları, 1985.
- Tricot, J., *Aristote: "De l'âme"*, Paris, Vrin Yayınları, 1934; 1959; 1988.
- Jannone, A. & Barbotin, E., *Aristote: De l'âme*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1966.
- Bodéüs, R., *Aristote: De l'âme*, Garnier-Flammarion, Paris, 1993; 1999.
- Thillet, P., *Aristote: De l'âme*, Gallimard, Paris, 2005.

Arapça çeviriler

- İshak ibn Huneyn (?), *Aristotelis "De Anima" (Peri Psykhês) Aristûtâlis fî'l-nafs*, hazırlayan A. Badawi, Kahire, 1954.
- Frank, R. M., "Some Fragments of Ishâq's Translation of *De anima*", *Cahiers de Byrsa*, 8, 1958-59, 231-251. sayfalar.

Yorumlar³

(Yazılma tarihi sırasıyla)

- Aleksandros, Aphrodisiaslı, *De anima Liber alter cum mantissa*, hazırlayan I. Bruns (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, Ek II 1), Berlin, 1887; *De l'Âme*, çeviri, edisyon, giriş ve yorum: M. Bergeron, Paris, Vrin Yayınları, 2008.
- Aleksandros, Aphrodisiaslı, *In Aristotelis "De sensu"*, hazırlayan P. Wendland (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, III 1), Berlin, 1901.
- Themistios, *In libros Aristotelis "De anima" paraphrasis*, hazırlayan R. Heinze (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, V 3), Berlin, 1899.
- Simplikios, *In libros Aristotelis "De anima" commentaria*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XI), Berlin, 1882.
- Priskianos, Lydialı, *Metaphrasis in Theophrastum*, kaynak eser: *Opera quae extant*, hazırlayan I. Bywater (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, Ek I 2), Berlin, 1886.
- Philoponos, İ., *In Aristotelis libros "De anima" commentaria*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XV), Berlin, 1897; *On Aristotle on the Intellect ("De Anima" 3, 4-8)*, çeviren W. Charlton ve Fernand Bossier, Duckworth, Londra, 1991.
- Sophonias, *In libros Aristotelis "De anima" paraphrasis*, hazırlayan M. Hayduck (*Commentaria in Aristotelem Graeca*, XXIII 1), Berlin, 1883.
- İbn Rüşd, *Talhîs Kitâb al-nafs li-Abî'l Walîd ibn Ruşd...*, hazırlayan Ahmad Fu'âd al-Ahwânî, Kahire, 1950.

³ Özellikle etkin akıl yorumları için P. Wilbert, *Die Ausgestaltung der aristotelischen Lehre von Intellectus agens bei den Griechischen Kommentatoren und in der Scholastik des 13. Jh.*, Ortaçağ Felsefe ve Teoloji Tarihine Katkılar Dizisi, Ek cilt III 1, Münster, 1955, 446-462. sayfalar.

- İbn Rüşd, *Talhîs kitâb al-nafs (Averroes' Middle Commentary o Aristotle's "De Anima")*, hazırlayan Alfred I. Ivry, gözden geçen Muhsin Mahdi, Kahire, 1994.
- İbn Rüşd, *Averrois Cordubensis commentarium magnum in Aristotelis de anima libros*, hazırlayan F. Stuart Crawford, The Medieval Academy of America, Massachusetts, 1953.
- İbn Rüşd = A. Ben Chehida, "İktişaf al-nass al-'arabî li-'ahammî ağzâ'i al-şarh al-kabîr li-kitâb al-nafs, ta'lîf âbî'l-Walîd ibn Rüşd", *Al-Hayât al-taqâfiyya*, 35, 1985, 14-28. sayfalar.
- İbn Rüşd = H. A. Davidson, "Averroes' Commentary on the *De intellectu* attributed to Alexander", kaynak: *Shlomo Pines Jubilee Volume*, 1. cilt, Kudüs, 1988, 205-207. sayfalar.
- Aquinas, T., *In Aristotelis librum "De anima" commentarium*, hazırlayan M. Pirotta, Roma, 1948.
- Lefèvre d'Étaples, J., *Aristotelous Peri Psykhês Biblia Tria, Aristotelis "De anima" libri tres, una cum Jacobi Fabri Stapulensis... introductio... et commeniuncula*, Basel, 1538.
- Zabarella, J., *In tres libros Aristotelis "De anima" commentarii*, L. Zetzner, Frankfurt, 1605.

Monograflar ve Toplamalar

(Hazırlayanın soyadının sırasıyla)

- "Aristoteles Özel Sayısı", *Cogito*, 77. sayı, Yapı Kredi Yayınları, Yaz 2014.
- "Aristoteles Özel Sayısı", *Özne*, 11-12. kitap, Güz 2009-Bahar 2010.
- "Aristotelesçilik Özel Sayısı", *Cogito*, 78. sayı, Yapı Kredi Yayınları, Kış 2014.
- Autour d'Aristote*, Recueil d'études de philosophie ancienne et médiévale offert à Monseigneur Augustin Mansion (*Mélanges A. MANSION*), Université Yayınları, Louvain, 1955.
- Bambrough, R., *New Essays on Plato and Aristotle*, G. E. M. Anscombe, R. Bambrough, G. E. L. Owen, J. L. Ackrill, G. Ryle, R. M. Hare, G. Vlastos, D. M. McKinnon, Londra/New York, 1965.

- Barnes, J., Schofield, M. & Sorabji, R., *Articles on Aristotle*, III. cilt: *Metaphysics*; IV. cilt: *Psychology and Aesthetics*, Duckworth, Londra, 1979.
- Barnes, J., *The Cambridge Companion to Aristotle*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1995.
- Berti, E. & Crubellier, M. (hazırlayanlar), *Lire Aristote*, PUF, Paris, 2016.
- Berti, E., *Aristotle on Science, the "Posterior Analytics": Proceedings of the Eighth Symposium Aristotelicum, Padua, 7-15 September 1978*, Antenore, Padova, 1981.
- Bodéüs, R., *Aristote et la théologie des vivants immortels*, Les Belles-Lettres Yayınları, Paris, 1992.
- Brentano, F., *Aristoteles' Lehre vom Ursprung des menschlichen Geistes*, Leipzig, 1911.
- Brentano, F., *Die Psychologie des Aristoteles, insbesondere seine Lehre vom nous poiêtikos*, Mainz, 1867; Darmstadt, 1967; *The Psychology of Aristotle, in particular his doctrine of the active intellect*, İngilizceye çeviren R. George, Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, Berkeley, 1977.
- Brunschwig, J. & Nussbaum, M. C., *Passions and Perceptions. Studies on Hellenistic Philosophy of Mind*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1993.
- Cleary, J. J., "Introduction", *Proceedings of the Boston Area Colloquium in Ancient Philosophy Vol. 3*, Lanham, 1987.
- De Corte, M., *La Doctrine de l'intelligence chez Aristote*, Vrin Yayınları, Paris, 1934.
- Devereux, D. & Pellegrin, P., *Biologie, logique et métaphysique chez Aristote*, CNRS-NSF Seminer Bildirileri, Oléron, 28 Haziran-3 Temmuz 1987, CNRS Yayınları, Paris, 1990.
- Gotthelf, A., *Aristotle on Nature and Living Things. Philosophical and Historical Studies presented to David M. Balme on His 70th Birthday*, Mathesis, Pittsburg/Bristol, 1985.
- Gotthelf, A. & Lennox, J. G., *Philosophical Issues in Aristotle's Biology*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1987.

- Heidegger, M., *Phenomenological Interpretations of Aristotle*, İngilizceye çeviren Richard Rojcewicz, İndiana Üniversitesi Yayınları, Indianapolis, 2009.
- Jaeger, W. *Aristotle, Fundamentals of the History of his Development*, Oxford Üniversitesi Yayınları, Londra, 1962.
- Jimenez, E. R., *Aristotle's Concept of Mind*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 2017.
- Labarrière, J.-L., *Langage, vie politique et mouvement des animaux. Études aristotéliennes*, Vrin Yayınları, Paris, 2004.
- Lear, J., *Aristotle: the Desire to Understand*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1988.
- Lloyd, G. E. R. & Owen, G. E. L., *Aristotle on Mind and the Senses, 7. Symposium Aristotelicum*'un Bildirileri, Cambridge Üniversitesi Yayınları, Cambridge, 1978.
- Mansion, S., *Aristote et les problèmes de méthode*, 24 Ağustos-1 Eylül 1960'da Louvain'da yapılan 2. *Symposium Aristotelicum*'un Bildirileri, Louvain/Paris, 1961.
- Morau, P. & Wiesner, J., *Zweifelhaftes im Corpus Aristotelicum. Studien zu einigen Dubia. Akten des 9. Symposium Aristotelicum*, Berlin 1983, Berlin/New York, 1983.
- Mugnier, R., *Les Manuscrits des "Parva Naturalia" d'Aristote*, Mélanges Desrousseaux, Paris, 1937.
- Natali, C., *Aristotle, His Life and School*, Princeton Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Nussbaum, M. & Rorty, A. (hazırlayanlar), *Essays on Aristotle's De Anima*, Clarendon Yayınları, Oxford, 1992.
- Nuyens, F., *Ontwikkelingsmomenten in de Zielkunde van Aristoteles: Een historisch-philosophische Studie*, Dekker & van de Vegt, Nijmegen ve Utrecht, 1939.
- Nuyens, F., *L'Évolution de la psychologie d'Aristote*, Vrin Yayınları, Paris, 1948.
- Pellegrin, P. & Crubellier, M., *Aristote: Le Philosophe et les Savoirs*, Essais, Paris, 2002; Türkçe çevirisi: Pellegrin, P. & Crubellier, M., *Aristoteles-Filozof ve Bilme Meselesi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

- Polansky, R., *Aristotle's De Anima*, Cambridge Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Preus, A. & Anton, J. P., *Essays in Ancient Greek Philosophy*, V: *Aristotle's Ontology*, New York Eyalet Üniverisitesi Yayınları, Albany, 1992.
- Rorty, A. O., *Essays on Aristotle's Ethics*, Kaliforniya Üniversitesi Yayınları, Berkeley, 1980.
- Viano, C., & Dherbery, G. R., *Aristote. Corps et âme. Études sur le "De Anima"*, Vrin Yayınları, Paris, 1996.
- Yücefer, H., "Ruhun tanımı 1: En genel tanım", <http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/01/ruhun-tanm-1-en-genel-tanm.html>
- Yücefer, H., "Ruhun tanımı 2: Kavramsal ayrımlar", <http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/01/ruhun-tanm-2-kavramsal-ayrmlar.html>
- Yücefer, H., "Ruhun tanımı 3: Olgusal hazırlık", <http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/02/ruhun-tanm-3-olgusal-hazrlk.html>
- Yücefer, H., "Ruhun Tanımı 4: Aristoteles maddecilere ve ruhçulara karşı", <http://yasamisaretleri.blogspot.com.tr/2010/04/ruhun-tanm-4-aristo-maddecilere.html>

Eski Yunanca - Türkçe Sözlükçe ve Dizin

agathos = iyi: 406b9, 410a12, 426b25, 431a11, 431b11, 433a28-29, 433b9

adiaireton = bölünmez: 405a10, 406b20, 426b31, 427a5-6, 11, 430a26, 430b6-7, 15, 21

adiaphoron = ayrımsız: 409a2

aei = daima, daimi: 415a29

aidion = ezeli (407a23'e dipnota bakılabilir): 407a23, 418b9, 430a23

aisthanesthai = duyumsamak: 402b13, 403a7, 408b3, 410b1, 19, 414a4, 417a10, 417b18, 418a23, 421a11, 14, 423b5, 7, 424a1, 3, 33, 425a17, 20, 425b12, 426b14, 427a4, 19, 20, 22, 27, 427b7, 11, 431a8, 432a7, 435a16, 25

aisthêma = duyum: 431a15, 432a9

aisthêsis = duyu, duyum, duyumsama: 404b23, 408b17, 413b2, 4, 23, 414a2, 414b4, 415b24, 416b33, 417a3, 4, 12, 417b22, 418a7, 10, 11, 25, 422b23, 24, 424a4, 18, 22, 27, 424b22, 425a20, 23, 27, 31, 425b1, 4, 26, 426a23, 426b3, 7, 8, 427b12, 18, 428a6, 8, 428b12, 18, 429a31, 431b23, 24, 432a2, 16, 434a1, 27, 435b1, 20

aisthêtêrion = duyu organı: 408b18, 419a26, 28, 422b22, 423b20, 30, 424a24, 424b27, 425a3, 425b23, 426b16, 435a15, 18, 22, 435b2, 15

aisthêtikon = duyumsayıcı <kısım>: 402b13, 16, 407a5, 408a13, 412b25, 413b29, 414a31, 414b1, 31, 415a2, 6, 417a6, 417b16, 418a1, 3, 424a27, 425a6, 426a11, 429a26, 30, 429b5, 431a5, 11, 14, 431b26, 432a30

- = duyumsamaya dayanan <hayal gücü> (*logistikê phantasia*'yla karşılaştırın): 434a5
- aisthêton = duyulur olan: 402b16, 417b27, 418a8, 424b2, 426a16, 23, 431a4, 432a5
- aition = neden: 405b17, 407b7, 8, 415b8, 10, 12, 430a12
- akinêton = hareketsiz: 432b20, 433b15
- akmê = olgunluk: 411a30, 432b24, 434a24
- akoê = işitme <duyusu>: 420a4, 421b4, 422a23, 425a4, 425b31, 426a7, 8, 18, 29, 435b24
- akousis = işitme: 426a1, 7, 12
- akoustikon = işitme gücü olan: 426a7
- akrasia = kendine hakim olamama: 434a14
- akratês = kendine hakim olamayan kişi: 433a3
- akribeia = kesinlik: 402a2
- akribês = keskin: 421a10
- alêtheia = hakikat: 402a5, 404a31
- alêthês = hakiki olan: 404a28
- = doğru (*orthos* ile karşılaştırın): 430a27, 431b10, 432a11
- alloiôsis = başkalaşma: 406a13, 408b11, 415b23, 417b7, 14, 435a1
- amerês = kısımsız: 402b1, 407a9, 19, 409a2
- amigê = katıksız (karşısı *mikton*): 405a17, 426b4, 429a18, 430a18
- analogon = orantılı: 421a17, 28, 431a22
- = karşılık gelen, denk düşen: 422b21, 423a15
- anagkaion = zorunlu, gerekli: 402a23, 403a5, 403b20
- anapnoê = soluk alma: 404a10, 405b28, 420b23, 25, 432b11
- anthrôpos = insan: 402b7, 404b6
- antikeimenon = mütekabil, karşılık gelen: 402b15, 411a4, 415a20
- = zıt, çelişik: 424a11
- anomoioimerês = tek türden olmayan kısımlara sahip olan, çokdokulu (karşısı *homoioimerês*): 411a21

anomoion = benzemez olan: 427b4
apatê = yanılgı: 427b4, 5
apathês = kayıtsız, hiçbir özelliğe ya da etkilenebilirliğe sahip olmayan: 405b20, 410a23, 416a32, 429a15, 429b23, 430a18
= etkilere kapalı: 408b29
apeiron = sonsuz: 404a1, 407a13, 409a24, 409b29, 411b14, 416a15, 425b16
aphairesis = soyutlama: 403b15, 429b18, 431b12, 432a5
aphyês = yeteneksiz: 421a24, 25
apodeixis = kanıtlama: 402a15, 19, 402b25, 407a26
apophanai = değillilemek, reddetmek: 431a9, 16
apophasis = değillileme (karşıtı *kataphasis*): 425a19, 432a11
aporein = araştırmak, sorgulamak: 402b15, 408a34
aporia = açmaz, zorluk, sorun: 402a21, 408a24, 409b22, 410a27, 413b16, 417a2, 422b19
apsykhon = cansız, ruhsuz (karşıtı *empsykhon*): 403b26, 413a21, 420b6, 8, 424b13
aretê = erdem: 408a3
arithmos = sayı: 402a22, 404b24, 29, 406b29, 407a8, 408b32, 411b21, 415b7, 425a19, 427a5, 431a23
arkhê = ilke, başlangıç, kaynak: 402a22, 402b25, 403b24, 404b10, 18, 25, 30, 405b19, 413a20, 415b8, 416b18, 427a29, 430a19, 433b22
asômatos = cisimsiz: 405a7, 27, 405b12, 409b21
astêr = yıldız: 405b1
asymmetria = kenarla aynı birimden ölçülemezlik: 430a31
atelês = eksik; gelişimini tamamlayamamış: 417a16, 425a10, 431a6, 432b23, 433b31
bia = zorla: 406a22, 23, 406b6, 432b17
biaion = zoraki: 406a26, 407b1
= şiddetli: 422a26
boulêsis = istek: 432b5, 433a23, 24
bouleuesthai = tartmak: 431b8

bouleutikos = tartan <kısım>: 433b3

= tartıcı <hayal gücü>: 434a7, 12

dektikon = kabul etme gücü olan: 414a10, 418b27, 424a18, 425b23, 429a15, 434a29, 435a22

dekhesthai = kabul etme, kabil olma: 407b21, 414a24, 420b16, 4215, 424b2

dêloun = belirtmek, açığa çıkmak, açığa çıkarmak: 413a14, 420a27, 423a17, 430b21

derma = zar: 420a14

= deri: 425a11

diairesis = bölme: 402a20, 430b3, 20

diaireton = bölünmüş, bölünür olan (karşıtı *adiaireton*): 427a3, 7, 12, 430b9

dialektos = söyleyiş: 420b8, 18

dianoeisthai = akıl yürütmek: 408b3, 9, 14, 25, 427b13, 429a23

dianoia = akıl yürütme: 404a17, 415a8, 421a25, 427b15, 433a18

dianoêtikon = akıl yürütme gücü, akıl yürüten <kısım/ruh>: 413b13, 414a32, 414b18, 431a14

diaphanês = saydam: 418b1, 4, 12, 28, 30, 419a24

diaphora = fark: 402a26, 402b3, 404b30, 405a2, 409a3

doksa = görüş, sanı (*pistis* ile karşılaştırın): 403b22, 404b26, 427b25, 428a19, 20, 36, 434a10, 20

doksazein = görüş oluşturmak: 411a27, 427b20, 428a20

dynamis = güç, imkan, güçlülük: 402a26, 403a27, 412a9, 412b26, 413a1, 33, 413b9, 414a16, 29, 415a19, 25, 416a19, 417a7, 21, 417b4, 30, 419b5, 427a6, 429a16, 29, 429b8, 31, 430a11, 21, 431a2, 4, 432a15, 433b2

egkratês = kendine hakim olabilen kimse (karşıtı *akratês*): 433a7

egrêgor sis = uyanıklık: 412a24, 25, 412b28, 432b12

eidenai = bilmek: 402b22

eidêsis = bilgi: 402a1
eidos = biçim (*morphê*, *skhêma* ve *logos* ile karşılaştırın):
 403b2, 412a8, 10, 414a14, 15, 17, 424a18, 429a15, 432a2, 5
 = tür: 402b3, 411b21, 414b27, 415b7
ekstasis = kendi dışında durma: 406b13
empsykhon = canlı, ruh taşıyan (karşıtı *apsykhon*): 403b25,
 404b7, 413a21, 415b11, 416b29, 420b6, 434b12, 435a14
enantion = karşıt: 405b24, 407a31, 413a28, 416a22, 417a32,
 426b30, 427b6, 430b23
enantiôsis = karşıtlık: 405b23, 411a4, 422b23, 26, 424a6
enargeia = açıklık: 418b24
**energeia = işlerlik, işlem (Giriş'teki -24. sayfa, 11. dipnot-
 ve 414a6'daki dipnotlara bakılabilir):** 414a6, 414a12,
 415a19, 416b2, 417a13, 14, 16, 18, 417b19, 424a2, 425b26, 28,
 426a5, 6, 429a24, 429b6, 430a18, 20, 431a1, 5, 7
entelekheia = yetkinlik: 402a26, 412a10, 21, 27, 412b9, 28,
 413a8, 414a25, 415b15, 417a29, 417b5, 429a28, 429b31,
 431a3, 431b25
enydra = su hayvanları: 419a35, 421b10
epidosis = ilerleme: 417b7
epipedon = düzlem: 402b19, 403b19, 404b23
epiphaneia = yüzey: 420a1
epithymein = iştah duymak: 403a7, 411a28, 435b23
epithymetikon = iştah duyan <kısım>: 407a5, 432a35, 433b4
epithymia = iştah: 413b24, 414b2, 5, 432b6, 433a3, 25, 433b6,
 434a3
**epistêmê = bilgi, bilme (*eidêsis* ve *gnôrizein* ile karşılaştı-
 rın):** 412a10, 414a8, 417b23, 26, 427b6, 10, 25, 428a17, 430a4,
 20, 431a1, 431b22, 24
epistêmonikon = bilici kısım, bilen kısım: 414a10, 431b27,
 434a16
êremia = durağanlık: 406a24, 27
ergon = iş, işlev: 402b14, 403a10, 403b12, 433b20

genos = cins: 402a23, 402b3, 412a6, 413b26, 417a27
genesis = oluş, oluşum, oluşma: 412a26, 415a27, 416a23, 416b15, 434a23
gnôrisein = tanımak: 403a1, 409b26, 427b5, 429a19, 430b22-24
gonê = tohum: 405b3, 4
grammatikê = okuma yazma bilgisi, okuryazarlık: 417a25
haplos = yalın: 412b2, 417b30
 = basit: 424b30, 425a3, 429b23, 434b9, 435a11
 = mutlak: 431b12
harmonia = uyum (*symphônia*'yla karşılaştırınız): 406b30, 407b30, 32, 408a6
hêdonê = haz: 409b16, 413b23, 414b4, 434a3
hêdys = haz verici: 414b5, 426b3, 431b9, 432b31, 433b9
heksis = huy: 428a3
 = sahiplik, durum (karşıtı *sterêsis*): 417a32, 417b16, 418b19, 430a15, 432a6
heneka = uğruna, hesabına, için (*telos* ile karşılaştırın): 406b10, 420b20, 432b15, 434b24, 435b21
hermêneia = iletişim (420b19'a dipnota bakılabilir): 420b19
homoimerês = tekdokulu (karşıtı *anomoimerês*): 411a23
horasis = görmek: 426a13, 428a7
 = görüyor olma hali (*opsis* ile karşılaştırın): 412b28
horaton = görülür olan: 418a26, 30, 419a1
horismos = tanım: 402a26, 407a25, 30, 409b13
horos = tanım: 403a25, 404a9, 413a14, 16, 18
 = sınır (*peras* ile karşılaştırın): 431a22
hygron = ıslak: 405b3, 414b7, 422b6, 26, 423a24
hygrotês = ıslaklık: 422a18
hylê = madde: 403b1, 18, 412a7, 9, 412b8, 20, 414a14-16, 26, 416a18, 417a27, 430a6, 10
 = maddeye içkin *logos*: 403a25
hyperbolê = aşırılık: 424a4, 29, 435b8, 13

hypokeimenon = **altta yatan, taşıyıcı**: 412a19, 414a14, 422b32, 425b14, 426b8, 10
hypolêpsis = **yargı**: 427b25, 28, 428b3
idion = **özü, özel**: 402a9, 15, 403a4, 8, 408b34, 414b26, 418a10, 425a19, 21, 30, 428b18, 23, 430b29
kata ton logon = **biçim anlamında**: 412b10, 18
= **aklen**: 413a10
kataphasis = **evetleme (karşıtı *apophasis*)**: 431a9
katêgorein = **yüklemek**: 402b8
katêgoria = **kategori, yüklem**: 402a25, 410a15
katholou = **tümel, genel**: 402b7, 410b26, 417a1, 417b23, 424a17, 434a17, 20
kath' hauto = **kendi başına**: 406b8, 15, 412a8, 418a30, 31, 418b6, 420a7
kenon = **boş, boşluk**: 403a2, 419a16, 419b33, 420a18
khôris = **ayrı**: 430b12
khôriston = **müstakil (403a10'a dipnota bakılabilir)**: 403b10, 14, 413b14, 429a11, 430a17, 430b26, 432a20
khôrizesthai = **müstakil olmak**: 403a12
kekhôrismenon = **müstakil halde(ki)**: 427a4, 431b19, 432a5
khronos = **zaman**: 426b24, 430a21, 430b8, 9, 431a2, 433b7
khroma = **renk**: 414b10, 418a27, 31, 418b11, 419a6, 422a14
khymos = **tat**: 414b11, 13, 422a6, 17, 422b10, 426a15
kinein = **hareket ettirmek**: 404a23, 406a1, 3, 4, 5, 22, 406b1, 407b2, 426a6, 432b8, 14, 17, 433a9, 18, 21, 433b10, 13, 14, 21, 25, 434b32
kinêsis = **hareket (karşıtları *êremia* ve *stasis*)**: 405a28, 406a12, 406b15, 412b17, 415b22, 417a16, 426a2, 426b30, 431a6, 432b9, 14, 28, 434b32
kinêtikon = **hareketi sağlayan, hareket ettiren**: 404b8, 405a4, 10, 409a3, 404b17, 426a4, 433a13
koinon = **ortak; kapsamlı**: 402a12, 17, 402b8, 407b29, 408b28, 412a5, 412b4, 404b23, 25, 416b32, 418a17, 425a14, 428b22, 431b5

koinônein = ortak olmak, pay almak (*metekhein* ile karşılaştırın): 411b29, 415b3, 6, 29
koinônia = ortaklık: 407b18
korê = gözbebeği: 413a3, 420a4, 425a4, 431a17
krasis = kıvam: 407b31
krinein = ayırt etmek: 411a4, 424a5, 426b10, 14, 427a20, 428a3, 429b13, 17
kritikon = ayırt eden, ayırt edici: 424a6, 432a16
kyklos = çember, daire: 407a16, 20, 407b6, 433b26
kyklophoria = dairesel yer değiştirme hareketi: 407a6
kyrios = esas, hakim: 410b14, 418a3, 419b19, 33
logismos = hesaplama: 409b16, 415a8, 9, 433b12, 24, 434a8
logistikon = hesaplayan <kısım>, hesaplayıcı: 432a25, 432b5, 26, 433b29, 434a7
logizesthai = hesaplamak: 431b7, 433a14
logos = biçim (*eidos*, *morphê* ve *skhêma* ile karşılaştırın): 412b16, 414a25, 416a19, 429a12
 = ifade, mantıksal ifade: 407a25, 413a16, 418a27
 = tanım (*horos* ve *horismos* ile karşılaştırın): 402b5, 414b19, 23
 = oran (*analogia* ile karşılaştırın): 407b32, 408a14, 15, 19, 410a2, 416a18, 424a31, 426a28, 426b4, 7
 = hesap (*logismos* ile karşılaştırın): 407b28
 = açıklama: 412a6
 = tartışma: 432b7
 = akıl: 418b24
lypê = acı (karşıtı *hêdonê*): 413b23
makarios = kutlu: 407a34
malakosarkos = sertderili: 421a26
manthanein = öğrenmek: 408b14, 417b12, 429b9, 432a7
megethos = büyüklük: 407a3, 418a18, 422b30, 423a23, 425a16, 429a12, 429b10, 432a4, 20, 433b25
melos = şarkı: 420b8

meros, morion = kısım, parça: 402b9, 10, 403a27, 406a8, 407a12, 408a10, 21, 412b18, 420a7, 424a33
meson = orta: 407a29, 413a19, 423b7, 424a6, 434b31
mesotês = orta, ortalama, orta hal: 424a4, 424b1, 431a11, 19, 435a21
metabolê = değişim: 416a33, 417b15
metaksy = ortam, aradaki: 406a30, 419a20, 421b9, 422b22, 423a15, 423b26, 434b28, 435a16
metekhein = pay almak (*koinônein* ile karşılaştırın): 406a11, 23, 410b24, 412a15, 413b8, 416b10, 427b8, 433b31
miksis = karışım: 408a14, 15, 18, 22, 25, 28
mikton = karışık (karşıtı *amigê*): 434b9
mnêmoneuein = hatırlamak: 430a24
monas = birim: 409a1, 5, 6, 8, 11, 16, 22
= durma noktası: 408b18
monadikos = birimsel: 409a20
monima = sabit hayvanlar: 410b19, 432b20
morphê = form (*skhêma*, *eidos* ve *logos* ile karşılaştırın): 407b24, 412a8, 414a9
mythos = hikaye: 407b22
neikos = nifak: 404b5, 410b6
neuron = lif (410a31'e dipnota bakınız): 414a31
noein = akletmek: 402b13, 403a8, 408b24, 417b24, 427a26, 427b9, 27, 429a13, 430a5, 431a8, 17, 431b14
noêma = kavram: 407a7, 430a28, 431b7, 432a12
noêsis = akletme: 407a7, 24, 32, 430a26, 433a12
noêtikon = akledici <kısım>: 429a28, 30, 431b2
noêton = akledilir olan: 429b3, 430a7, 431b22, 432a5
nous = akıl: 404a27, 31, 404b2, 5, 22, 405a9, 13, 15, 18, 405b20, 407a5, 408b18, 29, 410b4, 413b24, 415a15, 415b6, 428a18, 429a6, 17, 23, 429b3, 22, 23, 31, 430a2, 14, 17, 25, 431b17, 432a2, 432b26, 433a9, 26
oikeion = öz: 419a6

- = uygun, yatkın: 404a22, 405b6, 406a8, 414a26, 414b27, 416b31, 419a2
- ouranos = gök: 405b1, 407a2, 407b6, 419a17
- oksy = ince: 420a29
- = keskin: 421a30, 422b14
- opsis = görme, görmek, görme duyusu (*horasis* ile karşılaştırın): 412b19, 413a1, 3, 422a20, 424a11, 425b20, 426a13, 429a3, 435a6, 435b21
- oregesthai = arzulamak: 415b1
- oreksis = arzu (*boulêsis*, *epithymia* ve *thymos* ile karşılaştırın): 403a30, 411a28, 414b2, 431a12, 432b7, 433a18, 26, 433b1, 5, 19, 434a12
- orekton = arzulanan: 433a28, 433b11
- orektikon = arzulayan <kısım>: 408a13, 414b1, 431a13, 432b3, 433a21, 433b17
- organikos = organik (432b18'e dipnota bakılabilir): 412a28, 412b6, 432b18, 25
- organon = organ, alet: 407b26, 411b23, 412b1, 12, 415b19, 416a5, 420b22, 429a26, 432a2
- orthos = doğru (*alêthês* ile karşılaştırın): 402b20
- ousia = varlık: 402a13, 24, 402b18, 410a20, 412a6, 11, 16, 412b10, 19, 414a15, 415b13
- panspermia = tohumluk (404a4'e dipnota bakınız): 404a4
- parousia = bulunma, bulunuş: 418b16, 20
- paskhein = etkilenmek, etkiye maruz kalmak, edilgin olmak: 403a8, 407b18, 414a11, 416b35, 417a17, 20, 417b2, 418a3, 426a5, 10, 427a9, 429b29, 430a19
- pathos = etkilenim, hal, özellik: 402a9, 403a3, 11, 20, 25, 403b10, 12, 17, 408a4, 409b15, 432a6
- pathêsis = etkilenme: 426a10
- pathêtikon = etkiye maruz kalma gücü: 424b14
- = edilgin: 430a24
- peras = sınır (*horos* ile karşılaştırın): 407a24, 416a17, 427a13

periekhon = çevre: 404a10, 411a19, 418b22
perikarpion = kabuk: 412b2
periphora = dönme <hareketi>: 407a21, 22, 30
peripheresthai = dairesel hareket etmek: 408a30
pêrôma = sakat: 415a27, 432b22
phainesthai = görünmek: 404a29, 418b24, 427b3, 428a7, 428b2, 433a28
phainomenon = görünen: 433a30, 404a30
phantasia = hayal, hayal gücü: 402b23, 403a8, 413b22, 414b16, 415a11, 425b25, 427b14, 28, 428a1, 10, 12, 18, 22, 24, 428b11, 429a1, 8, 432a10, 433a10, 12, 27, 433b29, 434a1, 6
phantasma = hayal: 428a1, 431a15, 17, 431b2, 4, 7, 432a9, 13, 434a10
phasis, phanai = söyleme (kataphasis ve apophasis ile karşılaştırın): 430b26, 431a8, 16, 432a10
pheugein = kaçmak: 432b30, 434b17
phônê = ötmek (psophos ile karşılaştırın): 420b5, 29, 33
phônein = ötmek: 420b6, 421a2
phôs = ışık: 418b3, 9, 11, 14, 18, 419a9, 419b33, 429a4, 430a15, 16
phronein = anlamak: 427a19, 21, 24, 427b7
phronêsis = anlama: 427b10, 25
= anlama gücü: 404b4
phronimon = zeki: 421a22
phthartikon = tahrip edici, tahripkar: 422a33, 424a15
phtharton = fani: 413b27
= bozuluşa tâbî: 415a9, 415b4
phthisis = azalma: 406a13
= bozulma: 413a27, 415b26, 432b9, 434a25
phthora = bozulma, bozulmak: 403b4, 417b3, 434a23
physikos = doğabilimci: 403a28, 29, 403b8, 12
physiologon = doğabilimci: 426a20
physis = doğa: 402a6, 7, 403b25, 404a5, 405a4, 406a22, 407b2,

415b2, 17, 18, 416a9, 16, 418b2, 31, 420b17, 430a10, 432b21, 434a31, 434b1

phyomena = yerden biten şeyler: 413a24

phyton = bitki: 409a9, 410b23, 30, 411b19, 28, 412b1, 413b16, 414a33, 415a3, 424a33, 435b1

pisteuein = ikna olmak, kanmak: 424b24, 428a21, 428b4

pistis = kanı: 402a11, 428a20-23

plattein = uydurmak: 406a27

= hayal etmek: 411b19

plêgê = darbe: 419b10, 13, 435b11

pneuma = soluk (anapnoê'ye bakınız): 420b20, 421b15

poiein = yapmak, üretmek, etkide bulunmak: 415a28, 415b16, 430a15, 433a5

= önüne getirmek: 427b19

poiêsis = etkileme: 426a2, 9

poiêtikon = etkin: 414a11, 417b20, 426a4, 430a12

polymerês = çokkısımlı: 411b11

poreia = mesafe kat etme: 432b26

pragma = şey, konu: 428b10, 432a4

praksis = eylem: 415a19, 431b10, 433a17

prakton = yapıp edilesi: 432b27, 433a29

praktikos = pratik: 407a23, 433a14, 16, 18

prattein = yapmak: 415b1, 429a5, 433a3, 8

proairêsis = tercih: 406b25

proton = asıl: 405a4

= ilk: 404b20, 422b7, 424a24

= birincil: 422b22

prôtôs = aslen: 403b29

prôteron = önce: 412a26, 415a18, 430a21, 431a2

pseudesthai = yanlış olmak; yanlış söylemek: 427b21, 428a4, 428b22

pseudos = yanlış: 405b32

psophêsis = ses çıkarma: 4261, 7, 12

psophêtikon = ses çıkarabilen: 420a3

= işitilir olan: 423b5, 13

psophos = ses (*phônê* ile karşılaştırın): 414b10, 419b6, 14, 19, 420a21, 420b11, 29, 426a7

psychê = ruh: 402a3, 9, 402b4, 10, 403a4, 28, 403b31, 404b12, 16, 29, 405a9, 405b4, 5, 6, 11, 26, 406a1, 16, 406b10, 26, 407b15, 26, 27, 408a14, 408b15, 30, 33, 410b12, 411a2, 25, 30, 411b8, 27, 28, 412a27, 412b4, 6, 413a4, 413b11, 13, 26, 414a12, 18, 20, 414b20, 29, 415b8, 18, 416a8, 416b25, 417b24, 427a17, 429a17, 431b21, 29, 432a1, 15, 19, 23, 433b1

pyr = ateş: 404a1, 406a28, 416a2, 9, 15, 18, 419a23

rhysmos = figür (*skhêma* ile karşılaştırın) (404a7'ye dipnota bakılabilir): 404a7

sarks = et: 408a15, 422b21, 423a14, 19, 423b26, 429b12, 13, 16

= deri (426b15'e dipnota bakılabilir): 426b15

sêmantikos = anlamlı: 420b32

simon = ablak (431b14'e dipnota bakılabilir): 429b14, 431b13

skhêma = şekil (*morphê* ve *eidos* ile karşılaştırın): 404a2, 11, 405a11, 414b21, 418a18, 425a18

skepsis = inceleme (*theôrein* ile karşılaştırın): 407b12, 415a14

sôma = beden: 403a6, 412b23, 413a2, 414a8, 18, 20-23, 415b8, 11, 423a13, 434a28, 434b9, 12, 435a12

= cisim: 412a11, 18, 412b5, 418b9, 13, 17, 423a25, 423b27, 425a12

sôtêria = muhafaza: 417b3

sôzein = muhafaza etmek: 411b24, 416b17, 18, 422b4, 426a17, 434b14, 17, 26

stasis = durma: 412b17

stigmê = nokta: 403a14, 407a12, 13, 409a6, 20, 29, 427a10, 430b20

stoikheion = öge: 404a5, 404b25, 405b8, 13, 423b28

sterêsis = yoksunluk (karşıtı *heksis*): 418b19, 430b21

sylogismos = tasım: 407a27, 34, 434a11
symbebêkos = ilinek: 402a15, 402b18, 21, 406b5, 407b7, 409b14, 418a9, 20
symphônia = ahenk (*harmonia* ile karşılaştırın): 406b31, 424a31, 426a27, 29, 426b6
symphyês = doğal olarak içeren: 420a3
symplokê = iç içelik: 428a25, 432a11
symptômata = denk gelenler: 434b1
synolon = bütün: 409b32
synthêsis = birleşim: 407b33, 408a7, 11, 410a2, 430a27, 430b2
synthêton = birleşik: 410a1
tekhnê = sanat: 407b26
telos = erek, amaç (*heneka* ile karşılaştırın): 407a27, 413a30, 415b17, 416b24, 432b21, 434b1
theôrein = incelemek (*skepsis* ile karşılaştırın): 402a7, 402b17
 = bilgiyi kullanmak (*epistêmê* ile karşılaştırın): 412a11, 417a28, 29, 417b19
 = temaşa etmek (*prattein* ile karşılaştırın): 408b24, 432a8, 9
thymos = şevk (*oreksis*, *epithymia* ve *boulêsis* ile karşılaştırın): 403a17, 403b8, 414b2, 432b6
ti esti = nelik (*to ti ên einai* ile karşılaştırın): 402a13, 17, 402b17, 22, 430b28
to eu = iyi <yaşamak>: 420b20, 22
to hou heneka = niçin, amaç: 415b2, 11, 16, 20, 21, 433a14, 15, 435b21
to ti ên einai = ne idülük, <bir şeyin> ne idüğü: 412b11, 429b19, 430b28
tode ti = belirli bir şey: 402a24, 412a7, 8, 416b13
zên = yaşama, yaşam: 404a9, 405b28, 410b23, 411b19, 413a22, 30, 413b1, 17, 414a4, 414b8, 415a25, 434a23, 27
zôê = yaşam, canlılık: 412a13, 14, 415b28

zôion =yaşayan: 402a7, 10, 402b6, 7, 415a28, 415b13, 17,
434b12, 13, 14

= hayvan: 409a9, 410b20, 24, 411a1, 411b20, 413a3, 413b2, 4,
414a1, 414b3, 415a5, 425a9, 432b20, 23, 433b30, 434a6, 30,
434b24, 435a11, 435b17

Türkçe - Eski Yunanca Sözlükçe

ablak: simon

acı: lypê

açığa çıkmak, açığa çıkarmak: dêloun

açıklama: logos

açıklık: enargeia

açmaz: aporia

ahenk: symphônia

akıl: logos

: nous

akıl yürüten <kısım/ruh>: dianoêtikon

akıl yürütme: dianoia

akıl yürütme gücü: dianoêtikon

akıl yürütmek: dianoeisthai

akledici <kısım>: noêtikon

akledilir olan: noêton

aklen: kata ton logon

akletme: noêsis

akletmek: noein

alet: organon

altta yatan: hypokeimenon

amaç: telos

: to hou heneka

anlama: phronêsis

anlama gücü: phronêsis

anlamak: phronein

anlamalı: sêmantikos

aradaki: metaksy
araştırmak: aporein
arzu: oreksis
arzulamak: oregesthai
arzulanan: orekton
arzulayan <kısım>: orektikon
asıl: prôton
aslen: prôtôs
aşırılık: hyperbolê
ateş: pyr
ayırt eden, ayırt edici: kritikon
ayırt etmek: krinein
ayrı: khôris
ayırımsız: adiaphoron
azalma: phthisis
basit: haplos
başkalaşma: alloiôsis
başlangıç: arkhê
beden: sôma
belirli bir şey: tode ti
belirtmek: dêloun
benzemez olan: anomoion
biçim: logos
: eidos
biçim anlamında: kata ton logon
bilgi: eidêsis
bilgi, bilme: epistêmê
bilgiyi kullanmak: theôrein
bilici kısım, bilen kısım: epistêmonikon
bilmek: eidenai
birim: monas
birimsel: monadikos
birincil: prôton

birleşik: synthêton
birleşim: synthêsis
bitki: phyton
boş, boşluk: kenon
bozulma: phthisis
bozulmak, bozulma: phthora
bozuluşa tâbî: phtharton
bölme: diairesis
bölünmez: adiaireton
bölünmüş, bölünür olan: diaireton
bulunma, bulunuş: parousia
bütün: synolon
büyüklik: megethos
canlı: empsykhon
canlılık: zôê
cansız: apsykhon
cins: genos
cisim: sôma
cisimsiz: asômatos
çelişik: antikeimenon
çember: kyklos
çevre: periekhon
çokdokulu: anomoiomerês
çokkısımlı: polymerês
daima, daimi: aei
daire: kyklos
dairesel hareket etmek: peripheresthai
dairesel yer değiştirme hareketi: kyklophoria
darbe: plêgê
değilleme: apophasis
değillemek: apophanai
değişim: metabolê
denk düşen: analogon

denk gelenler: symptômata
deri: derma
: sarks
doğa: physis
doğabilimci: physikos
: physiologon
doğal olarak içeren: symphyês
doğru: alêthês
: orthos
dönme <hareketi>: periphora
durağanlık: êremia
durma: stasis
durma noktası: monas
durum: heksis
duyu organı: aisthêtêrion
duyu, duyum, duyumsama: aisthêsis
duyulur olan: aisthêton
duyum: aisthêma
duyumsamak: aisthanesthai
duyumsamaya dayanan <hayal gücü>: aisthêtikon
duyumsayıcı <kısım>: aisthêtikon
düzlem: epipedon
edilgin: pathêtikon
eksik: atelês
erdem: aretê
erek: telos
esas: kyrios
et: sarks
etkide bulunmak: poiein
etkileme: poiêsis
etkilenim: pathos
etkilenme: pathêsis

etkilenmek, etkiye maruz kalmak, edilgin olmak: pask-
hein
etkilere kapalı: apathês
etkin: poiêtikon
etkiye maruz kalma gücü: pathêtikon
evetleme: kataphasis
eylem: praksis
ezeli: aidion
fani: phtharton
fark: diaphora
figür: rhysmos
form: morphê
gelişimini tamamlayamamış: atelês
genel: katholou
gerekli: anagkaion
gök: ouranos
görme, görmek, görme duyusu: opsis
görmek: horasis
görülür olan: horaton
görünen: phainomenon
görünmek: phainesthai
görüş: doksa
görüş oluşturmak: doksazein
görüyor olma hali: horasis
gözbebeği: korê
güç, gücüllük: dynamis
hakikat: alêtheia
hakiki olan: alêthês
hakim: kyrios
hal: pathos
hareket: kinêsis
hareket ettirmek: kinein
hareketi sağlayan, hareket ettiren: kinêtikon

hareketsiz: akinêton
hatırlamak: mnênoneuein
hayal: phantasma
hayal etmek: plattein
hayal gücü, hayal: phantasia
hayvan: zôion
haz: hêdonê
haz verici: hêdys
hesabına: heneka
hesap: logos
hesaplama: logismos
hesaplamak: logizesthai
hesaplayan <kısım>, hesaplayıcı: logistikon
hiçbir özelliğe ya da etkilenime sahip olmayan: apathês
hikaye: mythos
huy: heksis
ıslak: hygron
ıslaklık: hygrotês
ışık: phôs
iç içelik: symplokê
için: heneka
ifade, mantıksal ifade: logos
ikna olmak, kanmak: pisteuein
ilerleme: epidosis
iletişim: hermêneia
ilinek: symbebêkos
ilk: prôton
ilke: arkhê
imkan: dynamis
ince: oksy
inceleme: skepsis
incelemek: theôrein
insan: anthrôpos

istek: boulêsis
iş, işlev: ergon
işitilir olan: psophêtikon
işitme: akousis
işitme <duyusu>: akoê
işitme gücü olan: akoustikon
işlerlik, işlem: energieia
iştah: epithymia
iştah duyan <kısım>: epithymetikon
iştah duymak: epithymein
iyi: agathos
iyi <yaşamak>: to eu
kabuk: perikarpion
kabul etme gücü olan: dektikon
kabul etme, kabil olma: dekhesthai
kaçmak: pheugein
kanı: pistis
kanıtlama: apodeiksis
kapsamlı: koinon
karışık: mikton
karışım: miksis
karşılık gelen: analogon
: antikeimenon
karşıt: enantion
karşıtlık: enantiôsis
kategori: katêgoria
katıksız: amigê
kavram: noêma
kaynak: arkhê
kenarla aynı birimden ölçülemezlik: asymmetria
kendi başına: kath' hautou
kendi dışında durma: ekstasis
kendine hakim olabilen kimse: egkratês

kendine hakim olamama: akrasia
kendine hakim olamayan kişi: akratês
kesinlik: akribeia
keskin: akribês
: oksy
kısım: meros, morion
kısımsız: amerês
kıvam: krasis
konu: pragma
kutlu: makarios
lif: neuron
madde: hylê
mesafe kat etme: poreia
muhafaza: sôtêria
muhafaza etmek: sôzein
mutlak: haplos
müstakil: khôriston
müstakil halde(ki): kekhôrismenon
müstakil olmak: khôrizesthai
mütekabil: antikeimenon
ne idülük, <bir şeyin> ne idüğü: to ti ên einai
neden: aition
nelik: ti esti
niçin: to hou heneka
nifak: neikos
nokta: stigmê
okuma yazma bilgisi, okuryazarlık: grammatikê
olgunluk: akmê
oluş, oluşum, oluşma: genesis
oran: logos
orantılı: analogon
organ: organon
organik: organikos

orta: meson
ortalama, orta hal, orta: mesotês
ortak: koinon
ortak olmak: koinônein
ortaklık: koinônia
ortam: metaksy
öge: stoikheion
öğrenmek: manthanein
önce: prôteron
önüne getirmek: poiein
ötme: phônê
ötmek: phônein
öz: oikeion
özellik: pathos
özgü, özel: idion
parça: meros, morion
pay almak: koinônein
: metekhein
pratik: praktikos
reddetmek: apophanai
renk: khrôma
ruh: psykhê
ruh taşıyan: empsykhon
ruhsuz: apsykhon
sabit hayvanlar: monima
sahiplik: heksis
sakat: pêrôma
sanat: tekhnê
sanı: doksa
saydam: diaphanês
sayı: arithmos
sertderili: malakosarkos
ses: psophos

ses çıkarabilen: psophêtikon
ses çıkarma: psophêsis
sınır: peras
: horos
soluk: pneuma
soluk alma: anapnoê
sonsuz: apeiron
sorgulamak: aporein
sorun: aporia
soyutlama: aphairesis
söyleme: phasis, phanai
söyleyiş: dialektos
su hayvanları: enydra
şarkı: melos
şekil: skhêma
şevk: thymos
şey: pragma
şiddetli: biaion
tahrip edici, tahripkar: phthartikon
tanım: horismos
: horos
: logos
tanımak: gnôrizein
tartan <kısım>: bouleutikos
tartıcı <hayal gücü>: bouleutikos
tartışma: logos
tartmak: bouleuesthai
tasım: syllogismos
taşıyıcı: hypokeimenon
tat: khymos
tek türden olmayan kısımlara sahip olan: anomoioimerês
tekdokulu: homoiomerês
temaşa etmek: theôrein

tercih: proairêsis
tohum: gonê
tohumluk: panspermia
tümel: katholou
tür: eidos
uğruna: heneka
uyanıklık: egrêgorsis
uydurmak: plattein
uygun, yatkın: oikeion
uyum: harmonia
üretmek: poiein
varlık: ousia
yalın: haplos
yanılgı: apatê
yanlış: pseudos
yanlış olmak, yanlış söylemek: pseudesthai
yapıp edilesi: prakton
yapmak: prattein
: poiein
yargı: hypolêpsis
yaşam: zôê
yaşama, yaşam: zên
yaşayan: zôion
yerden biten şeyler: phyomena
yeteneksiz: aphyês
yetkinlik: entelekhêia
yıldız: astêr
yoksunluk: sterêsis
yüklem: katêgoria
yüklemek: katêgorein
yüzey: epiphaneia
zaman: khronos
zar: derma

zeki: phronimon

zıt: antikeimenon

zoraki: biaion

zorla: bia

zorluk: aporia

zorunlu: anagkaion

Ruh Üzerine

Aristoteles

Felsefe tarihinin ve biyoloji felsefesinin en önemli metinlerinden biri ilk kez Eski Yunanca aslından dilimize çevrildi: Aristoteles, *Ruh Üzerine*. Elinizdeki cilt, çift dilli bir basımın yanı sıra, önsöz, dipnotlar, ekler, kaynakça ve sözlükçe içeriyor.

“Demek ki daha değersiz hayvanları incelemekten çocuk gibi iğrenmemek gerekiyor, ne de olsa doğal her şey harikalık barındırır. Hani Herakleitos’la tanışmak için konuklar gelince onu ocağın başında ısınırken bulunca durmuşlar da o ‘Girin girin, çekinmeyin, burada da tanrılar var’ demiş ya, işte biz de utanmayı ve sıkılmayı bırakıp hayvanın her türlüsünü incelemek için kolları sıvamalıyız, her birinde doğal ve güzel bir şeyler var çünkü.”

(Aristoteles, *Hayvanların Kısımları Üzerine*, I, 5, 645a15-23)

ISBN : 978-605-9460-25-5

